

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

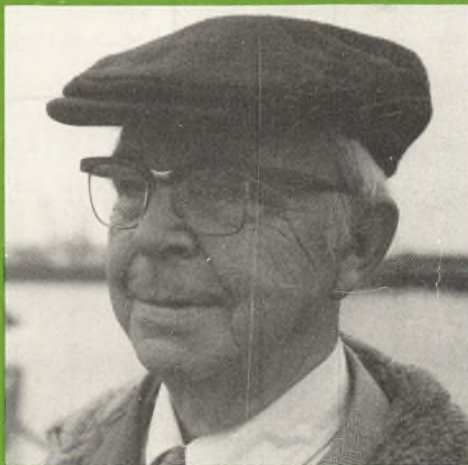
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Randers Bøefor-
nødenfri vittige vridtag
de Videlser og Rættelser som igend
Bandske Meninge berøgesas, oft guld
Befærdet yaa nogen Aemmelige Der
genstænde. Endnu vridtagen og sin An-
berøgt men altsid at ma holde Der
holdis haffne, hvid hie Et er de
framme de Det findt sig til berøgt mee.
Je Di onde og hactarige til Designt
Der straff. de menngedent
Gill ny me og anst

HISTORISK AARBOG FRA RANDERS AMT

1980

Tillæg til indholdsfortegnelsen

Redaktionen beklager, at tre af bogens artikler ved en fejltagelse ikke er med i indholdsfortegnelsen. Disse er som følger:

<i>Peter Østergård: »Råby Hopsa«</i>	side 88
<i>Holger Pilgaard: Ligsten i Sct. Mortens kirke</i>	side 93
<i>H. Chr. Lundgaard: »Mytteriet« på Tøjhuset</i>	side 110

HISTORISK AARBOG

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1980

Redaktion

Palle Schødt Rasmussen

Henning Hall

Et lerfad fra Djursland

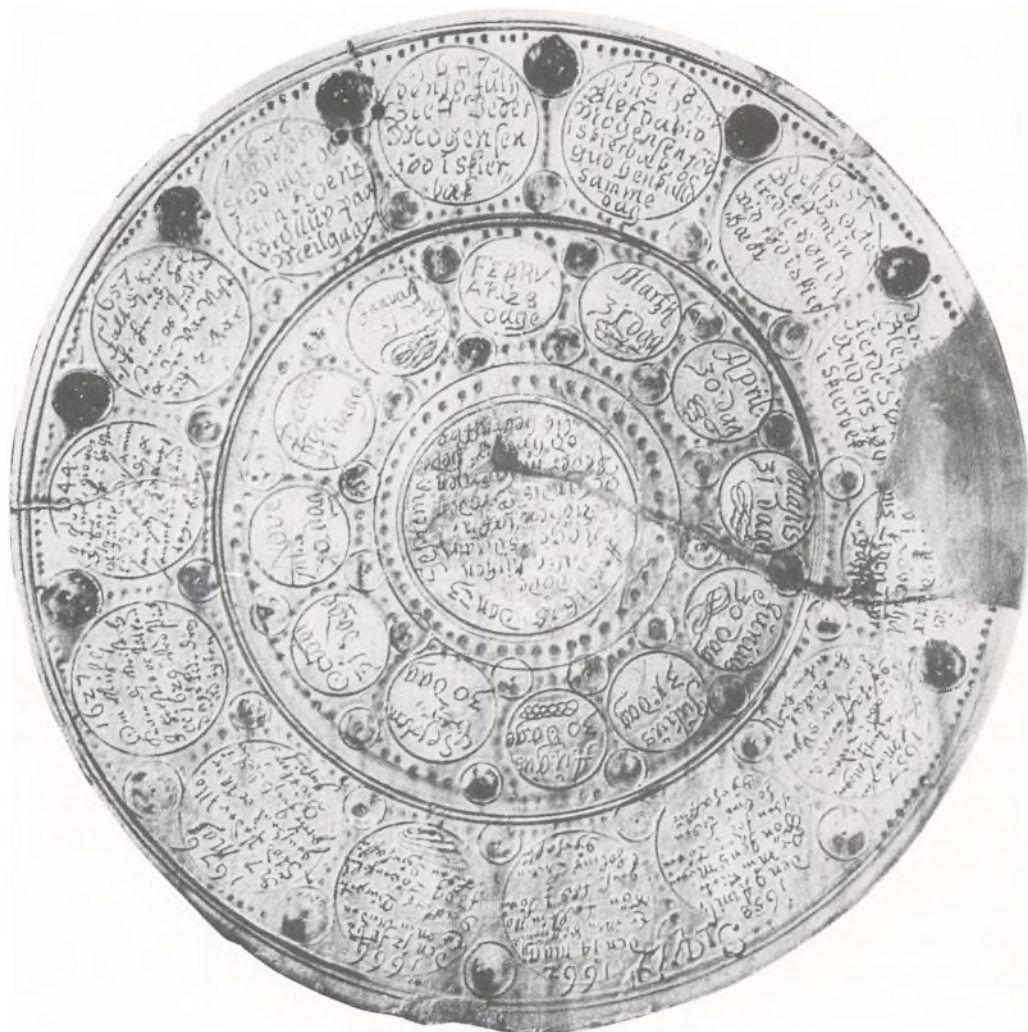
*Af Johannes J. Lund,
dyrlæge, Spjald*

På Nationalmuseet i København findes et gammelt lerfad fra 1677 (1). Det blev overdraget det daværende Dansk Folkemuseum i 1886 af prokurator Lund i Århus, som havde fundet det i en århusiansk antikvitetshandel. I artikler i Tidsskrift for Kunstindustri, 1886 og 1888 (2), og i Aar-bog udgivet af Historisk Samfund for Århus Stift, 1924 (3) har man beskæftiget sig med fadets oprindelse, bl.a. har man i den sidste artikel - fejlagtigt - ment, at der var en forbindelse mellem Sorringegnens pottemagere og fadet. Indskriften på fadet henviser til to godser på Djursland, Meilgård i Glæsborg sogn og Løvenholm i Gjesing sogn; og mens godsarkivet fra Meilgård ikke indeholder noget af betydning fra denne periode, er Løvenholm godsarkiv meget velbevaret, og det er da også her, løsningen på fadets gåde findes.

Der er tale om et cirkelrundt, glasseret lerfad med en diameter på knapt 50 cm. Randen er prydet med 14 cirkler, der hver rummer en indskrift. I bunden er

der et stort rundt felt fyldt med indskrift. Imellem randens og bundens cirkler er der 12 små cirkler med månedernes navne og dagantal. Indskriften i de 14 randcirkler er følgende:

- 1) 1627. Om Michelj Kom dj Keiszerlig I Holsten oc Iutland Oc 1629 Ved Pintzdags tide drog ud igien.
- 2) 1644. I Iuele gjorde dj Suensche (indfald, mangler) i Holsten oc Iudtland, samme tid Indfalt dj oc saa udi schaanen, samme tid oc Indtagen bremen.
- 3) 1657 Falt dj Suensche her udj Holstein oc Judland oc der War Nest udi 2 Aar.
- 4) 1646 den 18 Octob. Stod Mit oc Min Koenis Bröllup paa Meilgaard.
- 5) 1647 den 10 Iulij Bleff Peder Mogensen fød i Skierbæk.
- 6) 1648 den 2 Octob. Bleff David Mogensen fød i Skierbæk oc gud hen kalld samme dag.
- 7) 1651 den 15 Octob. Bleff Min tredie Sön David fød i Skierbæk.

Spjald-fadet, der indgår i Nationalmuseets samlinger, har en diameter på knap 50 cm. Bundglassuren er gul, mens skriften er påført med brune farver.

- 8) 1(653) den 1 (...) Bleff (Min) Fierde Sön Anders fød i Skierbæk. (Her og under 9) er der et skår i fadet).
- 9) (1655 den .. Se)pt. (Bleff K)ersten (Mog)ens datter (f)öd i Löwenholms Liden dÿr-haffue.
- 10) 1657 blef Min femte sön Jens Mogensen fød i Liden dÿr haffue oc der hand var 5 Vger hen Kaldet Vorherre ham.
- 11) 1658 den 9 April er Min Siete Sön Iens Mogensen fød i Löwenholms Liden dÿr-haffue.
- 12) 1662 den 14 Martzi Er min siffuende Sön Faltin Mogensz fød i Löwenholms Liden dÿrhaffue.
- 13) 1666 den 12 Febr. Er Min Anden Daater Birgite fød I Löwenholms Liden dÿrhaffue.
- 14) 1676 d. 7 Maj Stod Peder Mogensens oc Margrete Iensz dater Brölup I gieszing.

Bundcirkelns indskrift er:

Anno 1675 den 23 Septembr. døde Salig Kirsten Maagens daatr i Kiöbenhaffn, oc hindis Broder Peder Mogensen Lod hinder hederlig begraffve.

Et steds er fadets kant gennemboret af to huller til ophængning, og diametralt modsat disse huller læses: 1677 DTS, antagelig en forkortelse af Dei Triunius Sancti = Anno Doini 1677.

Såvidt fadet med dets indskrift. Men hvem er fortælleren, hvem har lavet fadet, og hvorfor er det fremstillet? En almindelig pottemager var ikke skrivekyndig dengang. Ifølge børnenes efternavn er fortælleren en mand ved navn »Mogens«,

der har boet i landsbyen Skærbæk (nedlagt 1711) under Meilgård gods til omkring 1655 og derefter i Den lille Dyrehave under Løvenholm gods. Da de ældste sønner er døbt henholdsvis Peder og David, er det nærliggende at antage, at de er opkaldt efter far- og morfaderen, således at fortælleren har heddet Mogens Pedersen eller Mogens Davidsen. Som nævnt ovenfor er der intet i Meilgård godsarkiv fra denne periode, men ved gennemgang af Løvenholm godsarkiv fra 1650 og fremefter findes i regnskaberne 1660-61 første gang en person ved navn »Mogens«, nemlig Mogens Pedersen, nævnt mellem husmændene i Gjesing sogn (4). Medens de øvrige husmænd betalte 1 mark i afgift, betaler han - ligesom sin forgænger på stedet - 1½ rigsdaler. I Matriklen 1664 nævnes under Løvenholm gods »en skov liggende norden for Gjesing, kaldet Fiilkjær, deri et hus beboet af Maans Pedersen« (5). Løvenholm fæsteprotokoller begynder 1675, men heri findes ikke noget vedrørende Mogens Pedersen. Derimod nævner kopskatregisteret fra 1678 under Gjesing sogn en Mogens Pedersen, birkeskriver ved Løvenholm Birketing, og hans hustru, nævnt uden navn. Denne sidste oplysning passer godt ind i billedet af »en skrivekyndig Mogens« (6). Det er så heldigt, at der er bevaret en tingbog fra Gjesingholm Birketing fra 1673-81. Navnet blev forandret til Løvenholm Birketing ved grevskabet Løvenholms oprettelse i 1674. På titelbladet er følgende skrevet:

Anno 1673 den 8. Jan. Haffuer ieg undershrefne, offerlefuerit till Mo(gens, udtværet) Pedersen i dÿrhaffuen, Scholl-

mester i giessing, denne bog att shrifue udj alt huis for Retten passerer Til Giessingholms Birke Ting. Paa hans Eed alt Richtig paa huer blad som findes udj Nommere 375 Blade. Datum Giessingholm ut supra.

Hans Hansen
(ulæseligt)

Herefter følger 8 års tingbogsnotater nedskrevet af Mogens Pedersen, som ved hvert års begyndelse noterer, hvem de 8 stokkemænd er, hvem sandemændene er, at den forordnede birkefoged (birkedommer) er Niels Jensen i Mogenstrup, og at birkeskriveren er Mogens Pedersen i Den lille Dyrhave (7).

Skriftprøve fra Gjesingholm tingbog den 13. januar 1675.

I godsregnskaberne findes en opgørelse over fæstebreve udstedt indtil år 1700 (8), og ifølge denne bortfæster ridefogeden Lauritz Eriksen den 3.4.1687 Mogens Pedersens hus ved Den lille Dyrhave til Jens Jensen fra Sorvad, mod at han giver Mogens Pedersen frit ophold hans livs tid og ægter hans datter Birgitte. Mogens Pedersen må være død inden 1694, hvor Gjesing sogns kirkebog begynder, da han ikke er fundet blandt de døde.

Mogens Pedersen nævner sit bryllup i indskriften, men fortæller ikke noget om sin kones navn. Det får vi til gengæld at vide i skiftet efter den ældste søn, Peder Mogensen, fra 1709 (9), hvori det fortæl-

les, at der var skifte efter hans salig moder, Maren Davidsdatter, den 8.12.1687.

Ifølge indskriften på fadet havde Mogens Pedersen syv levende børn, og om dem er der også oplysninger at hente i Løvenholm godsarkiv samt i Gjesing sogns og i nabosognet Nøragers kirkebøger, der begynder 1694.

Peder Mogensen:

Født i Skærbæk 10.7.1647. Efter en fæsteopgørelse fra 1700 (10) har han fæstet en trediedels gård i Sønder Gjesing i 24 år, er midaldrende og ernærer sig af pottemageri. Han er nævnt flere gange i Løvenholm birketingss bøger som sætte-

dommer under den sædvanlige dommers fravær (11). Ifølge Gjesing kirkebog begravet Peder Mogensen Pottmager 17.4.1709, 62 år gammel. I skiftet efter ham (9) siges det, at hans enke og hans søskende er arvinger, da han ikke havde børn i sine to ægteskaber. Blandt tjenestefolkene nævnes pottmagersvenden Albert Thomasen. Hans efterladte søskende er efter skiftet: Valentin Mogensen mødte på egne og broderen Anders Mogensens vegne.

Sal. Jens Mogensen i Nørager, hans børn Mogens, Niels, Maren og Estred.

David Mogensen i Gjesing.

Birgitte Mogensdatter i Fiilhaugen.

David Mogensen:

Født i Skærbæk 15.10.1651. Ifølge fæsteopgørelsen fra 1700 (10) har han været fæster af en tredjedels gård i Sønder Gjesing i 4 år. Han er midaldrende. Han begravet i Gjesing 17.9.1719, 62 år gammel. Der er ikke bevaret noget skifte efter ham. I hans to ægteskaber er kun fundet børnene Mogens, døbt 1714 og Søren, døbt 1715 i Gjesing.

Anders Mogensen:

Født i Skærbæk ca. 1653. Han bor uden for Løvenholmområdet, da han aldrig er blandt fadderne til sine søskendebørn, modsat de øvrige søskende. Ligeledes er han repræsenteret ved broderen Valentin i skiftesamlingen efter broderen Peder i 1709.

Kirsten Mogensdatter:

Født i Løvenholm lille Dyrhave ca. 1655. Død i København 23.9.1675. Anta-

gelig har hun og broderen Peder været i tjeneste hos Løvenholms ejer, Ditlev Rantzau, og har været med på hans besiddelser i København, hvor hun så er død.

Jens Mogensen:

Født i Løvenholm lille Dyrhave 9.4.1658. Fæster Søren Smeds boel i Nørager 2.6.1688 (8). Ifølge fæsteopgørelsen fra 1700 er han smed og gør 1 ugedags tjeneste til Løvenholm (10). Han er begravet i Nørager 1.6.1705, alderen er ikke opgivet. Ifølge skiftet efter ham, efterlader han enken og børnene Maren, født 1690, Mogens, født 1693, Niels, døbt 1695 og Estred, døbt 1697 (12).

Valentin Mogensen:

Født i Løvenholm lille Dyrhave 14.3.1662. Han fæster 15.4.1712 den gård i Nørager, som han indtil da havde haft i leje (13). Hans død er ikke fundet, ligesom der ikke er skifte bevaret efter ham. Følgende børn er døbt i Nørager: Margrethe 1699, Birgitte Mari 1701, Augustinus 1703, Peder 1709, Jens og Karen 1713.

Birgitte Mogensdatter:

Født i Løvenholm lille Dyrhave 12.2.1666. Gift med faderens eftermand på stedet, Jens Jensen, ca. 1687. I fæsteopgørelsen fra 1700 kaldes huset »Fiilkjærhus« (10). Jens Jensen bliver begravet i Gjesing 17.9.1707, 51 år gammel. I skiftet efter ham (14) kaldes stedet »Fiilhaugen«, og det siges, at han har været skovfoged. Foruden enken efterlod han børnene: Mogens, født ca. 1693, Maren, født ca. 1694, Rasmus, født ca. 1698, Lars, født ca.

1701 og Anders, født ca. 1703. (Gjesing sogns fødtte begynder først 1710). Birgitte Mogensdatter bliver gift igen i Gjesing 15.1.1708 med Jens Pedersen i Nymølle, som ifølge fæsteprotokollen 27.7.1708 fæster det hus i Fiilhaugen, som Jens Jensen Skovfoged er fradød, mod at ægte enken (13). Ifølge fæsteprotokollen fæster Jens Pedersen i Fiilkjæret Annexgården i Nørager 2.4.1712, og derefter er der ikke fundet mere om familien.

Efter det foregående er der ikke tvivl om, at fortælleren på det gamle fad er

Mogens Pedersen, skoleholder i Gjesing, fæster af Fiilkjærhus i Løvenholm lille Dyrhave og birkeskriver ved Løvenholm birketing. Hvor han kommer fra vides ikke, men han må være født så tidligt, at han kan huske de kejserlige tropper i 1627-29. Alt tyder på, at det er den ældste søn, Peder Mogensen, der har fremstillet fadet. Han ernærer sig som pottemager, og sørger jo også for at gøre opmærksom på sit bryllup og på, at det var ham, der lod søsteren Kirsten hæderlig begrave i København. Mon i øvrigt ikke netop dette dødsfald er årsagen til fadets

Gjesing- eller Løvenholm Hovedgård. Under den hørte Fiilkjærhuset, hvor søsteren, skoleholder Mogens Pedersen boede.

tilblivelse? Det kan udmærket være lavet som et minde om den datter og søster, der døde så langt fra hjemmet. Samtidig er der blevet plads til de øvrige børns fødsel, optegnelser, som meget ligner dem, man finder i gamle familiebibler. I skiftet efter Jens Jensen (14) er bl.a. nævnt en gammel bibelspostille og Chr. IV's Reces, bøger, som ganske sikkert har tilhørt hans svigerfar, Mogens Pedersen. Han henviser gang på gang i tingbogen (7) til Recessen, f.eks. på side 309: »efter Christiani Quarti Recessis fembte Capiteles Indhold som melder ...«. Det er derfor fristende at antage, at indskriften på det gamle lerfad i sin oprindelige form var skrevet af Mo-

gens Pedersen i hans gamle bibelspostille og så derfra overført til ler af sønnen i 1677.

Løvenholm lille Dyrhave findes stadig væk ca. 2 km nord for Gjesing by. Fiil-kjærhuset er forlængst forsvundet og afløst af en nyere bolig. Efterkommere af den slægt, som fadet nævner, findes ikke blot på Djursland, men endnu længere væk. Men slægtens »dåbsattest« i form af et gammelt lerfad er bevaret på Nationalmuseet, hvor det forhåbentlig vil kunne beses af mange kommende generationer.

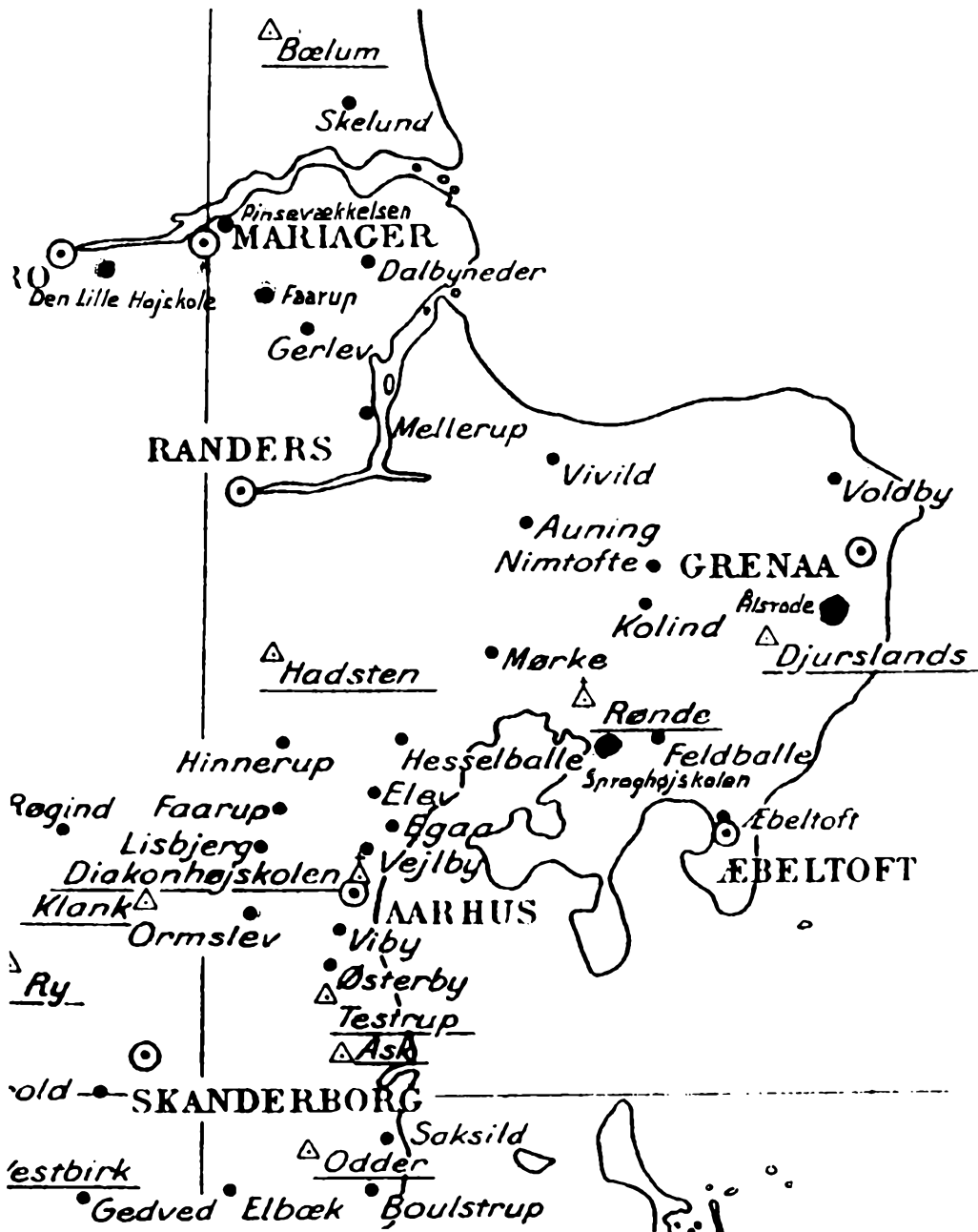
Spjald, den 20. april 1980

Johannes J. Lund

Henvisninger

- (1): Nationalmuseet, Bondestand, Bordstel og Borddækning, IX 606 (1887) H 41.
- (2): Tidsskrift for Kunstindustri 1886 s. 158 og 1888 s. 58.
- (3): Aarbog udgivet af Historisk Samfund for Aarhus Stift, XVII 1926, s. 1-22.
- (4): L. A. Viborg: Løvenholm godsarkiv G 271-11.
- (5): R. A. København: Matriklen 1664, Kalø Amt.
- (6): R. A. København: Extraskatteregnskaber, Århus Amt: Kop- og Kvægskatten 1678.
- (7): L. A. Viborg: Løvenholm Birks Justitsprotokol, 1673-81, B 53 H 1.

- (8): L. A. Viborg: Løvenholm Godsarkiv, Fæstebreve, G 271-36.
- (9): L. A. Viborg: Løvenholm Godsarkiv, Skifteprotokol, G 271-49, 10.5.1709.
- (10): L. A. Viborg: Løvenholm Godsarkiv, Inquisition von den Untertahnen, 1700, G 271-29,30.
- (11): L. A. Viborg: Løvenholm Birks Justitsprotokol, 1707-09, B 53 H 2.
- (12): L. A. Viborg: Løvenholm Godsarkiv, Skifteprotokol, G 271-49, 8.10.1705.
- (13): L. A. Viborg: Løvenholm Godsarkiv, Fæsteprotokol, G 271-32,33.
- (14): L. A. Viborg: Løvenholm Godsarkiv, Skifteprotokol, G 271-49, 13.10.1707.

Oversigtskort over tidligere eller endnu eksisterende højskoler i det gamle Randers amt.

Højskolerne i Randers amt

En oversigt

*Af Siliam Bjerre,
fhv. højskoleforstander,
pastor emer, Odder*

»Det er påfaldende, hvor sjældent Grundtvigs navn nævnes, når højskoleplaner drøftes i 1840'erne. I hvert fald synes bønderne og deres talsmænd ikke at have forstået, at Grundtvigs store tanke om en fælles dansk folkehøjskole i Sorø havde særlig ærinde til dem. Det, der opfyldte deres sind, var tanker om bondehøjskoler for de enkelte landsdele eller i hvert fald for mindre områder«. (Skovmand).

I februar 1843 fremsatte den ejendommelige politiske vækkelsesprædikant, skolelærer Rasmus Møller Sørensen, Vensløv - påvirket som han var af oplysnings-tidens ideer - et »indbydelsesforslag til at oprette en undervisningsanstalt for voksne bønderkarle«. Han mente, at der endnu manglede »en skole for de af bondestandens gode hoveder, som ved videre undervisning virkelig kunne vorde i stand til at repræsentere landalmuen, eller fremstilles ud af landsbyfolkets eget midte som formænd og talsmænd med en sådan oplysning og dygtighed, at hvad enten det

skulle være som sogneforstandere, amtsrådsmedlemmer og stænderdeputerede, eller som folkelige skønsmænd og på en måde som sagførere i deres egen stands anliggender, da kunne stå i en sådan egen-skab omtrent med samme indsigt og øvelse i skriftlige, boglige og mundtlige genstande som andre oplyste mænd i de øvrige ustuderede borgerklasser«. Som man ser, var det ikke små krav, han stillede en sådan »undervisningsanstalt«. Derfor foreslog han da også, at skolen skulle være toårig. Adskillige steder tog man Rs. Sørensens forslag op til drøftelse. Således også i kommunalforeningen for den østlige del af Randers amt.

Interessen samlede sig dog om, hvad Djursland trængte til, og man blev enige om, at der var hårdt brug for aftenskoler. Man var dog klar over, at dette ikke var nok. Foreningens formand, pastor Chr. la Cour, Nimtofte, skrev den 19.12.1844 i

Randers Amts Avis om sagen. Han forelagde her sin egen »Plan til en højere Bondeskole, lempet efter den jydskes Bondes Vilkår«. For at eleverne økonomisk skulle kunne magte et sådant skoleophold, foreslog han, at eleverne den meste tid skulle arbejde i landbruget, og i den øvrige tid undervises. Han mente, at det ikke så meget kom an på kundskabsudbyttet som dette, at »danne dem til mænd, der med ord og pen kan være deres stands talsmænd på de steder, hvor man nu til dags ønsker at høre bondens råd og meninger, medens de for den smule større oplysning, de erholder, hverken skammer sig ved bondens navn eller bondens gerning«.

(1)

Fra mange forskellige sider mærkede man i disse år en stigende interesse for at få oprettet skoler for landboudommen.

Således fremkom i 1846 herredsfoged Wieth med et andragende til stænderne i Viborg om oprettelse af højere skoler for unge mennesker på landet, enten amts- eller stiftsvis. Begrundelsen er den samme som før anført, »for at han på en rigtig måde kan bruge sin frihed og den deraf flydende velstand«.

Der blev nedsat en komité, bl.a. med biskop Tage Müller og Wieth. Det forslag,

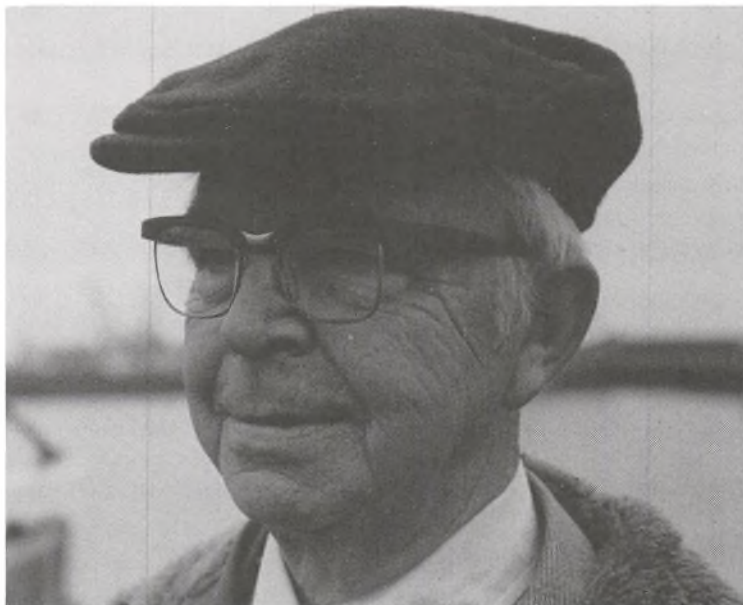
1. I Randers Amts Avis d. 16.6.1854 skriver P. Chr. Sørensen, der kalder sig »Literatus«, en artikel om Bondehøjskolerens nødvendighed. Det interessanteste er, at han mener, det måske ville være bedst med én højskole for hele amtet, men af hensyn til »Amtets udstrækning« og at eleverne ikke skal »drages for langt fra hjemmet«, tilråder han, at der oprettes to skoler, én for den nordlige del (Øster Tørslev) og én for den sydlige del (Torsager eller Mariemagdalene).

de fremsatte, er interessant derved, at de foreslog oprettelse af 4 skoler, hvoraf den ene skulle ligge syd for Randers - og derved, at skolerne skulle sigte på »den almindelige humane dannelse, ikke til at danne landmænd ... det er sjælens højere kræfter, man i almindelighed vil stræbe at øve og skærpe ...«. Sammenligner man dette forslag med de tidligere, mærker man allerede her den spænding, der senere skulle komme klart frem mellem de såkaldte vækkelsesskoler og kundskabsskoler.

Om de første såkaldte kundskabsskoler skriver Hans Lund i »Danmarks Folkehøjskole 1844-1944«.

»... de fører stort set almueskolens arbejde videre, men føjer dog hertil nogen borgerlig og landbofaglig oplysning deres elever er ganske unge, som regel under 18 år, de lægger vægt på kundskabsmeddelelsen og går gerne med til en afsluttende eksamensprøve. Det er i de fleste tilfælde almueskolens lærere, der skaber denne undervisning, og skolerne vokser da op omkring den lokale lærer. Der ligger ikke bag dem et syn på skolens opgaver, og de adskiller sig som regel fra højskolerne ved at betegne sig som »højere bondeskoler« ... Nimtofte og Gerlev hører til denne type.

Sofus Høgsbro skrev i 1868: »... Så man alene på antallet af disse skoler, kunne det se ud, som om den oprindelige plan for folkehøjskolerne skulle tabes, men det var dog ved nærmere betragtning klart, at disse hverken med hensyn til elevtal, indflydelse på befolkningen eller understøttelse af den kunne måle sig« med

Siliam Bjerre.

»Det, som undrer mest ved gennemgang af de mange - næsten utroligt mange - højskoler i amtet, er den offervilje, båret af den ideelle stræben, som disse skolelærere mænd og kvinder har vist ...« skriver artiklens forfatter, fhv. forstander ved Vestbirk højskole, pastor Siliam Bjerre. På redaktionens opfordring har Bjerre udarbejdet en værdifuld oversigt, der også rummer bidrag fra Peter Østergaard, Mellerup.

Siliam Bjerre hører til højskolens veteraner. Han er født i Lomborg 9. april 1901 og opvokset i et grundtvigsk miljø, hvor han prægedes, ikke mindst af moderen, den begavede og gudhengivne Martine Kristensen Engsnap, gift med gårdejer Mads Fiskbæk Bjerre.

Bjerre, der oprindeligt fik uddannelse som agronom ved Landbohøjskolen, virkede siden som lærer ved højskoler på Lolland, Stevns og ved Dalum. Han blev forstander for Høng Husmandsskole i 1937, og i 1948 blev han kaldet til præst for Træden valgmenighed og virkede tillige som forstander for Vestbirk højskole. Endelig var han de sidste år inden pensionsalderen sognepræst i Brøns, Sønderjylland. Han er en skattet medarbejder ved »Vejle Amts Folkeblad« og bidrager flittigt med teologisk-historiske artikler til årsskrifter m.m.

- all

de skoler, der fulgte den anden linie. Deres historie er i det væsentligste afsluttet i årene op mod 1870, og de levedygtige skoler fra denne tid må søges på andet hold«.

Ordnet efter oprettelsesår ses nedenstående de højskoler, der fra og med 1852 har været eller er i amtet. Årstallene angiver oprettelsesår og nedlæggelsesår.

1 Nimtofte	1852-1866
2 Gjerlev	1861-1886
3 Auning	1863-1866
4 Feldballe	1867-1870
5 Aalsrode	1868-1870
6 Egå	1868-1869
7 Voldby	1868-1938
8 Mørke	1869-1919
9 Æbeltoft	1874-1891
10 Hesselballe	1875-1918
11 Faarup	1876-1878
12 Hadsten	1876-
13 Mellerup	1880-1917
14 Dalbyneder	1884-1918
15 Djursland	1894-1895
16 Kolind	1894-1895
17 Rønde	1897-
18 Djursland	1897-1940
19 Vivild	1903-1930
20 Sproghøjskolen	1952-
21 Nørgaards	1955-
	flyttet til Bjerringbro
22 Pinsevækkelsens	1955-
23 Den lille højskole	1974-

Som det fremgår af oversigten, er 8 skoler oprettet før 1870, 4 i 70'erne, 2 i 80'erne, 4 i 90'erne og efter 1900 5 højskoler. I alt har der altså været oprettet 23

højskoler i amtet. Deraf er endnu 6 i virksomhed, men kun 5 inden for amtet: Hadsten, Rønde, Sproghøjskolen på Kalø, Pinsevækkelsen og Den lille højskole.

HVEM OPRETTEDE DE MANGE HØJSKOLER?

Her er den ejendommelighed, at ikke engang halvdelen, kun 8, er oprettet af egnens befolkning. Det gælder Feldballe, Egå, Mørke, Hadsten, Mellerup, Rønde, Djursland og Vivild. Pinsevækkelsens er oprettet af de frie danske pinsemenigheder, og Den lille Højskole er oprettet af et kollektiv. Alle de andre er hver for sig oprettet af en enkelt mand. Mænd, der var grebet af højskoletanken, men ofte uden den fornødne kapital, og sommetider havde vel også en for ringe uddannelse. Enkelte af disse privatoprettede højskoler blev dog senere overtaget af egnens befolkning, det gælder f.eks. Æbeltoft.

Når så mange højskoler efter en kort tid måtte nedlægges, har en stærkt medvirkende årsag været, at der simpelthen ikke var brug for så mange højskoler inden for amtets grænser - endelig, og ikke mindst, at der ikke stod en »højskolekreds« bagved.

Man kan inddele skolerne i to store grupper: vækkelsesskoler og kundskabs-skoler - de sidste mere eller mindre påvirket af den bjørnbakske ånd fra Viby. Det drejer sig dog kun om 3-4 stykker - og selv disse udviklede sig efterhånden til vækkelsesskoler. Mørke forblev dog i Appelts tid udpræget kundskabsskole - men frigjort fra Viby-ånden.

Noget helt for sig selv var skolen i Ålsrode. For første og sidste gang prøvede man på at bygge en skole på Søren Kierkegaards livssyn. Det gik selvfølgelig ikke. »Hvordan mon også Søren Kierkegaards folkelighed ser ud«, spørger Nørregaard, Testrup, i et brev til Trier, Vallekilde. - Om de to mænd, som oprettede skolen, ved jeg kun, at de hed Utzen og Ball.

ELEVBETALINGEN

Hvordan elevbetalingen har været på de første højskoler i amtet, ved vi ikke. Men at den har været meget lav, ses af, at på Voldby højskole var i 1876 betalingen for undervisning 8 kr., for kost og husly 18 kr. pr. måned, 1887 er prisen steget til 30 kr. pr. måned. Ordet »husly« er et udtryk for, at eleverne til at begynde med boede hjemme. Endnu i 1913 var elevbetalingen på Voldby kun steget til 37 kr. på vinterskolen og 30 kr. på sommerskolen + 50 øre for elektricitet pr. måned, - og de elever, der boede hjemme, betalte for undervisning alene kun 14 og 13 kr. (1919 er betalingen på Vivild højskole 65 og 60 kr. pr. måned på henholdsvis vinter- og sommerskolen).

Op til ca. år 1900 stod der oftest i skoleannoncer: ½ sengs-klæder medbringes. Eleverne lå altså i dobbeltsenge.

Som man ser, var elevbetalingen meget lav i 70 og 80'erne. Også for lav.

Men hensigten var prisværdig nok: nemlig den, at enhver tjenestekarl og pige skulle have mulighed for at komme på skole.

For at vurdere den for os næsten ufatteligt lave elevbetaling må man have dati-

dens prisniveau i erindring. Desværre findes der ikke en statistik, der viser lønudviklingen fra 1850 til 1900. Men efter en undersøgelse i 1888 (P. Knudsen: Sygeforsikring og alderdomsforsørgelse) var en landarbejders årlige løn + kost kun 224 kr. Og så sent som i 1905 opgives (Salmonsens Leksikon) den årlige løn + kost og logi for karle til 250 kr. og for piger 160. (2)

STATSUNDERSTØTTELSE

Med Grundtvig i spidsen og ved Bondevennernes hjælp blev der af Sorø Akademi midler gennem en rigsdagsbeslutning 1851 bevilget 2000 rdl. til »Bondehøjskoler« i almindelighed.

Var summen end mere end beskeden, blev den dog begyndelsen til statsunderstøttelsen, uden hvilken bondehøjskolerne aldrig havde udviklet sig til det, som efter 1866 officielt betegnedes som »Folkkehøjskoler«.

I begyndelsen var understøttelsen til de enkelte skoler såre vilkårlig og ofte politisk bestemt, men efterhånden skete tildelingen efter faste kriterier.

Eksempelvis var højskolen i Gerlev 1866 ene i Randers amt om at modtage understøttelsen, mens både Nimtofte og Auning blev forbigået.

I 1875/76 fik Gerlev og Mørke hver 300 kr., mens Voldby måtte nøjes med 250.

2. *Levnedsmiddelpriserne var lave i 1850, men stiger jævnt op mod 1870. De flg. ørebeløb fra samme periode angiver laveste og højeste kilopris: Smør 75-149, ost 33-50, mælk 2,6-5,6, flæsk 41-107, byggryn 15-30 og rugbrød 9,4-17).*

I 1884/85 er fordelingen: Mørke 700 kr. Her var forstanderen konservativ. Hesselballe 525, Voldby 405, Æbeltoft 500, Hadsten 365, Mellerup 790 kr. I Gerlev, hvor forstanderen var venstre-mand, måtte man nøjes med 150 kr.

ELEVUNDERSTØTTELSE

I finansåret 1868/69 blev det for første gang vedtaget at yde understøttelse til »be-gavede og fattige elever« ved folkehøjsko-lerne. Den første bevilling var på 13.220 kr. I løbet af 70'erne blev summen forhø-jet til 100.000 kr. Og siden er der sket en stadig forhøjelse.

Da denne understøttelse blev uddelt gennem amtskolerådene, fik den navn af amtsunderstøttelse. Denne bevillingsmåde har gjort, at der var stor forskel fra amt til amt på hvor meget en elev kunne få i understøttelse. Her lå Randers amt betydelig under de nærmeste amter - i hvert fald i 1884. I nævnte år fik 7 ansøgere hver 80 kr., 1 fik 70, 22 fik 55 og 18 fik 40 kr. I Hjørring amt fik alle ansøgere enten 80 eller 70 kr. I Skanderborg amt fik 19 fra 100 til 140 kr., og 14 fra 40 til 90 kr.

Amtsunderstøttelserne har været en uvurderlig hjælp til, at højskolerne aldrig blev en overklasseskole, men netop en *folke-højskole*.

PROVISORIETIDEN

Den provisoriske finanslov af 12. april 1877 vakte en sådan harme blandt højsko-leforstanderne, at flere af dem besluttede ikke at søge statsunderstøttelse. Blandt de

Mellerupforstanderen Jens Bek, hvis skole blev »sortlistet« under provisorietidens politiske opgør. Mindebuste uden for Mellerup valgmenigheds kirke.

34 højskoler, der ikke søgte, var: Gerlev, Faarup, Hesselballe og Voldby. Blandt de skoler, der søgte, var: Æbeltoft og Mørke, som blev bevilget henholdsvis 200 og 400 kr.

Midt i 1880'erne blev der påny skabt en voldsom strid mellem stat og højskolerne. Flere skoler kom på ministeriets »sorte« liste, d.v.s. mistede retten til at modtage direkte understøttelse og elever med amtsunderstøttelse. I Randers amt gik det dog kun ud over Mellerup og Gerlev.

Mellerup fordi forstander Jens Bek ved et grundlovmøde i Randers havde holdt en tale, hvori han udtalte sin varme kærlighed til vor frihed og sin dybe harme over den måde, hvorpå der blev handlet med vor forfatning og sit frejdige håb om, at det danske folk nok skulle holde ud i kampen for at værge og bevare friheden.

Og Gerlev fordi forstander Hansen på et politisk møde havde vendt sig imod provisoriet.

Begge skoler fik hjælp fra det såkaldte »Demokratisk Fond« (et hjælpefond til politisk ramte højskoler), Mellerup 1.000 kr. og Gerlev 300 kr. Tillige fik Mellerup hjælp fra gamle elever, der stiftede en forening til økonomisk hjælp til unge, der ønskede at blive elever på Mellerup højskole.

DE ENKELTE HØJSKOLER

Alle de nedlagte højskoler - med undtagelse af Gerlev og Dalbyneder - vil blive omtalt i det flg. (De to nævnte højskoler er omtalt i »Fra Randers amt« 1972 af P. Østergaard, der også i denne historiske oversigt skriver om Mellerup højskole).

Da det for nogle skolars vedkommende har været svært, for ikke at sige umuligt, at fremskaffe tilstrækkelige oplysninger, bliver fremstillingen ujævn - rettende sig efter kildematerialets omfang og art. (3).

- 3. Det er givet, at der her og der foreligger breve, dagbogsnotater m.v. med yderligere oplysninger. Sådanne bedes venligst sendt til Siliam Bjerre, Birkevej 5, 8300 Odder. I en evt. senere artikel i årbogen vil disse oplysninger blive medtaget.*

DEN HØJERE BONDEHØJSKOLE I NIMTOFTE

I 1837 blev den førnævnte Chr. la Cour sognepræst i Nimtofte.

Fra 1848 til 1852 var han tillige rigsdagsmand. Under sit ophold i København blev han påvirket af Grundtvig. Sammen med sognets skolelærer Ove Holm oprettede han i 1852 Nimtofte højskole. Da la Cour allerede året efter blev kaldet til præst i Aalsø-Hoed (i 1861 til Odder), overtog Holm skolens ledelse hjulpet af en ung polytekniker Dehlholm fra Nimtofte Møllegård. Han underviste i naturfag og agerbrug.

Om Holm, fortæller lærer Mostgaard i Grenaa Folketidende 21-1-42 »... han var en ualmindelig kundskabsfuld mand, gav sig af med landvæsen... viden om kendt og søgt som helbreder af forskellige sygdomme. Han var ikke egentlig højskolemand, men ...var i fuldt mål kvalificeret til at være leder af en skole«.

I 1862 udsendte han indbydelse til skole i udvidet form, undervisningen var her-efter beregnet på to halvårige kursus, dog således, at også een vinters undervisning skulle give noget helt. De elever, der havde bestået afgangseksamen - altså havde været på skolen i 2 vintre - havde erholdt tilstrækkelig forberedelse til at blive optaget på et seminarium eller på Landbohøjskolen.

Fagene på skolen var: Dansk, stil, skrivning og regning forenet med aritmetik og geometri, landmåling, agerdyrkningskemi, naturlære, historie, særlig danmarkshistorie og sang. Kosten kunne eleverne få i byen for 40 rdl for et halvt år, og undervisningen i et halvt år kostede 10 rdl.

Ved skolens første eksamen i april 1864 var flere høje herrer tilstede som censorer; distriktprovsten, et medlem af skolerådet (valgt til det samme af amtsrådet) seminarieforstanderen fra Lyngby, et amtsrådsmedlem, sognepræsterne fra Nimtofte og Vivild, samt den føromtalte Deholm.

Af skolens 16 elever kunne kun de 14 deltage, da to var indkaldt p.g.a. krigen. Censorerens vidnesbyrd lyder:

»Efter at undertegnede har afholdt eksamen i Hr. Holms højere Bondeskole i Nimtofte, er det os en fornøjelse at bevidne, at skolens fremgang vidner om, at læ-

terne havde arbejdet med dygtighed og flid, og i forhold til den korte tid, hvori skolen har bestået og de forkundskaber, hvormed eleverne er indtrådt i samme, have bibragt eleverne særdeles tilfredsstillende kundskaber i alle de fag, hvori der gives undervisning«.

(her følger så de 7 censorers underskrifter)

- Vi har omtalt denne eksamen så udføreligt, fordi den giver et godt indtryk af daltidens kundskabsskole. Når kun 2 var indkaldt, skyldes det sikkert, at de øvrige har været for unge.

Censorerens gode vidnesbyrd har nok været medvirkende til, at skolen det år fik statsunderstøttelse for første og sidste gang. Ikke desto mindre indbyder skolen til et nyt kursus, der skulle begynde 1. maj 1866. »Formålet er at vejlede de unge, så de kan få både en folkelig og kristelig oplysning«.

Det blev ikke til noget - for samme år blev Holm kaldet til førstelærer i Ørsted, hvor han var lærer i 21 år, og hvor han forøvrigt i 3-4 år ledede et seminarium.

GERLEV HØJSKOLE

Se »Fra Randers Amt« 1972. Peter Østergaard, Mellerup: »Den høiere Bondeskole i Gjerlev- og Dalbynder Højskole.

AUNING HØJSKOLE

Indtil 1863 var der i Auning kun en enkelt skolelærer - den begavede ildfulde sønderjyde P. M. Juhl. Som ung havde han været huslærer hos den navnkundige pastor

Boesen, Agerskov, i Sdr. Jylland, hvis datter Maria blev hans hustru. Som lærer ved Marielyst højskole ved København var han en stadig tilhører hos Grundtvig i Vartov. Gamle optegnelser fortæller, at lærer Juhl havde en ualmindelig evne til at bringe liv og glæde og optagethed med sig, hvor han kom.

I 1863 var den gamle skole i Auning blevet forældet og for lille til den børneskare, der fandtes.

Derfor byggedes en ny skole ved kirken.

Den gamle skole blev nedbrudt - og som det hedder i gamle notater - flyttet tre hundrede alen ud på marken, hvor den genrejstes, og på Juhls initiativ indrettet til højskole med ham som forstander. Efter kun 3 vintres forløb måtte højskolen nedlægges. Forståelsen og tilslutningen var trods Juhls dygtighed for ringe. (Efter Randers Amts Avis 2. decb. 1972).

FELDBALLE HØJSKOLE

Ifølge »Den danske Folkehøjskole gennem hundrede år« blev Feldballe oprettet af en forening med pastor R. Schmidt i Feldballe som forstander.

Men skal man tro Nedergaards »Danske præste- og sognehistorie«, synes det snarere at have været sognets skolelærer Peder Sørensen, der har været den drivende kraft og højskolens forstander. Denne Sørensen blev lærer i Feldballe 1850, »en meget dygtig og from mand, som holdt gudelige forsamlinger i skolen«.

Rs. Schmidt blev præst i sognet 1860. Og »sammen med lærer Sørensen oprettede han en højskole 1867«. Men fra anden side anføres, at Schmidt var imod lærer Sørensens forsamlinger, og at det var Sørensen, som oprettede højskolen, støttet af sin udmærkede hustru. Der var 2 lærere

Om man ikke vidste det, ville man næppe i dag antage, at dette ydmyge hus engang var Auning Højskole.

knyttet til højskolen. De var ugifte og fik deres kost hos Sørensen. Eleverne boede rundt på gårdene. Skolen måtte lukke 1870 p.g.a. manglende tilslutning. Andet og mere om Feldballe har det ikke været mig muligt at opdrive, udover, at en af de to lærere, N. Hansen, senere blev forstander på Vestkjær højskole i Vestjylland.

At Schmidt virkelig skulle have haft nogen større interesse for højskolen kan man godt have sin tvivl om. En af sognets lærere Kr. Holm, fortæller nemlig: »Når jeg kunne, tog jeg til Æbeltoft og hørte den elskelige præst og højskolemand Jensen (N. P. Jensen, Ebeltoft Højskole). Det kunne Schmidt ikke lide. »Fy for f...at De vil høre de grundtvigianere«.

Vilhelm Bech kunne Schmidt heller ikke lide, for, sagde han: »Han kalder mig knægten i Feldballe«. - Næppe med urette.

Sognepræst R. M. Schmidt i Feldballe 1860-82 om hvem Vilh. Beck havde mindre smigrende udtryk.

ÅLSRODE HØJSKOLE

Om skolens oprettelse giver en annonce i Grenaa Avis for 19/8 1868 flg. oplysning: »Undertegnede lærere agter 1. november d. å. at oprette en folkehøjskole i Aalsrode, 1 mil syd for Grenaa. Fra 2. november til 1. maj undervises unge karle; i de 3 påfølgende måneder voksne piger. Betalingen bliver 3 rd. for undervisning og 8 rd. for kost og bolig hos lærerne.

Det nærmere om skolens plan erfares og indmeldelse modtages af Chr. Bøn-løkke, folketingsmand, Niels Nielsen, amtsrådsmedlem og L. Bøn-løkke, gdr. i Aalsrode, samt af undertegnede.

H. N. Buhl, cand. phil.,

S. N. Udsen, cand. phil.

Karleby præstegaard ved Grenaa,

19. august 1868.

Nogle dage senere meddeler bladet i en lille notits, at »i modsætning til adskillige af de allerede her i landet oprettede anstalter af denne art, vil skolen - loves der - ikke have noget som helst partiformål, men kun arbejde på sine elevers uddannelse til dygtige og selvstændige mænd, der ikke tænker ringe om deres stilling i samfundet. Til dette formåls opnåelse vil skolen virke ved undervisning i de kundskaber og færdigheder, som har betydning for ethvert menneske, ligesom der ved karlenes undervisning vil blive taget hensyn til deres livsstilling, som flertallet af dem vil komme til at virke i, nemlig jordbruget«.

Herefter nævnes de alm. højskolefag samt jordbundslære og agerdyrkningslære.

Skolen begyndte med 14 elever, »hvoraf 2 er fra Vendsyssel«.

Og bemærker bladet i sin omtale 30/10-68: »Ved skolen findes allerede to gratispladser, som velvilligt er oprettet af en læge i det nordlige Jylland«.

Skolens virketid blev kort, kun 1½ år. I en annonce i Grenaa Avis meddeles, at skolen »ophører at bestå med indeværende måneds udgang«. Begrundelsen er så ejendommelig og sikkert så enestående, at den skal gengives i sin helhed: »Da vi ved at opfylde tidens fordringer med hensyn til den voksne ungdoms undervisning og opdragelse på højskolerne ville virke demoraliserende (d. e. modarbejdende menneskets sædelige mål), har vi ikke villet tilfredsstille beboernes ønsker, som er i god overensstemmelse med disse fordringer. Vor skole har derfor savnet den nødvendige tilslutning fra befolkningens side, og vi nødsages nu til at standse vor virksomhed«. Aalsrode, 5. april 1870 - undertegnet af de to cand. phil. Buhl og Udsen.

Hvad mon der egentlig ligger bag denne kuriøse annonce?

EGÅ HØJSKOLE

Egå højskole er det første tilløb i Danmark til en indremissionsk højskole. I 1868 købte bønder fra Egå og Vejlbysøgene en gammel kommuneskole og begyndte en højskole med cand.teol. Carl Krogh som forstander. Valget af ham skal være sket på foranledning af Vilh. Bech. Han lovede »at skaffe en mand, der ville gå ind på hans ønske om at holde regelmæssige

offentlige foredrag af skiftende kristeligt og folkeligt indhold«. (Skovmand).

I Indre Missions Tidende for 1868, side 459, skriver Vilh. Bech: »Skønt det ikke ligger inden for de grænser, som den Indre Missionsforening har sat for sin virksomhed, at oprette folkehøjskoler, så kan vi dog umuligt andet end stille os i et velvilligt og tilskyndende forhold til denne stræben, når de skoler, der oprettes, virkelig tilstræber et mål, som kan tilstræbes i samklang med den hellige, alvorlige stræben efter det store mål at tjene Vorherre og nå hjem til ham«.

- Skolen kunne ikke gå; allerede i 1869 ophørte den.

VOLDBY HØJSKOLE

Voldby højskole har fået sin særprægede historie derved, at den nærmest begyndte som en indremissionsk skole og sluttede med at være en udpræget grundtvigsk.

Den blev grundlagt i 1868 af lærer Jeppe Larsen Vest - og blev ledet af ham i 40 år.

Vest er født i 1844 i Åker på Bornholm.

I 1862 blev han elev på Jonstrup seminarium, og mens han var her, blev han religiøst vakt ved en kammerats påvirkning. Efter afsluttende eksamen med en fin førstekaraktter blev han i 1865 huslærer hos Vilh. Bech i Ørum. Den pietistiske påvirkning, der var begyndt i Jonstrup, blev selvfølgelig forstærket her.

Endda i en sådan grad, at han i 1866-1867 rejste som kolportør. Desuden holdt han møder og optrådte på disse som taler og vækkelsesprædikant.

»Det var forresten det afsnit af sit ungdomsliv, han ikke holdt af at tale om. Ligeså glad han var ved at mindes sin lærergerning i Vilh. Bechs præstegård, ligeså led var han ved at erindre sig sin kolportørvirksomhed. Men det var dog denne, der førte ham til Voldby«. (Rs. Nielsen).

I sommeren 1862 var Vest konstitueret som andenlærer i Voldby. Gennem sine møder og sin lærervirksomhed havde han slået så godt an, at adskillige gode folk, navnlig den daværende lærer Jacobsen, Voldby, hjalp ham, da han begyndte sin højskolegerning. Den begyndte under yderst fattige og ringe kår. Hos en gård-ejer - Thomas Jensen - lejede Vest et værelse til skolestue og et til sig selv. 2. november 1868 begyndte han da sin skole med 12 elever. Alle fra den nærmeste omegn, da de jo måtte bo og spise hjemme.

Efter 2 års forløb var det beskedne værelse for lille til skolestue, og Vest fik da husrum i havestuen hos Maren og Jørgen Bilde - et par ældre gårdmandsfolk, som forøvrigt blev gode og hjælpsomme værtsfolk. Også på den måde, at nu kunne eleverne spise på »skolen«. Med et godmodigt smil kunne Jørgen Bilde sige: »Di knejt, di æ døpin huel te knæen«.

I efteråret 1872 var der indmeldt 30 elever, og så måtte havestuen ombyttes med gårdens storstue, for at der kunne blive plads til alle.

Skoledagen begyndte med andagt.

Vest underviste i de alm. skolefag, lærer Jacobsen i sang og kapellan Petri Karlby i kirkehistorie.

I Indre Missionstidende for 1870 findes flg. annonce med Vilh. Bechs anbefaling.

ligesom „Kvor og Sammen“ godt kunne sammen —
høer til sit Brug.   Aller en Kest fra Landet.

Voldby Folkehøjskole.

Voldby Folkehøjskole ved Grenå begynder sin Virksomhed for det kommende Vinterhalvaar den 1ste

VOLDBY FOLKEHØJSKOLE

Voldby folkehøjskole ved Grenå begynder sin virksomhed for det kommende vinterhalvår den 1. november. Der meddeles undervisning i de for folkehøjskolerne almindelige fag. Pastor Petri i Karlby holder kirkehistoriske foredrag, og lærer Jakobsen i Voldby underviser i sang.

Skolen stiller sig på et kristeligt og folkeligt standpunkt og har til formål, at bringe de unge en sådan dannelse, der kan blive til virkelig gavn og glæde for dem selv og for samfundet. -

Betalingen for undervisningen er 3 rdl. månedlig; de elever, som tidligere har besøgt skolen, ville få det noget billigere. Kost og logi vil kunne fås hos beboerne i byen. -

Dersom nogen måtte ønske friplads ved skolen eller anden understøttelse af dens midler, bedes han derom henvende sig til formanden i bestyrelsen for Voldby folkehøjskole, hr. lærer Wad i Veggerslev pr. Grenå, der også modtager indmeldelse af elever. -

Den 13. september 1870.

(J. L. Vest).

Jeg vil blot med et par ord tilføje min anbefaling for denne skole, som jeg på grund af det nære forhold, hvori jeg står såvel til dem, som forestår undervisningen som til befolkningen der på egnen, kan

have begrundet mening om. Dertil kommer, at jeg i de to år, den har bestået, har været til stede ved den årlige offentlige festlige slutningshøjtid, hvorved forstanderen har samtalen med sine elever om, hvad han har søgt at lære dem ved den daglige undervisning. Og det var en stor glæde at se, hvilket betydeligt fremskridt, skolen i de sidste år havde gjort, da jeg var til stede ved sidste slutningshøjtid i foråret; der var åbenbart kommet en langt større livlighed og friskhed ind i det hele, og det var tydeligt, at eleverne havde deltaget i undervisningen med lyst og havde beholdt, hvad der var meddelt dem. Jeg vil derfor af hjertet ønske, at denne skole fremdeles må have fremgang ved at de unge vil benytte den, og de gamle give deres tilladelse dertil, for at forstanderen i det mindste må have den løn for sit arbejde, thi anden løn, værd at tale om, har han vist nok hidtil ikke haft, så egnens beboere skyldte ham en ærlig tak for hans uegennyttige arbejde; og den bedste tak for ham er sikkert, at man benytter hans skole. Skolen modtager også elever fra andre egne, hvorhos jeg er villig til at modtage indmeldelse af sådanne, som muligvis står i et nærmere forhold til mig.

Vilh. Beck

En sådan anbefaling fra Vilh. Bech betød dengang meget - og skolen blev da også i de følgende år fortrinsvis besøgt af unge fra indremissionske hjem.

Annoncer i *Indre-Missionstidende* formulerer skolens formål lidt forskelligt fra år til andet. I 1874 hedder det: »Skolen søges ledet i en alvorlig kristelig ånd, og dens hovedformål er at vække de unges lyst til at leve ét i sandhed smukt og Gud

velbehageligt liv, samt i ord og gerning at vise dem, hvorledes et sådant liv kan leves«. Og 13 år senere, 1887, hedder det: »Skolen ledes i kristelig ånd med det formål for øje at vække hos de unge syn for livets alvorlige brydninger og at meddele dem sådanne kundskaber og færdigheder, som det praktiske liv i vore dage kræver«.

Et par gange midt i 70'erne hedder det: »Om Gud vil, åbner skolen . . .« En formulering man ellers yderst sjældent finder i højskoleannoncer.

I de første år var der kun vinterskole for karle, fra maj 1872 tillige sommerskole for piger.« . . . der gives undervisning i de alm. skolefag, samt i kvindeligt håndarbejde, derunder indbefattet linned- og skræddersyning. De elever, som ønsker det, vil tillige kunne få nogen vejledning i mejeri«. (Annonce 1875).

- Pigeskolen blev ledet af en Hanne Nielsen.

I 1874 blev Vest gift med Henriette Petri, en præstedatter fra Karlslunde på Sjælland. Kort tid efter brylluppet døde fru Vests far - og efter ham arvede hun 10.000 kr. For denne kærkomne arv købte parret et hus med 8 tdr. land lidt uden for byen. Og her blev der i sommeren 1876 opført en højskolebygning, så Vest endelig kunne få foden under eget bord.

I anledning af nybyggeriet skrev Højskolebladet i 1876 en anerkendende artikel, hvori det bl.a. hedder:

Skolen »begyndte sin virksomhed med 1 fast lærer og 11 elever i lejet lokale. Antallet af elever er i reglen blevet lidt større

hver vinter, sidste vinter havde skolen 33 lærlinge og 2 faste lærere.

I sommer er der blevet opført en ny rummelig bygning, der agtes taget i brug til vinter.

Skolens formål er at vække hos de unge syn og sans for at leve et ædelt menneskeliv samt at meddele dem sådanne kundskaber og færdigheder, som kan være dem til gavn og glæde.

På grund af at forstanderen i sin tid har virket i den indre missions tjeneste, ligesom han endnu i kirkelig henseende står denne retning nærmest, har højskolen i Voldby fornemmelig været søgt af sådanne unge mennesker, der i forvejen har været grebet af den indre missionske forkyndelse.

Skønt dette måske kan give Voldby højskole et noget ejendommeligt præg, er den dog hverken en »død kundskabsskole« eller en pietistisk skole . . .«.

I 1884 købte Vest en lille gård på ca. 20 tdr. land, for »at støtte skolens økonomi«. At det kunne tiltrænges, forstår man, når man tænker på den utroligt lave elevbetaling - og at skolen samtidig gav fripladser for at skaffe elever nok. »Den månedlige betaling er (i 1875) 16 kr. for kost og husly samt 8 kr. for undervisning«. Tolv år senere, 1887, er betalingen alt indbefattet kun 30 kr. pr. måned.

Forklaringen på den lave betaling i 80'erne er landbrugskrisen, som netop satte en foreløbig bundrekord i 1887 efterfulgt af en endnu værre i 1896. Sammenlignet med prisniveauet i 1870-74 faldt kornprisen med henholdsvis 25 og 35 %, og husdyrprodukterne med 15 til 20 %.

Som nævnt før havde skolen vinteren 1875/76 33 elever, men ellers lå elevtallet mellem 20 og 30 - og nu med landbrugskrisen var elevtallet nedadgående.

Over for alle vanskeligheder havde

Forstander Aage Jensen, Voldby, i forgrunden omgivet af langpiberygende elever.

Vest en umådelig hjælp i sin ligevægtige, livsglade og musikglade hustru. Og så døde hun kun 53 år gammel - af difteritis 23. okt. 1893.

»Dette tab forvandt Vest aldrig«, skriver Rasmus Nielsen. »Hans følsomme, let bevægelige sind kunne ikke bære det.

Folk, der kendte ham nøje, har fortalt, at han enten gik hvileløs omkring, eller også sad han og faldt sammen, rugende over sin sorg. Alligevel vedblev han at holde højskole, indtil den i 1908 standsede af mangel på tilslutning.

Også dette tog Vest sig meget nær. Han anede vel ikke selv, at hans kraft var brudt.

Længe overlevede han ikke sin højskoles ophør. Han døde den 1. juli 1909 i sit 65. år«.

Rasmus Nielsen (den kendte højskoleforstander for Særslev højskole på Fyn) var i sin ungdom lærer på Voldby i 3 år. Han skriver: »Vest var i virkeligheden en sjælden dygtig ungdomslærer og vejleder. Han var en meget veltalende mand. Han havde ligefrem overvældende ordforråd til sin rådighed. Han savnede aldrig udtryk for sine tanker. Og undertiden kunne det emne, han behandlede, gribe ham sådan, at han glemte både sted og stund . . . han kæmpede for, at ungdommen kunne få sans og syn for åndens forjættede land, hvori der findes værdier, som alle kan til egne sig«.

Sommeren 1908 var der ingen elever på Voldby højskole, og Vest synes villig til at sælge skolen. En af egnens mænd, gdr. Fr. Møller, Karleby, opfordrede da den dengang unge højskolelærer ved Løvenholt

højskole Aage Jensen til at købe højskolen. Men trods Vests svagelighed og mismod ville han, da det kom til stykket, alligevel ikke sælge.

Efter store overvejelser med sig selv og egnens folk lejede Aage Jensen den gamle brugsforeningsbygning i Karlby for at holde skole der.

Sammen med sin gode ven Vilhelm Larsen (senere præst i Canada) begyndte Aage Jensen da sin skolegerning d. 3. november 1908.

Han skriver derom: »Det var under små og meget usikre forhold, Vilh. Larsen og jeg åbnede skolen. Vi havde kun 4 elever, ingen skolebygning og var begge ungkarle, så der var end ikke et hjem at knytte skolegerningen til. Der var i det hele taget ikke noget af det, der hører til en skole, ud over et par unge mænd, der havde den tro, at det var deres kald at hjælpe unge mennesker til et møde med de store livsspørgsmål«.

En god hjælp fik de to unge idealister i Fr. Møllers hustru, Kathrine. »Uden hendes støtte og hjælp var der ikke mere blevet højskole i Voldby«.

Skolen begyndte ganske vist kun med 4 elever. Men skolens venner skaffede efterhånden nogle flere, så der blev i alt 10 elever den første vinter. Sommeren 1909 blev der også holdt skole i Karlby med 10 elever.

Aage Jensen er født i 1878 i Viborg. Hans far, der var murersvend, døde, da sønnen var 8 år. En tid fik Aage Jensen friplads i byens latinskole, men måtte dog opgive skolegangen p.g.a. økonomiske forhold.

Herefter fulgte en vanskelig tid for ham

Højskoleforstander Stevns med sin kone sommeren 1924 i Voldby.

med arbejde snart her og der, - hans interesse syntes at gå i politisk retning.

Ved noget af et tilfælde blev hans livsbane højskolens. Han hørte et foredrag af Holger Begtrup - det førte til, at han blev elev på Frederiksborg højskole 1901-02, derefter et par år elev på den udvidede højskole i Askov. Fra 1904 til 1906 blev han lærer på Vivild højskole, opholdt sig igen et års tid på Askov, og var så en kort tid lærer på Borris landbrugsskole og Løvenholt højskole.

I januar 1909 holdt Aage Jensen bryllup med en djærv vendelbopige Ingeborg Hansen, hvis hjem hørte til den kreds, der samlede sig om den kendte grundtvigske præst Aug. Kristensen i Taars (senere Ø. Assels). »Med sit lyse, venlige og humørfyldte sind blev hun en uvurderlig støtte for Aage Jensen og hans højskolegerning«.

Uden hende og hendes arv på 7.000 kr. havde han næppe heller vovet den dristighed i sommeren 1909 at opføre en hel ny, smuk og tidssvarende højskolebygning. Indvielsen fandt sted 21. sept. 1909 og indledtes med en gudstjeneste i Voldby kirke, hvor Aug. Kristensen prædikede. Om eftermiddagen samledes 500-600 mennesker på højskolen, hvor der blev talt af præsterne Wolff, Karlby, og Clausen-Bagge, Øster Alling, af forstander Jacob Appel og Aage Jensen.

Med store forventninger og meget håb blev Ingeborg og Aage Jensens skolegering begyndt, men opgaven var svær - også for svær. Det lykkedes dem dog at holde skolen i gang til 1923, da der blev kaldt på dem fra Hadsten højskole. Fra dette år var de forstanderfolk der. En af Aage Jensens elever fra vinteren 1913-14, Karl Fausing, (senere forstander på Brunde efterskole) fortæller, at de denne vinter var 10 elever. Han betegner Aage Jensen som en igangsætter og en vækker, hans historie- og litteraturtimer var aldeles uforlignelige. »Som den mand dog kunne fortælle«.

Før sin afrejse solgte Aage Jensen Voldby til Olse Stevns. Stevns, der havde sit barndomshjem i nærheden af Stevns klint, er født i 1867. Sin højskolegering begyndte han i Amerika som leder af Danebod (Solvang i Californien) 1893-98. Derefter var han i 18 år leder af Kvissel højskole i Vendsyssel, og før han overtog Voldby, var han medforstander for Støvring højskole.

Stevns fik de samme vanskeligheder at kæmpe med som de foregående to for-

standere: for få elever og en vanskelig økonomi.

Da han overtog skolen, var der kun tilmeldt 11 elever, og dermed faldt statsunderstøttelsen bort. En meget alvorlig sag for en skole. For at bøde på det, trådte elevforeningen til med økonomisk støtte.

Denne elevforening var stiftet allerede i 1904 for at hjælpe Vest igennem de største vanskeligheder, og gennem årene havde den på forskellig måde støttet skolen. Men en sådan forening, hvor udmærket den er - også for at støtte sammenholdet - kan ikke holde en skole oppe. Her hjalp den dog Stevns indtil skolen i 1925 igen kunne få statsunderstøttelse.

Af en artikel i elevforeningens årsskrift 1931 fremgår det, at:

i årene 1868-84 havde skolen 457 elever, i årene 1908-23: 476 elever og i årene 1923-30 224 elever.

Desværre mangler tallene for 1884-1908.

I 1931 var Stevns kørt fast. Han solgte da skolen til Rasmus Bording. Stevns rejste til Sdr. Jylland, og efter nogle års forløb blev han bibliotekar i Sindal. (Højskolebladet 1937 s. 356 fortæller om Stevns 70 års fødselsdag og om hans gerning som højskoleforstander).

Rs. Bording, der i 1931 overtog Voldby, havde fra 1907-28 ledet Ry højskole med stor dygtighed. Elevtallet her var omkring hundrede og ofte derover, men da han overtog Voldby, var han 63 år, og hans helbred slog ikke længere til, så han evnede ikke at rette skolen op.

1938 overtog Jenny og L. Green skolen og omdannede den til en ungdomsskole. Som sådan gik den til 1962. Og dermed sluttede skolens saga. Endeligt punktum var sat.

Fra samme kilde viser en anden statistik noget om, hvilke hjem eleverne kom fra:

	1868-84	1908-23	1923-30
	i %	i %	i %
Gårdejere	52,5	51,2	48,6
Gårdfæstere	4,7	10,1	
Husmænd	26,0	20,1	17,8
Daglejere	(3,1)	5,2	4,9
Embedsmænd	0,6	1,5	6,2
Håndværkere	10,5	8,4	14,7
Andre	1,9	3,3	7,7

MØRKE HØJSKOLE

1868 blev der på Mørke-egnen stiftet et aktieselskab - med støtte fra nogle gods-ejere - til oprettelse af en højskole. Men først året efter fik man arbejdet påbegyndt.

Egentlig blev den oprettet for at danne en modvægt mod det »grundvigske fantasteri«, der havde sit brændpunkt i Testrup højskole. Som forstander for skolen blev antaget M. N. Appelt.

I »Love for folkehøjskolen ved Ommestrup i Mørke sogn vedtagne ved generalforsamlingen d. 19. juni 1870« angives:

1. Skolens formål er at udvikle sine elevers evner og udvide deres synskreds samt vække deres interesse, så de i den kunne have en spore til stadig at arbejde videre på den i folkehøjskolens lagte grund, og dette formål søges nået ved at meddele eleverne sådanne kundskaber, at de i deres modne alder kunne blive dygtige og selvstændige statsborgere.
2. For at skolen skal kunne søges af sønner af mænd, til hvilken politisk eller kirkelig retning disse end hører, er det vedtaget, at ensidigt partivæsen skal holdes ude fra undervisningen.

Endvidere står der i lovene, at skolens forstander er pligtig til at lede undervisningen i overensstemmelse med § 1 og 2 ... Han må derhos lede undervisningen efter en i forvejen udarbejdet plan, som godkendes af bestyrelsen.

Ved skolens åbning udtalte Appelt, at han hverken ville slutte sig til den bjørnbakske eller den grundvigske retning. Og ved skolens 25 års jubilæum i 1894 erklærede

han, at dette princip var blevet overholdt.

Ved begyndelsen af 1872 stod det aktionærerne klart, at højskolen havde vanskelige økonomiske problemer. »Det finansielle udbytte har ej været gunstigt ...«, fastslår bestyrelsen, »der er endog stiftet i de år, skolen har bestået, en ny gæld på mellem 900 og 1000 rdl. Det er omtrent hævet over al tvivl, at skolens indskrænkede lokaler, og som følge heraf et for lille antal elever, har frembragt dette ugunstige forhold mellem indtægter og udgifter ...«.

Men skolens forstander i forening med dens bestyrelse tror at være kommet til en erkendelse af, at en passende udvidelse af højskolen vil kunne rette op på regnskaberne. Det koster imidlertid flere penge, og aktionærerne står ikke ligefrem i kø for at satse mere på en usikker forretning. Da er det, at hr. Appelt foreslår, at han mod at få ejendomsretten til hele herligheden selv vil stå inde for gælden samt det nye lån til udvidelsen. Tanken vinder gehør i bestyrelsen, men da aktionærerne hører om transaktionen, opstår der murren i krogene. Nogen er endog direkte imod forslaget, og naturligvis må en så vigtig afgørelse først træffes ved en generalforsamling, som finder sted den 9. august 1872 på højskolen.

Bestyrelsen står ved sit »besjælet af det ønske, at folkehøjskolen må bestå og gå fremad i enhver retning ...« Den tror også, »at dette heldigst vil kunne nåes, når hr. Appelt således som han har foreslået, erhverver fuld ejendomsret over Mørke Folkehøjskole ...«.

Efter nogen parlamenteren vedtages overdragelsen med 2/3 stemmer, og generalforsamlingen kan nu gå over til at fastlægge bestemmelserne i den nye vedtægt. Heraf var det vigtigste, at køberen skulle love at fortsætte skolen som højskole med samme formål og holde den i samme stand som hidtil.

Aktionærernes indskud på 3.700 rdl. skulle uopsigeligt i 20 år blive stående i ejendommen, men nu som en 2. prioritet efter det lån på 3.000 rdl., som Appelt tog hjem med henblik på en udvidelse og til indkøb af nyt inventar.

Skulle forstanderen alligevel på et senere tidspunkt fratræde ejendommen, sikrede aktionærerne sig forkøbsretten for en pris, der til den tid ikke måtte overstige 6.700 rdl.

Hermed var alle fornøjede. Forstanderen fik fod under eget bord, og bestyrelsen samt aktionærerne slap for risikoen, der var forbundet med tilbygningen. Den endelige overdragelse synes dog først at have fundet sted den følgende sommer, hvilket fremgår af en »Anbefaling for Mørke Folkehøjskole«, som underskrives af mere end en snes af egnens »gode mænd«. Den har følgende ordlyd:

»Da Mørke Folkehøjskole nu (den 19. juni) er overdraget til (dens hidtil værende) forstander, finder vi undertegnede os beføjet til offentlig at udtale, at den spaltning, som i det sidste år har fundet sted blandt aktiehavende medlemmer ikke (på nogen måde) er foranlediget ved skolens virksomhed, men derimod af meningsforskelle om, hvorledes overdragelsen rettest burde finde sted.

Undertegnede, der havde sønner på skolen, eller som bor i egnen, og har haft lejlighed til at lære skolens virksomhed at kende, anbefaler herved denne på det bedste til alle dem som med os ere enige i, at en på kundskab grundet oplysning afpasset efter elevernes tarv er en af de første betingelser for, at disse kunne udvikles til fuldstændige og dygtige mænd.

Skolen har i de to sidste vintre været besøgt af nu 30 elever, og vi nærer det håb, at det må vedblive at gå fremad (med held og lykke) efter at nu alle tvistigheder ere udjævnede imellem aktionærerne . . .«.

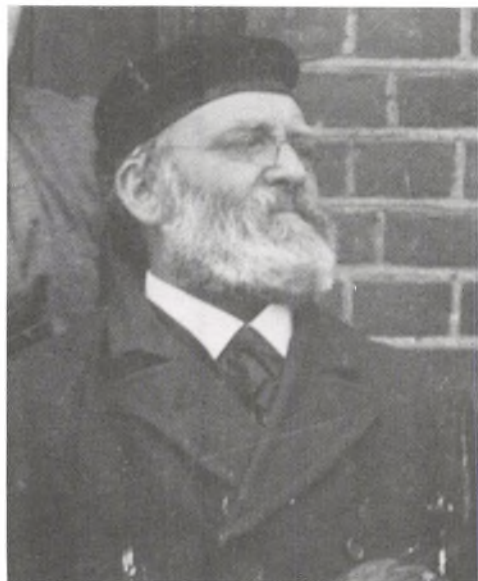
Skolen, der var en ren kundskabsskole, havde i de første ti år gennemgående omkring 40 elever, men i 1880'erne dalede elevtallet noget, så der i 1892-93 kun var 13-14 elever vinter og sommer.

Det vigende elevtal gennem 80'erne kan skyldes landbrugskrisen, men i dette tilfælde måske nok mere »fordi Appelt, der var en ret konservativ natur, sluttede sig til den estrupske politik og lagde heller ikke skjul derpå . . . onde tunger påstod, at hans højreorienterede indstilling hjalp ham over den langvarige krise« - gennem højere statstilskud end grundtvigske højskoler kunne opnå.

»De sidste mange år var det fru Appelt, f. Brøns, der var den virkelige leder af skolen, idet Appelts spiritusbehov efterhånden blev så stort, at han ikke var pladsen mægtig«, indtil da var han en dygtig skolemand.

Mærkeligt nok bruger dr. Roar Skovmand udtrykket »den noget missionsprægede Mørke højskole, der var rejst for at modvirke Viby«. Det med missionspræget må skyldes en misforståelse. Måske alene

Forstander M. N. Appelt, Mørke Højskole.
Foto fra o. 1895.

bygget på statens tilsynsførende dr. Steenstrups indberetning, hvori han skriver: »Skolen er en *afgjort kundskabsskole* . . ., idet der lægges overordentlig vægt på læsning og skrivning . . . Nogen religiøs oplysning eller vækkelse gives der ikke her, uden forsåvidt som der om morgenen begyndtes med en salme, og der af og til kunne synges en salme af den indre missions salmebog eller den almindelige salmebog, eller fru Appelt kunne fortælle pigerne lidt om en missionærs virksomhed«.

1904 ønskede Appelt at sælge skolen. En køber meldte sig - og skal man nu tro Aarhus Stiftstidende for 21.10.1956, var liebhaveren en premierløjtnant, cand.mag. Selde, som oplyste, at han var en god ven af kulturminister J. C. Christensen. Appelt nærede derfor ingen betænkeligheder

ved at sælge skolen til cand. mag.'en, der straks overtog den. Papirer og skøde blev udfærdiget af sagfører Vald. Christensen, Århus.

Selde lavede skolen om til en realskole og drev den flere måneder, elsket af eleverne og beundret af egnens beboere.

. . . Senere købte han herregården Østergaard ved Hals. Handelen var fuldt lovformelig med slutseddel og skøde, og bagefter rejste han tilbage til Mørke og inviterede alle byens mandlige indbyggere til klapjagt på sit nye gods.

Men ballonen revnede inden jagten . . . han blev afsløret som en svindler, der hverken var løjtnant eller cand.mag. Politiet fandt, at han passede bedre et andet sted end som skolebestyrer i Mørke.

Nu tog befolkningen fat på at genrejse højskolen, navnlig var gdr. Niels Sørensen, Grimshjerggaard virksom. Til ny forstander valgtes lærer i Pindstrup, Søren Kolstrup. Og med ham som leder blev Mørke højskole nu en grundtvigsk højskole. En ændring som egnens befolkning glædede sig over.

Søren Kolstrup er født i 1862 på Kolstrupgaard i Nimtofte sogn. Efter et fire-årigt ophold i Amerika og en tid ved landbruget hjemme, blev han 33 år gammel elev på Gedved seminarium, hvor både P. Bojsen og Jens Byskov virkede.

Efter at Kolstrup var dimitteret fra Gedved, fik han plads som lærer i Pindstrup. Samme år giftede han sig med en lærerdatter, Jenny, fra Aalborg-egnen. Hun blev en god højskolemor.

- Om sit barndomshjem og ansættelsen ved Mørke højskole fortæller Kolstrup i

skolens elevskrift for 1914: »Jeg var jo ingen ung mand, da jeg gik ind i højskolens gerning. Mit hjem var et religiøst hjem, men ikke grundtvigsk. Der fandtes vist ikke et grundtvigsk hjem i mit fødesogn. Derimod stødte jeg tidligt på Indre-Mission og deltog ret ofte i deres møder og forsamlinger, men jeg var født grundtvigianer uden at vide det, hvorfor jeg aldrig følte mig hjemme i missionens forsamlinger. Min hu stod til højskolen, men mange hindringer lagde sig i vejen. Forresten manglede jeg også mod. Der kom så et kald fra Vivild om at overtage højskolen der, men ved en ren hændelse blev det ikke så.

Så kom udvalget fra Mørke højskole for at anmode mig om at overtage den.

Jeg vidste nok, at skolen var en af de såkaldte bjørnbakske skoler, og befolkningen bjørnbakker, men jeg kendte den kun af navn. Her skal da selvfølgelig ikke gives en karakteristik af disse praktiske og dygtige mennesker. Men det må være nemt at forstå, at den hunger, et grundtvigsk menneske kan føle, kunne ikke mættes her. Både min hustru og jeg følte os derfor fattige i den rige og smukke egn blandt de naturligtvis brave mennesker, som ikke forstod os . . . Mørke højskole var den gamle og dog noget nyt«.

Mørke Højskole. Postkort. Afsendt af forstanderparret Kolstrup den 2. november 1907.

- Det nye forstanderpar havde begge gode sangstemmer - og sang er jo nu engang en god hjælp til, at en højskolegering kan lykkes.

En elev fra 1910 Peter Rasmussen, Termestrup, skriver: »Højskolesangbogen var slet ikke kendt i almindelighed. Kun få af os havde nogensinde haft en sådan en i hænde. Den første udgave var af Jens Bek og N. Johs. Laursen. Men hvor var det en vidunderlig skat, der var at finde i denne bog. Her på Mørke højskole blev dette sangklenodie benyttet i fuldeste mål«.

(Man undres unægtelig over bemærkningen »aldrig haft en sådan (højskolesangbogen) i hænde« omkring 1910 - for den omtalte sangbog »Sangbog for den danske folkehøjskole« udkom første gang allerede i 1888, og vor nuværende »Folkehøjskolens sangbog« udkom 1. gang i 1896).

- Det lykkedes Kolstrup at få den noget forhutlede skole rettet op, men kårerne var og blev vanskelige. Nogen stor skole blev den aldrig, men de elever, der var, fik et *virkeligt* højskoleophold.

- Måske for at øge indtægterne lidt, tog Kolstrup meget ud som foredragsholder, navnlig på Djursland og Mols, men også fra Vendsyssel kom der bud efter ham. Honoraret for et foredrag var dengang for ham ca. 10 kr., undertiden kun 5.

Da verdenskrigen satte ind i 1914, blev de økonomiske vilkår for de små skoler nærmest umulige. 1917 ønskede Kolstrup da også at sælge sin højskole for at trække sig tilbage til et lille landbrug, han havde

købt. Før det blev til noget med salget, døde han pludselig af et hjerteslag 2. januar 1918 - kun 56 år gammel.

Kolstrup ligger begravet på Mørke kirkegård. På mindsten over ham står et vers forfattet af pastor Gert-Jørgensen, Vejlbj:

Skabningens Skønhed
han viste de Unge,
lærte dem liflig om
Hjemmet at sjunge.
Faklen at føre til Gavn
for sit Folk,
størst dog at stå som
Guds Kærligheds Tolc.

I »Dansk Ungdom« og i »Højskolebladet« for 1918 står der smukke mindertikler om Kolstrup. Og i »Menighedsbladet« for 1938 karakteriserer pastor Clausen-Bagge ham således: »... vel ikke med de store evner, men med en sand ildhu for den store sag han så gerne ville tjene«.

I »Den Danske Folkehøjskole gennem 100 år« 1944 står: »- højskolens saga var ude. Den kom ikke i gang igen, men nedlagdes 1919. Bygningerne anvendes nu som børnehjem«. Det sidste er rigtigt. Det første kun delvis. Egnens befolkning ønskede at bevare deres højskole. Der blev derfor stiftet et »interessentselskab til opretholdelse af Mørke højskole«, og der blev indsamlet 3.000 kr., der kunne tilbydes den ny ejer af skolen som rentefrit lån. Skolen blev solgt til lærer Schmidt, Svinninge, der begyndte sommerskolen 1919 med 7 elever. Fra sommerskolens slutning 1919 måtte Mørke højskole ophøre efter 50 års virke. Bygningerne anvendes i dag til alderdomshjem.

Elever og lærere foran hovedtrappen til Æbeltoft Højskole. Pastor N. J. Jensen og kordegn Nissen-Juul (2. r. th.) Den senere valgmenighedspræst i Holstebro, Morten Larsen (bag. r. no. 3 fra h.) Holdet 1878-79.

ÆBELTOFT HØJSKOLE

Den første højskole i en købstad blev oprettet i Æbeltoft i 1874 af daværende sognepræst i byen Niels Julius Jensen og hans hustru Nanna. Denne højskole er sikkert den betydningsfuldeste af højskolerne inden for amtet i tiden fra 1870 til 90. Det gælder både vinter- og sommerskolen, men da navnlig sommerskolen.

Roar Skovmand skriver, at én af de skoler (og her er jo tale om hele landet), som tiltalte statens tilsynsfører, dr. Steenstrup, mest var Æbeltoft. I sin indberetning for 1882 skriver denne: »Bygningen, som er hyggelig og rummelig, ligger med køn have ved siden af præstegården i en

udkant af byen, så ingen larm høres«. Jensen virkede på Steenstrup som »en mild, alvorlig, tiltalende personlighed«. »Han foredrager historie med det almindelige mål på vækkelsesskolerne, at fremstille Guds husholdning gennem tiderne for at føre sit rige frem, men han viser et ualmindeligt herredømme over stoffets behandling i foredrag«. »Det var pigeskolen om sommeren, som Steenstrup besøgte, og han fik et stærkt indtryk af fru Nanna Jensens indsats for at lære pigerne hygge og kultur. I håndgerningstimerne lærte hun dem at sy blomster med uldent garn efter naturens eget forbillede. Denne syssel måtte tjene til at udvikle pigernes sans for den naturlige, simple skønhed og åbne deres øje for naturens former«.

Fru Nanna Jensen, der var en datter af sognepræsten i Stege, F. E. Bojsen (Budstikke-Bojsen) kom til at øve en selvstændig indsats ud over sin gerning i Æbeltoft ved at rejse rundt til forskellige højskoler og undervise i håndarbejde. (Hendes kunstbroderier blev prisbelønnet på verdensudstillingerne i Wien 1873 og Paris 1878).

N. P. Jensen er født 1821 i Østofte skole (i nærheden af Maribo), hvor hans far, Thomas Jensen, var lærer. Da faderen døde i 1826 blev den lille Niels, indtil han var 9, optaget i et andet lærerhjem for at aflaste moderen økonomisk.

Ved grev Molktes (Bregentved) økonomiske hjælp blev han elev på Jonstrup seminarium, hvorfra han tog lærereksamen med 1. karakter i 1843. N. P. Jensen ville dog ikke være lærer men præst, så han rejste til København og blev cand.teol. 1852.

I disse studieår i København sammen med gode kammerater (kredsen omkring den tidl. lærer på Snedsted seminarium P. K. Algreen) fik 1848 afgørende betydning for ham - og hvad der måske fik endnu større betydning for ham var, at han kom med til nogle møder, hvor Grundtvig over for en mindre kreds drøftede sine højskole tanker.

Under påvirkning fra Grundtvig og Algreen modnedes tanken hos ham at gå ind i højskolens tjeneste.

Netop det år, 1852, da N. J. Jensen havde taget sin embedseksamen, blev den første højskole på Sjælland oprettet, Hindholm, i nærheden af Fuglebjerg. Grundlæggeren var den kendte børnesagsforkæmper Anders Stephansen.

Fra skolens begyndelse til 1864 blev N. J. Jensen skolens førstelærer, ja, det var i virkeligheden ham, der bar skolearbejdets hovedbyrde og som havde skolens hovedfag, historie.

I en beretning om Hindholms første år giver han et klart udtryk for sit skolesyn:

»Skolens opgave kan ikke være at skaffe eleverne et bestemt forråd af kundskaber, således som når man forbereder sig til en eksamen, eller har et enkelt fag for øje, skønt der naturligt må tages hensyn til, at eleverne alle er af bondestanden. Mange kundskaber kan ikke erhverves i den korte tid, eleverne i almindelighed er på skolen. Derimod gæes ud på at vise dem vej til, hvad der tjener til at forædle og forhøje menneskelivet og give dem forstand på, hvad der rører sig i dem og om dem. Det bliver således mere en åndsvækelse og oplivelse, der tilsigtes, end egentlig belærelse, skønt denne naturlig følger efter hin«.

1856 blev N. P. Jensen gift med sin Nanna.

Efter at have forladt Hindholm i 1864 var han en kort tid indvalgt i folketinget (stemte imod fredsslutningen) og lærer på Blågårds seminarium - og blev så sognepræst i Mejrup ved Holstebro og fra 1873 for Æbeltoft og Dråby.

Som man vil forstå af det korte rids, der her er givet af hans liv, var det en veluddannet og moden mand, 54 år, der i 1875 rejste højskolen i Æbeltoft. (Det kunne forøvrigt nemt have gået anderledes, for i 1872 søgte han forgæves forstanderstillingen på Jelling seminarium).

Måske var det fru Nanna, der fik ideen til højskolens oprettelse. I hvert fald støttede hun sin mand helt ud. Og der fortælles, at det var hende, der henvendte sig til ejeren af den gård, der var udset til at være højskole, enkefru Petersen. Gården lå bagved præstegården, og skønt den var forsikret for 5.530 rigsdaler, var hun villig til at sælge den for 4.000, hvis pengene kunne skaffes kontant.

Det kunne de. Der blev dannet et aktieselskab - og der blev solgt aktier à 25 kr. i så stort antal, at der var nok til både at købe gården og til at starte undervisningen.

Medstiftere af aktieselskabet var urma-ger Chr. Sinding, maler Hansen, skoma-ger A. Olsen, bogholder A. Lyngby, bød-ker Rudkøbing og pastor N. J. Jensen.

Den eneste grund til at medtage disse navne synes mig være den, at navnelisten fortæller, at det *var* byens borgere, der stod bag præstefolkene.

Sagen var forberedt gennem avisartik-ler og ved et møde i Skærsø skov i 1874, hvor N. P. Jensen talte om oprettelsen af en folkehøjskole i Æbeltoft, motiveret med at folkeoplysning er det bedste Dannevir-ke, det bedste værn om Danmark.

Den endelige beslutning om oprettelsen af højskolen blev truffet ved et møde på Tirstrup kro 18. september 1874. Og Æbeltoft bystyre sagde god for sagen ved at bevilge højskolen et årligt tilskud på 50 rdl.

Undervisningsfagene skulle være de al-mindelige højskolefag plus »landmåling og nivellering og andre dele af naturlærere, som landmanden har særlig brug for«.

Af skolens undervisningsplan fremgår det, at efter 1876 blev statsforfatning op-taget som fag, ligeså gymnastik og skyd-ning. Det sidste fag er sikkert et udtryk for den interesse, der efter 1864 opstod for dannelsen af skytteforeninger.

Af en annonce i Højskolebladet for 1881 ses det, at »de, der ønsker det, kan få vejledning i husholdning og mejeri«.

Skolen begyndte sin virksomhed den 3. november 1874 - med kun 6 elever! Men selv om skolen aldrig fik de mange elever, (vinterskolen gennemgående mellem 12 og 15, sommerskolen mellem 20 og 30 - et en-kelt år dog 41), så fik den en stor betyd-ning for dem, der var der og for kredsen omkring skolen. Den blev i dens 17-årige levetid et virkeligt kulturcentrum. Selvføl-gelig skyldtes det mest forstanderparrets egen indsats, - også derved, at de havde en egen evne til at knytte gode medhjælpere til sig. Den betydeligste blandt disse var vel Morten Larsen (lige hjemkommen fra Paris), den senere så landskendte frimenig-hedspræst i Holstebro, men også den se-nere forstander for Borris landbrugssko-le Jens Nielsen, provst E. K. Thyssen, Ul-kebøl, friskolelærer Skovrup, Ryslinge, og den kendte kvindelige læge Eli Møller.

Et lille, men talende tidsbillede fra Æbeltoft højskole gives i Karen Johansens bog »Morten Larsen«: Da Morten Lar-sen november 1885 kom til skolen, var der til at begynde med 7 elever, i vinterens løb kom der 5 til.

Eftersom skolen var så lille, var de kår, der bødes ham såvel som de andre lærere, der arbejdede der, kun ringe. Forstande-ren fik slet intet for sit arbejde; når de to

lærere og lærerinden om sommeren havde fået deres løn, blev der intet til overs til ham.

Forhenværende forstander for Borris landbrugsskole, Jens Nielsen, der var lærer på Æbeltoft højskole samtidig med Morten Larsen, har i en artikel i Borris elevforenings årsskrift 1933 fortalt meget fornøjeligt om den tid.

Han, Jens Nielsen, havde om vinteren to små gavlværelser under taget, men da der om sommeren 1886 kom 36 piger, kneb det med pladsen, og så måtte de to lærere dele et værelse i præstegården. Det var ikke større, end at de omtrent kunne nå hinanden fra den ene seng til den anden. Sengene stod på hver sin side af et bord, endelig var der to stole ved vinduet.

...

Mens forholdet til omegnens folk som helhed var godt, var det ikke tilfældet med byens folk - blandt hvilke højskolen i almindelighed ikke stod højt i kurs.

... »De bitre politiske kampe skabte også ødelæggelse og forstyrrelse her.

Æbeltoft var en yderst konservativ by, og N. P. Jensen lagde ikke skjul på, at han var venstremand. Dette var nok til at fremkalde spænding, men rent galt blev det, da han i 1884 stod som medindbyder til et møde, ved hvilket »fritænkeren« dr. Pingel skulle tale. Ret ondsindede, for en del anonyme angreb påfulgte. Hvor ene pastor Jensen og hans kone kom til at føle sig under denne strid, kan man læse om i Thyra Jensens »En dansk præstekones historie««.

Uden at ville bestride Thyra Jensens fremstilling er der grund til at nævne, at

trods det at forstander Jensen var udpræget venstremand, blev han dog afholdt og respekteret af sine politiske modstandere i den konservative by - i seks år var han medlem af byrådet og med i meget andet vedrørende by og opland.

1891 måtte skolen lukke. Fru Nannas helbred svigtede, selv var Jensen 70 år - og da han ikke havde nogen afløser, valgte han at sælge skolen. Den blev ændret til hotel, det nuværende »Skansen«.

1894 døde Nanna Jensen. Året efter tog den gamle sognepræst sin afsked, flyttede til sin søn, sognepræst Frede Jensen (Thyra Jensens mand) i Skallerup, Vendsyssel. Her døde han 27. april 1897 og blev begravet ved sin kones side på Æbeltoft kirkegård.

1898 blev der rejst en obelisk, en mindesten over dem ved kirken.

Nanna Jensen, f. Bojsen, »højskolemor« og forstanderens hustru. Foto o. 1890.

HESELBALLE HØJSKOLE

Lærer N. P. Simonsen, Hesselballe, oprettede 1875 en højskole i en udstykket bondegårds bygninger. Således står at læse i Traps Danmark, men andre kilder (Højskolebladet og Østjydsk Hjemstavn) oplyser, at Simonsen købte jord (5 tdr. land) og byggede her sin højskole sommeren 1875. Tømrer og snedkerarbejdet udførte han selv.

Samme efterår åbnede skolen med 15 elever.

I 1881 købtes mere jord til og en temmelig stor forsamlingsaal blev opført, og i 1892 udvidedes skolen yderligere med to sidebygninger.

En annonce i Højskolebladet for 1882 giver flg. oplysninger om skolen: Dens »formål er at vække lyst hos de unge til at leve et sandt og ædelt menneskeliv i kristendommens ånd. Der undervises i de alm. skolefag, naturfagene med kemi, tegning og landmåling. Betalingen er 30 kr. månedlig for undervisning, kost og bolig. Nogle uformuende elever kan få understøttelse«.

Skolen nåede aldrig at få noget stort elevtal. Det lå normalt omkring 20 (en enkelt gang over 30) om vinteren og noget lavere om sommeren. 1915 overtog sønnen Axel Simonsen skolen. Efter nogle få års forløb måtte den standse sin virksomhed i 1918.

Niels Peter Simonsen døde 1922. Og dermed afsluttedes en på sin måde ejendommelig livsskæbne.

Han blev født i et beskedent hjem på Stautrup mark i 1847. Hans far var snedker. Hans mor, en from og god kvinde,

døde tidligt af sorte kopper. Hans lyseste barndoms minder knytter sig til hende, og hendes formaninger til ham om at søge Gud under alle forhold glemte han aldrig.

Som andre drenge fra små hjem måtte den lille Niels Peter tidligt ud at tjene - 10 år gammel.

Efter 1864-oplevelserne stod hans hu til at blive lærer. Og ved en utrolig sparsommelighed lykkedes det ham at sammenspare 80 rigsdaler. (Som 18-årig tjenestekarl havde hans sidste årsløn været 40 rdl.).

Sin uddannelse til lærer begyndte han hos Lars Bjørnbak i Viby. Ved et utroligt slid tog han lærereksamen i København 1868. Derefter blev han hjælpelærer hos den gamle lærer Weisøe i Storing, en lærer af ikke helt almindelig støbning. Her kom Simonsen i forbindelse med Testrup og Gylling (Otto Møller), og derved førtes han frem til et grundtvigsk livssyn - til sorg for Bjørnbak.

En af Simonsens gamle elever, den senere højskolelærer Thomas Thomsen, fortæller (Højskolebladet 1922, side 663 ff) om Simonsens søgen efter at finde sig en plads mellem de to store modsætninger Jens Nørregaard, Testrup, og Lars Bjørnbak, Viby. »Mellem disse to fremragende og begavede folkeførere var der plads til mænd med mindre udprægede standpunkter, som kunne opdyrke uberørt jord og vinde tillid der, hvor de åndelige standpunkter ikke var helt afklarede, eller hvor man slet ikke havde taget parti, men hvor man alligevel havde en følelse af, at på en højskole fik de unge en dygtiggørelse af stor betydning. Simonsen havde en særlig evne til at vejlede unge fra sådanne hjem«.

Han »forstod, at der i udyrket muld gemtes rige kræfter. At frigøre disse var hans livs glæde, og denne hans glæde gav sig udtryk i ord som sang. Han elskede sang, og vore salmer og sange fyldte hans sind, og med dem lukkede han ofte hjertedøren op hos de unge«.

Han kunne synge »Denne er dagen, som Herren har gjort«, og bagefter tale om dette »Kristne har kronede dage« på en sådan måde, at de, der hørte det, aldrig glemte det.

»Han var, uden direkte at lægge an derpå, med til at undergrave den bjørnbakske materialistiske livsanskuelse«.

I »Østjydske Hjemstavn 1939« har Villads Villadsen, der var elev hos Simonsen i vinteren 1883, skrevet en god artikel om ham og skolen. Villadsen skriver bl.a.: »Jeg har senere været elev på et par andre højskoler, men jeg må sige, at jeg lærte mest på Hesselballe, særlig husker jeg forstander Simonsens foredrag om verdenshistorie - et ukendt emne for almueskolens elever«.

- 1923 afsløredes et mindesmærke på Simonsens grav på Hjortshøj kirkegård.

FAARUP HØJSKOLE

Sidste udgave af Traps Danmark angiver: »1875 oprettede afholdsagitatoren Laurids Jørgensen en højskole i Faarup. Den lededes af seminarist J. H. Vaaben indtil den nedlagdes 1878. Det er ikke rigtigt, hverken hvad oprettelsesår eller forstander angår. Vaaben var lærer og Jørgensen forstander. Det sidste fremgår af: at det er Jørgensens navn, der står under

skolens annonce i Højskolebladet 1876 og af en meddelelse i Randers Dagblad for 1. november 1876: »I mandags indviedes en ny folkehøjskole i Faarup. Mødet indledtes med at synge »Er skolen for andre end pilt og pog«, hvorefter skolens forstander Laurits Jørgensen i et længere foredrag gjorde rede for, hvad han anså for skolens mål. Derefter talte pastor Valeur, Asferg, og lærer Vaaben, Faarup«.

Hans Laurits Jørgensen Ethelberg, som hans fulde navn var, er født i Kollermorten 1847. Hans forældre flyttede, medens han endnu var dreng, til Hevring ved Vivild.

Jørgensen og Vaaben havde begge fået deres uddannelse på Lyngby seminarium. Førstnævnte fik lærereksamen derfra i 1873. En kort tid var han lærer ved friseseminariet i Ørsted, førend han oprettede Faarup højskole.

Den vordende forstander vandrede rundt på egnen for at skaffe sig elever. Det lykkedes, så skolen kunne begynde med en snes elever, hvoraf dog kun halvdelen boede på skolen. En fin begyndelse, men senere svigtede elevtilgangen, så skolen måtte lukke allerede i 1878.

Jørgensen blev da lærer ved Bygholm ved Horsens. Og det er her, han blev optaget af afholdsbevægelsen, og han var siden en energisk og dygtig forkæmper for denne.

I 1881 opgav han sin lærergerning til fordel for sin skribentvirksomhed og som redaktør af forskellige afholdsblade.

Tillige stiftede han i 1882 sammen med folketingsmand A. Holch det ejendommelige Ugens Nyheder. »Et folkeblad for kristendom og oplysning og nyhed«.

Fra 1889-92 redigerede han »Odder Folkeblad« og 1892-94 »Randers Venstreblad«. Han døde 1907 som antikvar-boghandler i Randers.

Lærer Vaaben blev, da højskolen lukkede, lærer ved Faarup børneskole - i 47 år. Jes Hansen Vaaben tog ivrig del i landboforeningens arbejde, var medstifter af Randers Andelssvineslagteri og var aktivt med i egnens politiske og folkelige liv. Han døde 1919.

HADSTEN HØJSKOLE

kan man med nogen ret sige begyndte sin virksomhed i 1876, men også kun med nogen ret. Ganske vist begyndtes der da et skolearbejde, som blev til den nu kendte Hadsten folkehøjskole. Men da man begyndte, stod man famlende m.h.t. planen. Man ønskede en skole for både børn og voksne.

Egnens folk var utilfredse med den daværende skoleordning - børnenes skolevej til Galten skole var for lang. Desuden ville de gerne hjælpe deres unge til lidt mere undervisning end børneskolens.

Hvem der først fik ideen til en fri børne- og ungdomsskole, kan vist ikke oplyses. Men sommeren 1876 opførtes bygningen til en sådan skole.

Den mand, der var antaget til skolens leder, skolebestyrer S. Jensen, talte ved skolens indvielse ud fra Davids 127. salme: »Dersom Herren ikke bygger huset, arbejder bygningsmændene forgæves«.

Næste dag begyndte skolen med ca. 30 børn og »et ret stort antal voksne karle« fra omegnen. Dog var der foreløbigt kun aftenundervisning for de voksne. Senere blev der også dagskole.

- Skolen skiftede leder flere gange i de første fire år.

1880 solgte beboerne skolen til pensioneret lærer R. A. Lauritsen, Lysgård, og han lagde ikke skjul på, at han sluttede sig til den bjørnbakske retning. Derfor blev han spøgende kaldt »Den lille Bjørnbak«.

Det var vistnok hans hensigt, at skolen skulle være en realskole. Det blev den ikke. Den blev drevet som en fortsættelsesskole. Mærkeligt nok lykkedes det ham at skaffe skolen statstilskud af højskolebevillingen. (Det skyldes nok, at han var meget konservativ, hvad der i de dage var en hjælp til at opnå understøttelse).

Stort blev elevtallet aldrig, højest i 1881-82: 29.

1889 solgte Lauritsen skolen til Jes Fester Buhl, som begyndte under yderst vanskelige forhold: med kun 17 elever i børneskolen og med kun 1 voksen elev til vinterskolen - og han rejste forøvrigt efter 3 dages forløb. Inden jul kom der dog 8 elever, og året efter lykkedes det Buhl at få skolen anerkendt som folkehøjskole.

Det vil altså sige: at skolens egentlige begyndelse som folkehøjskole må dateres til 1892.

Buhl var en ideelt anlagt skolemand, der ville lede sin skole ud fra et grundtvigsk skolesyn, men tilslutningen blev for lille.

1897 solgte Buhl skolen til højskolelærer H. C. Nielsen-Svinning, og nu gik

højskolen endelig en rig udvikling i møde. Under en række dygtige forstandere (Nielsen-Svinning 1897-1907, H. J. Vedde 1907-25, Aage Jensen 1925-40, Gunnar Thomsen 1940-47, Thorkild Klausen 1947-77 og nu under dennes søn Erik Klausen) er Hadsten blevet en stor og anerkendt skole - og den eneste af de grundtvigske skoler i amtet, der har overlevet fra forrige århundrede.

DALBYNEDER HØJSKOLE

Se Peter Østergaards artikel i »Fra Randers amt« side 59, årgang 1972.

HØJSKOLEN »DJURSLAND« I RØNDE

Søndag d. 4. november 1894 åbnedes denne ved et offentligt møde, der havde samlet 500 mennesker.

Hvordan det egentlig forholder sig med denne skolens rejsning er lidt uklart. Egnens folk må dog have stået bagved, for de gav grunden til skolen.

Efter Højskolebladets referat af åbningsmødet var tidligere realskolebestyrer, bl.a. i Skanderborg, Otto Laage skolens ejer og forstander. »Gennem en årække har han følt sig draget til oplysningsgerningen blandt den voksne ungdom«. - I sin »tidligste ungdom (som seminarist) fulgte han provst Victor Bloch ned til Athen for der at knytte forbindelse med grækerne. Meningen var så at optage mission blandt muhamedanerne«, - inspireret af tankerne i Grundtvigs digte »Kristenhedens Syvstjerne«.

Uffe Birkedal (en søn af Danmarks første valgmenighedspræst Vilhelm Birkedal) var medforstander. Han havde været præst ved Sct. Catharinæ kirke i Ribe 1884-93. På grund af døvhed måtte han opgive sin præstegerning. Og derfor kan man nok undre sig over, at han turde gå i gang med et højskolearbejde.

Efter Nedergaards »Dansk præste- og sognehistorie« bind 8 skal det have været Uffe Birkedal, der har henvendt sig til Laage (han var velhavende) for at få ham med til at bygge højskolen. Og efter samme kilde skal Laage have været elev hos Kold.

I jubilæumsskriftet »Rønde højskole 1897-1972« fremsættes den formodning, at Laage under sit ophold i Grækenland »muligvis har truffet selve Kristen Kold ... i hvert fald var han meget optaget af Kolds højskoletanker og følte sig samtidig fra sin ungdom stærkt knyttet til egnen omkring Kaløvig«.

Ved nævnte åbningsmøde talte foruden begge forstandere, redaktør N. Johs. Laursen, Århus Amtstidende, den gamle Morten Eskesen, og gdr. (den senere så kendte folketingsmand) Niels Pedersen-Nyskov udtalte sin glæde over, »at egnen nu endelig havde fået et længe næret ønske opfyldt«.

Birkedal havde en fin poetisk åre. I højskolesangbogen findes to sange af ham: »Ring ud klare klokker« og sangen om Ingemann: »Det flammer i vester«. Og her til skolens indvielse havde han skrevet en sang, hvori et par strofer lyder:

Mod Gud i det høje
vi løfter vort øje,
Han signe vor gerning
og skænke den frugt.

Højskolebladet slutter med det »fromme« ønske: »Dersom deres (Laages og Birkedals) arbejde kunne danne en modvægt mod den yderlige Indre Mission, der har fundet en rig jordbund på Mols, ville allerede dette have sin værdi«. Men »fremtiden må vise, om de to mænd er deres opgave voksen«. Det viste sig hurtigt, at det var de ikke.

Grunden hertil var sådan set lige til. Laage, der ellers var en dygtig skolemand og ideelt indstillet, kunne ikke holde foredrag, og Birkedal var døv. »Den ene kan ikke tale, og den anden kan ikke høre«, så det varede ikke længe, førend folkevittigheden kaldte skolen for »døvstummeinstituttet«.

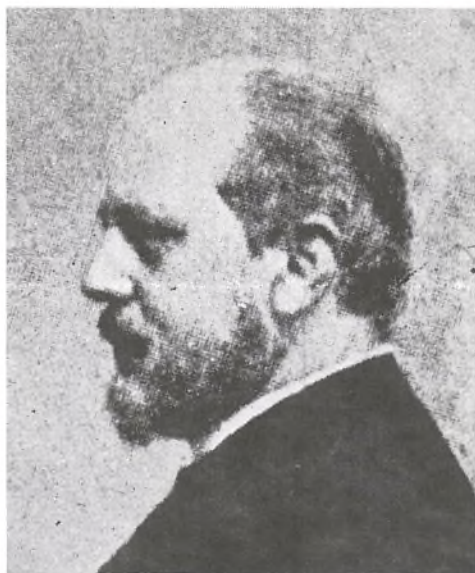
En gammel elev, Martin Foged, fortalte, da han var 85 år om sit ophold på skolen: »Der var ikke spor ved det. Vi var en snes elever, som betalte 10 kr. månedlig for undervisningen og 1 kr. for logi. Ingen kunne få kosten på skolen. Birkedal bragte os ikke noget. Han sagde til jægermesteren på Kalø, at han ville modarbejde Indre Mission. »Ja, men det vil jeg ikke«, sagde jægermesteren, »for det er mine bedste folk«. Birkedal var vist god nok, men et mærkeligt menneske. Tre dage i træk holdt han foredrag om sin far, og mens han talte, græd han.

Laage var dygtig til at undervise og til at skælde ud, men vi kunne ikke tage ham. Vi sad med hånden under hovedet, når han talte«.

Om sommeren var der pigeskole, vist nok kun i et par måneder. Den flg. vinter var der karleskole, men eleverne rejste før jul. Og dermed ophørte højskolen »Djursland«.

Fra 1900-1918 blev Birkedal præst for det unitariske »Frie kirkesamfund« i København. Og Laage blev igen realskolemand.

Uffe Birkedal. Rønde 1894.

KOLIND HØJSKOLE

blev opført i sommeren 1894 af havebrugskandidat J. J. Mortensen-Barrit, der i 1893-94 havde været forstander for Viby højskole. Højskolebladet for 1894 fortæller, at skolen »er beliggende på en bakke tæt ved stationen og med tilhørende 2½ tdr. land til have, hvor der er en vid udsigt over det frugtbare Kolindsund.

Til skolens åbning den 3. november har der meldt sig en del karleelever såvel fra omegnen som længere borte fra, og til

pigehøjskolen, der åbnes til maj, har der allerede meldt sig piger, som vil søge amtsunderstøttelse«.

Det optimistiske syn m.h.t. elever gik ikke i opfyldelse. Efter »Den danske folkehøjskole gennem hundrede år« kom skolen næppe i gang, førend den måtte standse. Og efter Æbeltoft avis 1898 blev højskolen solgt ved tvangsauktion for 7.975 kr.

I 1979 blev bygningerne brudt ned for at give plads til en udvidelse af kirkegården.

Det var nødvendigt med tæpper den vinterdag, hvor fotografen i 1895 forevigele lærere og elever ved Kolind Højskole. - Stående tv. v. vinduet: Jens Kr. Jensen - Siddende yderst th.: Kristian Pedersen »Konge«.

RØNDE HØJSKOLE

Da Rønde højskole i 1972 fejrede sit 75 års jubilæum, udsendtes et smukt jubilæumsskrift. Det følgende om skolens historie er hovedsagelig hentet derfra; en meget forkortet og fri gengivelse.

Højskolens tilblivelse er højst ejendommeligt derved, at den er fremgået af begge de stærke åndelige bevægelser, der hen imod slutningen af forrige århundrede gik hen over vort land, både den grundtvigske og den indremissionske - ovenikøbet i kappestrid med hinanden!

I 1886 kom Vilhelm Bech til Ørum-Ginnerup. Han, sammen med andre indremissionske præster (Busch i Feldballe, Blume i Vistoft, Diderichsen i Tved, Hauch i Knebel og Windfeld i Nimtofte) gjorde, at der gik et stærkt åndeligt røre hen over egnen.

Samtidig var der på Rønde-egnen en levende grundtvigsk kreds, som havde ført til oprettelsen af højskolen »Djursland«. Da denne skole havde stået tom et par år, og skolen i Kolind også var gået i stå, blev de to skoler samtidig udbudt til salg.

En kreds af Indre Missions venner på Djursland og Mols trådte da sammen for at leje den ene af dem. Det blev Djursland - for 600 kr. årlig med forkøbsret for 16.000 kr.(!)

Som forstander for Rønde højskole, som den nu kaldtes, ansattes Kr. Heriskind, en husmandssøn fra Gedved. Han var overordentligt godt uddannet til den kommende svære opgave at få højskolen til at gå. Han havde lærereksamen fra Gedved, været elev på Missionsskolen i

Herning, fået cand.phil. eksamen i København 1893, været elev på Haslev højskole og været lærer på Hesselballe og Nr. Nisum højskoler.

Alt syntes således at være i bedste orden til at skolen kunne åbnes den 3. november 1897 som den 5. af Indre Missions højskoler. Men mærkeligt nok passede det ikke Indre Missions høvding, selveste Vilh. Bech. I Indre Missionstidende i 1897 skrev han en artikel, hvori han hævdede, at man først skulle se at få fyldt de 4 skoler, man havde i forvejen, »Lad os dog ikke komme ind på den grundtvigske retning i dette stykke med at oprette en mængde små skoler, som hverken kunne leve eller dø - jo, nogle døde dog«.

Men Rønde højskole kom i gang - og godt i gang. Man begyndte med godt en snes mandlige elever og tre lærerkræfter.

Allerede i 1899 blev skolen statsanerkendt. Den havde da 30 elever på sommerholdet og et tilsvarende tal på vinterholdet. Og den anerkendelse man ikke kunne få i 1897 som en Indre Missions skole opnåede man i 1901 kort før Vilh. Bech døde. Elevantallet steg foreløbig støt fra år til år, så man i året 1919-20 havde 94 unge piger på sommerskolen og 104 unge karle på vinterskolen. Men det var også et foreløbigt højdepunkt. Da landbrugskrisen satte ind i 1929, gik elevtallet stærkt tilbage. I 1931-32 var der således kun 14 elever på sommerskolen og 16 på vinterskolen.

I 1932-33 var de tilsvarende tal kun 7 og 6. 1933 slet ingen sommerskole, men til vinterskolen kom der 34 karle, og dermed var krisen overvundet, så elevtallet i 1939-40 steg til 71 og 54.

- I løbet af få år blev Rønde en hel skoleby. Højskolen skød mange livskraftige skud: præliminærkursus 1914, studenterkursus 1918 og efterskole 1936.

DJURSLANDS HØJSKOLE

Den flg. skildring af Djurslands højskole er hovedsagelig bygget på den kyndige egnhistoriker Søren Petersens artikler i Grenå Folketidende for 9. og 10. januar 1941 og 21. og 22. november 1947.

Noget grundtvigsk liv var der på Lyngby-egnen i begyndelsen af 1860'erne - mest som følge af den grundtvigske kapellan M. A. Siegumfeldts virke. Han var tillige lærer ved Lyngby seminarium. Ved dette seminarium, som blev oprettet 1813 og nedlagt 1874, har flere højskolemænd fået deres uddannelse, bl.a. Cornelius Appel, Rødding, Th. Bjørnbak, Viby, K. K. Utoft, Uldum, E. M. Rottwit, Uldum, C. C. Egens, Dalbyneder, Jens Bek, Mellerup, og Jens Lund, Vejstrup.

(I »Fra Randers amt« 1919 findes en artikel om Lyngby seminarium). Da seminariet blev nedlagt, blev der gjort et forsøg på at få det omdannet til højskole. Det lykkedes ikke, men da der var gået nogle år, var der nogle mænd i Lyngby, der prøvede på at få rejst en højskole.

Lyngby realskole, der havde til huse i et ret herskabeligt stuehus til en bondegård, skulle flyttes til Trustrup - og dens bygninger, hvori der både var lærerbolig og klasseværelser var altså ledige og velegnede til højskole.

Nogle mænd fra egnen henvendte sig derfor til den unge højskolelærer Nordahl-Petersen, Dalbyneder, for at få ham til forstander. Det lykkedes. Og den nye højskole i Lyngby kunne da begynde sin virksomhed d. 3. november 1897.

Nordahl-Petersen var husmandssøn fra Raarup ved Horsens, f. 1871. Som ganske ung havde han været elev hos Grønvald Nielsen på Vestbirk højskole, havde taget studentereksamen, erhvervet sig ret til at kalde sig cand.phil., studerede litteraturhistorie, men afbrød studiet for at blive højskolelærer. Det blev han på Dalbyneder - og trods sin ungdom endog medforstander.

Han var kun 26 år, da han blev forstander for Djurslands højskole. Måske var det også lidt for tidligt. I hvert fald kneb det at få elever nok, trods hans ubestridte dygtighed. Efter 6 års forløb solgte han skolen til højskolelærer Johs. Nielsen, Vinding.

Efter sin afsked fra højskolen var Nordahl-Petersen en tid ansat ved Middelfart Venstreblad, senere redaktør af Fyns Venstreblad. Fra 1918-29 var han meddirektør for Odense folketeater. Foruden fri-skriventvirksomhed bl.a. ved Højskolebladet brugte han sine sidste år i Turist-sagens tjeneste. Han døde 1940.

Johs. Nielsen, der overtog skolen i efteråret 1903, var gårdmandssøn fra Thorning ved Viborg. Han er født i 1874. Også han havde været elev hos Grønvald Nielsen, tillige hos Povl Hansen i Vallekilde og på Askov højskole.

Ved at høre Fr. Lange Grundtvig tale fik han lyst til som denne at blive præst

Djurslands Højskole.

Poesibøger var yndede minder om højskolekammerater. Sådanne bøger kunne eleverne i Lyngby erhverve med rødt bind og påskriften: »Erindring fra Djursland Højskole« i guldsnit. Her gengives en sådan hilsen fra Jens Jensen Toubro vinterholdet 1903.

Djurslands Højskole.

Vort yng og så stærkt og blødt
 vor træde søn og lutret
 og modet så i diødt.
 For gamle Danmark skal
 saa lange Bøger spjætte
 sine Søge i Bølgen blå.

Så for i Vinter og den
 gode Tid vi har tilbragt
 sammen som Kammerater
 for Lovel du søde Gut.

Jørgen O. Fink

i Trørup

for Christensfeldt

Lyngby

da 5/6-1880

Et af de mere specielle rimerier
 havde flg. ordlyd: »Blæs røgen ud.

Kast asken væk.

Træd frem i verden fri og kæk,

og har du røgt din pipe ud,

så tænd en ny -

og stol på Gud . . .

for de danske i Amerika. På Askov og i København uddannede han sig hertil og bestod i 1898 prøven for amerikanske præster. Men hans hustrus sygdom hindrede ham i at rejse til Amerika.

Under Johs. Niensens dygtige ledelse steg elevtallet fra år til år, fra kun 6 det første år til omkring 35. »Han havde en sjældnen evne til at lægge sine emner således til rette, at eleverne måtte lytte . . . og . . . eleverne kunne i det hele ikke undgå at mærke, at både forstanderen og hans gode hustrus stræben gik ud på at gøre alt så hjemligt for eleverne som gørligt«.

- En god støtte havde Nielsen i sin medhjælper P. Fredsted, der havde stor evne til at tage sig af eleverne i fritiden. (Senere sognepræst i Naur-Sir og i Jerslev-Helium).

På grund af vaklende helbred solgte Johs. Nielsen i 1909 skolen til sjællænderen Peder Hansen. (Johs. Nielsen blev lærer i Idomlund ved Holstebro, døde i 1940).

Denne Peder Hansen, skolens 3. forstander, havde været elev hos Trier i Vallekilde 3 vintre, været friskolelærer, og været forstander for Thylands og Galtrup højskoler.

Under P. Hansens ledelse skete der meget på Djurslands højskole, bl.a. blev elevværelserne forbedrede, og han knyttede en landbrugskandidat og en gymnastiklærer til skolen, så der kunne undervises i landbrugsfag og gives en uddannelse til gymnastiklærer.

Skolen blev også anerkendt af landbrugsministeriet til afholdelse af korte kursuser i landbrug og i landbrugets bierhverv. Men med elever kneb det. Tallet

svingede mellem 9 og 27. Tillige oprettede han, som noget nyt for Djursland, en efterskole for unge i alderen 14-16 år.

Sin travle virksomhed i Djursland opgav P. Hansen, fordi han var blevet meget optaget af arbejde for efterskoleelever. Han flyttede derfor i 1914 til Ølgod, hvor han oprettede en efterskole. Han døde 1942.

I efteråret 1914 forpagtede højskolelæreren Severin Andersen Djursland højskole. På grund af de vanskelige forhold, som krigen medførte (første vinter var der kun 5 højskoleelever og 3 efterskoleelever), trådte Severin Andersen tilbage som skolens leder efter 2 års forløb.

Skolens nye leder blev i 1916 fhv. højskoleforstander W. Sieverts, der for en periode af 5 år forpagtede skolen af P. Hansen.

William Sieverts er født 1880 i Jægersborg. Sin uddannelse til højskolelærer havde han fået som elev på Elev, Mellerup, Hadsten og Askov højskoler, tillige havde han gennemgået statens etårige kursus. 25 år gammel blev han lærer hos Oscar Geismar, Risgård højskole og hos Søren Kolstrup, Mørke. 1908 overtog han Janderup højskole i Vestjylland.

Som nævnt overtog han Djurslands højskole i 1916. Men krigen gjorde det næsten umuligt for de små højskoler at overleve. I vintrene 1916-17, 17-18 og 20-21 var der slet ingen elever på vinterskolen. På sommerskolen var der fra 9 til 33 elever.

P. Hansen overvejede at sælge skolen til staten til oprettelse af et børnehjem. Men

egnens befolkning ønskede at bevare den som højskole. Et konsortium under ledelse af gårdejerne Niels Kolind, Fladstrup, Martin Kjeldsen, Allerselv, og P. Thygesen, Albøge, købte da skolen for 24.000 kr.

Sieverts fortsatte som leder til 1921, hvorefter Severin Andersen atter overtog skolen, først som forpagter, senere 1926 som ejer. For 2. gang vovede han sig altså i kast med den vanskelige opgave at drive en højskole på Djursland.

Severin Andersen er født i 1865 i Gram ved Skanderborg. Han tog lærer-eksamen fra Gedved og havde derefter været lærer på Galtrup, Salling, Hadsten og Krabbesholm højskoler.

Denne gang lykkedes det Severin Andersen at samle et større antal elever end før. Elevtallet svingede på vinterskolen mellem 18 og 39 elever, sommerskolen mellem 10 og 20 elever.

Søren Petersen siger om ham: »Som højskolemand var han dybt rodfæstet i det livssyn, der prægede de første grundtvigske højskolemænd, men han var samtidig forstående over for en nyere tids sociale problemer«.

Severin Andersen har udgivet forskellige bøger, mest kendt er hans regnebog, særlig beregnet for højskoleelever - den blev trykt i ikke mindre end 75.000 eksemplarer.

1928 solgte Severin Andersen højskolen til Thomas Laursen, en gårdmands-søn, født 1891 i Borbjerg ved Holstebro. Hans hustru Else Laursen er født på Mors.

Efter at have været elev hos Thomas Bredsdorff, Roskilde, fik han sin egentlige læreruddannelse på Laurs Rasmussens uddannelsesskole i Ringe og på Askov højskole. En kort tid var han lærer på Vivild højskole, og derefter i 6 år lærer hos den dygtige skolemand Jens Nielsen, Borris landbrugsskole, og i 4 år hos Svenning Pedersen, Uldum. Denne var forøvrigt i sin tid lærer på Djurslands højskole.

Forstanderparret Laursen var dygtige skolefolk, men elevtallet kneb det stadigt med. I de 19 år, de ledede skolen, var elevtallet meget svingende: Sommerskolen: fra 6 til 17 elever; vinterskolen: fra 9 til 26.

Fred. Nørgaard skriver i »Folkehøjskolen gennem 100 år« bind 2: »Laursen har altid været tilhænger af, at højskolens elever får megen fagundervisning jævnsides med den alm. højskoleundervisning. Djurslands højskole blev da mere af en fagskole, end de fleste højskoler er, og den fik en stor del af sine elever fra husmandshjem. Randers amt hører til de amter, der har særlig mange husmandsbrug, hvilket ikke mindst skyldes Grenå-kredsens mangeårige folketingsmand, Peder-sen Nyskov . . .

Og ikke alene fik Djurslands højskole mange af sine elever fra husmandshjem i Randers amt, men den åbnede også sine døre for stærkt besøgte korte kursus for husmænd og husmandskoner«.

Det lå derfor på linie med skolens hidtidige virksomhed, at Randers amts husmandsforeninger i 1940 købte og omdannede den til »Djurslands Husmandsskole« med Laursen som forstander. Senere flyttede til Kalø under navn af Kalø Landbo-skole.

Mellerup højskole

- et 100-års minde

tegnet af

Peter Østergaard

»En ny højskole, der bygges af højskolesagens venner i Randers-egnen, vil i sommer blive rejst i Mellerup ved Randers og ventes åbnet til efteråret. Lærer Jens Bek i Halling vil blive skolens forstander«.

Denne notits kunne man læse i Højskolebladet d. 26. marts 1880, og allerede den 16. juli bragte bladet følgende annonce:

»Mellerup folkehøjskole ved Randers agtes åbnet for karle onsdag den 3. november. Undervisningen ledes af friskolelærer M. M. Smidt af Aakirkeby og undertegnede. Betaling for undervisning, kost og bolig er 30 kr. månedlig. 1/2 sengs klæder må medbringes.

Halling ved Randers. Jens Bek.

Fra 1. oktober er min adresse: Mellerup v. Randers.

Om hændelsesforløbet forud for disse meddelelser om den nye højskole skriver Randers Dagblad torsdag d. 27. november 1879 under overskriften - Højskolesagen:

»I lørdags samledes i hotel Rosen mindst 100 mand fra omegnen af Randers for at gøre skridt til at få oprettet en grundtvigsk højskole i Randers-egnen med lærer Jens Bek i Halling som forstander. For en sådan skoles oprettelse og støtte var der kun enstemmighed til stede

blandt forsamlingen. Der blev nedsat et udvalg af lige mange mænd fra begge sider af fjorden for at tage sagen i hånd og i øvrigt fremkomme med forslag om, hvor skolen heldigst bør bygges«.

Jens Bek, der siden 1867 havde været lærer i Halling og her gennem aftenskole og foredragsvirksomhed havde dannet en højskoleinteresseret kreds, var blevet opfordret til at gå i spidsen for et initiativ til at oprette en højskole på Randers-egnen i samarbejde med den grundtvigske kreds, der i Mellerup samlede sig omkring pastor Hans Chr. Slamberg og lærer og kirkesanger Ole Nicolaj Vendt.

På mødet gjorde Jens Bek rede for sit grundtvigske syn på undervisning og folkelig oplysning og præciserede sit mål med højskolen med et citat af Kr. Kold, som han havde hørt tale ved et vennemøde i København i 1866 -: at de unge her kunne lære at tro på Guds kærlighed og Danmarks lykke.

Jens Bek var født d. 20. marts 1844 i Hørning. Forældrene var gdm. og spillemand Helgo Niels Bek og Anne Margrethe Jensdatter. Som 6-årig havde han ved et fald pådraget sig en hofteskade, der blev bestemmende for hans fremtid, idet dette handicap fremmede hans læselyst og førte til, at han i 16-års alderen valgte en seminariuddannelse.

I to år forberedte han sig hos kapellan Marcus Ancher Secher Lund i Virring til optagelsesprøven. Denne M. A. S. Lund, der var søn af pastor Niels Bay Lund i Ø. Tørslev, havde som teologistuderende i København sluttet sig til Vartov-kredsen og blev her grebet af Grundtvigs forkyndelse.

»Livets svundne kraft en gang kan vækkes af vor ungdomssang«.

Jens Bek

Gennem M. A. S. Lund modtog Jens Bek nu en grundtvigsk påvirkning, der ikke blot betød en religiøs vækkelse, men også lod ham opleve de grundtvigske skoletanker, - så han var særdeles velrustet, da han i 1862 begyndte på Det kongelige Skolelærerseminarium i Lyngby ved Grenå, hvor han sammen med klassekammeraten Nicolaj Holm fra Bornholm prægede omgangstonen og seminarielivet med seriøse samtaleemner.

Nicolaj Holm var ofte med Jens Bek på besøg i hjemmet i Hørning. Han blev efter seminarietiden gift med Jens Beks søster Emmerentze - og kom i 1878 til Ø. Tørslev, hvor han var førstelærer til sin død i 1903. Hans virke her fik stor betydning for den grundtvigske kreds i Ø. Tørslev

og Tørring, der efterhånden knyttede sig nært til Mellerup-kredsen.

Efter dimissionen i 1865 med karakteren: Meget duelig blev Jens Bek hjælperlærer i hjembyen, hvor han desuden læste nogle ugentlige timer med proprietær og jægermester J. Pinds børn på Tustrup ved Aarslev. Her traf han Klara Laurent, der var datter af pastor Laurent i Borup. Hun havde også undervisningstimer med børnene på Tustrup. Bekendtskabet udviklede sig til, at de i foråret 1867 holdt bryllup og som lærerpar flyttede ind i Halling skole, hvor Jens Bek med liv og sjæl gik op i skolearbejdet, som han med sin grundtvigske indstilling lagde an på at give børnene oplevelser gennem fortælling og sang. Hans undervisningsmetode blev i begyndelsen mødt med nogen skepsis og mistillid fra egnens befolkning, hvis holdning var præget af Lars Bjørnbaks rationalistiske og materialistiske syn på skole og anden oplysningsvirksomhed.

Men lærerhjemmet blev efterhånden et midtpunkt for den kristelige »komsammen« i sognet, og selv de stiveste bjørnbakkere måtte indrømme, at Jens Bek var en fortræffelig lærer - både i børneskolen og for de unge, som han havde en ganske særlig evne til at få i tale.

Fra midt i 70'erne påpegede hans venner, at der var mere plads og brug for hans evner i folkehøjskolen. Og hermed tonede så et billede frem af højskolesagens venner, der ønskede at finde udvej for at rejse en højskole på Randers-egnen med Jens Bek som forstander - og derfor trådte i forbindelse med Mellerup-kredsen, de nordenfjords, - hvilket jo var helt naturligt, da den grundtvigske bevægelse var

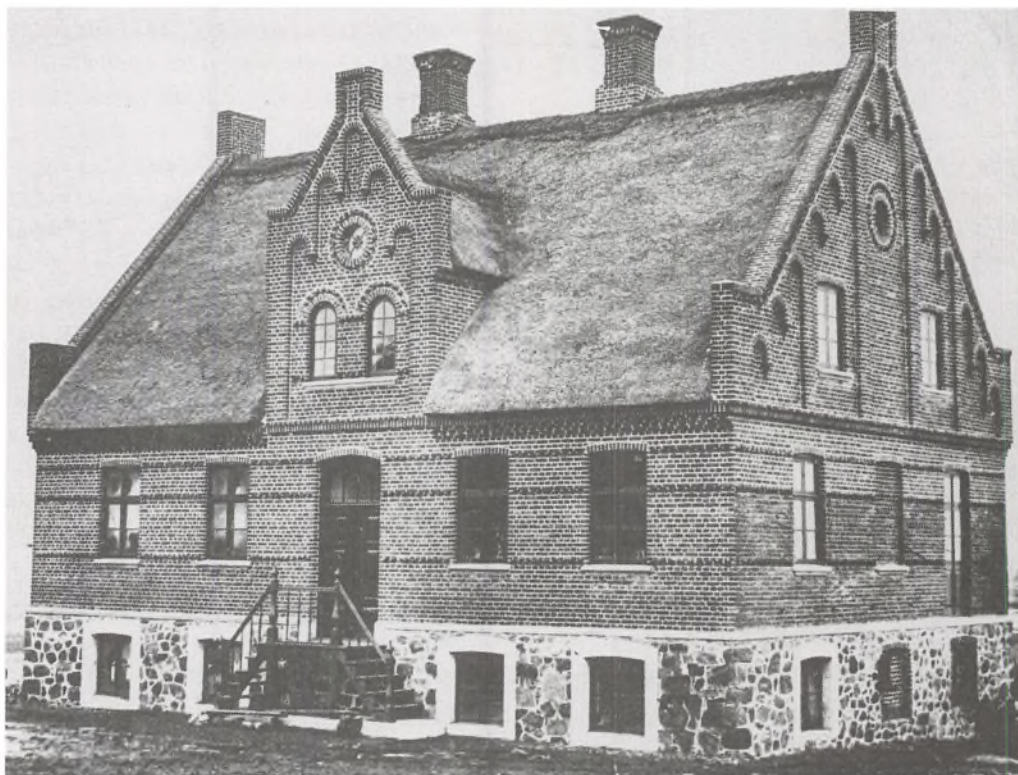
kommet til såvel Mellerup som Hallingkredsen ad de samme kanaler fra Ø. Tørslev, - idet bl.a. M.A.S. Lund's søster, Sofie Lund siden 1870 havde drevet en Grundtvig-Koldsk friskole i Mellerup og i øvrigt var husbestyrerinde for pastor Slamberg i Støvring-Mellerup.

SKOLEN BYGGES

Arbejdsudvalget, der blev nedsat på mødet d. 22. november og bestod af lige mange nordenfjords og søndenfjords medlem-

mer, holdt udvalgsmøde i Randers d. 22. december 1879 om, hvor skolen skulle placeres. Lærer Vendt var ordfører for Mellerup-kredsen og imødegik al diskussion ved kort og godt at meddele, at man i Mellerup havde besluttet at bygge en skole og overlade den vederlagsfrit til Jens Bek.

Et sådant kup-lignende tilbud kunne ikke afvises, ikke mindst fordi der i Mellerup virkelig var en solid højskolebaggrund i den talstærke kirkeligt interesserede kreds på stedet. Og den naturskønne

Den stråtækte Mellerup Højskole rejstes på en høj kampestenssyld over bakken med den betagende udsigt over Randers Fjord. Foto efterår 1880 eller forår 1891.

Pigegymnaster på Mellerup Højskole 1910.

beliggenhed ville også være et aktiv for en højskole, - så Jens Bek accepterede straks tilbudet, hvorefter man stiftede: Interessentselskabet til oprettelse af en folkehøjskole i Mellerup, hvis bestyrelse efter lærer Vendt's død d. 5. februar 1880 kom til at bestå af gårdejer og sognefoged August Boldsen, - Jens P. Pedersen, - Jens Mandrup Nielsen og Jens Chr. Jensen, alle af Mellerup samt gårdejer Peder Pedersen Gassum af Lindbjerg.

Af husmand Anders Sørensen Bødker på matr. nr. 20 købte man for 1064 kr. en parcel nedenfor Almisbakken, og her rejstes i løbet af sommermånederne en efter den tids forhold ganske anselig bygning, der stod færdig d. 1. oktober, da Jens Bek flyttede ind med sin hustru af 2. ægteskab, Marie Høegh fra Ramme ved Lemvig,

som han giftede sig med efter Klaras død i 1872 - samt børnene: den 12 år gamle Margrethe fra 1. ægteskab og småbørnene Helga og Åge. Her i Mellerup forøgedes familien med Asta og Ragnhild.

INDVIELSESFESTEN

Den nye højskole indviedes ved et 3 dages møde d. 26.27.28. oktober, hvor der den første dag deltog op mod 400 mennesker. Næste dag kom der over 500. Festen indledtes med Grundvigs sang: Hvad solskin er for den sorte muld, - hvorefter pastor Slamberg holdt åbningstalen og her symboliserede højskolen med Gjallarhornet, der i den nordiske mytologi kalder guder og helte til kamp mod de nedbrydende kræfter.

Jens Bek holdt foredrag om højskolens mål og retning og udtrykte glæde over, at et folkeligt kristenliv nu også var ved at bryde frem i Randers-egnen. - »Vi vil gennem historien og sangen oplive ungdommen og styrke dens tro og kærlighed til folk og fædreland«.

Andendagen indledtes med en altergangsgudstjeneste i Mellerup kirke, hvor pastor M. A. S. Lund prædikede, og i øvrigt fortsatte foredragsrækken på højskolen med landskendte personer på talerstolen - bl.a. landstingsmand N. J. Thermansen, valgmenighedspræsterne Jørgen Teilmann fra Bering og Poulsen-Dahl fra Mors og Jessen fra Bøvling, - sognepræsterne Basse fra Gimming og Dalsgård fra Ødum, samt højskoleforstander Jens Lund fra Vejstrup.

ELEVERNE KOMMER

Efter den store indvielsesfest, der var hele byens og egnens fest, rykkede det første elevhold ind d. 3. november - 32 karle, der i h.t. annonceringen hver mødte med 1/2 sengs klæder - enten overdyne med lagen eller underdyne med lagen.

I loftsetagen var der i hver gavlene indrettet en lille sovesal med 8 senge, der stod klods op ad hinanden. Eleverne skulle sove to i hver seng, og for enden af sengene stod elevernes trækufferter med skiftetøj, strømper og private ting. Morgentouillet foregik i små blikvaskefade, og vandet hentede man i spande i bryggerskælderens.

Køkken og spisestuen var også i kælderetagen, men foredragssalen var i stue-

etagen og tjente om aftenen som elevernes opholdsstue sammen med forstanderens dagligstue, der også var åbent hus for eleverne, idet Jens Bek lagde vægt på, at højskolen skulle være et hjem for de unge.

Forøvrigt giver Andreas Grønborgs bog: »Herlige dage« en levende skildring af dagliglivet på Mellerup højskole på Jens Beks tid.

Andreas Grønborg var i nogle år fra 1887 friskolelærer i Mellerup og havde desuden timer på højskolen. Han blev senere forstander på Ondløse Højskole på Sjælland og blev kendt som forfatter til en række fortællinger og romaner, hvoraf et par enkelte henter stoffet fra Mellerup højskole.

Beboerne i Mellerup levede med i højskolens hverdag. Flere havde elever indlogeret på loftsværelser. Og byens tre vognmænd nød godt af øget gods- og persontransport til og fra Randers. I Sidsel Jensens høkerbutik købte højskoleeleverne deres småfornødheder - bl.a. dag gammelt wienerbrød, der kom med dagvognen fra Randers, - fremgår det af en elevstil fra dengang. Også en bogbinder åbnede en lille forretning i nærheden af højskolen.

Byens unge blandede sig med eleverne og var velkomne til oplæsningsaftener og lignende arrangementer.

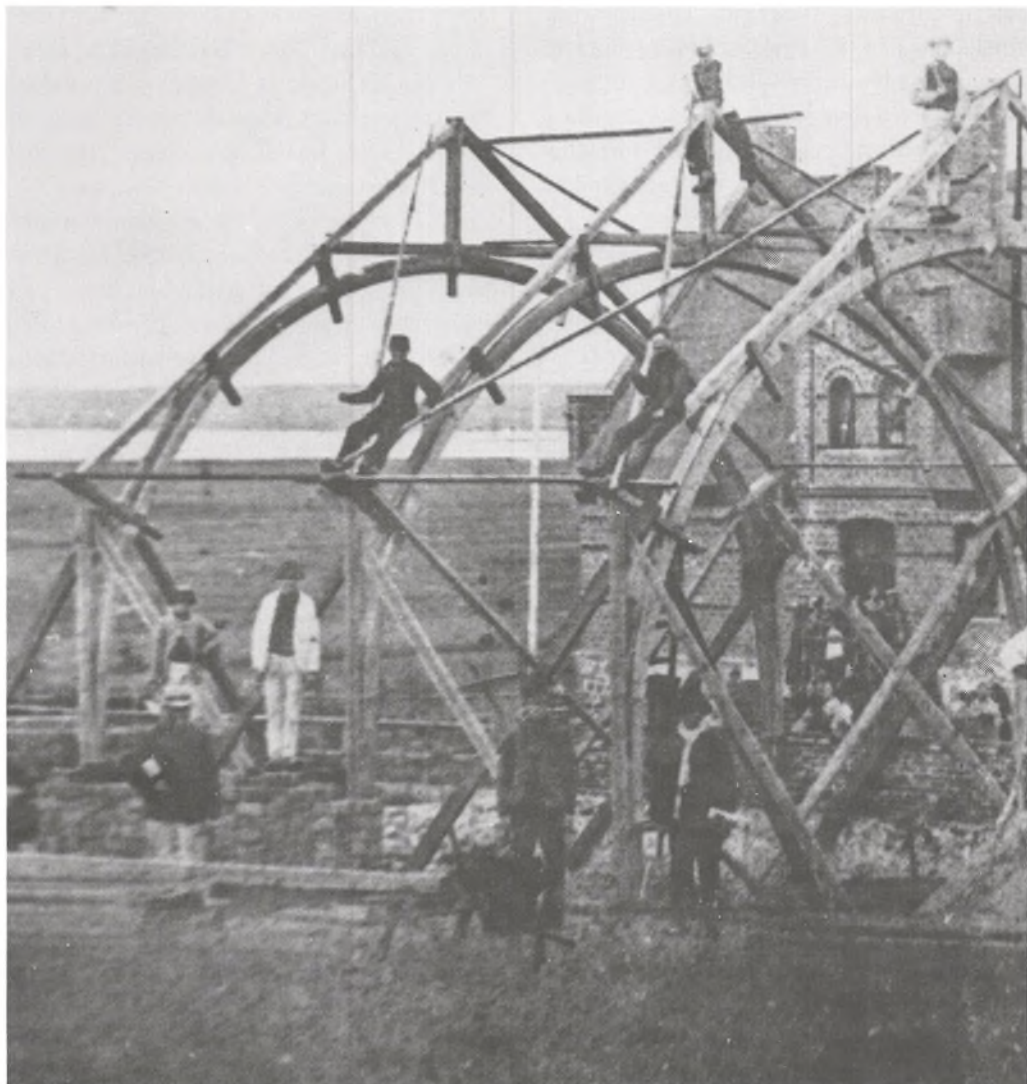
Jens Beks faste formiddagsforedrag fik efterhånden karakter af offentlige møder, da det blev skik, at folk fra nabolaget holdt pause i arbejdet og kom og slog sig ned på de bageste tilhørbænke.

Med den solidt voksende elevtilstrøm-

ning besluttede Jens Bek i 1882 at købe skolen af interessentselskabet. Købesummen var 6.000 kr. ifølge det den 13. juli

1882 tinglæste skøde. Og i de følgende år blev skolen udvidet med tilbygninger, ligesom der også tilkøbtes mere jord.

Allerede sommeren 1883 opførtes Mellerup forsamlingshus side om side med den nye højskole. Spærrene er rejst og på dem håndværkere poserende til ære for fotografen.

FORSAMLINGSHUSET

Gymnastikken kom i disse år til at indtage en central stilling i det folkelige arbejde og blev et højskolefag, så også en gymnastiksal blev nødvendig. Og da den lokale skytteforening, der dyrkede fægtning og eksercits, ønskede sig et øvelseshus, - udvirkede Jens Bek, der var politisk engageret og forudså et voksende behov for et forsamlingshus til store offentlige møder, - at et kombineret gymnastik- og forsamlingshus blev bygget af interessentselskabet, der nu efter højskolens salg fortsatte med det formål: at rejse og vedligeholde en forsamlingsbygning i Mellerup.

Pastor Slamberg indtrådte i bestyrelsen, der købte en genboparcel til højskolen - matr. nr. 21 c for 278 kr. i foråret 1883 og straks lod opføre en moderne forsamlingshal med selv bærende tagkonstruktion tegnet af arkitekt Andreas Bentsen, Vallekilde, der også leverede gymnastikredskaberne. Højskolen benyttede så herefter mod lejeafgift salen til gymnastik, fester og større forsamlinger.

Begrundet i Jens Beks stillingtagen i de politiske kampår i provisorietiden under Estrup tilbagekaldte ministeriet statsanerkendelsen af Mellerup højskole, der hermed mistede statsstøtten nogle år. Amtstilskuddet fortsatte dog, og da elevtallet steg til langt over 100, opstod der ikke nogen økonomisk krise for skolen, der omk. 1890 var en af landets største og mest kendte højskoler. Poesibøger fra den tid viser, at eleverne kom fra alle landsdele.

SANGBOGEN

Sangen var et selvfølgelig og gennemgående præg i hele højskolelivet, og i 1888

udgav Jens Bek sammen med redaktør N. Johan Laursen, der var formand for Århus højskoleforening den første egentlige højskolesangbog - omfattende 700 udvalgte sange fra de hidtil anvendte mindre sangbøger. En melodibog til denne righoldige sangbog blev i 1890 på Jens Beks tilskyndelse udarbejdet af de to musikbegaavede lærere, Anders Kirkegaard i Todbjerg og Niels Vad i Tørring. Både melodibogen og »Bek og Laursen«, som sangbogen populært kaldtes, var i brug til omk. 1930. En af melodierne var forøvrigt komponeret af Jakob Knudsen.

I 1886 tog den 70 år gamle pastor Slamberg sin afsked og flyttede fra Støvring præstegård til Mellerup, hvor han blev nabo til højskolen, idet han købte hus på matr.nr. 20 b. Den ærværdige emeritus oplevedes åbenbart som en patriarkskikkelse, idet folkeviddet hurtigt døbte huset: »Mamrelund«. Og navnet hænger ved den dag i dag.

JAKOB KNUDSEN

Folke- og menighedslivet i højskolekredsen modnede har som i andre højskoleegne tanken om at danne en frimenighed eller valgmenighed. Jens Bek havde forlængst løst sognebånd til valgmenighedspræst Jørgen Teilmann i Bering, som jævnligt kom og prædikede i Mellerup kirke - indbudt af den grundtvigske kreds.

Det var da også Jens Bek, der var den dynamiske kraft med højskolen som økonomisk baggrund, da man i 1890 stiftede valgmenigheden og byggede kirken efter tegninger af arkitekt J. F. C. Uldall i Randers.

Jakob Knudsen

Til præst for valgmenigheden foreslog friskolelærer A. Grønberg kandidat Jakob Knudsen, Askov, som han havde haft som lærer på Askov højskole, og som også Jens Bek havde stiftet bekendtskab med.

I juni kom Jakob Knudsen og holdt i forsamlingshuset sin prøveprædiken for den nystiftede valgmenighed, som han skulle betjene samtidig med at være tilknyttet højskolen som lærer. Alle var betaget af den livfulde præst med den smukke sangstemme.

Kirken indviedes d. 14. december 1890 og var d. 1. maj 1891 rammen om Jens Beks datter Margrethes bryllup med en af skolens lærere, Niels Jensen Tang, der i 1895 startede en højskole i Elev ved Lystrup og senere blev bibliotekar ved Statsbiblioteket i Århus.

JENS BEKS DØD

Den 7. juli 1893 døde Jens Bek af et hjerteslag 49 år gammel og blev som den første begravet på Valgmenighedens kirkegård, hvor Jakob Knudsen til det store følge holdt en stærkt personlig tale over sin nære ven, hvis liv og virke prægedes af en rig kærlighed og tro på det gode i mennesket. Den lange tale blev trykt i Højskolebladet.

En indsamling i den store vennekreds landet over skaffede midler til at rejse en mindesten med Jens Beks buste og valg-sprog: Det er menneskets kald at stile mod høje mål.

Skolen, der den sommer satte rekord med 130 elever, videreførtes af Marie Bek med Jakob Knudsen som medforstander; men han havde ikke Jens Beks åbne og ligefremme væsen og evnede ikke på samme måde at vinde de unges fortrolighed, og hertil kom den omstændighed, at han blev separeret fra sin hustru Sophie Plockross, hvilket også medvirkede til, at elevtilgangen dalede mærkbart, hvorefter Marie Bek i marts 1895 solgte skolen til de to unge lærere: Jens Michelsen og Søren Alkærsig for 20.000 kr.

Søren Sørensen Alkærsig, der var fra Faster ved Ringkøbing og var gymnastiklærer, kom til Mellerup i sommeren 1895, mens Jens Michelsen havde været her siden november 1894, efter et par år som lærer ved Ondløse højskole.

JENS MICHELSEN

Jens Michelsen, der var født d. 27. 12. 1867, som søn af gårdmandsfolkene Mikkell og Maren Lauridsen i Nøraa i

Bramminge sogn, blev 18 år gammel vinterlærer i det vestjydske hedesogn og sparede af sin beskedne løn sammen til et højskoleophold og en seminarieuddannelse, hvorefter han valgte højskolen som virkefelt.

Han sparede sig ingen anstrengelser i arbejdet for at få Mellerup højskole på fode igen. Når lejlighed gaves, var han på foredragsturné - og var i øvrigt ikke bange for at bryde nye veje i det vante skolemønster. F.eks. begyndte han allerede i 1902 at have både karle og piger på samme hold - en moderne idé, - der af offentligheden vist nok blev mødt med nogen forargelse og skepsis, som dog hurtigt blev gjort til skamme.

Jens Michelsen blev kendt som en energisk og dygtig lærer og en varm og livfuld foredragsholder. Eleverne holdt af ham og hans hustru, Emilie Rørdam, som med sit lyse og glade væsen i høj grad bidrog til skolens gode omdømme. Elevtallet steg fra en halv snes stykker i 1895 til 65 i 1907, og opgangstiden fortsatte og gav sig bl.a. også udslag i, at skolestuerne forsynedes med store vinduer, og stråtaget erstattedes med skiffer, og på sydgavlen tilbyggedes en veranda.

Samarbejdet med Søren Alkærsig ophørte i 1902, da denne solgte sin andel i skolen til Jens Michelsen og blev lærer på Vindinge højskole ved Vejle og senere forstander på Kerteminde højskole.

GYMNASTIKKEN

Det sidste 10-år op mod 1. verdenskrig blev Mellerup højskoles glansperiode, hvor skolen oplevedes - og stadig mindes -

som egnens kulturelle kraftcenter gennem de udadvendte aktiviteter, først og fremmest skolens inspirerende indvirkning på ungdomsarbejdet, der især samlede sig omkring gymnastikinteressen.

Fra 1904 blev Albert Kjærgaard lærer på højskolen og var samtidig leder i den lokale gymnastikforening og formidleder her et frugtbart samarbejde, der gjorde både højskolen og Mellerup-gymnasterne og - i det hele taget - Mellerup kendt i vide kredse.

Livet omkring højskolen prægedes i disse år af store elevstævner, sommermøder, kurser, gymnastikstævner og opvisninger i Støvringgård skoven o.s.v., men hele denne kulturelle blomstringstid fik en brat afslutning med krigsudbruddet i 1914.

HØJSKOLEN NEDLÆGGES

De store indkaldelser til sikringsstyrken gennem de fire krigsår, - manglen på arbejdskraft og økonomiske omvæltninger medførte en så voldsom nedgang i elevtallet, at Mellerup højskole måtte dele skæbne med mange andre højskoler.

Jens Michelsen måtte opgive at fortsætte skolen og afhændede den i oktober 1917 for 63.500 kr. til Statens Børneforsorg, der samme efterår tog den nedlagte højskole i brug som børnehjem.

Familien Michelsen blev boende i Mellerup, hvor Jens Michelsen havde købt 3 tdr. land og byggede hus på Almisbakken med udsigt ned over det gamle hjem, - skolen, som ungdom fra nær og fjern mindedes i glad taknemlighed for friske impulser og en oplevelse for livet, - arnestedet

for et rigt åndsliv - egnens kulturelle midtpunkt gennem mange år - Mellerup højskole.

Emilie Rørdam døde d. 5. marts 1923 og Jens Michelsen d. 10. juni 1941. Hans hustru af 2. ægteskab, Marceline Edle Ludovika Hertel overlevede ham til 1. maj 1945, og ligger også begravet på Valgmenighedskirkegården.

Kildeangivelser:

Nørhald egnsarkiv: Skødeprotokoller, fotos, elevarbejder, dagbøger, poesibøger m.m.

Randers lokalhistoriske arkiv: Forsk. arkivalier bl.a. avissamlingen.

Højskolebladet: Årgangene 1879-1917.

Randers Bibliotek: A. Grønborg: Herlige dage. Den, der vil.

Clausen-Bagge: Grundtvigske hjem.

Büløw Axel: Præsteminder fra mine unge år.

Nordahl Pedersen: Danmarks højskoler.

Jens Bek: Foredrag 1896.

Jens Michelsen: Foredrag. Julehilsen fra Mellerup højskole 1912.

Nedergård Poul: Dansk sogne- og præstehistorie.

Fra Landsarkivet i Viborg er hentet en del personal-biografisk stof.

Samt en hel del mundtligt overleveret erindringsstof indsamlet i Mellerup og omegn.

De ældste elevbilleder beror på Nørhald egnsarkiv og stammer fra afdøde sagfører Aage Beks kontor i Randers.

»Skytter« samlet ved Mellerup Højskole ca. 1886.

VIVILD HØJSKOLE

Baggrunden for Vivild højskole er på en måde ret ejendommelig og dog alligevel typisk: der gik først en vækkelse forud - her en politisk, af harme over Estrup.

I 1885 stiftedes »Vivild sogns demokratiske forening«, en forening, der på sin vis var forud for sin tid. En af dens gamle medlemmer, gdr. Peter Simonsen, Vivild, har i Vivild ungdomsforenings medlemsblad for 1921 fortalt noget om denne forening.

»Der blev lejet en stue . . . den var oplyst og opvarmet en aften i hver uge til brug for medlemmerne som læse- og samlingsstue. Der blev abonneret på venstres daværende hovedorgan »Morgenposten« . . . og det af den af Estrup afskedigede præst Henning Jensen udgivne ugeblad »Enhver sit« og »Studentersamfundets småskrifter« . . . Medlemmerne læste bladene og drøftede det sidste politiske nyt. Naturligvis blev der også drøftet andet end politik, men politikken var dog hovedemnet . . . det menige folk var opfyldt af harme mod Estrups regimente, og unge ikke mindst. Derfor var det mest unge, der samledes i foreningens lokale . . . Jeg kan ikke mindes, at foreningen virkede på anden måde end den omtalte«.

Politik slog dog ikke til. Og derfor døde den demokratiske forening. »Men«, skriver Peter Simonsen, »nogle af os havde dog med dens virksomhed fået lidt smag for dette, at en forening kunne bidrage til at skabe mere liv og sammenhold, og så var det, at vi stiftede en foredragsforening«.

Der foreligger ikke nøjagtige oplysninger om, hvornår den blev stiftet, men det må have været i 1887. Dens første formand var gdr. Andreas Rasmussen, »Gydgaard«. Ved en generalforsamling 21. august 1887 blev det vedtaget at anskaffe 10 sangbøger, og at kontingentet skulle være 35 øre pr. kvartal. Et par måneder senere blev det vedtaget, at kvinder kunne være medlemmer for 15 øre pr. kvartal.

Hver måned blev der afholdt et foredrag med en fremmed taler - og desuden virkede foreningen som et læseselskab.

Som et tidens tegn skal lige nævnes, at en aften mødte en gendarm op for at forbyde mødet, hvad blev ved truslen. Men den arme mand »blev dog for at overvære mødet og stod bevæbnet med sin hjelm på hovedet ved siden af talerstolen, medens forsamlingen sang »Frihed er det bedste ord«.

Peter Simonsen mener, »at foredragsforeningens virksomhed lagde grunden til både højskolen, ungdomsforeningen og Kirkeligt Samfund«.

En medvirkende årsag til Vivild højskoles oprettelse har det sikkert også været, at der fra 1870'erne gik en kraftig indremissionsk vækkelse over egnen. 1887 blev der bygget et missionshus i Vivild.

Det er en erfaring, man altid gør, at en åndelig bevægelse, af hvad art den så end er, er med til at vække en befolkning - langt ud over sine egne tilhængere. Liv skaber liv.

VIVILD HØJSKOLE REJSES

Den førnævnte Peter Simonsen sad en februar dag i 1903 og talte med nogle andre

Vivild-mænd om det grundtvigske arbejde på egnen. Pludselig slog den tanke ned i dem, at de burde oprette en højskole. Denne pludselighed hang nok sammen med, at deres gamle veltjente børneskole var til salg. Denne skole var opført efter en voldsom brand i Vivild i maj 1818, hvorved ikke mindre end 33 familier blev hjemløse.

- Det var handlekraftige folk, der denne februardag blev enige om at få rejst en højskole. Allerede d. 3. juni 1903 købte de den gamle skole for 5.200 kr.

Formand for det udvalg, der købte skolen, er den før omtalte gdr. Andreas Rasmussen »Gydggaard«, der senere også blev skolens mangeårige formand.

Hvem skulle man få til forstander?

Ikke mindre end 4 meldte sig: højskolelærer Povl Holm, den senere forstander for Salling og Hjørnlunde højskoler, J. N. Brande, Glamsbjerg fri- og efterskole, siden forstander for St. Restrup husmandsskole, lærer Søren Kolstrup, Pindstrup, senere forstander for Mørke højskole og højskolelærer cand.theol. Jacob Ravn, Mellerup højskole. Den sidste blev antaget.

Og den 3. november 1903 begyndte da Vivild højskole med 20 elever.

I 1905 købte Ravn skolen for 11.500 kr. med det forbehold, at »højskoleforeningen« havde forkøbsret ved salg.

Ravn fik skolen godt i gang og gjorde den til et midtpunkt for egnens grundtvigske mødeliv.

Efter 9 års forløb ønskede Ravn dog at forlade skolen. Han fandt de økonomiske forhold for usikre og arbejdet for opslidende (navnlig de mange korte kursus, især landbrugsfaglige), og hertil kom at

det kneb med hans hustrus helbredstilstand.

I 1912 solgte han derfor skolen til de oprindelige ejere. Han blev derefter sognepræst i Sennels ved Thisted, senere i Sørslev på Fyn.

Det kneb at få en ny forstander. Endelig sagde den kendte grundtvigske lærer Ole Andersen, Lemming, ja - men på den betingelse, at han efter et år i givet fald måtte vende tilbage til sin lærergerning i Lemming. Det skete. Derefter overtog skolens lærerinde, frk. Emilie Døcher, ledelsen med Alma Andersen, der også var lærerinde på skolen, som sin gode medhjælper.

Emilie Døcher var en begavet, selvstændig og rig personlighed. Hun er vist den første, der helt har forstået at bruge Ludvig Feilbergs »Levelære« i sin undervisning. Havde ikke sygdom tvunget hende til at tage afsked, er der grund til at vente, at Vivild ville være blevet en betydelig pigehøjskole. Emilie Døcher døde i 1936.

Alma Andersen blev, efter at have været knyttet til Grundtvigs højskole, i 1938 forstanderinde for husassistenternes fagskole i København.

1917 overtog bygmester og højskolelærer Broder Nissen, Haslev, forstanderstillingen. Året efter købte han højskolen. Han oprettede en håndværkerafdeling ved skolen. (Det havde Ravn også gjort i sin tid, men det ses ikke, at den nogensinde fik nogen betydning). Under Nissens ledelse kom skolen godt i gang, så den blev »for alvor det samlingspunkt for egnens grundtvigske åndsliv, som man hele tiden havde drømt om«.

Elevtallet var i en årrække over 40 om vinteren og 35 om sommeren.

I 1920'erne kom skolen dog ud for svigtende elevtilgang - navnlig kom det til at knibe med sommerskolen, der efterhånden svandt helt væk.

I 1928 solgte Nissen skolen til Severin Andersen, Djurslands højskole i Lyngby, der dog straks solgte den videre til Salomon Nielsen, tidl. lærer ved Grundtvigs og Galtrup højskoler. Trods befolkningens interesse for skolen lykkedes det dog ikke at få elever nok. Skolen solgtes da i 1931 til forstander Vejlager. Men i 1932 måtte skolen gå til tvangsauktion - og blev købt af skolelærer og ungdomsleder Rasmus Nielsen, der omdannede skolen til en ungdomsskole, den nuværende Vivild efterskole.

DE SMÅ HØJSKOLERS BETYDNING

En højskole, uanset elevtallets størrelse, har altid været noget af et folkeligt og åndeligt kulturcentrum. Derfor er det helt forkert, hvis man bedømmer en skoles betydning alene udfra, hvor længe den virkede og hvor mange elever, den har haft. Det, som undrer mest ved gennemgang af de mange, næsten utroligt mange, højskoler i amtet, er den offervilje - båret af den ideelle stræben - som disse skolars mænd og kvinder har vist. Enkelte blev skuffede og bitre. Men det var - trods alt - de færreste. Langt de fleste har følt det som en dyb glæde og velsignelse, at de fik lov til at arbejde i folkehøjskolens tjeneste - selv om de økonomiske kår som oftest har været

trange. At skolerne var et centrum for åndslivet ses måske bedst af, at de blev arnestedet for et vidtfavnende mødeliv: ungdomsmøder, månedsmøder, efterårsmøder og meget andet.

Ungdomsmøderne har betydet uendelig meget for mange unge - derom foreligger der mange vidnesbyrd. Og efterårsmøderne varede oftest i to eller tre dage og som regel med nogle af landets bedste talere, præster og højskolefolk. Lad os anføre et enkelt eksempel fra Mellerup; en annonce i Højskolebladet for 12. september 1882 lyder:

»Efterårsmøde holdes den 20., 21. og 22. september. Som foredragsholdere ventes højskoleforstander Ullmann fra Norge, præsterne: Dalsgård, Ødum, Lund, Vium, Karl Povlsen, Heldum, Slamberg, Støvring og Teilmann, Bering.

Dampbåden »Plucky« afgår fra Randers d. 20. form. kl. 9 for at medtage deltagere til mødet. Fredag aften fra Mellerup til Randers, på begge ture lægges til ved Uggehuse.

Betaling for kost og bolig 1 kr. 75 øre (daglig), for at høre foredragene 25 øre daglig. Sengeklæder medbringes«.

- Med disse møder - og skolelivet i det hele taget - bredte vore sange og salmer sig til en langt større kreds, end det ellers ville være sket.

Og noget som ikke må glemmes er, at disse små højskoler ofte blev gode »planteskoler« for unge læreres uddannelse til en senere gerning som højskolelærer, forstander eller præst. Der har i det hele taget været en rig vekselvirkning mellem højskoler og præster - til lige stor gavn for begge parter og for åndslivet i vort folk.

Tillige er de efterskoler og ungdomsskoler, som findes i amtet, Egå, Djurslands, Mellerup, Rønde og Vivild direkte eller indirekte en fortsættelse af højskolerne virke.

Sillem Bjerre

Litteratur

Foruden hvad der har været nævnt under omtalen af de enkelte skoler har hovedkilderne været: H. Rosendal: Danmarks folkehøjskoler og landbrugsskoler 1844-94, Roar Skovmands doktorafhandling fra 1944: Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892, Vedel, Borup og Nørgaard: Den danske folkehøjskole gennem hundrede år I og II Arnfred, Bæk-høj og Christiansen: Danmarks folkehøjskoler

1844-1944 Olaf Andersen: Danmarks højskoler (1924), A. Nordahl-Petersen: Danmarks folkehøjskoler (1909).

Nedergaard: Dansk præste- og sognehistorie, bd. 8. Århus stift. Traps Danmark (de forskellige udgaver).

Desuden: Højskolebladet, fra det udkom 1876 og fremefter.

Og årsskrifter fra Hadsten, Vivild, Voldum, Rønde og Djursland.

Æbeltoft købstads historie. J. Nielsen: N. J. Jensen (1899). J. Nielsen: Fra en Grotid (1942).

Tillige: »Emilie Døcher. Glimt fra hendes liv og gerning, 1870-1936« og Nielsen-Svinning: Manden fra Ploven.

Og endelig: en række oplysninger fra de mange egnsarkiver, uden hvis forstående og udstrakte hjælp det ikke ville have været muligt at skrive denne oversigt over amtets højskoler.

Sølvets historie smeltes bort

Urolige tider giver ædelmetallerne en særlig glans. I al fald er metalværdien så iøjnefaldende, at både tyveknægte, kongelige og godtfolk har fundet det lønsomt at spekulere i de rare sager.

1980 blev et af de urolige år. I marts, hvor guldmarkedet nåede utrolige højder, fulgte også prisstigninger på sølv, hvad der har fristet mange til at sælge ud af skuffernes indhold. Ved denne »forårsrensning« havnede så meget sølvtøj i smeltediglerne, at sølvhistorikeren, arkitekt Sven Fritz til Politiken udtrykte sin beklagelse over udviklingen.

- Der ligger omkring 4000 tons sølvbestik i de danske hjem. For tiden repræsenterer det en værdi af adskillige milliarder kroner, men ender alt for meget af sølvtøjet i smeltediglen, så går også andre værdier tabt.

I kulturens og historiens navn ... opfordrede Fritz, giv mig et praj, før De sælger Deres sølv.

Arkitekten, der blev specialist i sølvmærker, arbejder i øjeblikket på andet bind i en nyudgivelse af Chr. Bøjes sølvmærkebog, der omhandler sølv fra købstæderne. Første bind behandler hovedstadens sølv, og tredje bind beskriver sønderjyske sølvsmedearbejder.

I 1979 udkom imidlertid hos J. M. Elmenhoff & Søn en nydelig lille tryksag om »Sølv-Inventariet I Randers Byes Ældre Kjøbmands Liig Laug.« Forfatteren hertil var Sven Fritz.

Heri fortæller han indledningsvis om, hvorledes et par af laugets sølvpokaler forsvandt i kriseårene efter Napoleonskrigene, der ikke alene kostede os flåden og rigsfællesskabet med Norge, men også adskillige kulturskatte, da kongelig majestæt fandt det for godt, at opfordre befolkningen til at yde ofre til fædrelandets vel.

I fortegninger over laugsbrødre fandt Fritz, at oldermændene Jens Sørensen Bay og Christian Nielsen Møller i forening i 1693 havde skænket en sølvpokal, og i

1763 havde Jens v. Hatten »For hans salling Forældres Liigs henbærelse« ligeledes foræret laug et pokal med låg.

- Disse to sølvgenstande findes ikke mere i laugets sølvinventarium skriver Fritz, og hidtil har det anførte været de eneste oplysninger om dem.

Han fandt imidlertid frem til, at den første var omsmeltet, men at der eksisterer en beskrivelse af pokalen.

Initiativet til omsmeltingen kom fra højeste sted. 1. februar udstedte kongen nedenstående rescript:

Rentekammer-Circulaire (til samtlige Amts mænd), om betimelig Indfødsels af de befalede maanedlige Lister over Priserne i Kjøbsløberne paa Korts og Fedevarer, hvorved Circulairet af 2den s. M. Indføres.

Rentekammer-Prem. (til Amtmanden over Præstø Amt), at Indfødslisten af 3 Steder i Streg, hvilke bruges til Engenheds og Vagtslut, maa, saalænge de beviligstgjort detil afbenyttes, passere til Omdrag i Regnskaberne.

Rescr. (til Directionen for Rigsbanken), 1 Febr. hvorved Kongen foræret til Banken, paa samme Maade, som forhen Guldstaffel-Service, nu et Guldtbe: og Kaffe Service, samt et Toilette af Guld, og hvorved Rigsbanken bemyndiges til at aabne en Ind-

1813. 72 Kongelige Rescripter,

1 Febr. hedsels til samtlige Landets velindseede Eendoms-Inddere og andre Formuende, ifølge hvilken disse frivilligen kunne antegne sig for den Sum i rede Sølv eller Sølv Valuta, som enhver i Løbet af de første 6 Maanedre vil forbinde sig til, paa Anfordring at tilstaa, enten som Udbrag paa den anordnede Afgift af Eendomme, eller som Laan, der af Banken blive afserente efter nærmere Overeenskomst. Saa bliver og herved bestemt, at Directionen ugentligen skal indberette til Hs Majestæt, hvem som antegner sig til at ude Rigsbanken Udbrag i Sølv, og hvor meget enhver yder. (*)

»Under 15. juli 1817 og påny under 18. september 1821 ... skriver Fritz videre, bestemmes det ved udstedte plakater, at

indsmeltingen for private i København skulle overdrages »den herværende Mønt«, og i dennes protokol nr. 50 pag. 204 findes beskrivelsen:

»1833 d. 17. July. D'Herrer Grosserer Schmidt & Hansen leverer a.: et gammel-dags Sølvklar med Laag af drevet Arbejde, staaende på 3 Ørnekløer med Kugler, oven i Laaget en Figur, forestillende en Ridder med forgyldt Spyd og Skjold. Til at hænge omkring Karret fulgte 15 Stk. Laugsskilte med Navn og Aarstal«.

På en glat krans omkring karret stod graveret:

»Dette Kar skal givet være, Randers Kjøbmands Laug til Ere, af os her undertegnet står, Gud giv Brødrene al Lykke, de maae efter gode Tykke, gifve Skilt, hver det formaar«.

Jens Sørensen Bay + Chresten Nielsen Møller, 1693 vog. 3. mark 3. lod.

Under bunden befandt sig endvidere prikket: »Veier 38 Lod, 1 qtin, og stempellet OB«.

De fortsættende b. og c. i afleveringen er småsølv som pipebeslag og spænder etc., som ikke kan have tilknytning til laug et.

Men takket være denne gode beskrivelse forinden omsmeltingen på Den kgl. Mønt i 1833, har bægret været et bægret af slutningen af 1600-tallets sædvanlige type, dog med »kugle og klo«, trepunktsbæring og med låg med figural top. Det synes at være nålepunslet med indskriften graveret i den glatte læberandsbort.

Lige så bedrøveligt det er, at bægret er omsmeltet (det gode formål her ude af betragtning) er omsmeltingen af de 15 laugsskilte, hver med den »formående«

optagede laugsbroders navn og årstal for hans optagelse i lauet.

Laugsskiltene havde hul foroven, hvor en lille krog var anbragt for skiltets op-hængning. Om dette har været i huller i det overragende lågs kant eller har været i huller på en påloddet ring nedenfor læberanden, vides ikke.

Med sine c. 560 gram for bæger med låg, men uden laugsskilte, har det været et stort - og til formålet øl - rummeligt bæger.

Stemplet, der er anført »OB«, må være mærket for guldsmed Oluf Pedersen Blix, der fik borgerskab i Randers 31.1.-1687, og i 1693 boede i Rosensgade, og af hvis arbejder jeg kun kender et sølvbeslæt, rigt udskåret nøddetræslågkrus i Oslo Kunstindustrimuseum (Mus. nr. 14902) og iflg. indskrift udført 1695 for Thomas Pedersen Ungermann (der vandt borgerskab i Randers 1693) og ligeledes iflg. den graverede indskrift i 1697, blev gift med

Maren Jensdatter Diederichs, der i 1731 vedgår sin mands i 1712 udgivne obligation på 400 rdl., og skriver sig som Maren Diederichsdatter, salig Thomas Ungermanns efterladte enke.

Pokalens skæbne fra at være i laugets eje og til den leveres til omsmelting af grossererne Smith & Hansen i Kbh. 1833, har jeg ikke kunnet udrede, i laugets egen protokol ses intet.

Firmaet Smith & Hansen var stiftet af én af Japetus Steenstrups protegeer, Jeppe Smith, født 1759 i Skjoldborg ved Thisted, uddannet urmager og snedker, student 1789, professor 1806, R. af D. 1809, død ugift 1821. Han havde i København oparbejdet et særdeles velrenommeret firma

for optiske og fysiske instrumenter, og havde overdraget dette til brodersønnen Chr. Smith og dennes ven, Peder Hansen, som begge havde været i hans tjeneste i henholdsvis 32 år og 28 år. I 1833, da pokalen leveres til omsmelting, havde grossererne Hansen & Smith domicil i Silkeborggade 46.

Desværre har jeg intet kunne opspore om den anden sølvpokal med låg, den der omtales som skænket til lauet i 1763 af laugsbroder Jens v. Hatten« afslutter Sven Fritz. I det følgende bringer Årbogen kataloget over det nuværende sølv-inventarium og historien om vinkandens ejer, godsejer Chr. Kallager.

- all.

I tiderne mellem de to årlige laugssamlinger henstår sølv-inventaret tilbørligt sikret i bankboks. Den store af svær jernplade udførte »Oldermandens Lade« rummer laugets protokoller m.m.

Randers Byes ældre Kjøbmands Liig Laugs nuværende sølv-inventarium

*af sølvhistorikeren,
arkitekt Sven Fritz, Åbyhøj*

Af laugets nuværende sølvsager er velkomsten fra 1783 den mest interessante.

Ifølge mærkerne, nemlig to forskellige Randers bymærker og mestermærket »JF«, er den udført af Jørgen Friis, guldsmed i Randers 1774-1790, men herudover har den direkte kunstner-signatur, hvad der er sjældent i ældre danske sølvgenstande, nemlig graveret: »fecit J. Friis i Randers 1783«.

Pokalens består af cuppa, stilk og fod. Cuppa og fod er udført som drevet håndarbejde. Cuppaen er todelt - øverst en flad sekstunget skål, der forløber i en glat, cylindrisk nedre skål. Stilken består af en støbt bue og pil, bærende cupido figur. Foden er en højt opdrevet cirkulær plint, afsluttet af vindruer som fodfæste for cupidoen.

Pokalens idémæssige udformning hører renæssancen til, cuppaens nedre skål er prydet med rokokkoens rocailler og kæmninger, mens foden og overskålens side bærer 1780'ernes mode, Louis Seize,

med medaljon og rankeværk. Trods blandingen er der hold og karakter over helheden. Guldsmed Jørgen Friis var ikke blot en dygtig håndværker, men var også - i datidens udtryk - en kunsterfaren mand.

Pokalens todeling i cuppaen har sin særlige årsag. Ved overgangen imellem det smalle og det brede parti sidder en løs rist, holdt på plads af to små i cuppaen påloddede hager og med en udskæring for den ene hage i ristens rand, så risten helt kan fjernes. Risten afsluttes foroven af et lille kuglekalotformet hængslet låg.

Under risten ligger som løs genstand en »svømmer«, en kugle bærende på en lille let figur, »Manneken Pis«. Er cuppaen tom, ligger svømmeren på bunden, er cuppaen iskænket (oprindeligt var det øl) dukkede figuren op. Denne idé er ikke af Jørgen Friis, men kendes tilbage i renæssancen, og jeg drister mig til at formode, at det forbillende, Jørgen Friis har arbejdet efter, er den pokal der vises på fig. 2 en tysk renæssancepokal, der i dag - som i

Jørgen Friis' dage - befinder sig på en herregård på Randers-egnen.

Den slanke, sølvforgyldte pokal er ustemplet, men er formentlig udført i Nürnberg, og har samme svømmer-indretning. Tyskerne kalder svømmerens drengbarn »Hansel im Keller«, samme betegnelse, de bruger om det ufødte foster i moderens liv.

En morsom detalje, som kan føles underbyggende tilskrivningen af Nürnberg-pokalen som forbilledet for Jørgen Friis, er at begge pokaler har uens antal dekorations-elementer på cuppa og fod:

Nürnberg 6 bukler på cuppa og 8 på fod. Jørgen Friis 6 bukler på cuppa og 4 guirlander på fod. - Almindeligvis er det samme antal.

Fig. 1.

Pokalen udført for general-auditør i søetaten Christian Kallager til Williamsborg 1783 af guldsmed Jørgen Friis i Randers. Højde 22 cm. Diam. øverst 13,5 og nederst 9,5 cm. Vægt 27 fod 2½ quintin.

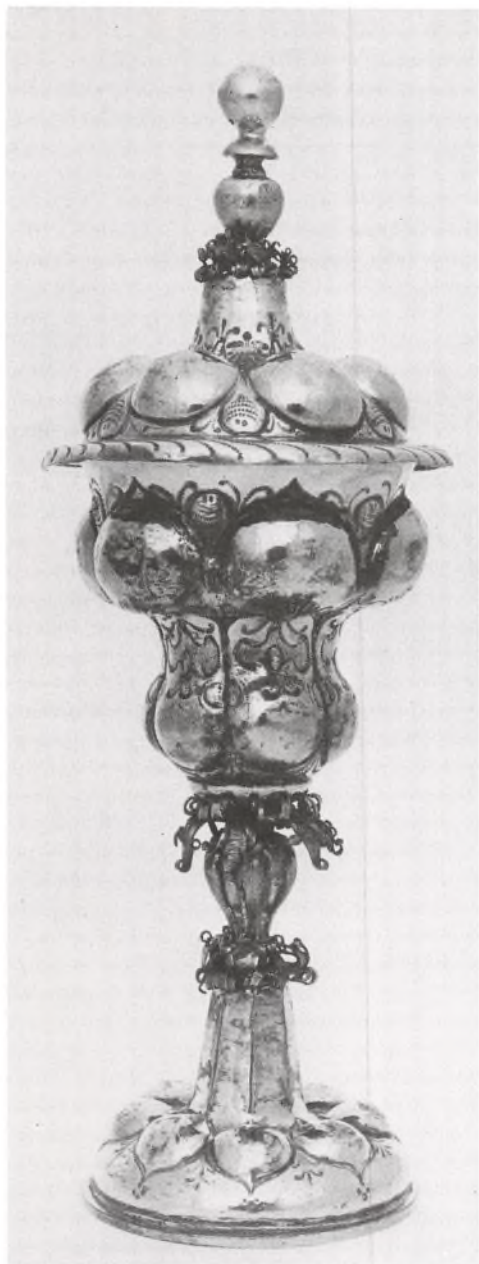

Fig. 2. Forgylt sølvpokal fra 1600-tallets begyndelse, formentlig udført i Nürnberg. Antagelig forbilledet for Jørgen Friis' pokal.

Foruden den allerede anførte kunstnersignatur, har pokalen tre indskrifter:

»vog 27 lod 2½ qt« (= qvintin); hvilket svarer til ca. 406 gr.

»Velkomst Pokal til brug ved nye indtrædende Medlemmers Daab i det ældre Kjøbmands Liiglaug«.

- Og endelig:

»Christian Kallager til Williamsborg«.

Det har desværre ikke været muligt at opspore ejere af pokalen fra Chr. Kallager og frem til 1849, i hvilket år det iflg. én i laugets arkiv bevaret kvittering ses, at på dødsbo-auktionen efter madam Knabe den 12. nov. 1849 køber kommerceråd Klein pokalen for 35 rdl., 2 mark og 9 sk.

Madam Knabe var født Maren Nielsdatter Bache, og blev i 1780 gift med købmand Søren Christian Knabe, hvis kår ikke var dårlige. Hendes dødsbo-auktion udviste et overskud på ca. 2.800 rdl.

Køberen i 1849 var Carl Julius Klein, han stammede fra København, var født der 1795, gik ind i toldtaten, var toldinspektør i Randers, kammerråd, kommerceråd og døde 1864 (selvmord ved hængning).

Et bæger skænket til laug et 1896 »Til Minde om Niels Nielsen Bay, Laugsbroder 1846-1884« (174 - han var oldermand 1867-69) af sønnerne Niels Hansen Bay (215) og Niels Christian Bay (217). Fig. 4 og 5.

Læge Niels Hansen Bay, død 1900
»samlede Laugets Historie«.

Bægeret er udført af Poul Resen Eggersen og er kontrolstemplet 1833 med Københavns bymærke og mærket for guardein Chr. O. Møller.

Eggersen var født i 1779 i Holsten, arbejdede allerede i 1804 som svend i København, tog borgerskab der i 1808, etablerede sig på Højbroplads 1, men flyttede

1815 til Skindergade 8, blev 1834 hofguldsmed og ordensjuveler. Døde 1844.

Eggersens bæger er et fint eksempel på den høje standard, det var lykkedes prof. Hetch at få de bedste af de københavnske guldsmede til at forstå var nødvendig, for at middelmådigheden ikke skulle tage overhånd. Det lave, brede bæger har under læberanden en drevet bort med nedadvendende palmetter og har på de glatte sider

to med lette bølge-linier dannede cirkulære kartoucher, hvori med skrive-skrift står henholdsvis:

»Til minde om
Niels Nielsen Bay,
Laugsbroder
1846-1884«.

»Randers ældre
Kjøbmænds Liiglaug
1896«.

Dekorationerne afsluttes forneden over standkanten af en lodret godron-ning.

Fig. 3.
Nürnberg-pokalen med afstaget topstykke. »Hansel im Keller« stiger op gennem ristens hul. Cuppaens seks bukler modsvares af otte hjerteformede fodbukler.

Fig. 4 og 5. Bæger skænket til minde om laugsbroder Niels Nielsen Bay. Højde 14 cm. Diam. øverst 14,2 cm. Nederst 9,6 cm. Vægt 330 gram.

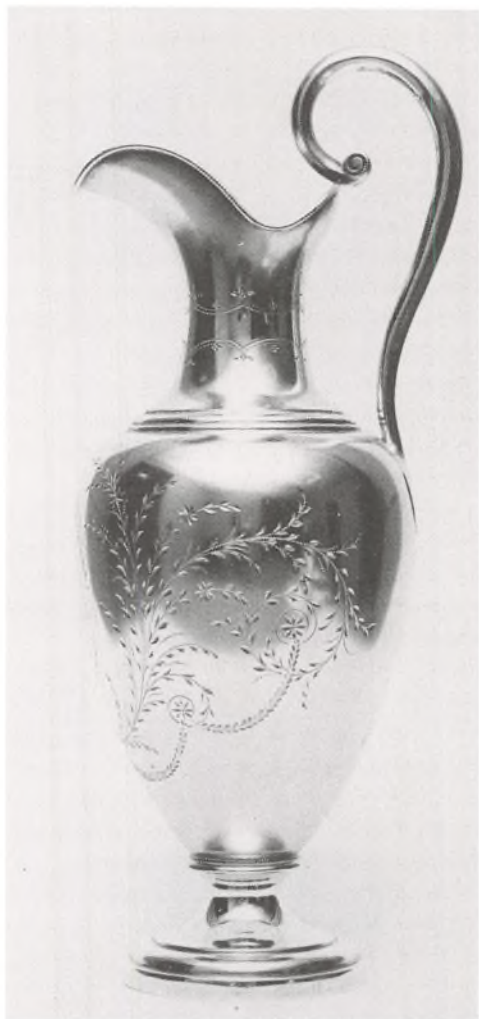
Fig. 6 og 7. To ens bægre med gravuren: »Skjænket Randers ældre Kjøbmænds Liiglaug af Bankdirektør J. F. Gøtzsche Aar 1904«. Leveret af guldsmed Thomas Petersen i Randers fra (ukendt) sølvvarefabrik. Gøtzsche var direktør for Randers Discontobank fra 1877 til sin død 1906. Bægerhøjde 12,5 cm. Diam. øverst 9 cm. Nederst 6,3 cm. Vægt 335 og 340 gram.

Fig. 8. Dirigentklokke skænket af købmand Hans Larsen 1928. Larsen var direktør for Det danske Petroleums A/S. Randers Afd. Klokkeskafet toppes af sekskantet urne med fem kugler. Højde 17 cm. Diam. 7,8 cm. Vægt 220 gram.

Fig. 9. Vinkande med gravure af bladranker og guirlander mellem stjerneformede »søm«, alt symmetrisk om en frontal oval storkartouche med ordene: »Til Minde om Laugsbroder, Købmand Knud Petersen 1942«. Graveret hvor en tidligere sølvbryllups-indskrift er bortslebet.

Kanden, der er stemplet for og udført af Peter Hertz, Kbh. 1885, var oprindelig en gave fra Håndværkerforeningens bestyrelse til sølvbrudeparret Metha og Marius Petersen i 1908. Da sønnen, købmand Knud Petersen arvede kanden, bestemte han, at den skulle tilfalde Liig Lauget efter hans død. Arvingerne efterkom ønsket og ændrede gravuren. Vinkanden måler 31 cm i højden. Fodens diam. 8,3. Vægt ca. 395 gram.

Christian Kallager

- liv og drama

Ofte kan man, mens man betragter en ældre genstand, føle lyst til at vide lidt om den eller de personer, der har ejet eller brugt genstanden.

Blandt Liig Laugets sølvsager er pokalen (fig. 1) den mest interessante, - og interessant, måske mest i ordets betydning, pikant er Christian Kallager. I det nedenstående er gjort et forsøg på at belyse Kallagers urolige liv og specielt episoden i Randers da han affyrer sit gevær mod en rådstuetjener og sårer ham i benet.

Pokalen er, som anført i katalogen, udført af guldsmed Jørgen Friis, Randers - ikke alene er den stemplet med Jørgen Friis mærke, men har desuden graveret indskriften:

»Fecit (= udført af) J. Friis i Randers 1783«.

Desuden har pokalen to andre indskrifter graveret, nemlig: »Christian Kallager til Williamsborg« og »Velkomst Pokal til brug ved nye indtrædende Medlemmers Daab i det ældre Kjøbmands Liiglaug«.

Christian Kallager var fynbo, formentlig født i Fraugde sogn (kirkebog forsvunden), han påbegynder det juridiske studium, men uvist af hvilke grunde afbryder han studierne, men var dog så langt, at han skriver sig exam. jur. Disse hans juridiske lærdomme gjorde han senere rigt brug af, nemlig ved så mange processer, så han af sin samtid omtales som den proceslystne Kallager.

Han tjener som underforvalter på Gyldesteen hos forvalter Henrichsen, hvis datter Charlotte han gifter sig med den 24.9.-1762, - et åbenbart pludseligt ægteskab, da ægteparret allerede Hellig Trekongersdag 1763 får en søn døbt (Johan Nikolai). Kallager overtager godsets drift efter svigerfaderen 1764, men som forpagter, og samme år den 15. juli døbes deres andet barn, datteren Dorothea - senere gift med generalmajor Friedrich Gotthold Müller, - desværre var denne fødsel så vanskelig, at den forårsagede moderens død kort efter. Han fortsætter forpagtningen til 1766, og køber da sin første gård: Rugballegaard i Hover sogn nordvest for Vejle. Med nyt ægteskab for øje får han i 1769 samfrændeskifte med sine 2 børn, den syvårige Johan Nikolai får 1.000 rdl., og den femårige Dorothea får 500 rdl. I 1770 sælger han gården for knap 5.800 rdl. og køber mod et beløb på 1.000 rdl. til Søfartsakademiet den nydelige titel: General Auditeur. Med denne titel, som synes at gefalle ham særdeles godt, gifter han sig med Eleanore Kirstine Lange, en datter af den driftige og velhavende gods-ejer Jens Lange til Rødkilde. Det er formentlig ved hjælp af hendes medgift, at han er i stand til at købe herregården Mejlgaard, som han giver 60.000 rdl. for. I dette ægteskab fødes en datter, der den 17. maj 1771 døbes Maren i Glæsborg kirke.

Her på Mejlgaard havde Kallager sin længste ejerperiode, nemlig 14 år. Det skal dog ikke fortolkes som en afslappet og rolig periode for Kallager, hans stridbare og ikke mindst brovtende og ofte direkte ærekrænkende optræden fremkalder situationer, som han straks finder sig for-

anlediget til at føre sag over, og har en sag haft en oprindelig f.eks. handelsmæssig oprindelse, synes han ikke at kunne dy sig under retshandlerne, således at disse sager også udvides til at omfatte faldne ytringer fremkaldte af Kallager. I sagerne ser man Kallagers »skolede« juridiske formuleringsevne, - men man ser også, at han altid betegnes og betegner sig selv generalauditør og aldrig godsejer.

I året 1783 sælger han Mejlgaard, for 63.000 rdl. og køber den langt mindre Williamsborg for c. 33.500 rdl.

Williamsborg, hvis oprindelige navn var Bryskesborg, havde hørt under Tirsbæk, men mens den ejedes af den berygtede brigadér William Halling, af hvem Kallager købte den, havde denne fået kgl. bevilling til at måtte lade gården opkalde efter sig selv: Williamsborg. Det synes nærliggende at formode, at det er fra årene på Mejlgaard, der er opstået forbindelse fra Kallager til Randers-guldsmeden Jørgen Friis, hvadenten pokalen er udført før, men med flytningen til Williamsborg i tanker, eller først efter flytningen havde fundet sted. Indskriften lyder jo: »Christian Kallager til Williamsborg«. Efter flytningen havde det vel været rimeligt, at Kallager havde henvendt sig i Vejle og dermed til guldsmed Mathias Winge.

Allerede i 1784 sælger Kallager Williamsborg og til en pris af ca. 38.000 rdl., for straks at købe - igen - en mindre gård, nemlig Hastrup i Thyregod sogn, også den gård har han kun i to år, han købte den for ca. 21.000 rdl. og solgte den 1786 for ca. 22.500 rdl.

Sit sidste godskøb gør han i 1784, da han køber herregården Tustrup (i Nørre

Hørning sogn) med gården Essenbæk, - begge tidligere under Friisernes stamhus Hevringholm - for 71.000 rdl. og allerede 1787 ophører Kallagers godsejertilværelse, han sælger begge gårde for 75.000 rdl.

Christian Kallagers brovtende, selvhævdende og ustyrlige sind synes nu yderligere at være tiltaget, og giver i december samme år anledning til episoder, der munder ud i det helt store drama.

I Randers politiprotokol er indført:

Politiprotokol 1742-91, Randers byfogedarkiv B 50-140, side 228 b.

»Torsdagen den 27. december 1787, Byfoged Cancelliraad Voigt med 2de Mænd Raadstuetiener Hans Biørnkier og Underfoged Peder Gregorius, skriftlig indkalder til afhøring byens 6 Vægtere, som alle mødte - nemlig: Søren Hvid, Christen Teglbrender, Niels Ibsen, Jens Hiersing, Christen Marchmand og Christen Bonde.

De forklarede samtlige: At siden Hr. Generalauditeur Kallager kom her til Byen, har han i en 3 ugers tiid om natten løbet om paa Gaden med megen støjen, sværmen og banden, og har over vægterne udbrudt med de græsseligste Eeder. Derfor spørger vægterne hvorledes de skal forholde sig overfor Kallager. Hvortil der svares, at dersom han forstyrrer eller hvis han ikke opfører sig »sømmelig«, »ærbar« og »anstændig« skal han anholdes og sættes i Vagten.

Vægteren Søren Hvid forklarer, at Kallager 2 Nætter efter hinanden blæste i sit Posthorn, den ene Nat i det åbne Vindue og den anden Nat inden for Vinduet,

samt med megen Raaben og Banden forfulgte ham paa Gaden.

Christen Teglbrender berettede, at han var blevet truet til at raabe »11« 2 gange igen udenfor Peder Abelsgaard, hvilket han af frygt efterkom.

Christen Markmand forklarede, at i forgaars Nat kl. 12 Slet, kom Kallager til ham paa hans Post bandende og skieldende ham, fordi hand havde en Stok i Gaarden og ingen Morgenstjerne. Han blev urolig

og frygtsom ej vidende, hvad Kallager kunde have isinde, fandt sig nødsaget til at gaa hiem og hente sin Morgenstjerne, som hand beholdt paa sin Vagt saavel den Nat som sidste Nat, og agter at bære samme paa sin vagt saalænge Kallager rygtes sig saa uroelig.

De andre Vægttere erklærede ogsaa, at de saa sig nødsaget til, for deres egen sikkerheds Skyld, at bære deres Morgenstjerne istedet for deres hidindtil brugte

Kallagers pokal set ovenfra. Også den har sin »Hansel im Keller«. Cuppaens sekstungede form modsvares af fodens fire guirlander. På fodranden øverst tv. ses guldsmedens og byens mærke.

stocke, saalænge Generalauditeur Kallager opførte sig saa urolig.

De bevidnede samtlige, at der var ingen Menneske i Byen, der for nærværende Tiid gjorde deres Vagt urolig - undtagen Gen. aud. Kallager«.

»I forgaars Natt kl. 11 - forklarede Vægterne - at de paa en noget forunderlig og utilbørlig Maade saa, at Gen. aud. Kallager havde sadt Lys i sin iboende Gaards Vinduer i alt 5 stkr. paa 5 forskellige Steder, som var satte i Flasker, Krucker og Lysestager. -

Denne illumination eller Lysning var saaledes anbragt, at den lignede snarer en gal og Rasende Mands adfærd end et fornuftigt menneske. Denne Belysning saa noget farlig ud, da høyiligen kunde befrygtes for hvad deraf kunde ske af Skade, saa meget mere da man icke fornam til nogen Menneske i Huuset, ey heller saa nogen Snød Lysene i ald dend Tid de brendte.

Klocken over halvgaaende toe kom Gen. aud. Kallager hjem fra Byen og gik ind i sin Gaard. Han stoed ude paa dørrappen uden at have været inde i Gaarden og taledede adskilligt usammenhængende og uanstændigt.

Inden Kallager var kommet hjem var kancelliraad Voigt kommet tilstede og havde sendt Christen Bonde, Niels Ibsen og Hans Biørnkier ud i Byen for at opsøge Gen. aud. Kallager, og naar de fandt ham, da at bede ham komme hjem og slukke de saa farligt anbragte lys. Da man fandt ham og foreholdt ham budskabet, brugte han en uskikkelig Mund og vilde vide hvem der skulde forbyde ham at sette lys i Vinduerne - hand skulde sette endnu 16 til.«

Rådstuetjener Hans Bjørnkier, som det senere så ulykkeligt går ud over, har skullet foreholde Generalauditøren de mange påtaler, som byfogeden har måttet foretage, og har sandsynligvis derfor ikke haft det bedste forhold til Kallager.

Efter at have været udsat for en særdeles livlig nytårsnat, hvor byens ungdom morer sig med at kaste sten mod vinduerne i Kallagers gård, begår den stridbare generalauditør den 2. januar den fatale handling at såre rådstuetjeneren Hans Bjørnkier i benet, med det resultat, at denne 19 dage senere dør. Handlingen kan belyses ved følgende uddrag af politiprotokollen:

»Mandagen den 7de Januari 1788.

Randers Byetings Stue, examinationsforhør i Anledning af den ulykkelige tildragelse, at Hr. generalauditeur Kallager den 2. Januari sidste eftermiddag imellem 3 og 4 slet paa Gaden her i Byen skød Raadstue Tiener Biørnkier i Benet«.

Fra vidneafhøringen fåes en ret nøje beskrivelse af handlingsforløbet. At bringe samtlige vidners (20-25 personer) fremstilling vil føre for vidt, hvorfor det begrænses til et af de vigtigste vidner, nemlig købmand Jacob Friis - broder til guldsmiden Jørgen Friis, - som ligeledes fandtes blandt vidnerne og ud for hvis vinduer dramaet foregik.

»Vidnet Jacob Friis har af afdøde Biørnkier hørt, at han den 2. Januari sidst skal have haft nogen ordveksling med Generalauditeuren, ved den leylighed at Biørnkier kom ud fra Købmand Thomas Hansens Hus, som er lige overfor Generalauditeurens Gaard og - foregav Biørnkier, at hand af Generalauditeuren blev overgydet

med nogle ulykkende Ord, men Vidnet ved icke hverken at Biørnkier som adspurgt, skal have udfordret Generalauditeuren til slagsmaal paa Gaden, heller icke at hand hørte af, eller truede ham med sin Stock«.

Rådstuetjeneren Hans Bjørnkier og Chr. Kallager var kommet gående mod hinanden og ingen af dem ville vige for den anden, hvorfor de kom til at stå ansigt til ansigt netop ud for vidnerne Jørgen og Jacob Friis'es stuevinduer.

Jacob Friis forklarer, at han hørte Kallager sige til Biørnkier: »Gaa bort!« og stod da Parterne nogen kort distance fra hverandre, men Generalauditeuren traæede derpaa nogle skridt længere til-

bage og skud sit gevær løs mod Biørnkier saa Skudet traf ham i Benet«.

Den på grund af rådshustjenerens død alvorligere sag ender med at Christian Kallager dømmes til forvaring, til 1792, og hans hustru, godsejerdatteren fra Rødkilde, opnår separationsbevilling 1790 og flytter til København, hvor hun dør 1802.

Christian Kallager bliver som sindssyg først anbragt hos svogeren gårdejer Erreboe, der ejede og beboede gården Haug-Hus umiddelbart øst for Jelling, i 1806 flyttede Kallager til Ingerslevgaard i Estruplund sogn, hvor døden indtraf den 26. januar 1813.

Sven Fritz

Fig. 10. Vinkande med rig bladport i skuldringen. Svajknækkede linjer over corpus. Højde 34,5 cm. Diam. 12,5. Vægt 570 gr. Cohrs Sølvvare, Fredericia 1908. Skænket laug^{et} af oldermanden, Georg Kragelund, Randers Dampbrænderi A/S.

Samtlige artiklens fotos er taget af cheffotograf KAJ GROSEN

P.S. Jeg takker genealog fru Lise Lund, Odense, arkivar Hans H. Worsøe, Viborg, og for hjælp på Landsarkivet i Odense, genealog Per Johansen, Viborg, for hjælp på Landsarkivet i Viborg, kredslæge Gustav Berg, Brødstrup, og skovrider Kai Lange, Grenå.

Trap: Danmark. 5.te udgave.

Lemnich: Danske patriotiske slægter.

E.G.E. Bodenhoff: En Officers Optegnelser

(Frederik Gotthold von Müller) i Museum, 1894, II.

Sven Fritz: Sølv-Inventariet i Randers Byes ældre Kjøbmands Liig Laug. Randers 1979.

Hvem gjorde skabet fra Nørre Djurs?

*Af Tom Mortensen,
adjunkt, Grenaa*

Hængeskabet på vedføjede fotografi er af bemalet fyrretræ og måler 87 cm i højden (til dækket kun 74,5), er 64 cm bredt og 35 cm dybt. Fornyet er følgende detaljer: lås, nøgleskilt, nøgle, den drejede knap på skuffen. Et hul nedboret i topstykkets udskårne midte og et i dækket over de affasede hjørner viser, at der her mangler 3 små detaljer. Ophæng, hængsler og trædele er de originale.

Skabet har været opbevaret under forhold, der har bevirket, at bemalingen sine steder er skallet af helt til det nøgne træ. Det er især tilfældet med forsiden, mens skabets sider endnu fremstår i en vissegrøn farve, der dog delvis er bevaret på forsiden og lågen. Samtlige profileringer og lister i fyldingerne har bevaret deres røde farve. Til denne farveholdning hører endvidere en ejerindskrift på øverste ramstykke: J H: C.

Indvendig er skabet delt med en hylde midt på, der ligesom dækket over skuffepartiet fylder hele skabets tværsnit. En

ganske smal hylde med profileret forkant er placeret ca. 10 cm fra dækket på bagklædningen; to lodrette lister deler denne hylde rum op i 3 lige store dele. Hylden kan ikke ses, når man åbner skabets temmelig lille låge. Skuffen låses med en tynd egepind gennem et hul i nederste ramstykke og skuffens overkant.

- Den vissegrønne maling er imidlertid ikke skabets originale dekoration. Sliddet på skabets front har sammen med en let restaurering påvist, at skabet oprindeligt har været overstrøget med en meget mørk grøn maling, dog vist stadig med de røde profiler og lister. Desuden er lågens midterfyldning dekoreret med en stærkt stiliseret tulipan i rødt og hvidt. Rødt og hvidt er også benyttet til de bladranker, der pryder topstykket, skuffen og de fire smalle fyldinger på skabets affasede frontkanter. Og endelig fik skabet ved denne første dekoration indskriften J.H.S.C. på overramstykket og ANNO 1807 på lågen, alt med hvidt.

Den medtagne, men smukt profilerede skabslåge.

Alt i alt: skabet er solidt og opfindsomt lavet og udstyret med ganske kønne, men primitive dekorationer.

Hvorfor nu denne omstændelige beskrivelse af et hængeskab, der jo ikke adskiller sig fra så mange andre, og som heller ikke er så fremragende håndværk, hverken hvad konstruktion eller bemaling angår?

Skabet er en tvilling.

Det er nu i privateje i Grenå, men købt i handelen i Århus, hvortil det var kommet fra en privatsamler på Syddjursland - og denne samler havde opkøbt skabet på Norddjursland. Da jeg så skabet i butik-

ken i Århus, slog det mig, at jeg et par dage før havde set samme skab i en butik i Grenå. Men et hastigt kontrolbesøg viste, at der var tale om to næsten identiske skabe.

Skabet, der var til salg i Grenå (skab B), havde bevaret sit originale nøgleskilt i den typiske rokoko paragraftegn-form, men manglede låsen. I dets lågfylde var de pånaglede klodser ligebenede trekantede i modsætning til skab A's, således at den listeindrammede flade med tulipanen blev lidt større end på A. Alle andre originale detaljer - maling og indretning og konstruktion - var præcis som skab A's. Konservatoren Jane Larsen, der dengang havde værksted i Grenå, havde tilfældigvis fået begge skabe til restaurering næsten samtidig, og på ejerens ønske udstyrede hun skab B med en lille løgformet opsats i borehullet i topstykkets midte, en rekonstruktion der forekommer sandsynlig.

Skab B var af den handlende opkøbt i Rimsø, og det var dengang dækket af brun maling. Ved afdækningen fremkom samme grønne og røde dekoration som på skab A og herunder den mørke originalfarve med rød-hvide blomsterdekorationer og åretallet 1804 på lågen. Derimod var ejerinitialerne ikke mere særlig tydelige.

Skab B kan ikke mere efterspores; det blev solgt til udlandet, inden jeg nåede at foretage en opmåling og tydning af initialerne, hvoraf det sidste bogstav, bynavnet, har særlig interesse.

Lad mig opsummere: De to skabe er fremstillet af samme landsbyhåndværker, og sandsynligvis er det også ham, der i 1804 og 1807 har bemalet dem med en

mørk grøn farve med rød-hvide blomsterdekorationer, initialer og årstal på ramstykker og låger. En menneskealder senere - de sekundære initialer på skab A er udført med skriveskrift fra omkring 1830-1850 - har han eller en anden haft begge skabe til opmaling, og også denne gang har de fået samme udstyr: lys vissegrøn med røde lister; desuden befinder i al fald skab A sig stadig i landsbyen C.

Hvis vi skal forsøge at finde frem til den håndværker, der skjuler sig i sin anonymitet bag disse almueskabe, kan vi ud fra de foreliggende to skabe begynde at

søge i Djurs Nørre Herred omkring byerne Rimsø og C (Kastbjerg, Karlby).

Denne artikels formål er da dels at præsentere de to skabe, dels - og primært - gennem præsentationen at få flere skabe eller møbler eller genstande med den karakteristiske konstruktion og bemaling frem i lyset. Det vil så vise sig, om vi ved hjælp af oplysningerne om genstandene kan finde endnu en af de gamle hidtil anonyme håndværkere, hvis arbejder vi i dag sætter pris på som en del af vores kulturelle arvegods.

Hvem vil være med?

Tom Mortensen

Malerinden fra Homaa

*Personlige erindringer af
Niels Møllmann,
stiftamtmand, Skanderborg*

Et stykke nede ad hotelgangen skimtedes en meget gammel krumbøjet kvinde, optaget af at finde balancen mellem to stokke. Hun kom op imod os, og jeg genkendte hende og kendte hende dog ikke. Stemmen, jysk i tonefaldet og liggende mærkeligt højt, var den samme som tidligere, omend mere sprød, og øjnene var stadig stærke og undersøgende, - men årene havde tydeligt mærket hende. Hun blev hjulpet på plads i bilen, og vi kørte mod Skanderborg. Til hendes 90 års dag havde jeg sendt hende en hilsen og fortalt, at jeg var kommet til Jylland, og at hendes billeder hang så smukt i de store lysfyldte stuer i amtsgården. Som svar sendte hun mig dette brev, skrevet med fast hånd. »Kære Niels Møllmann. Tak for brev, det er morsomt at få forbindelse med Dem igen. Jeg bor f.t. Gl. Skovridergård, Silkeborg. Det kan jo ikke være langt fra Skanderborg, og jeg vil gerne hentes engang, når det passer Dem, og vejene er farbare. Tiden går! Den unge mand, jeg kendte, er nu

amtmand. De vil nok ringe i forvejen! Venlig hilsen Olivia Holm-Møller«. Kort efter satte vinteren ind og udelukkede ethvert besøg, og foråret og sommeren gik så hurtigt, at besøget hos os først kom i stand i november 1966, kort efter Olivia Holm-Møllers 91 års fødselsdag. Under køreturen faldt hun undertiden hen, tilsyneladende optaget af sine egne tanker, talte lavmælt med sig selv som mennesker ofte, der lever isoleret. Men ind imellem så hun sig interesseret omkring, optaget af at tilegne sig omgivelserne. Hun var i sort med et kulørt silkehalstørklæde og en stramtsiddende læderhat, der kun lod en lille del af det mørke rynkede ansigt med de store øjne bag hornbrillerne fri. Da hun var kommet inden for og var blevet hjulpet af overtøjet, rev hun hatten af, og ud væltede hendes dejlige, helt hvide hår.

Vi så med undren, hvor ansigtet forandrede sig og blev yngre og smukkere. Hele skikkelsen voksede og fik liv.

Det knob med at huske de billeder, hun havde malet og som omgav hende. Længe betragtede hun et stort høstbillede fra Normandiet med korntraver bag et gærde af kridtsten. Jeg fortalte dets historie, som hun i sin tid, da jeg købte billedet af hende, havde berettet den for mig: Hun havde været i Frankrig kort før udbruddet af den anden verdenskrig og var blevet optaget af de gule marker med de hvide sten, som stak op mellem negene, og medens hun havde malet, havde hun sunget Grundtvigs høstsamlar. Hun havde ingen erindring om Frankrigsrejsen, men sugede billedet til sig, som så hun det for første gang. »Det er et af mine bedste høstbilleder«, fastslog hun.

Et andet af sine billeder kendte hun bedre, *Niobe*, et billede hun under den anden verdenskrig havde malet som en protest fra verdens mødre mod krigens drab af deres børn. Allerede i 1914-18 havde dette motiv optaget Olivia Holm-Møller. Resultatet var blevet en kæmpende Niobe i flammende gult. Det billede, vi har, viser en resigneret moder, der samler sine børn beskyttende om sig. Ansigtet har træk tilfælles med skuespillerinden Inge Hvid-Møller, og Olivia Holm-Møller fortalte mig da også i sin tid, at hun havde haft denne i tankerne. »Inge Hvid-Møller er sådan en dejlig kunstner«, forklarede hun. På sit jyske fik hun det stumme »H« til at klinge. Et tredje billede vi har af Olivia Holm-Møller forestiller Palsgaards park ved Juelsminde, malet ved efterårstide. Ved synet heraf dukkede minderne frem om hendes tilknytning til familien Schou og godset Palsgaard. Hun var kommet der en del og plejede at optræde i

Olivia Holm-Møller
1875-1970

en kittel, som hun lånte af en kollega. En gang var hun dog mødt op i sit eget tøj, og en veninde, som var med, havde anerkennende sagt, at hun godt kunne være bekendt at vise sig i den kjole. Det glæder mig, var Olivia Holm-Møllers kommentar. Det er min eneste kjole. Hun lo med en dyb latter ved erindringen.

Hun opholdt sig helt naturligt mest ved gamle dage og fortalte om sine trange kår. Hun havde aldrig skyldt nogen noget, og det var ikke rigtigt, når det blev fortalt, at hun skulle have brugt de 10.000 kr., hun modtog fra Tagea Brandts rejselegat under krigen, til at betale sine kreditorer med. Hun havde lagt dem til side og havde

været i udlandet for dem, da krigen var ovre.

Olivia Holm-Møllers liv har været præget af afsavn. Jeg lærte hende at kende i begyndelsen af 1940'erne, hvor jeg op-søgte hende privat for at købe et billede, og fandt et menneske, som jeg var på bøl-gelængde med og kunne tale med. Hun var dengang 60 år, og jeg halvt så gammel. Hun havde som ung opgivet en lærerger-ning og var begyndt som billedhugger for senere at blive maler. Da jeg traf hende, var hun endnu ikke blevet anerkendt, om- end enkelte kunstkritikere og samlere havde fået øjnene op for hendes kvaliteter. Hun havde som ung taget et par forældre- løse søskendebørn til sig, og i forholdet til dem havde hun vel været som en moder og oplevet et hjems varme. Da jeg mødte hende, var børnene fløjet fra reden og

havde deres egne hjem, og hun var igen alene, men med de unges hjem som en var- mende baggrund - ikke forskellig fra an- dre jævnaldrendes situation.

Olivia Holm-Møllers holdning til krigen var forskellig fra den, man ellers mødte, og som jeg selv havde. For hende var kri- gen en inkarnation af ondskaben, og dens gerninger måtte nødvendigvis være onde, ligesom de mennesker, der deltog i den, måtte handle ondt. Det var uden mening at drøfte de enkelte begivenheder og at søge de motiver, som havde bevæget fjende el- ler ven til at handle, som de gjorde. Vig- tigst var det at bevare sin egen evne til at skelne mellem godt og ondt og at leve der- efter. Selv havde hun et voldsomt sind og kunne være vanskelig at omgås. Vi fik et overrumplende eksempel herpå, engang hun besøgte os i København. Vi havde in- viteret nogle andre kunstnere, og i løbet af

Høstbillede fra Normandiet. Korntraver bag et gærde af kridtsten. Mens kunstnere ar- bejdede på billedet fandt hun inspiration i Grundtvigs høst- salmer. Privateje.

Niobe. Privateje

aftenen var samtalen faldet på J. F. Willumsen og hans ønske om at få sit eget museum. Ingen af de tilstedeværende, vist heller ikke Olivia Holm-Møller, kendte Willumsen personligt, men der faldt forståeligt nok en række ironiske bemærkninger om den gamle mands selvfølelse, da Olivia Holm-Møller pludselig slog i bordet og med skarp stemme sagde: »Ikke et ord om Willumsen. Jeg elsker ham til vanvid«.

Nu var hun selv i samme situation som Willumsen, idet hun havde foræret en del af sine billeder til sit fødesogn, mod at kommunen opførte et museum til at huse dem i. Planen måtte senere opgives, og en

del af billederne findes nu i Løgumkloster. Under besøget i Skanderborg talte hun med den største selvfølgelighed om det kommende museum, som arkitektfirmaet Friis og Moltke var udset til at tegne. Personligt var hun lige så beskeden og åben over for andres mening, som da vi mødtes første gang, og hvor hun glædede sig over enhver interesse, der blev vist hendes billeder. Men som kunstner havde hun selvfølelse og sikkerhed, nu som dengang. Jeg husker fra mine unge dage, hvor vi var kommet ind på en drøftelse af tidens portrætkunst, foranlediget af et ikke særligt vellykket gruppebillede udført af Sigurd Swane, og hvor jeg opregnede de få malere, som efter min formening var i stand til at male et kunstnerisk forsvarligt portræt. Hvortil hun bemærkede »og så er der mig«, hvilket var rigtigt.

Under besøget i Skanderborg beklagede Olivia Holm-Møller sig over, at hun var nødt til at bo på hotel, fordi hun ikke kunne få nogen til at passe sig i den villa i Rungsted, som hun havde købt, da hun omkring 1950 havde fået større indtægter og gerne ville have mere plads til sig selv og sine billeder. Helst ville hun have boet hos sine unge, men havde afstået herfra for ikke at bringe forstyrrelse i deres hjem. Det kan ødelægge atmosfæren, forklarede hun, men den, som er alene, er nærmere døden. Ordene faldt resigneret, konstaterende. I øvrigt talte hun ikke om døden, beklagede blot sin voksende hjælpeløshed, som stækkede hendes frihed. »Men jeg har kun nogle få kufferter med mig til Silkeborg, så jeg kan hurtigt pakke og rejse, når jeg ikke vil være der længere«.

Vi så værelset, da vi kørte hende tilbage til Silkeborg efter besøget. Et beskedent rum uden personligt præg. Et ordinært billede på væggen fra Italien eller et andet solskinsland, svarende til danske hotellers standardudstyr.

Jeg mindes det hjem, hun havde i 1940'erne i St. Kongensgade i København, i et pakhuis i en af de mange gårde, der findes bag husfacaderne. Pakhuset var bygget om og gjorde et tiltalende indtryk, med luft omkring, og der var flere kendte kunstnernavne blandt dørskiltene. Hver lejlighed bestod af et stort atelier og dertil entré, køkken og toilet, alt en miniature. I atelieret boede og arbejdede Olivia Holm-Møller i en blanding af uorden, enkelhed og hygge, med præg af kvinde. Lugten af oliefarve hang over rummet. Her sad jeg og betragtede hendes billeder, som hun baksede med, og som undertiden var større end hende selv. Hun arbejdede i de år på de sidste billeder af serien *Slægten* og var tydeligt på vej over i en ny periode. Hun var stærkt optaget af bevægelsesmotivet, dels naturalistisk gennem billeder af dansende, dels mere nonfigurativt i form af cirkelnde himmellegemer. Det var også i denne periode, hun malede den store komposition, viet til musikken, som nu findes på Århus Katedralskole. Hun var ikke ukritisk over for sine billeder, men selvfølgelig glad, når hun selv fandt dem vellykkede og mødte forståelse herfor hos andre. Så blev hun helt umiddelbar og lo med dyb latter og så indtrængende på sin gæst. Det var, som ville hun optage det menneske i sig, som hun sympatiserede med. Hun ville følge ham, ikke i enkeltheder, men som for at søge accept

af sit eget livssyn, den store skillelinie mellem det bekræftende og det benægtende, mellem liv og død.

Olivia Holm-Møller malede ud i en køre på sine indtryk og oplevelser, og lykkedes billedet ikke, måtte det males om - ikke bare rettes til. Når det drejede sig om større kompositioner, hvor de forskellige dele skulle holde hinanden i ligevægt, som f.eks. billederne af *Slægten*, har jeg set, hvordan store dele er blevet skrabet af, og hvor billedet har stået i månedsvis og ventet på det øjeblik, inspirationen igen var der, og billedet kunne males færdigt.

Også i hendes høje alderdom var synet den dominerende sans hos Olivia Holm-Møller. Blikket gled rundt i stuerne i Skanderborg og standsede ved en af bogreolerne. »Jeg kan lide disse rygge af uindbundne bøger. De fortæller om liv«. Morsomt nok var hun også optaget af vore gamle mahognimøbler, men især var det naturligvis vore billeder, interessen gjaldt. Hele hendes liv havde været viet billedkunsten, og overalt, hvor hun kom frem, havde hun set og set. Ny kunst og gammel kunst, alt var blevet indsuget, vurderet og sorteret. Et billede af Albert Mertz, med hvide og gule streger på en sort baggrund, ville hun have nærmere forklaring på. Jeg prøvede, men blev affærdiget. »Filosofi dræber kunsten«, fastslog hun. Olivia Holm-Møller var vel selv ekspressionist, arbejdede på grundlag af sine indtryk, og overrumpler beskueren ved sine billeders kraft - i motiv, komposition og farvevalg. Men den, der lever mellem hendes billeder, opdager, at spontaniteten er

under kontrol, og at penslen er ført med stor viden og erfaring for, hvorledes den ønskede virkning skal fremkaldes.

Et par dage efter besøget i Skanderborg, skrev hun til os, denne gang med noget svagere skrift end tidligere. »Kære Niels Møllmann og frue. Hjertelig tak for i søndags. Det var mig en stor glæde at mødes efter de mange års forløb. De glemte tilsyneladende min høje alder, og jeg glemte Deres ungdom. Det var meget forfriskende. Det var også dejligt at se

Deres smukke hjem, hvor mit høstbillede rigtigt kommer til sin ret. Det var en morsom dag. Når det bliver sommer, må De gerne hente mig igen. De venligste hilsner fra Deres hengivne Olivia Holm-Møller«.

Sommeren kom, men det viste sig at være vanskeligt at få arrangeret et nyt besøg. Vi forpassede tiden. Alderen var ved at indhente Olivia Holm-Møller, og i 1970 døde hun, knap 95 år gammel.

Niels Møllmann

Olivia Holm-Møller foran hjemmet i Homå.

Olivia Holm-Møller blev født i Homaa i 1875. Hendes far var lærer og boede i det lille gule hus, der ligger lige nord for kirken. Man kan stadig se, at stedet er en gammel degnebolig. Der er en havelåge lige ved siden af indgangen til kirkegården.

Olivia Holm-Møller:
Vandring i skoven.
Privateje.

Lærerhjemmet var grundtvigsk præget, og Olivia fulgte i sine første år som voksen traditionen op og underviste på et par højskoler; men så opgav hun denne gerning til fordel for Akademiets Kunstskole i København, hvor hun blev optaget i 1901, og hvor hun fulgte undervisningen både på billedhugger- og på malerskolen.

Hun bevarede tilknytningen til Homaa livet igennem. Fra 1914 til 1945 boede hun det meste af året i barndomshjemmet, som hun havde købt, og hvor hun indrettede sig et atelier i en lille tilbygning. En afgørende grund til, at hun kom tilbage, var, at hendes svigerinde, som boede i byen, døde fra to små børn. Olivia Holm-Møller lavede en gravsten over hende med et relief, der forestiller en moder med to spæde børn. Stenen står på familiegravstedet lige inden for kirkegårdslågen. De følgende år hjalp hun sin broder med at tage sig af børnene. I sine sidste år var Olivia Holm-Møller meget optaget af nogle planer om, at der skulle indrettes et museum for hende i forbindelse med en ny administrationsbygning i hendes hjemkommune. Der kom desværre ikke noget ud af planerne; den lille kommune kunne ikke bære sin del af omkostningerne, og at den netop på denne tid kom til at indgå i den nye Grenå stor-kommune gjorde ikke sagen bedre. Heller ikke Grenå havde råd. Alligevel fik hun sit eget museum - i Løgumkloster. Og hvad der blev tilbage af forbindelsen med hjemegnen var en siden noget forsømt aftale om, at Grenå årligt kunne låne et antal af hendes billeder fra museet.

De eneste af hendes billeder, byen råder over, er to store malerier, der blev indkøbt til det nye bibliotek i 1979. De er iøjnefaldende nok, men hører hverken til den bedste eller næstbedste del af hendes produktion.

Grenå venter stadig på et kunstmuseum, hvor Olivia Holm-Møller kunne få den plads, der tilkommer hende som en af vores tids - og en af egnens - store kunstnere.

PSR.

»RÅBY HOPSA«

En folkedans fra Ommersyssel

*Af Peter Østergård,
Nørhald Egns-arkiv*

Det er i år 50 år siden, »Råby Hopsa« - også kaldet: Ommersyssel Hopsa - blev landskendt, idet den i Radioens barndom indgik i et landsbyspillemandsprogram i 1930, og her blev spillet af komponisten selv - Marius Pedersen fra Råby og kollegaen Niels Peter Pedersen fra Udbyover.

Maler og musiker Johan Marius Pedersen - eller »Måler-Marius«, som han kaldtes til daglig, var født i Råby sogn den 9. august 1869 som søn af skibskaptajn Peder Hansen og Jensine Jensen. Han giftede sig i 1895 og slog sig ned i Råby, hvor han ved siden af malerhåndværket dyrkede musikken.

Marius Pedersen fik en alsidig instrumental uddannelse og udviklede sit talent - også som komponist og blev en fremragende og meget efterspurgt udøvende musiker blandt Ommersyssels landsbyspillemand, hvor »Randers-Menuetten« komponist, Niels Kragh i Hald - som den ældste, vel nok betragtedes som en slags primas.

Niels Kragh var født i 1841 i Hald, hvor faderen var spillemand. Niels voksede op med musikken og begyndte allerede som dreng at spille til liegstow og gilder på gårdene. Og som soldat ved Hestgarden i København i årene 1864-66 brugte han fritiden til musikundervisning og opnåede at spille i Tivolis promenadeorkester.

På hjemegnen fortsatte han som musiker hele sit liv og spillede ofte og gerne sammen med egnens mange dygtige spillere og bidrog med sin stoute værdighed og professionelle musik og traditionsforståelse til, at bondegilder og fester bevarede præg af hjemstavnskultur. Niels Kragh spillede f.eks. jævnligt ved brudeoptog mellem bryllupsgård og kirken - en tradition, der i Hald holdt sig helt op mod 1. verdenskrig.

Af hans kompositioner blev Menuetten - eller Monowetten, som man sagde på egnen - så populær, at den næsten blev Ran-

*»Randers-Menuetten«s komponist,
Niels Kragh fra Hald.*

ders-egnens nationale folkedans - og også bruges den dag i dag i folkedanserforeningerne.

Ganske kuriøst er det, at Nordisk Film-kompagni anvendte Niels Kraghs menuet i filmen: KONGEN BØD, der blev indspillet i 1938 i anledning af 150 års jubilæet for Stavnsbåndets løsning i 1788.

I filmen, der giver et billede af hovbøndernes tilværelse og hverdagsliv i en sjællandsk landsby, hvor herremandens ridefoged spiller en dominerende rolle,

skildres bl.a. et bondebryllup, hvor to spillemænd med violin og klarinet spiller op til dans i storstuen og lægger for med Niels Kraghs menuet.

Men selv om den vitterlig først blev komponeret 100 år efter 1788, er det sikkert nok de færreste, der har følt Monowetten i Stavnsbåndsfilmene: Kongen bød - som en anakronisme, hvilket jo kun bekræfter, at Niels Kragh var indlevet i den gamle ægte bondekultur og havde en medfødt sans for landsbyspillemandstraditionerne.

Niels Kragh var kendt over hele Om-mersyssel, og ved større fester og mere specielle arrangementer som f.eks. de store årlige gymnastik- og sommerfester i Dalbynederlund var han på musiktribunen sammen med den lokale spillemænd Niels Peter Pedersen fra Udbyover, der allerede som 15-årig i 1879 spillede ved Landboforeningens første dyrskueåbning i Dalbynederlund.

Niels Peter Pedersen var musikinteresset fra dreng af og fik undervisning i violinspil, og i en periode spillede han hos den kendte musikdirektør Telling i Randers og fik i det hele taget en grundig musikuddannelse og var blandt kolleger altid kendt for at være yderst omhyggelig med sin musikfremførelse.

Han var en meget benyttet spillemænd og var ofte hjemmefra flere dage om ugen - bl.a. til bryllupsfesterne, der dengang varede 3 dage. Og da de ofte lange afstande måtte tilbagelægges til fods, blev der ikke megen tid til at passe landbruget, - og det beskedne spillemændshonorar tillod ikke at lønne en bestyrer eller voksen karl, hvorfor Niels Peter efter få års forløb

Musik.

Violin.

*Niels Kragh.
Kald v. Randers.*

The image shows a handwritten musical score for a violin piece. The title is "Kald v. Randers" by Niels Kragh. The score is written on eight staves of five-line music paper. The key signature has two sharps (F# and C#), and the time signature is 3/4. The music consists of a single melodic line with various ornaments, including grace notes and slurs. There are first and second endings marked with "1." and "2." in several places. The notation includes eighth and sixteenth notes, rests, and dynamic markings like "p" (piano) and "f" (forte). The piece concludes with a double bar line and repeat signs.

Fire Ommersyssel-spillemand omkring år 1900. Fra v. Skræder Jensen, Øster Tørslev, Niels Kragh, Hald, Marius Pedersen, Råby, og med tubaen Niels Peter Pedersen, Udbyover.

Noderne på venstre side er nedskrevet af lærer Niels Nielsen Vad, f. i Årslev 1855 og død i Mellerup 1932. Han var en betydelig musikbegavelse, bl. a. redigerede han den første melodibog til Højskolesangbogen, der udkom 1890. Han fik tildelt A. P. Berggreens legat for sin fremragende indsats for folkesangen, og kom på finansloven med et årligt honorar for sit arbejde i folkemusikkens tjeneste. Fra 1886 var han lærer i Tørring og organist i Øster Tørslev. Han spillede også o. 1919 i lærernes strygekvartet. Fra den tid stammer de her reproducerede noder til Kraghs menuet. (Øverste billede)

valgte at sælge gården og i stedet købte sig et hus i Udbyover, hvor han indrettede en købmandsbutik, som hans hustru passede, mens han selv dyrkede musikken.

Hele sit liv spillede han med liv og lyst, og de gamle melodier og folkedanse havde i ham en ivrig forkæmper. Da han døde 74 år gammel i 1938, forsvandt en repræsentant for den gamle tids gæve spillere-mænd.

I 1930 opnåede han at blive landskendt, da han sammen med Marius Pedersen, Råby, optrådte i radioen med landsbyspillemandsmusik, som Statsradiofonien hermed præsenterede for første gang. I det nye studie anmodede Niels Peter om at få et bræt under fødderne for at kunne trampe takten.

Der var dengang ikke mange, der havde radio, men hjemme i Ommersyssel sad folk tæt pakket omkring de få radioapparater og ventede spændt på at

høre deres afholdte bysbørn spille »Råby Hopsa«.

For de to spillere var det naturligvis en uvant situation at skulle spille for en mikrofon i stedet for et levende publikum, - og mens de stemte violinerne, udbød da Niels Peter: »Trowr do no, at de ka hør wos?« - -

- »Ja, Gu ka de så«, svarede Marius Pedersen.

Dette lille bramfrie replikskifte gik i æteren og vakte stormende jubel hos lytterne i hjemsoğnene.

Med denne radioudsendelse for 50 år siden gav de to Ommersysselmusikere gennem deres gedigne spil et væsentligt bidrag til at højne landsbymusikken og pu-ste nyt liv i de gamle folkedanse - og hermed genrejse et stykke bondekultur.

*for Nørhald Egns-arkiv
Peter Østergård*

Ligsten i Sct. Mortens kirke fortæller byhistorie

*Af Holger Pilgaard,
fhv. museumsforvalter,
Randers*

Ligsten, er det noget at skrive om? - Tænk De måske. - Ja! kan jeg straks svare, det er nemlig meget interessant byhistorie, som det fremgår af overskriften. Hvis De vil være med på rundgang i Sct. Mortens kirke, så se på grundplanen med tal, der angiver, hvor de forskellige ligsten er anbragt i kirken. God tur!

I Sct. Mortens kirke er der, siden den blev bygget (1490-1520) 1) begravet mange af byens kendte personer af højere stand. Meget få af ligstenene har undgået delvis eller total udslættelse, man har dog kendskab til flere, da det var en ikke ringe indtægtskilde for kirken, at bortleje pladser til begravelser, og kirkens gulvareal blev derfor nøje kortlagt.

I 1906 blev nogle få ligsten indmuret i kirkens vægge, men slet ikke, hvor de hørte hjemme, i forhold til begravelsesstedet.

I øvrigt blev begravelser i kirken forbudt i 1811.

LIGSTEN NR. 1

Ligstenen er i renæssance, og dens billeder i relief, der er det ualmindelige, at kun de to evangelister, nemlig Matthæus og Johannes, ses i runde medailloner i de øverste hjørner, mens de nederste optages af to andre fremstillinger. Her vises i det ene hjørne Jakobs kamp med herren afbilledet som en engel, der lægger sin hånd på Jakobs hofte, og dennes ene ribben stikker langt uden for hans legeme. I det andet hjørne forneden vises Kristus, der velsigner de små børn. På stenens øverste del er på midten udhugget den korsfæstede Frelser med Maria og Johs. ved siderne, medens vi nederst kan se en stående engel, der holder et timeglas i den ene og et dødingehoved i den anden hånd. Her findes også de afdødes bomærker med forbogstaverne til deres navne. Mogens Niensens mærke er hans forbogstaver slynget ind i hinanden, hans hustru bruger Jesu monogram (I.H.S.) som sit mærke. På hver side

af indskriftpladen ser man to større figurer, til venstre er det Kærligheden, og til højre er det Retfærdigheden.

Stenen, der er brun - nærmest chokoladefarvet - må antages at være fra Øland i Sverige.

På ligstenen står der:

HER VNDER HVILER ÆRLIG MAND
MOGENS NIELSØN FORDVM
RAADMAND OC KON MAY TOLDER
I RANDERS SOM DØDE AAR 1648
DEN 12. SEPTEMBER HANS AL
DER 57 AAR MED SIN KIERE HVS
TRV ERLIG OC GVDFRØCTIG
QVINDE MERGRETE POVELS
DAATTER SOM DØDE DEN ...
... AAR 16 ... I HINDES AL
DER ... AAR ... OC LEFVIT DE SAM
MEN I ECTESKAB 22 AAR OC AFLIT
EN SØN VED NAFN POVEL MOGEN
SØN ... GVD OPVECKE
DENNOM TIL DET ÆVIGE LIF.

SALIG ER DI DØDE SOM DØR HER
EFTER I HERREN IA AANDEN SIGER
AT DI HVILER AF DERIS ARBIT
THI DERIS GIERNINGER FØLGE
DENNOM EFTER. APO. C. 14.

Moderens og sønnens dødsår har aldrig været indhugget i ligstenen. På stenens ydre rand står med mindre latinske typer, indskrift af Jobs bog, 19 k. 25 v.:

JEG VED AT MIN FRELSE
LEVER OC HAND SKAL
HEREFTER OPVECKE MIG
AF JORDEN

O. S. V.

I Stadfeldt's bog omtales, at Mogens Nielsøn i 1626 forordnedes til rådmand. Samme år byggede han den 2 stokværk høje bindingsværksgård på hjørnet af Kirkegade og St. Kirkestræde kaldet »Borgmestergården«, som jo nok er lidt misvisende, da han jo som nævnt »kun« var rådmand.

Deres navne (hans og hustruens) ses endnu over porten i St. Kirkestræde, porthammeren er udskåret med to bevingede løver, der holder en indfatning, der på venstre side bærer indskriften: »WOL GODT VÖRTRAVET ER HAT VOL GEBAWET« (Hvo der sætter sin lid til Gud, han har bygget vel). I midten svæver et englehoved over navnene, MOGENS NIELSØN. MERGRETE POVELSDATTER. Nedenunder er anbragt Mogens Nielsøns og Jesus' monogrammer og årstallet 1626. Hjørnefløjen blev ombygget 1854, her er nu en boghandel (Lars Jacobsens efterfølger).

I den del af gården, som blev ombygget, står kælderen af et middelalderligt stenhus samt gavlen til Kirkegade bevaret. Den sidste med en bred døråbning i midten, kælderen med tøndehvælv.

Tolderen og rådmanden blev også møller 2), han fik Kong Chr. d. IV's bevilling dat. 31. juli 1642 til »at opbygge en ny mølle« (Hvidemølle) ved hospitalet, hvortil lensmanden Otto Marsvin på Dronningborg slot ikke alene skulle lade ham for billig betaling få det fornødne bygningstømmer af kongens skove, men også senere til reparation. Efter dette kongebrev måtte Mogens Nielsøn og arvinger »have og nyde møllen uden fæste, sålænge de deraf betalte landgilde«.

Mogens Nielsøn og hustrus søn Poul Mogensøn var deres eneste barn, han var født 1628 og død 1657, 29 år gl.

LIGSTEN NR. 2

Stenen må være lavet af gullands - eller ølandssten, den er i renæssancestil, og der er udhugget et par pilastre med joniske kapitæler bærende en tredelt bue, under hvilken ses i relief den opstandne Christus. Ved hver side står et stort IHS (Jesu monogram). Stenens hjørner optages, som så ofte på den tid, hvorom talen er, af de 4 evangelisters symboler (Johannes en Ørn, Markus en Løve, Lukas en Tyr, Mæthæus en Engel eller Menneske), ligesom den også prydes af englehoveder og frugter. Medens Christusfiguren på stenens øverste del med overskriften: »JEG ER OPSTANDELSEN OG LIVET«, peger på det evige liv, har dens nederste del sit »MEMENTO MORI« (betyder: »Husk, at du skal dø«): med korslagte ben, samt skovl og spade. Den er forsynet med adskillige indskrifter, alle på latin, hvis indhold dels er uddrag af den hellige skrift, dels historiske meddelelser om de afdøde. Af indskrifterne fremgår det, at Peder Thøgersens fader, Thøger Lassen, har ladet stenen lægge til minde om sin hustru og en som barn død søn. Efter hans død 1608 er stenen så blevet forsynet med en gravskrift over ham selv. Endelig er der nederst på stenen siden blevet tilføjet en gravskrift over Peder Thøgersen tillige med et latinsk vers, en stor del af denne indskrift er dog gået tabt ved slid, men

Fortsættes side 98

73 Om Ligstien.

Ligsten som ordenssædvanligt sættes i kirken
Siden her først er bleffenn ligstien

Randers By's vilkår og artikler cap. 73 »Om Ligstien« Vedtaget 1609 Nytårsdag »udi den Hellige Trefoldigheds Naffn«.

OM LIGSTEN

Eftersom sædvanligt har været, siden her først er bleven ligsten på nogen begravelse udi S. Mortens kirke, at ingen skulle have uden en ligsten i samme kirke, og at den ikke må indlægges uden borgmester og råd og kirkeværgernes tilladelse, alligevel de kunne have aftalt for gravstedet og ligkisterne, som før var nedsat og for jorden og kirkegulvet da at bryde og 24 mænd før på menighedens vegne efter deres udgifter, forseglede og underskrevne brevs ordlyd har været begæret af borgmester og råd, at de ville føre råd ved den usædvanlige usikkerhed, som da var begyndt, med nogen ligsten, som var indlagt i kirken imod borgmester og råd og kirkeværgernes vilje og samtykke, og at der måtte straffes efter, som det var. På det de og deres efterkommere også kunne i sin tid med borgmester og råds tilladelse få plads til en ligsten i kirken, efterdi pladsen er lille udi kirken, og vi ikke har uden den ene kirke til begravelsessteder, som samme 24 mænds brev omhandler, så er nu om ligsten gjort sådan en forordning efter gammel sædvane og fornødenhed, at ingen mand eller kvinde skal kunne ind-

lægge mere end én sten udi kirken på sin og sin hustrus og børns gravsted, og kun have den derinde efter tilladelse under trussel om retsforfølgelse og straf, som det var. Og dersom nogen ydermere vil føre andre af sine afgangne venner eller blodsbeslægtede nogen hæderlig ligsten, da skal de det også have udi borgmester og råds og kirkeværgers vilje og tilladelse under samme forfølgelse om de anderledes gør. Og sådanne ligsten skal ingen siden kunne berøve de salige afgangne (af-døde), som de har ladet bekoste og indlægge, ikke heller nogen af deres arvinger at må have magt udi nogen måde at bortselge dem til andre end deres egne og deres arvingers gravsted, at må for hvert lig der under sættes, men stenen altid at blive liggende i kirken og kirkegulvet til bepyrdelse og de salige afgangne til en ihukommelse. Og dersom deres arvinger og efterkommere endskønt lader sådanne sten forny eller omkringhugge, skal de dog ikke kunne lade ude forglemme deres navn, mærke og årstal, som dem først har ladet bekoste, under 20 dalers straf til kirken og agtes som den, sine forældre og forfædre foragte ville.

Ligsten nr. 2.

heldigvis har vi den fuldstændige gravskrift indført i Støvring herreds præstebog. Den lyder i dansk oversættelse således:

»HER HVILER DEN FROMME OG LÆRDE MAND HR. MAGISTER PEDER THØGERSØN TIDLIGERE PRÆST VED DENNE KIRKE OG ORDINÆR PROVST I STØVRING SOM DØDE 1634 SAMMEN MED SIN ELSKEDE ÆGTEFÆLLE ANNA POVLS-DATTER SOM DØDE 1649. ----- FARVEL JORD, JEG GAAR GLAD HERFRA RØVET FRA DENNE BY, SOM INDEHOLDER SPIRER TIL EN STADIG STRID. NU FØRES JEG TIL HIMLEN, DU SIDDER, HVOR EN OP-RIGTIG KIÆRLIGHED OPLYSER DE

FROMMES HJERTER MED EN EVIG FRED. HVAD ENTEN DU VIL, AT JEG SKAL BORTRIVES VED EN LANGSOM ELLER VED EN HURTIG DØD, GAAR JEG GLAD I DIG, VED DIG, TIL DIG, KRISTUS«.

Som før nævnt er ligstenen tidligere brugt af forfædrene, så derfor skal lige nævnes:

Tipoldefar: Tøger Nielsøn. (En dygtig håndteringsmand).

Oldefar: Rådmand, Laurits Thøgersen, blev rådmand 1565-66 i Randers.

Farfar: Rektor, senere sognepræst 1570 ved Sct. Mortens kirke i Randers, Thøger Lauritzøn, født 1531, + 1608. Han var provst i 38 år. Gift med Gertrud Petersdatter, 1547-1585, datter af rådmand, Peter Jensen, han blev rådmand 1564, hendes farfar var Jens Jensøn, borger i Randers.

Far: Skolemester, rektor, senere sognepræst (1608) ved Sct. Mortens kirke i Randers, Peder Thøgersen, født i Randers, den 6/8-1577 + i Randers, den 15/7-1634, 57 år gl.

1. g. gift med Christine Leil?
2. g. gift 16/10-1608 med Anna Povlsdatter + 1649, hun var datter af rådmand, senere borgmester Povl Nielsøn, født 11/7-1551, + 17/2-1618. Han blev rådmand 1590, borgmester 1616. Allerede 11/12-1605 blev Peder Thøgersen udnævnt til skolemester ved Randers lærde skole, som rektor kommer han til at medvirke ved skolekomedierne 1607 3).

Han har også flere gange sunget på Dronningborg slot hos lensmand Eske Brock. Det var ikke præstegerningen alene, selv om den var både den længste og vigtigste, der kom til at bevare Peder Thøgersens navn, det er hans korte rektorgerning, som siden har givet ham en plads i dansk litteraturhistorie og inden for denne i det nu stærkt studerede kapitel om den danske skolekomedie (Randers-håndskriftet) bl.a. en komedie opført i Randers maj 1607.

Peder Thøgersøn og hustrus børn:

Søn:

1) Thøger Pedersøn, født i Randers 1609 + 17/12-1651. Han blev sin fars efterfølger som rektor og 1634 som sognepræst ved Sct. Mortens kirke i Randers.

Han blev gift 26/7-1642 med Christine Mortensdatter, hun var datter af biskoppen i Århus, Morten Madsen og hustru Kirsten Hansdatter.

2) Niels, født 1617, 3) Mette, født 1610, 4) Gertrud, født 1612.

Ligsten nr. 3.

Midterfiguren, rådmand i Randers Peder Mogensen Skov, der over porten til sin gård, Storegade 10, lod skære:

»SPERO DVM SPIRO SED SPES MEA VNICA CRISTVS
VERBUM DOMINI MANET IN ÆTERNVM
PEDER SCHOV
KAREN RASMVSDATER
ANNO 1642

Oversat: »Jeg håber, så længe jeg ånder, men mit håb er ene Christus. Guds ord vare i al evighed«.

LIGSTEN NR. 3

Ligstenen er nærmest sort, og næsten hele stenen er optaget af et stort relief af en mand og to hustruer, i de fire hjørner evangelist symboler, på stenen står der:

»HERUNDER LIGGER ERLIG
MAND PEDER MOGENSØN SKOV
FORRIGE RAADMAND I RANDERS
SOM UDI HERREN HENSOV AAR
1647 DEN 20. DECEMBER I SIN
ALDERS 55 AAR MED SINE TVINDE
KJERE HUSTRUER ERLIG OG GUD-
FRØGTIGE SIDFRE MASDATTER
AF GUD BORTKALDIT AAR 1621
(DEN 9 DE DECEMBER) OC AFLEDE
TILSAMMEN 3 SØNNER OC 2 DØT-
RE, DEN (ANDEN) HANS HUSTRU
KAREN RASMUSDATTER AF GUD
BORTKALDIT AAR 1646 DEN 21 D 3
FEB. OC AFLET TILSAMMEN
TVINDE SØNER. GUD OPVECKE
DENNOM ALLE TIL DET EFIGE LIF.
AMEN«.

Peder Mogensøn Skov blev rådmand 13/8-1638. Han byggede 4) en meget smuk bindingsværksbygning på Storegade nr. 10 i Randers, hvoraf man endnu har bevaret den udskårne porthammer, samt to legemsstore i egetræ udskårne figurer som nu findes på Kulturhistorisk Museum Randers.

LIGSTEN NR. 4

Den ældste ligsten er indmuret på kirkens østvæg nærmest fontelukkelsen i Sct. Hans's kapel. Den er sat over M NEILS eller magister Neils Adamsen, præst ved Slotskirken 1559-87, den tredje gejstlige

efter reformationen, og dennes hustru, Maren Willatzdatter.

Under ægtefællernes figurbilleder to nedslidte tekster.

Af den første, har man ud fra bogstaverne Ger.... villet udlede, at magister Neils skulle stamme fra Tyskland, men teksten er så udvisket og fragmentarisk, at det kun kan blive gætterier. Derimod er dødsåret 1587 læseligt. 5)

Med nogen margin for fejlslæbning er det muligt at få sammenhæng i teksten under kvindens totalt nedslidte billede.

RANDRUSIA SUM NAT...	(38)
TODSLO ORP.. NA DUCTA	(48)
PER VITRICUM ED.....	(52)
RURSUS DO.. MARI..ANNO	1558
8 FILIAS:1 FILIO DITATA	(64)
DEMUM MORTE PRÆVE.TA	(73)
HIC PER MARITUM HUMATA	(73)

Hertil endnu en linje, som er tilmuret.

Forsøgsvis oversat således:

I Randers er jeg født	1538
Forældreløs ført til Todslus*	1548
Oplært af min stedfader	1552
Derpå viet hjemme i året	1558
8 døtre:Beriget med 1 søn	1564
Til sidst indhentet af døden	1573
Her begravet af min mand	1573

*) Ukendt stednavn. Kan også læses som navnet på en person.

Til de ulæselige biografiske oplysninger om magister Neils knytter sig ligeledes cifrene 21, 38, 56, 1559, 48, 52 og 1587. Skal vi gisne, må de stå for fødselsåret 1521, 38 måske for året, hvor han blev student, og 1559 for udnævnelsen til embedet i Randers.

Ligsten nr. 5.

LIGSTEN NR. 5

Denne ligsten er umuligt at læse, da den er helt slidt ned af mange fødders gang hen over den, medens den lå på gulvet i kirken, men man kan svagt se noget af billederne, men hvem den har tilhørt kan ikke tydes.

»UNDER THENNE STEN LEGER BEGRAVET SALIG MAND (RAA) DMAND
 PED (ER) (PE)DERSØN SOM DØDE AAR 15 - - - - -
 HUSTRU KAREN HANSDATTER - - - - - MED DERES BØRN.
 GVD GIVE THENOM EN GL(E)DELIG VPSTANÐELSE«.

Øverst på stenen ser man en romansk bue, hvorover der er 3 våbenskjolde. Midt på stenen kan man se et kors, hvorom den såkaldte kobberslange 6) snor sig. I venstre side af stenen for beskueren ser man Rådhuset (med lidt fantasi), og derunder sikkert kirken med apsis og uden tårn, det kan godt passe, da Sct. Mortens kirke først fik tårn 1796, hvis man da - som det ser ud til - regner med at stenen er fra 1600-tallet.

Til højre for korset med slangen ser man en person som peger op på korset, under ham en anden person, som går hen imod kirken. Helt til højre ser man nogle bakker med et træ eller et hus, det er umuligt at se. I de fire hjørner er der som næsten altid medaljoner med evangelisterne, men her er det fire herrer med pipekraver, det kan være præster, men det kan også være herremænd eller lignende, da man brugte disse i de højere kredse. På den slidte flade er der et par nye bogstaver indhugget i stenen. »R.H.«, men hvad de skal sige, er det altså umuligt at få at vide.

LIGSTEN NR. 6

På stenen kan man se et relief af en mand og to hustruer, der dækker næsten hele stenen. Efter dragterne at dømme må den være fra Fr. d. II's tid 7) (1559-1588), men den er meget slidt, men noget kan man da læse:

Et andet sted på stenen findes navnet: KAREN PEDERSDATTER. Langt senere har en anden familie formodentlig købt ligstenen med gravsted, for øverst på stenen findes indhugget:

»P. N. Foppe

17

C. Ross

20

I Stadfeldts bog findes ingen rådmand Peder Pedersøn nævnt 8), men derimod side 120 en mand af det navn udnævnt til borgmester i Randers den 1. søndag i juli måned 1584. På ligstenen er slutningen af fornavnet og begyndelsen af efternavnet noget slidt og dermed utydeligt, dog synes det temmelig sikkert, at der ikke har kunnet stå et andet navn, og Peder Pedersøn har nok ladet stenen hugge, medens han endnu var rådmand. I alle tilfælde er det sket i hans levende live, da dødsåret aldrig har været tilføjet.

Hvad ved vi så om FOPPE og ROSS:

Ross var rådmand her i Randers fra ca. 1677 til 1682, han blev 1670 gift med Ingeborg Jensdatter Splid, hun var datter af købmand Jens Pedersøn Splid + 1658, og hustru Karen Splid + 1680. 1682 bor Rudolph Ross i Kalentegården på hjørnet af Torvegade og Rådhusstræde i Randers. Ross dør 1690.

P. N. Foppe må have giftet sig med enken efter Rudolf Ross, da han 1704 ejer matr. nr. 260 i Middelgade, som Ross også ejede. Det må så være Foppes dødsår, der står på ligstenen.

Her har vi jo så et godt bevis for, at man købte en tidligere begravelse med lig-

sten og grav, men at man ifølge loven af 1609 blev straffet, hvis man ikke fulgte disse regler om at få tilladelse af kirkeværgen og kommunen, og at de tidligere indskrifter ikke måtte viskes ud.

De kendte altså også til genbrug dengang.

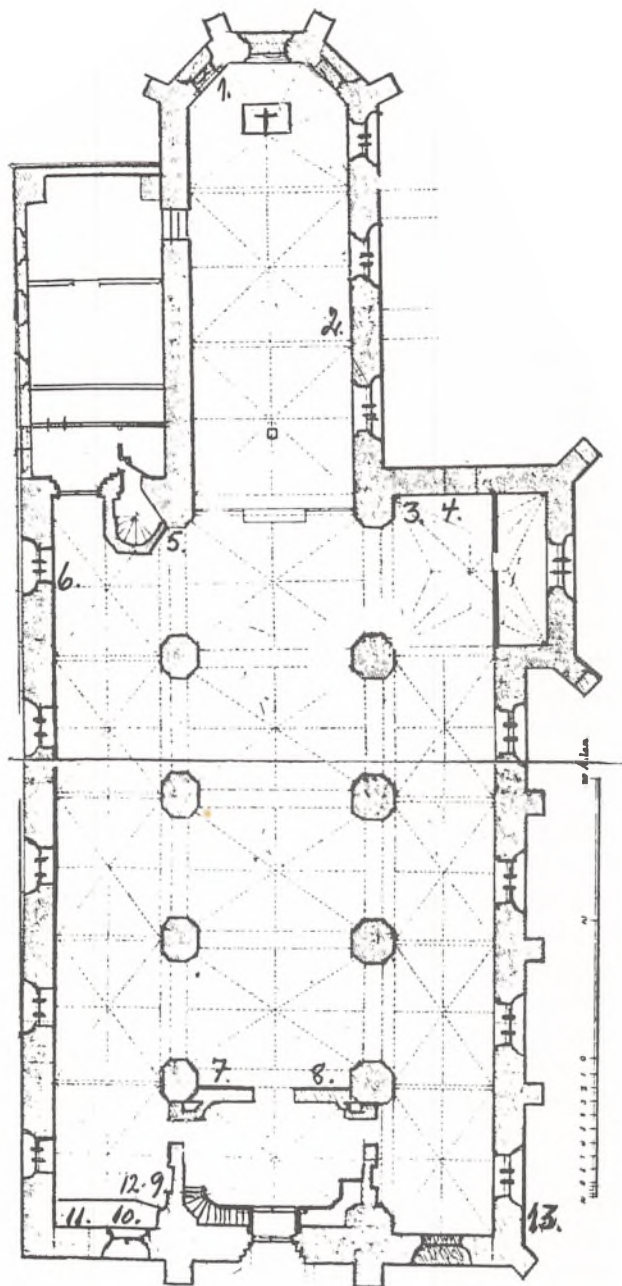
LIGSTEN NR. 7

I højkirken til venstre for hovedindgangen en stor ligsten, men det er næsten umuligt at sige noget sikkert om hvem den har tilhørt, midt på stenen ser man en mand og en kvinde knælende i bøn, midt på stenen et krucifiks hvilende på et kranie, for oven nogle engle m. v. øverst et bomærke og et I.H.S. (Jesu monogram).

Ligsten nr. 6.

Sct. Mortens kirke.
Grundplan.

Begravelsernes placering i Sct. Mortens kirke - eller rettere gravstenenes placering. Artikelforfatteren begynder ved ligsten nr. 1 i kirkens østkor og følger så sydvæggen til Hans' kapel, krydser midterskibet forbi kortrappen til 5 og 6. Ved vestenden 7 og 8. Ved nordlige sideskibs vestre hjørne stenene 9, 10, 11 og 12. 10 og 11 findes på væggen bag aflukket. 13 er indridset i kirkens sydmur.

Selve indskriften er næsten ulæselig, men det bomærke kan man finde i »Randers Bys Vilkaar og Artikler«, 1609, der er en rådmænd, som har underskrevet denne lov med bomærke og navnet Laue-rittz Jacobsszen (egenn haandtt). Der for uden findes bomærket også i Sct. Mortens kirke: På en lille sort tavle med forgyldte bogstaver, og som hænger på den store pille til venstre ved trappen op til koret, og ligeså på en lysekroner i det nordlige sideskibs østlige ende.

Denne lysekroner gav han 1605 til kirken, men hans søn brugte vist også bomærket? men det er der ingen bevis for, han var borgmester i Randers 1638, død 1655. Hans far blev rådmænd 27/10-1590, døde 25/11-1610.

Men regner vi så med den gamle lov af 1609 punkt 73 om ligsten, så er der jo en stor mulighed for at både far og søn har brugt samme ligsten.

LIGSTEN NR. 8

Selve ligstenen er af gullig, bremsk sandsten, den er i barokstil og øverst på stenen ses den opstandne frelser med sejrspanen, omgivet af engle og i hjørnerne de fire evangelistsymboler. Indskriptionen på det store midterparti er ved slid bleven helt udslettet, men nederst på stenen ses endnu to dødningehoveder og mellem dem et timemglas, hver med fem aks, som symboliserer, at af jordelivet og døden spirer evigheden. Desuden findes Peder Ankersøns bomærke: »P. A.« samt til venstre bogstaverne »M. A. D.« og til højre »M. P. D.«, formodentlig for bogstaverne til hans to hustruers navne.

Helt for neden findes bogstaverne »J. H. S.« = Jesu monogram.

Hvem hans hustruer var ved vi ikke helt, men den ene menes at være datter af Peter Sparre og moder til Ancher Peder-søn Anchersen. Ved dennes død ejede han nemlig nogle jorder på Randers mark, der havde hørt til bedstefaderen Peter Sparres gård.

Øverst oppe i spiret på Sct. Mortens kirke hænger en kirkeklokke med følgende indskrift: 9)

»Anno 1637 den 20. Juli er denne Klock omstøbitt her udi Randers, som i mange Aar haffuer verridt sønder og gandsche ubrugelig.

Peder Ancherson. Jens Bay. Henrick Blok. Niels Mathiesen. Søfren Hansen. Jesper Lavritzøn.«

Den første der nævnes på klokken, var borgmester Peder Ancherson, han var født 1587, + 20/9-1655, 68 år gl.

Han blev rådmænd 24/8-1619, og borgmester 2/8-1626.

Han var også ridefoged på kongens slot Dronningborg slot i Randers, (der lå hvor nu »Slotscentret« ligger,) under lensmanden Otto Marsvin fra 1631 til 1642 samtidig med, at han var borgmester i Randers. Han var søn af byfoged, hospitalsforstander og rådmænd Ancher Poulsen + 1619.

Peder Anchersen var storkøbmand og skibsreder, han ejede alene 30 skibe, som han selv havde ladet bygge.

Under et ophold i Viborg, hvor han som repræsentant for sin by var til stede ved Frederik III's kongekåring, fik han pludselig hjertestop og døde.

Hans ligsten er anbragt på vestre endevæg i højkirken til højre for hovedindgangen, men stenen er flyttet fra korgulvet, hvorunder han blev gravsat.

Den indhuggede skrift er en senere tilføjelse.

LIGSTEN NR. 9

Stenen 10) er sort. Øverst i midten anes fremstillingen af kobberslangen, der snor sig om et T-kors. Moses med stav i venstre hånd står ved siden og peger med den højre på slangen. I hjørnerne medaljoner med dødningshoveder.

På stenen læses:

»HER LIGGER BEGRAVET MAG. HANS DINESEN MOSSIN, SOM BLEV SOGNEPRÆST OG PROVST I RANDERS 1668, FØDT 1637, DØD 1711, SAMT HANS FØRSTE HUSTRU METTE PEDERSDATTER WENDEL, FØDT ANNO 1645, DØD 1693. FORÆLDRE AF 10 BØRN. SUB HOC CRUCIS CHRISTI SIGNO.

Altså: ovenstående afdøde ligger begravede »Under dette Kristi korsmærke«.

Hertil er føjet tre korte sætninger:

VIVENS VEXATUR
VEXATUS MORITUR
MORTUUS VINCIT

eller: Plaget i live
                  Pint til døde
                  Død sejrer han

Nederst på stenen tre sammenflettede bogstaver: JD.M og årstallet 1696. Dette kan læses som JensDatter Mossin, eller provstens anden hustru, hvis fornavn var

Helene. Men er hun død og begravet allerede året efter deres giftermål? Eller står årstallet 1696 for hendes bekostning af stenens tilvirkning?

Mossin var født i Norge, pinsedag, den 23/5-1637. Hans far var den »højagtbare og velfornemme mand« Dines Andersøn Mossin, »tolder i Moss udi Norge og stiftsskriver over Aggersund Len«, hans mor »den dydædle og gudsfrygtige«, Cathrine Jørgensdatter.

Ligsten nr. 9.

Hans far blev senere af kongen beskikket til borgmester i Nykøbing på Sjælland. Han studerede »philosophica og theologica« i København. 1668 blev han kaldet af kong Fr. d. III, til at være sognepræst i Sct. Mortens kirke i Randers. Den 20/6-1669 blev han gift med jomfru Mette Pedersdatter Wendel. Hun var datter af Peder Andersøn Wendel, proviantforvalter ved den kgl. armada i Norge og skriver på Bohus slot.

I dette ægteskab fik Mossin og hustru 10 børn, seks sønner og fire døtre, hvoraf to sønner og to døtre døde før ham.

Efter 24 år, fire måneder og seks dages ægteskab døde hans hustru 1693. Han giftede sig igen, den 4/6-1695 med sal. købmand Anders Carlsøns enke, Helene Jensdatter fra Randers.

Det var iøvrigt Helene Jensdatter Carl-søn, der anklagede Kirsten Morsing fra Lime for hekseri og for at have forgjort hendes daværende mand, Anders Carl-søn. Kirsten Morsing blev dømt til bålet, men blev benådet til hensættelse i »Nørrebånd«, (Nørreports fængsel), hvor hun blev lagt i jern og lå fra 1661 til sin død 1680. (Povl v. Spreckelsen har jo skrevet og ladet opføre denne hekseproces, som byhistorisk spil på Helligåndshuset i Randers 1960). Der er mange ting man støder på, når man skriver om ligsten og studerer historie på »Lokalhistorisk Arkiv i Randers«.

År 1707, den 14. juni, døde den kendte præst Lauritz Nicolai Randrup. (Forfatteren til den første byhistorie i Randers, »Randers March« fra 1698.) Randrup havde tidligere været hospitalspræst

i Randers, men 17/12-1701 blev han sognepræst i Gimming og Lem sogne, hvor han døde. På embeds vegne havde Mossin været i Gimming for at holde ligprædiken og begrave Randrup, men på hjemvejen væltede vognen med Mossin, hvorved han fik, »En Skade i sit Ben, at han herefter haltede og ideligen fandt Pine og Smerte deri«. Det var jo et sidespring, men det var jo også byhistorie. Den 7. februar 1711 døde Mossin i sit 73. år, ni måneder, 1 uge og 1 dag. Han havde da været sognepræst ved Sct. Mortens kirke i Randers i 43 år.

LIGSTEN NR. 10

Stenen 11) har foroven, en romansk bue hvorpå der står: »AT LEVE ER MIG CHRISTUS AT DØE ER MIG EN VINDING.« (PHILIP 1. 21.) 12).

På hver side af buen står: I.H.S. (Jesu monogram). Under buen den opstandende Kristus med sejrxfanen. I hver hjørne af ligstenen evangelisternes symboler.

På stenen står følgende:

Her under Hviler
Den hidtil Høiyagtbare og Velfornemme
nu hos Gud
Sl. Niels Mortensøn
Fordum Borger og Privilered Farver for
Randers 27 Aar og Tro Kirkeværg 12 Aar
Fød paa Ingstrupgaard i Wensyssel Anno 1684
Døde 1746 d. 3 Februari i Hans alders 62. Aar
Tilligemed
sin Elschelig kiere Hustrue den Gud Elskelige
Matrone
Sl. Christine Sophie Poulin

Født i Haslund Præstegaard 1691, d. 3 Decbr.
Døde Anno 1771, d. 16 Mai i Hendes alders
80. Aar og Enche Sædes 26 Aar
Levede begge udi 21 Aars meget Kierligt Ægteskab
Gud velsignede med 5 Børn, 4 Sønner og 1 Datter
som alle føren deres Salig Forældre udi
Herren Hensovne og tillige her
Under begravne
Gud give dem alle sammen en glædelig
Opstandelse.

Nederst på ligstenen står:

»Gjør hvo du est os at boe imens Vi er paa Veye
I denne sorte Jordeboe og Gravens trange Leye
Omkast os ey Vor Hvilested fordi Vi ere døde
Men lad os sove der med Fred til Vi Vor Jesum møde.«

Niels Mortensøn og hustru testamenterede en staldgård 13) ved Mølleporten med tilhørende toft, Hummeldal kaldet, med tilhørende kålhaue.

Og en Hauge kaldet Jens Fussings.

Niels Mortensøn ejede og beboede Kirkegade nr. 9, matr. nr. 243. Den har været en smuk bindingsværksgård. Endnu i firserne var portstolperne og portalen rigt dekoreret med ornamenten hvorimellem stod årstallet 1725, og i et ovalt felt et englehoved over følgende indskrift:

»BYG HER SAA DIT HVVS OG BO - SOM DV STEDSE SKVLDE LEVE,
LEV HER SAA I CHRISTI TRO AT I FRYD DV HIST MAA SVÆVE.«

Bjælken bar intet navn eller bomærke, der kunne give oplysning om bygherren, men i »Randers ældre Kiøbmænds Liiglaus historie«, fremgår det, at den tilhørte farver Niels Mortensøn, der døde 1746.

LIGSTEN NR. 11

Øverst på stenen troner Gud i sin himmel. Under ham ses på jorden eller kirkegården en del skeletter, som kryber af gravene - en opstandelses- eller dommedagsvision, som omtalt i Ezekiels bog 37,10: »Ånden kom i dem, og de blev levende, og rejste sig på deres fødder, en såre, såre stor hær.«

Samme motiv har Laurits Jensen, Essebæk Kloster reliefskåret i kirkens hoveddør.

Stenens midterparti fremstiller to mænd, en kvinde og et barn samt nogle uidentificerede våbenskjolde.

Teksten er fragmentarisk, men afslutter med ordene: GVD OPVECKE DENNOM TIL DET EVIGE LIV.

Arkitekt Uldall gætter på, at ligstenen er sat over herskabet til »Steenalt og Ryumgaard«.

LIGSTEN NR. 12

er anbragt i gulvet foran sten nr. 9.

Materialet er Gotlandssten. Foroven Kristus med sejrxfanen mellem to medaljoner. Han angribes af Djævelen i en drageskikkelse. I venstre medaljon en skikkelse med løftet alterkalk. På alterbordet

en stage med lys, symboliserende Gud. Gud bor i lys. Gud er lys. Tim. 6,16 - 1. Johs. 1,5.

I højre medaljon Sct. Clemens med et vinget anker, håbets tegn. Clemens, der var pave fra 92-101 led martyrdøden bundet til et anker og kastet i havet. Han er de søfarendes helgen.

Midt på stenen to cirkler med teksterne »H Søren Udbye, død 1790« - »og Hustru, Maren Knudsdatter, død 1772«. Resten - delvis gemt under muren, er ulæselig.

Søren Nielsen Udbye f. 1709 var købmand i Randers. 1753 noteredes han og hustruen som ejere af en lukket stol i kirken. 1749 var han optaget i Randers ældre »Kiøbmænds Liig Laug« som medlem nr. 72.

Ved en auktion over Dronningborg Ryttergods købte han 1765 Brastrupholm eller »Gimmingejorden« til fri hovedgårds takst for 950 rdl. Ejendommens hartkorn opgjordes til 2 tdr. 3 sk. 2 fdk. Han solgte igen til selvejer-gårdmand i Lem, Peder Sørensen.

Søren Udbye stod tillige fra 1761 som ejer af Storegade nr. 10 matr. nr. 294.

Op til Udbyes ligsten støder fragmentet af en 1600-tals sten. Mandspersonen bærer renæssancetidens karakteristiske pibekrave. Også her har der været tale om genbrug. Initialerne »C.M.« og »A.R.« 17... er, som antydnet, fra et senere århundrede.

LIGSTEN NR. 13

Det var så historien om en del store prangende og kostbare ligsten over »store mænd« og deres familier. Men der var jo også andre ligsten, men mere simple i form af indhugning i selve kirkens grundgranitkvadersten og også i selve murstenen udvendig på kirken f.eks. på den sydlige mur under tårnet står der:

»HER LEGER HANS GROFFVE, SOM DØDE DEN 19 FEBRUAR ANNO 1576.«

Det var alt, her er ingen historie bag, for der er ingen.

Holger Pilgaard

Sydfacade:

Indskrift over ni munkesten. Ses i femte skifte fra oven. Bogstavhøjden ca. 4 cm.

Placering: 202 til 206 cm over niveau og 100 til 308 cm fra den vestligste stræbe- eller hjørnepille.

Noter og henvisninger:

1. Uldall F., *Amts-Avisen* 24/12-1894: Om bygningens alder, står der oppe i korhvælvningen over alteret: »MCD qvater X L et V numerus minus uno Hæc prior J. Primus tunc facit imo Deus.«
Oversat til nu-dansk lyder det: »1490 og 5 skal man tælle og derfra trække 1 da gjorde prior J. først dette, Gud alene æren.« (Altså byggede han først koret.)
2. Se: »Randers Klosters Historie«, side 237.
Se også *Amts-Avisen*, 17/12-1897.
3. Eriksen, Henry: *Fra Randers Amt*, 1930, side 27. Se også *Amts-Avisen*, 16/12-1897.
4. Uldall, F.: »Samlinger til jydsk historie og topografi«, 1870-1871.
Brunoe, Aage: »Randers«, 1924, side 82-83.
5. Uldall, F.: »Samlinger til jydsk historie og topografi«, 1870-1871.
6. Kobberslange, se Bibelen, Johs. 3, 14. 4. Mos. 21, 9. 2. Kong. 18, 4.
7. Uldall, F.: »Samlinger til jydsk historie og topografi«, 1870-1871.
Lokalhistorisk Arkiv Randers.
8. Stadfeldt, side 120: Peder Pedersen: »Blev Borgemester den første Søndag i Juli Maaned 1584«.
9. Lokalhistorisk Arkiv Randers.
Bokkenheuser, Chr.: »Anchersønnerne i Randers«, i *Fra Randers Amt*, 1929, side 148. 1930, side 100. Se også: J. S. Møller: *Anchersønnerne, Fra Randers Amt*, 1913, side 151, samt: *Møllers slægtsbog*.
10. Pilgaard, Holger: Artikel i *Amts-Avisen*, den 10/1-1972. T-kors: antoniuskors (efter den ægypt. helgen skt. Antonius).
11. Lokalhistorisk Arkiv, Randers.
12. Bibelen: Paulus Brev til Filipperne, 1. kap., 21. v.: »THI DET AT LEVE ER MIG KRISTUS, OG AT DØ EN VINDING.«
13. Lokalhistorisk Arkiv, Randers.

»Mytteri« på Tøjhuset

*Af H. Chr. Lundgaard, pensionist, Vorup
84-årig Randers-artillerist fortæller*

Om at springe soldat:

Session 6. april, indkaldt 1. maj 1916,
hjemsendt 3. maj 1918. - 2 år og 3 dage!

Under første verdenskrig var alle garnisoner evakueret fra byerne, lå i kantonement på landet hos bønder og husmænd.

Rekrutskolen for 3. artilleriafd. var her i Randers på Jyllands Tøjhus under meget dårlige forhold. 2000 mand uden samlingsstuer, kun marketenderi. Sovepladserne var meget primitive, på lofterne under tegtag var der 5" brædder placeret direkte på loftsplankerne, hessianpose, som vi selv fyldte med tang, alt var selvfølgelig meget uhygiejnisk, og det gik selvfølgelig også galt.

Vi gik til kommandanten*, en fornuftig godsejer fra Silkeborgegnen, vi meddelte, at vi ikke gik i sengene deroppe på loftet!

Han sagde: »Ved I hvad I gør, det er jo mytteri!«

Vi svarede: »Vi vil ikke se på et nogle af vores kammerater bli'r sendt i deres ligkister«. Der var allerede da 2 døde.

Inden aften var der slået teltlejre nede i Tøjhushaven, og sygdommen holdt delvis op, dog var de hygiejniske vaskeforhold kun en række vaskefade under åben himmel.

Forkølelser og senere meningitis graserede**. Jeg kom på sygehus med lungebetændelse; det var en stor lettelse da skolen sluttede, og vi kom i kantonement på landet.

På rekrutskolen blev vi bispist i marketenderiet (Tutten), men det var meget dårligt både lokale og mad, og vi kom da op på Dragonkassernen til forplejning. Vi fik

*) Kaptajn af reserven, Ingolf H. Dohlmann. Ejer af Kalbygaard, Laasby sogn 1906 til 33.

**) I pinsen fik en af soldaterne på Tøjhuset difteritis. For en sikkerheds skyld lod lægen en del andre soldater pøde i halsen, og det viste sig da, at nogle havde svage antydninger af difteribaciller. For at hindre en evt. udbredelse af sygdommen, blev 7 indlagt på epidemihuset, men de ventede at blive udskrevet om et par dage.

Randers Amtsavis d. 20.6. 1916.

35 øre om dagen, og de blev udbetalt hver 6. dag.

Vi havde 6 heste for hver kanon, 75 mm Krupps.

Ved appel en dag blev der spurgt, om nogen havde lyst at melde sig til detachment ved den gamle grænse. Vi var en tre stk. der tog til grænsen, dernede var der kun 2 kanoner, 9 cm gamle Krupps, med løse krudtkarduser og løse granater, vi var på Koldinghus en tid, og derefter på en kartoffelfabrik som parkplads. En nat var jeg vagtkommandør, blev der alarmering, der lød: Stærke troppesammentrækninger syd for grænsen »alarmering«.

Vores kaptajn havde ingen telefon, så jeg måtte hele huset igennem i præstegården, og selvfølgelig var det allersidste vindue inden kaptajnen kunne få alarmeringen. Vi var alle meget bestyrkede, for vi

vidste, at lige syd for grænsen lå store troppesamlinger i bivuaak.

Vi kørte med al materiel hurtigt nordpå; vi vidste, at vi i et sådant tilfælde skulle til Mors, hvor der var lavet forsvarsstillinger m.v. Ankomsten til Vejle, hvor der stod tog parat til at modtage os. Da det hele var oppe i toget, råbte vores oberstløjtnant: »Tak allesammen, det var kun en øvelse«, og vi blev meget glade allesammen.

På rekrutskolen havde vi nogle delingsførere, ikke alle var lige gode, vores var et godt menneske, han havde øgenavne til os alle, kunne skælde os drabeligt ud!

Fra teltlejren i Tøjhushaven skulle vi hurtigt stille oppe i kuglegården på Tøjhuset, en entusiast var altid den første før flertallet, og vi måtte om igen og om igen. Vores delingsfører sagde: »Hør lidt kammerater, det er da nemt at ordne - lov ham tærsk, hvis han ikke følger flokken« - og det fungerede fint.

*Fra v.: No. 208 Kristensen
Skræd. Underkop. no. 298
Sigh. Trainkonstabel no. 295
Nielsen og yderst th. artiklens
forfatter konstabel no. 220
Lundgaard ved en 9 cm stål-
kanon model 1873.*

En anden delingsfører havde set sig gal på mig, fordi jeg ved søndagsparaden af premierløjtnanten for god pudsnings, fik en ekstra orlov, og skulle melde mig inden kl. 24 – jeg kom hjem i tide, meldte mig og gik ind i mit telt, men kunne føle, jeg skulle på toilet, det var arrangeret i åbne kuler, på tilbagevejen var der opløb ved parkhegnet - nogle unge piger stod og talte med lejr vagten, (hvad vagten selvfølgelig ikke måtte) pigerne havde tabt en nøgle ned ad skråningen, sagde de - jeg forsøgte at hjælpe, men ak og ve den delingsfører, der havde set sig gal på mig, kom hjem ved at springe over hegnet, han kommanderede mig til at stå ret og indømme, at jeg var kommet for sent hjem, og at han ville indmelde mig, jeg svarede, ja, gør sergenten bare det! Dagen efter forsøgte han at hunse med mig, jeg tog den med ro i et par dage; men så mig så nødsaget til i de andre delingsføreres påhør at meddele sergenten, at jeg ville indmelde ham for i civil at springe over hegnet. Tavshed - dagen efter bad han mig om at undlade dette, han sagde han ikke havde indmeldt mig! Og jeg lod sagen falde.

Dog stødte vi sammen senere, da jeg ankom til den gamle grænse stod han på stationen for at tage imod mig. Gud fri mig, er det Dem der kommer, ja, svarede jeg, havde jeg vist at sergenten var hernelde, var jeg aldrig taget hernelde. Han var et pjok, og det er forfærdende, at et sådant subjekt var sergent og lærer for ungdommen, han sank så dybt, at han lånte penge af de menige; men tog til sidst sit eget liv.

Ved grænsen havde vi et par modbydelige oplevelser, på øvelse hvor vi kørte i

kort trav ned ad en smal vej med slyngede popler. Pludselig løb den højre forhest udenom en popel, og kanonen stødte mod poplen, og alle røg på hovedet ud i grøften, dog en gik det galt for, fik et ben i kanonhjulet, benet brækkede 2 steder på underbenet og et brud på lårbenet.

Dagen før vi var ude på patrulje langs en højspændingsledning, slog lyn og gnister pludselig ud fra ledningen, og en montør, der stod oppe i en mast, brændte til døde. Vi fik strømmen afbrudt og montøren bragt ned i en uformelig sort klump.

Vi lå jo indkvarteret hos landmændene 3 mdr., og så flyttede et nyt sted hen i 3 mdr. Det blev jo besværligt i det lange løb, vi vidste jo ikke, når vi blev hjempermitteret, og så fandt kloge på, at vi kunne ændre forhold på en ret stor gård, der drev kvægløs landbrug. Vi var kun 332 menige, 3 sergenter og kaptajnen, og dertil 18 heste.

Vi var 3 der ændrede kostald til hestestald, lofter til opholds- og soverum, kaptajn og underofficer fik noget af hovedbygningen, spisestue i en stor folkestue, det hele fungerede det sidste år af min tjenestetid.

Pludselig april 1918 fik vi besked på hjemsendelse. 3. maj 1918, og så var det det civile liv igen - en voldsom omvæltning. Og 11. november 1918 var krigen forbi, og kampen for at finde en arbejdsplads var stor.

Min generation har oplevet 2 verdenskrige, måske nok lært noget, der har værdi senere i livet.

Konstabel 220/1916 3. artilleriafd.

Pensionist H. C. Lundgaard

Kærgade 62 - Vorup - Randers

Stenaldergrave i Ginnerup og Enslev sogne

*Af Klaus Ebbesen, universitetslektor
København*

DJURSLANDS DYSSER OG JÆTTESTUER

Djursland er som landskab stærkt præget af de ændringer, som er fulgt med de forskellige samfundsmæssige aktiviteter. Det gamle Kolindsund, der tidligere som en fjord skar sig dybt ind i halvøen, er i dag kun synligt for det trænedede øje, - afvandet og med afrundede skrænter til det omgivende land. Et andet menneskeskabt træk i landskabet er de mange gravhøje fra oldtiden, særligt de store stengrave - dysserne og jættestuerne - fra bondestenalderen. Mest kendt er nok det maleriske gravanlæg »Porskær Stenhus« på Mols (fig. 1), men antallet af storstensgrave når samlet nær de tusind.

De er bygget i løbet af blot ca. 500 år i tiden fra ca. 3.500 til 3.000 år f.v.t.; først dysserne, så jættestuerne. Der kan således iagttages en klar, tidsmæssig udvikling i storstensgravens udformning. Den skyldes sandsynligvis ændringer også i struk-

turen i det samfund, som lod dem bygge. Det er særligt gravkamrenes udformning, som veksler, mens højene er mere ens. Runde jordhøje kendes således omkring alle slags storstensgrave, mens langhøje på Djursland alene er bygget omkring dysserne. Ved foden af begge slags høje har stået en række store sten.

De ældste dysser er små, rektangulære stenkister, lige store nok til at rumme et lig, og gerne bygget af to lange og to korte sidesten, samt en svær dæksten. Alle sidestenene er lige høje. Det næste trin på udviklingen er stenkister af samme størrelse, men den ene af de korte sidesten er nu også lavere. Derved er skabt adgang til kammeret, og muligvis er der uden for denne indgang stillet et eller to par gangsten. Herefter følger i udviklingen de polygonale dyssekamre, hvis kammer er sat af 5-7 sidesten i en polygon. De har ligeledes indgang samt oftest kun én dæksten. Det er langt den hyppigste dysseform på Djursland. Alle de nævnte dysser er bygget i dyssetidens

slutning. Ca. 3.200 år f.v.t. afløses de af en større slags storstensgrave, nemlig de såkaldte stordysser, der faktisk er bygget i de første århundreder af jættestuetiden. Kammeret er stadig polygonalt, eventuelt trapez- eller pæreformet, men det er større, og anlæggets gang, der udgår fra en af de korte sider, når nu helt ud til højfoden. Det har således været lettere at foretage nye begravelser i disse gravkamre, hvor man blot skulle flytte en lukkesten i randstenskæden, mens man i de ældre dyssekamre skulle arbejde sig ned gennem hø-

jen. Yngst blandt storstensgravene er jættestuerne, som består af et stort, ofte ovalt ca. 5 m langt, ca. 2 m bredt og mandshøjt gravkammer. Også jættestuerne har en lang gang, men denne udgår fra den ene af kammerets langsider.(1)

Det er karakteristisk for Djurslands storstensgrave, at de ligger i nærheden af de gamle kyster, - herunder det gamle Kollindsunds bredder, enkelte ved søer eller sumpede områder. De ligger ikke helt nede ved kysten, men er ofte placeret lidt inde i landet på en mod sø- eller havbredden

Fig. 1. »Porskær Stenhus« på Mols.

skrånende flade (fig. 2). Indtil for få år siden troede man, at denne placering skyldtes, at de folk, som havde bygget storstensgravene, var kommet sejlene til området. Og de var kommet fra Vesteuropa, hvor storstensgrave også er almindelige. I dag er man tilbøjelig til at se gravenes placering i landskabet i en økologisk sammenhæng. Det er tydeligt, at gravene er rejst ved siden af stenalderbøndernes bopladser; og netop de økologiske forhold i den kystnære zone har givet de første bønder mange ernæringsmuligheder. Storstensgravene er rejst kun ca. 1000 år efter agerbrugets indførelse, og bønderne på den tid fik føden ikke alene ved agerbrug og husdyrhold, men også ved jagt, fiskeri og indsamling. Man havde en såkaldt bredt-spektrum-økonomi. Umiddelbart ved siden af gravene og bopladserne havde man markerne med korn, - eller snarere skulle man sige »haverne«, for størrelsen og omfanget af disse første bønders marker svarer nok mest til det, man i gamle dage forstod ved »havebrug«. Kørne, fårene og svinene har kunnet finde føden på strandengene og i de lave busk- og kratbevoksninger, der fandtes i skovbrynet til storskoven. Fra bopladsen har man endvidere haft kort til kysten, så ernæringen kunne suppleres med fiskeri og jagt på havdyr, samt ikke mindst indsamling af bløddyr. Der har endvidere været let adgang til buske med spiselige bær, som også er blevet plukket. I det indre af halvøen har storskoven stadig været ubrødt, og her har samfundets mænd kunnet gå på jagt efter skovvildt.

Bopladserne og med dem storstensgravene har således været velplaceret i forhold til de økologiske nicher, som udnytte-

des af det daværende samfund. Samtidig har der de steder, hvor man boede, været let adgang til drikkevand, samt gode kommunikationsmuligheder over havet til de andre bønder, som boede på samme måde. Og kom man sejlene til Djursland, har storstensgravene i mange tilfælde ligget så markant, at man fra søsiden hurtigt kunne se, hvor der boede andre mennesker. For arbejdsdelingen mellem kønnene har placeringen i landskabet også haft betydning, - eller måske er det omvendt. Kvinderne har i særlig grad opholdt sig på bopladserne og sandsynligvis sammen med børnepasning også taget sig af marker og husdyr. Mændene har derimod stået for jagten og fiskeriet, samt skaffet råstofferne til flintøkserne og de andre redskaber. De to køn har således været i høj grad ligestillet.

Det er desværre meget lidt, vi kender til datidens huse. Et stort anlæg ved Bar-kær, som udgravedes i 1930'erne af J. Brøndsted og P. V. Glob, blev oprindeligt tolket som en rækkehusbebyggelse, men viste sig senere snarere at være resterne af en særlig slags grave, de såkaldte jordgrave i langhøje.(2)

Selve storstensgravene giver imidlertid indirekte oplysninger også om husenes konstruktion. De vidner om stor erfaring i stenarkitektur, og intet tyder på, at træarkitekturen i de levendes boliger skulle være ringere. Mellemrummene mellem de store sidesten er omhyggeligt tætnet med tømursfliser, og rundt om kamrene er gerne lagt stendynger samt lerlag og brændt flint for at sikre, at gravkamrene var tørre. Der er næppe grund til at tro, at de levende har boet mere fugtigt. Der er endvidere ved jættestuerne og stordysser-

Fig. 2. Jættestueruin på Nederstemminge Mark. Tegnet 1886 af J. Magnus Petersen.

ne ofret megen omhu på indgangskonstruktionen. Her findes ofte tærskelsten i bunden af gangene, karmsten på siderne og muligvis også i loftet, samt derved en dørsten, som lukker for rummet. Men hvorfor skulle man lave døre, karme, dør-tærskler og flisegulv i de dodes bolig, hvis man ikke havde det i de levendes huse? Mange af flintøkserne og -mejslerne er også stærkt specialiserede tømmerredskaber, og på bopladserne kan findes lerklining med aftryk af not og fjer.

Man ser ofte den danske oldtidsbefolkning skildret som primitive indfødte. Det er klart, at teknologien og samfundsstrukturen i bondestenalderen var mindre udviklet, end den er i dag. Derimod har det daglige liv for den tids bønder næppe været fundamentalt forskellig fra dagligdagen for vore forfædre for nogle generationer siden. De havde samme hovederhverv, og

deres tilværelse var i høj grad baseret på årtidernes vekslen. I vore forestillinger om stenalderbøndernes bolig skal vi nok snarere søge analogier i tidligere århundreders bindingsværksbygninger end i primitive jordhuler.

Dysserne og jættestuerne er bygget som grave. Det er imidlertid næppe alle, der er blevet begravet i så store og arbejdskrævende monumenter. Storstensgravene er nok alene skabt som gravplads for nogle udvalgte personer eller slægter, nemlig de socialt ledende. Og her er der forskel på gravskikken ved de forskellige slags grave. De første dysser er bygget som gravsted, blot for en enkelt, mens de senere - og større - dysser og jættestuer er beregnet til successive gravlæggelser. Dog kan gamle dyssehøje ombygges og udvides med nye dyssekamre. Tidligere forklarede man forskellen i gravskikken ved dysserne og jættestuerne rent praktisk. I

stedet for det arbejdskrævende arbejde med enten at nybygge eller udvide en dysse hver gang én døde på bopladsen, valgte man fra starten at bygge de store gravkamre, som kunne rumme mange lig. Jættestuerne og de store dysser var således fællesgrave, bygget til alle bopladsens døde. Ændringen skal imidlertid snarere ses i en samfundsvidenskabelig sammenhæng.

Det danske samfund bestod ved begyndelsen af bondestenalderen, d.v.s. ca. 4.200 år f.v.t. af forholdsvis løst organiserede befolkningsgrupper. I midten af det 4. årtusind f.v.t. bliver samfundet imidlertid mere kompliceret, og man får en begyndende social lagdeling. Den sociale magt samles hos en leder, som har den sociale og religiøse myndighed inden for gruppen. De første dysser manifesterer denne samfundsændring. Den kan også ses i redskabsforrådet, hvor der nu dukker genstande op (dolkstave og køllehoveder), der sandsynligvis først og fremmest har tjent som værdighedstegn for disse nye myndigheds personer. En omfattende udveksling af redskaber begynder, og det første kobber importeres, helt fra Sydøsteuropa. Det er karakteristisk for dette tidlige socialt lagdelte samfund, at enhver kan blive leder. Ca. 3.200 år f.v.t. synes nogle enkelte familier imidlertid at monopolisere magten i samfundet. Det manifesterer sig ved, at man nu bygger de store dysser og jættestuer, beregnet til successive gravlæggelser for medlemmerne af disse familier. Samtidig foregår der offerhandlinger ved de nye graves randsten, til ære for de døde, netop inden for disse slægter. Det er en ikke ubetydelig del af

produktionsoverskuddet i datidens samfund, som bliver beslaglagt af de nye ledere. De mange, store stengrave har krævet kolossalt arbejde. Men også til andre religiøse aktiviteter beslaglægges værdier. I søer og moser foregår således på den tid mange offernedlæggelser, fortrinsvis af store, kostbare flintøkser og ravperler (fig. 3) (3)

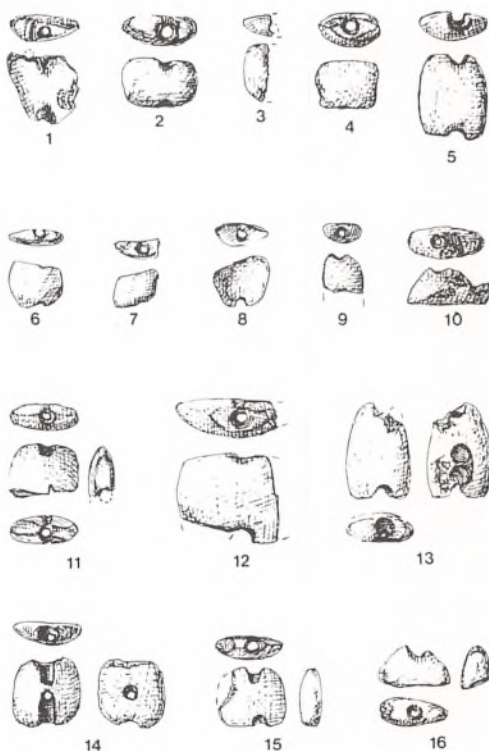

Fig. 3. Offerfund af ravperler fra bondestenalderen. Fundet under krigen ved Vrinner, Rolsø. Tegnet af Henning Ørsnes (ca. 1:2).

Derimod er gravgaverne, de døde får med i stortstensgravene, som helhed beskudne på denne tid. Det mest almindelige er, at den døde blot gravlægges sammen med en flække af flint, - datidens lomme-kniv - samt muligvis nogle ravperler. Hertil kommer nogle steder også et eller et par lerkar. Væsentligt sjældnere er det at se flintøkser eller de helt kostbare genstande: stridsøkserne, køllerne eller kobbersmykkerne.

De store stengrave er som nævnt bygget til successive gravlæggelser. De anvendes imidlertid til begravelser langt ud over den oprindelige hensigt. Gennem århundreder bryder man ind i de gamle grave, smider lig og gravgaver ud, samt foretager nye gravlæggelser. Indtil ca. 1.500 år f.v.t. eller i næsten 2000 år er stortstensgravene det foretrukne gravsted for befolkningens sociale ledere på Djursland. Og gravskikken samt de redskaber, der medgives de døde, ændres gennem det lange tidsrum.

I slutningen af jættestuetiden, d.v.s. ca. 2.800 f.v.t., er det almindeligt at medgive de døde store flintøkser og mejsler ved gravlæggelserne. Den efterfølgende enkeltgravstid er svagt repræsenteret i Djurslands stortstensgrave. Det er imidlertid ikke tilfældet for bondestenalderens slutningstid, dolktiden. Næsten hele det kendte skeletmateriale fra stortstensgravene stammer fra denne tid. Også blandt de fundne gravgaver er denne fase stærkt repræsenteret. Hyppigst er nu flintdolkene, der ofte har siddet ved den dodes bælte (fig. 4) (4). Den fungerer både som

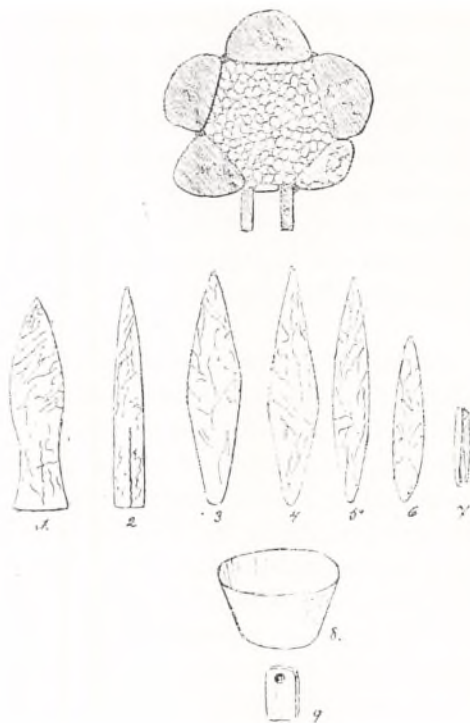

Fig. 4. J. Jensens skitse af dyssen på Ørbækgård ved Ørum, samt dolkene, lerkarret og et smykke derfra. De stammer alle fra dolktiden.

stikvåben, knive og ildslagningssten. Sjældnere er pilespidser, ildslagningssten, smykker og flintøkser. Lidt hen i bronzealderen aftager anvendelsen af stortstensgravene stærkt. Den dominerende gravskik bliver nu begravelser i store jordhøje, ofte placeret på række højt i terrænet. De kan ses mange steder på Djursland. Og en gang imellem kan man for at spare jord og arbejde anlagt de nye høje oven på en ældre stenalderhøj, der så er blevet indbygget i bronzealderhøjen. Med begyndelsen af yngre bronzealder, d.v.s. ca. 1.000 år f.v.t., ændres gravskikken påny.

Brandgravskikken bliver enerådende, og de døde bliver efter brændingen højsat i urner i siderne af de gamle høje, eventuelt placeret her uden urnebeskyttelse for de brændte ben. Sådanne grave er også almindelige i de høje, der er rejst om storstensgravene, og muligvis er en stor del af de helleristninger, som kan ses på stenkamrenes dæksten tilføjet nu. Også i den ældre jernalder foretages begravelser i storstensgravens høje, men det sker langt sjældnere end i yngre bronzealder.

Først i løbet af jernalderen synes storstensgravene at have udspillet deres rolle som gravpladser. Det betyder imidlertid ikke, at man mister interessen for dem. Der er trods alt tale om store stenmonumenter, som vel altid har spillet en rolle i den danske befolknings forestilling om fortiden og livet dengang. De nævnes således af Saxo i hans Danmarkskrønike, her som et bevis på, at der har levet kæmper i Danmarks oldtid.(5) Og i 1800-tallet kunne folkemindeforskerne registrere mange sagn om storstensgravene; hvem der havde bygget dem, og hvorfor de lå, hvor de gjorde. Vi ved ikke, hvor langt disse sagn går tilbage i tiden, men man gætter næppe forkert, når man forestiller sig, at der fra anlæggene byggedes for ca. 5000 år siden og til i dag er blevet fortalt legender om gravene og om de folk, som lå begravet i dem. På Djursland er sagnet om de to dysser »Stenmanden« samt »Hunden og Haren« illustrativt: Det fortælles, at to brødre en påskemorgen gik på jagt. Det var Niels Mår af Tostrupgård og hans bror Jens, der boede ved Mårup. De var vældige jægere og agtede ikke på helligdag eller messe. Mens de red

ud, fortalte de hinanden om nogle blodige drømme, de havde haft om natten. Så jog de en hare op, som de forfulgte. Den forsvandt imidlertid, og de kom op at skændes om, hvis heste og hunde der var de bedste. Der faldt fornærmende ord, og snart kom det til kamp. Under kampen faldt de begge. Derefter kom deres heste og hunde op at slås, og til sidst lå alle på valen. Kampen foregik her ved »Hunden og Haren«, og selve kampscenen kan ses, hugget i sten over døren til Nødager kirke.(6).

De mange sagnforestillinger om storstensgravene har nok i nogen udstrækning hæmmet deres ødelæggelse. Alligevel er uhyggeligt mange storstensgrave blevet sløffet, stenene anvendt til veje eller bygninger, jordhøjene til at gøde de omkringliggende marker, og den plads, de lå på, derefter taget under plov. Destruktionen synes at være startet allerede i oldtiden. Der er således flere eksempler på, at stenaldergrave er blevet ryddet i jernalderen, fordi de allerede dengang lå i vejen for dyrkningen. Det samme er tilfældet i middelalderen, og man må forestille sig, at mange af stenkirkerne er bygget bl.a. af sten fra ældre gravanlæg. Det samme forhold gælder sandsynligvis for fæstningsbyggeriet og andre anlægsarbejder, som er gennemført op gennem den historiske tid. Det er dog uomtvisteligt, at ødelæggelserne er accelereret inden for de sidste 1-200 år, - i forhold til storstensgravens alder en meget kort periode. Nok er oldtidshøjene således i dag et karakteristisk træk ved det djurslandske landskab, men det er kun nogle ganske få procent, som

er bevaret, f.eks. i forhold til, hvad der eksisterede på Gorm den Gamles tid.

Gravhøjene har endvidere helt ændret udseende. Mange er overpløjet. Sten og jord er fjernet fra andre og storhøje, som for tidligere generationer var landkendingsmærker, når man færdedes i terrænet, er i dag næppe synlige. De optegnelser om oldtidshøjene, som arkæologisk interesserede gjorde i forrige århundrede, har derfor i dag stor værdi. Gennem dem lærer man anlæg at kende, som nu er væk, eller som er forandret til ukendelighed.

En af de mænd, som har ydet et uvurderligt bidrag til vor viden om Djurslands oldtidsminder, er løjtnant Jens Jensen. Han er endvidere en god repræsentant for de mange lægmænd, som i forrige århundrede gjorde en indsats for oldtidsvidenskabens udvikling.

Fig. 5. Løjtnant Jens Jensen, Grenå.

LØJTNANT JENS JENSEN

Jens Jensen var hjemmehørende i Grenå, hvor han blev født i Holstvigsgård, Storgade, d. 29. marts 1845. Han havde to ældre søstre og var yngste søn af købmand G. M. Jensen med tilnavnet »blinde Jensen« og Jacobine Jensen. Han boede hos forældrene, og efter faderens død i 1872 alene sammen med moderen, som døde i 1891, 77 år gammel. I perioder af sit senere liv var han uden fast bopæl, men ved sin død d. 29. april 1909 boede han i Lillegade (fig. 5).

Som barn blev Jens Jensen sat i »student Hansens skole«, hvorefter han søgte videregående uddannelse ved polyteknisk anstalt. Han titulerede sig således henholdsvis eksamineret polyt og cand.polyt. Værnepligten blev aftjent ved garden, hvor J. Jensen opnåede rang af løjtnant. Dermed skabtes grundlaget for hans tilnavn »Løjtnant Jensen«, - det navn, hvorunder han senere kendtes af de fleste i Grenå og der på egnen. Der blev også tid til flere udlandsrejser, bl.a. en tur til Grækenland.

Løjtnant Jensen fik aldrig i sit liv noget fast arbejde. I sine yngre år boede han som nævnt hos forældrene, og senere havde han nogle indtægter af den arv, de efterlod. Han havde imidlertid mange interesser, selv om man ikke får indtryk af, at han levede et lykkeligt liv. Snarere har han kæmpet med fundamentale livsproblemer, som han forsøgte at løse på bunden af flasken. Det er derfor sikkert berettiget, når Carl Svenstrup, der selv havde kendt løjtnant Jensen og omfattede ham med varme, betegner hans sidste år som

triste. Han endte sit liv på en tragisk måde.(7)

Allerede i en alder af ca. 20 år gennemførte han sine første undersøgelser af for-tidsminder på Djursland, - nemlig et par storstensgrave ved Ginnerup, som undersøgtes i 1866. Dermed synes hans skæbne beseglet. Det var arkæologien og de dermed beslægtede fag, som optog ham mest. Havde der i hans tid eksisteret et museum eller et egnarkiv i Grenå, som han kunne knyttes til, ville han sandsynligvis have haft stor betydning for dettes udvikling. I stedet måtte han delvis ernære sig som free-lance-arkæolog, - d.v.s. han foretog på egen hånd udgravninger af oldtidshøje og solgte derefter de fremkomne oldsager til interesserede privatsamlere og museer, herunder Nationalmuseet i København. En af de store købere var manufakturhandler J. Jørgensen i Grenå, som var en af hans gamle skolekammerater.

Først i 1937 blev de danske oldtidsminder fredet gennem naturfredningsloven. Indtil da var oldtidsanlæggene omfattet af den private ejendomsret, og den enkelte landmand kunne frit sløjfe de anlæg, han ønskede. Det benyttede mange sig af, og gennem antikvitethandelen nåede disse oldsager frem til museer og samlere. Flere steder i landet resulterede denne virksomhed i en voldsom strid mellem Nationalmuseet på den ene side og de professionelle højplyndrere på den anden.(8) Løjtnant Jensen forstod imidlertid betydningen af at iagttage og optegne fundforholdene, og han gennemførte sin arkæologiske virksomhed nogenlunde i forståelse med Nationalmuseet, særligt dr. phil.

Henry Petersen. I en periode var han endvidere knyttet til Nationalmuseet som assistent, og i 1893-94 foretog han for dette museum flere udgravninger, bl.a. på øen Hjelm. Det er dog en kendsgerning, at han i store dele af sin tilværelse havde en væsentlig del af sine indtægter ved udgravning og salg af oldsager. En »beholdningsopgørelse« i hans efterladte papirer viser endvidere, at han også drev en beskeden handel med andre antikviteter samt købte oldsager med videresalg for øje. Nogen indtægt har han vel også haft ved de avisartikler, han skrev om sine oldtidsfund og andre kulturhistoriske emner.(9) Han må også have tjent penge på den annoncekalender, han i en årrække udsendte ved juletid. I perioden efter århundredeskiftet har han endvidere indtægter som landmåler. Det var efter hans arkæologiske aktiviteter var stoppet. Gode venner hjalp ham også økonomisk, når det kneb.

Løjtnant Jensens arkæologiske interesser omfattede alle dele af oldtiden samt middelalderen og den nyere tid. Det var ham, der opdagede køkkenmøddingen ved Fannerup (fig. 6). Ligeledes undersøgte han flere grave fra bronze- og jernalderen (fig. 7 og 29-30). Af stor betydning er også hans undersøgelse af »St. Jørgens Gård« og »Grenå Gamle Kirke«. Det var dog særligt storstensgravene fra bondestenalderen, som var genstand for hans udgravningsaktiviteter (fig. 8). Disse anlæg er også lettest erkendelige i terrænet, - og et forholdsvis stort udbytte af oldsager var næsten sikkert hver gang. De fleste af hans efterladte papirer handler da også om disse oldtidsgrave.(10) Mens han levede,

STENALDERS GRAVE

i Ginnerup og Enslev Sogne

I HØJRE HERRED, BAUDERS APT.

af

ved

Jensen

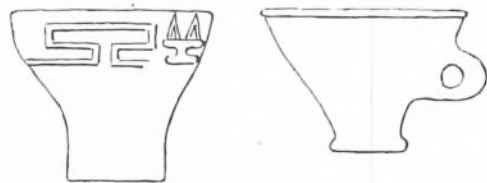
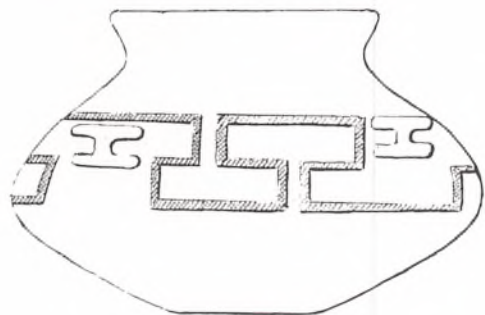

Fig. 7. Lerkar fra grave på Balle Mark, ældre romersk jernalder.

Fig. 8. En lille lerkar fra en grav i Ginnerup.

Grenå.

1889

Fig 9. Forsiden af J. Jensens beskrivelse af Stenaldergrave i Ginnerup og Enslev Sogne. Grenå 1889.

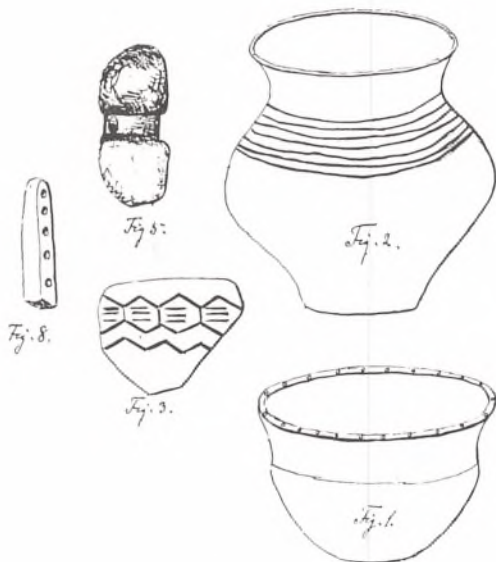

Fig. 8. J. Jensens skitse af lerkar og ravperler fra en ødelagt jættestue på Lyngdalgård ved Homå Kirke.

JENS JENSEN:
STENALDERS GRAVE I GINNERUP
OG ENSLEV SOGNE,
I NØRRE HERRED,
RANDERS AMT

Blandt de under Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring i de senere år fredede grave fra stenalderen på den østlige del af Djursland findes to gangbygninger i Ginnerup sogn og en i Enslev sogn, hvilke jeg for en del år tilbage, og inden den nævnte direktion havde begyndt sin omfattende virksomhed, havde haft lejlighed til at undersøge. Om resultatet af disse undersøgelser, der foretoges i årene 1866-67, vil i det følgende blive givet en fremstilling på grundlag af mine dengang gjorte optegnelser, tillige følger beretning om de af mig foretagne undersøgelser af 3 andre nu helt eller delvis ødelagte stenalders grave i de nævnte sogne samt efterretninger om nogle til denne periode hørende grave, som har ligget her, men på en enkelt nær nu er fuldstændigt ødelagte. Af de grave, der har været genstand for nærmere undersøgelse, er 3 store gangbygninger og 3 mindre sådanne, af hvilke sidste de to forekom i langdysser, medens den stærkt afgravede jordhøj om den tredje gangbygning ikke længere var omgivet af nogen stenindfatning.

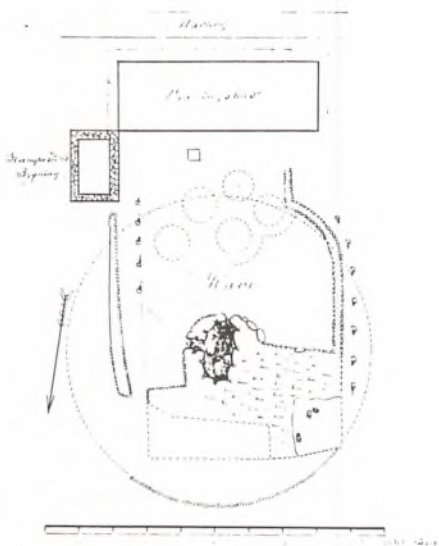
I Ginnerup sogn

A. »Stor gangbygning I«
på Nederslemming mark.
(Fig. 10)

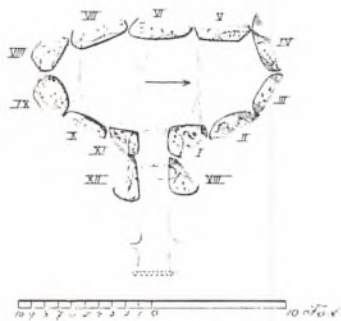
I en smal lavning, omtrent 880 m nordvest for Slemminggårds og 1320 m østsydøst for gården Skærvads bygninger

på et strøg, som benævnes »Nederslemming«, findes en husmandslod, matr. nr. 2c af Ginnerup sogn, der nu ejes af Jens Jensen Taubro. På den nordlige side af det denne tilhørende hus, og kun adskilt herfra ved en lille have, ligger en stor og smuk gangbygning, som under 26. juli 1880 er fredlyst under Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, efter at jeg forinden, nemlig i 1867, havde undersøgt samme. Lodden tilhørte dengang husmand Anders Mikkelsen Skuster, af hvem jeg blev gjort opmærksom på højen, der dannede en stor uregelmæssig forhøjning, som nærmest lignede en sammenkørt grusdyng, sparsomt bevokset med græstotter, plukket og hullet samt med et ydre, der lidet lod ane, at man havde levningerne af en gravhøj for sig. A. M. Skuster forklarede imidlertid, at dengang han 1865 overtog lodden, var højen velbevaret og rund samt helt overbevokset med lyng og ener. Den havde haft en højde af ca. 4,5 m og havde langs foden været omgivet med en kreds af store sten, hvis tværmål han anslog til henimod et halvt hundrede alen(!) (ca. 30 m). Stenene i denne kreds havde han bortført på enkelte nær, og lyngtørven havde han afskrælet næsten over hele overfladen af højen, ligesom han også havde bortgravet en betydelig mængde fyld dels fra toppen, dels fra siderne af denne. Navnlig var den sydlige trediedel af højen blevet sløjfet, og dens plads udlagt til havejord. Ved disse gravninger var flere mægtige sten i højens indre kommet til syne, og deriblandt to sten med en tredje sten over, hvilke nu vendte ud mod haveanlægget, hvis nordlige begrænsning dan-

*Stor Gangbygning I
paa Nederslemminge Skov.*

Grundplan af Højen med beliggende Grav

*Grundplan af Gangbygningen,
Ligeledes med beliggende Grav og Nederslemminge*

nedes af højens masse. Også foroven i denne sporede enkelte meget store sten liggende side om side og omtrent i højde med nysnævnte overliggende sten. Endvidere forklarede ejeren, at han noget inden for østsiden af højen var stødt på store sten, der ligesom dannede en del af en stensat vejliste med retning omtrent fra øst til vest, samt at han havde bortført 4 af de yderste af disse sten.

Ved at sammenholde de af den daværende ejer modtagne oplysninger med de på stedet gjorte iagttagelser sluttede jeg, at højen måtte dække over et større gravkammer, og med ejerens tilladelse gav jeg mig i slutningen af februar måned 1867 ind på nærmere at undersøge forholdene.

Med forholdsvis ringe besvær, da ejeren havde banet mig vejen ved forinden at fjerne alle de sten fra højen, han ved egen hjælp formåede, fik jeg rigtigheden af min slutning bekræftet, idet højen viste sig at indeholde en stor gangbygning eller såkaldt jættestue. Pladsen for denne skønnes at have været omtrent midt i stenindfatningen om højens fod, måske noget nærmere østsiden end vestsiden af denne. Gangbygningens kammer var af langagtig form med retning fra nord til syd og med indgang omtrent midt på den østlige side, fra hvilken gangen udgik vinkelret mod retningen af kammeret. Dette havde 4 vældige sten til loft, og dets vægge dannedes af 11 store sten, som stod på den naturlige bund. Disse var stillet således, at den vestlige langsides i kammeret bestod af 3 sten, den østlige lidt buede langsides af 4 sten, medens hver af enderne havde to sten, der stødte sammen under stumpede vinkler. Oven på vægstenene var igen an-

Fig. 10. J. Jensens tegning af jættestuen Nederslemminge I og dens beliggenhed.

bragt andre, mindre sten, som dannede det umiddelbare leje for overliggerne; dog var dette ikke tilfældet mod enderne af kammeret. Her hvilede nemlig overliggerne umiddelbart på den østlige endesten for hver ende. Over indgangen til kammeret og hvilende på de to vægsten, der dannede siderne for denne, var anbragt en flad karmsten, og oven på denne lå side om side to andre sten, på hvilke den næstnordligste overligger støttede med sin ene ende.

Den mod indgangen førende gang, der ikke nær har nået ud til indfatningen om højens fod, havde nu 3 sten på nordsiden og 4 sten på sydsiden, men af disse sten hørte den inderste på hver side også til kammeret; den havde endvidere 3 dæksten, af hvilke den inderste dannedes af den ovennævnte karmsten for indgangen. Gangen var imidlertid noget forstyrret, da ejeren havde bortført 4 sten fra munden af denne, nemlig den yderste sten på nordsiden, de to yderste dæksten samt en tynd og flad sten, der havde lukket for selve munden.

Den indvendige længde af kammeret var i bunden ca. 5,3 m, og bredden af dette på midten, hvor den var størst, var ca. 2,4 m, højden på midten var ca. 1,7 m, ved enderne af kammeret kun ca. 1,3 m. Døråbningen ind mod kammeret var ca. 1,3 m og ca. 0,6 m bred, medens gangen havde en længde af ca. 3,5 m, en bredde af ca. 0,6 m samt en højde af lidt over ca. 1,3 m. Af loftstenene i kammeret havde den nordligste, næstnordligste, næstsydligste og sydligste en længde af henholdsvis ca. 2,5 m, ca. 2,2 m, ca. 2,0 og ca. 1,5 m, (men disse mål er usikre, da stenene aldrig er

blevet fuldstændigt afdækkede for fyld), en bredde af indtil ca. 1,8, ca. 1,3, ca. 1,6 og ca. 0,9 m samt en tykkelse af ca. 1,3 m, ca. 1,1 m, ca. 1,2 m og ca. 1,1 m, (ligeledes usikre mål). De på den naturlige bund stående vægstene er noget forskellige i størrelsen, således er den største af disse (No. V på medfølgende grundplan af gangbygningen - fig. 11) er ca. 1,6 m høj, hvorimod den mindste kun er ca. 1,2 m høj over kammerets bund. (No. IX).

Gangbygningen var af ret symmetrisk form; men stenene, af hvilke den var opført, var ikke jævne på de mod gravrummet vendende flader. Disse sten, der var ukløvede på den sydlige sten ved indgangen nær, hældede indad med undtagelse af de to lodret stillede sten ved indgangen og den anden sten fra denne imod nord, som lå noget bagover. Gangens sidesten var retstillede. Alle åbninger i gangbygningens vægge var omhyggeligt udfyldte, den forneden med flade fliser, som var lagt oven på hinanden og dem foroven med kolt-ringsten. I mellemrummene mellem loftstenene var anbragt koltringsten med større fladagtige sten over, og oven på hele graven havde igen været en tæt pakning af sten af forskellig størrelse, der dog var bortført af ejeren forinden undersøgelsen. Denne pakning må have været temmelig betydelig, når man ser hen til, at samtlige på stedet til en kampestensbygning, til brolægning, brøndsætning og særligt til beklædning af gærder anvendte sten hidrørt herfra samt for en del fra randstenene om højens fod, af hvilke en anden og vistnok den største del er gået til vejvæsenet. De således på ejendommen benyttede stenmasser kunne an-

sættes til over 12 kubikfavne, (ca. 28 kvm.).

Kammeret var helt fyldt med sandholdig muldjord, der foroven på flere steder var blandet med småsten, hvilke formodentlig er nedskredne under ejerens forskellige gravninger i toppen af højen, men som derpå, indtil omtrent ca. 0,3 m fra bunden, var aflejret i tildels vandrette lag af forskellig mægtighed og farve (ca. 5-0,6 cm tykke). Muligvis hidrører denne vistnok naturlige lagdannelse fra regnvand og fra vandet fra optøede snemasser, som har samlet sig om højen, og ad åbningen mellem gangbygningens sten er sivet ind i denne gennem den lette højfyld medførende jorddele af denne sidste i ulige mængde efter vandmængden. Endnu var det røde naturlige grus i undergrunden noget vandholdigt. Det nederste ca. 0,3 m tykke lag i kammeret bestod af mørkegrå fast jord blandet med enkelte rullesten og ildskørnede flintsten samt med en mængde kuldele, og her var det egentlige leje for gravgodset. Endelig var under dette lag på den naturlige bund anlagt en brolægning af flade sten, der hver især indtog en flade af henimod en ca. 0,9 kvm.

Også gangen var fyldt med jord, hvori iagttoges en lignende, men ikke så skarpt udtalt lagdannelse som i kammeret, samt et mørkt og fast jordlag på den med sten som almindelige brosten belagte bund, hvilket lag dog tabte sig ganske ud mod munden af gangen.

De fundne genstande, som bestod af våben og redskaber af sten, smykker af rav og af sten samt et lerkar, synes alle at have ligget i det mørke lag på bunden af gangbygningen med undtagelse af det

fundne lerkar, der stod omtrent 0,47 m over bunden. Imidlertid kan den nøjagtige beliggenhed i graven for en del af de fundne sager ikke angives, dels blev disse noget forrykkede under gravningen, dels blev flere af dem først opdaget i den udkastede fyld, enkelte endogså efter år og dags forløb. At således nogle genstande uheldigvis med fylden var blevet udtømte af kammeret hidrørte fra overdreven tjenstiver af ejeren, der gravede for mig, og som en morgen, inden jeg var kommet til stede, og forinden man endnu var stødt på gravgods, havde gravet til bunds i midten af kammeret og ført fylden ud af dette af forskellige veje uden tilbørlig opmærksomhed på, hvad denne kunne indeholde.

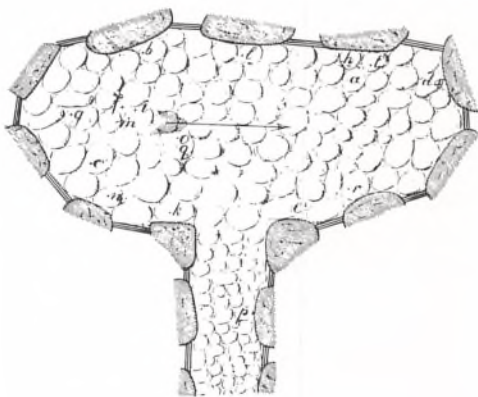
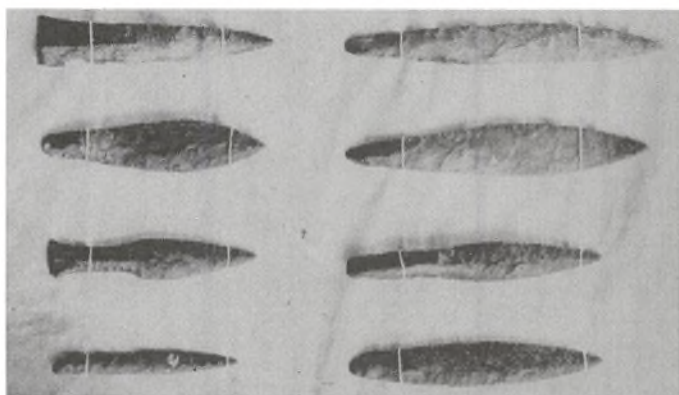
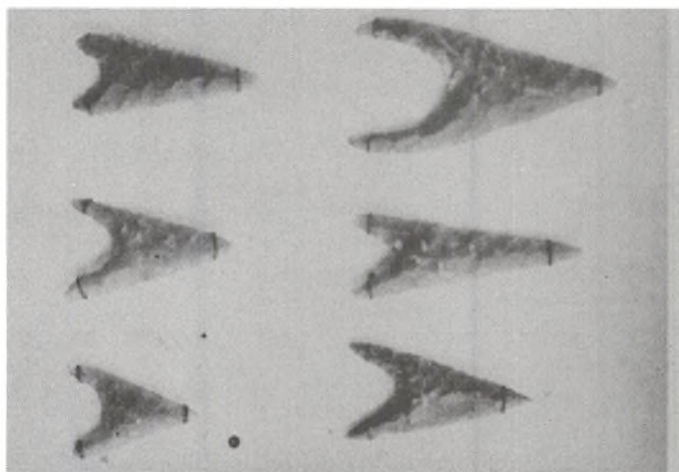

Fig. 11. J. Jensens grundplan af jættestuen Nedslemminge I.

Fig. 12. J. Jensens fotografier af flintdolke, pilespidser og smykker fra jættestuen Norderslemminge I.

Af fundet (fig. 12-14) er størstedelen i privat eje, medens enkelte stykker af dette, der var kommet afdøde distriktslæge Steenberg i Grenå i hænde, af denne blev oversendt til professor Ibsen i København, med hvis samling af oldsager de formenes at være tilgået det kongelige museum for de nordiske oldsager, men disse eksemplarer, der var mig bekendt, vil senere blive nærmere betegnet.(13)

Samtlige i gangbygningen fundne genstande lader sig indordne under følgende grupper:

A. Våben af flint

a. Knive eller dolke

1. En ca. 19,4 cm lang, indtil ca. 4,1 cm, bred kniv eller dolk noget nær den såkaldte »Fiskehaleform«. Den er af blågrå, hvidpletet flint og har 4-sidet håndtag. Langs de to skarpe kanter af dette, som ikke ligger i æggenes forlængelse, ligesom også for enden af håndtaget, ses fine, regelmæssige slag. På den ene side af bladet findes spor af slibning, og kniven, der synes at være brugt en del, har måske snarere tjent som værktøj end som våben. Den fandtes på bundbelægningen ved a, (se omstående grundplan af gangbygningen - fig. 11).

2. Et ca. 16 cm langt, ca. 5,8 cm bredt brudstykke (bladet) af en kniv eller dolk, der dog ikke synes at have haft 4-sidet håndtag. Størstedelen af dette er borte, men på den del, som er tilbage, forekommer de ejendommelige regelmæssige slag, der måske må betragtes som prydelser. Den er af blandet lysegrå flint og fandtes ved b.

3. En ca. 16,7 cm lang, ca. 3,7 cm bred kniv eller dolk af grå flint, hvis håndtag kun har to skarpe kanter, der ligger i æggenes forlængelse og en skarp kant for enden mellem disse. Dette er på det smalleste ca. 2,2 cm bredt.

4. En ca. 18,3 cm lang, ca. 3,9 cm bred noget lignende kniv eller dolk (som no. 3) af mørkegrå flint, der indeholder en del små forsteninger. Håndtaget har to skarpe kanter i æggenes forlængelse, og bladet har på den ene side spor af stenens naturlige overflade. Fandtes ved c.

5. En ca. 17 cm lang, ca. 3,5 cm bred kniv eller dolk af ganske lignende form som no. 4. Den er af mørkegrå flint og synes meget brugt.

b. Spyd- eller lansespids.

6. En ca. 26,9 cm lang, ca. 3,7 cm bred lancetformet spyd- eller lansespids af mørkegrå flint, som ved skaftenden og på den ene side har spor af stenens naturlige overflade. Den er noget skævt formet og synes tillige at have været anvendt som skærende redskab, idet den ene æg er mere afslidt end den anden. Den fandtes liggende ved d foroven i det mørke lag med spidsen i syd, og omtrent ca. 15,5 cm højere oppe stod i fylden et lerkar. (No. 187).

7. En ca. 26,3 cm lang, ca. 3,7 cm bred spyd- eller lansespids af lysegrå flint af noget lignende form som no. 6. Fundet ved e.

8. En ca. 25,0 cm lang, ca. 3,5 cm bred ganske lignende spyd- eller lansespids af lysegrå flint.

9. En ca. 24,8 cm lang, ca. 5,2 cm bred noget lignende lansespids af lysegrå flint.

10. En ca. 20,0 cm lang, ca. 3,9 cm bred spyd- eller lansespids af mat lysegrå flint af lignende form som no. 6. Et stykke af skaftenden mangler.(14)

11. En ca. 18,5 cm lang, ca. 4,6 cm bred spyd- eller lansespids af mørkegrå flint af lignende form som no. 9. Den har ved skaftenden spor af stenens naturlige overflade. Forekom ved g, ca. 15,7 cm over bunden.

12. En ca. 19,4 cm lang, ca. 3,5 cm bred spyd- eller lansespids af lysegrå flint af lignende form som no. 10.

13. En ca. 20,9 cm lang, ca. 3,9 cm bred meget smukt forarbejdet spyd- eller lansespids af mørkegrå flint. Fundet ved h.

14. En ca. 16,3 cm lang, ca. 3,0 cm bred lancetformet spyd- eller lansespids af mørkegrå flint, der er bredest henimod skaftenden (ca. 5,2 cm fra denne). Den har spor af slibning, og dens ene æg synes mere brugt end den anden.

15. En ca. 16,1 cm lang, ca. 2,8 m bred spyd- eller lansespids af mørkegrå flint af lignende form som no. 13.

16. En ca. 21,1 cm lang, ca. 3,7 cm bred smukt forarbejdet spyd- eller lansespids af mørkegrå flint med skafttunge, på hvilken ses spor af stenens naturlige overflade. Håndtaget er mindre smukt tilhugget end bladet. Fandtes ved i.

17. En ca. 17,6 cm lang, ca. 3,5 cm bred smukt forarbejdet spyd- eller lansespids af mørkegrå flint med skafttunge og af noget lignende form som no. 16, men med mere råt tildannet skafttunge end denne. Lå ved k.

18. En ca. 14,1 cm lang, ca. 3,3 cm bred mindre godt forarbejdet lancetformet spyd- eller lansespids af grå flint, der ved skaftenden har spor af stenens naturlige overflade. Fandtes ved l.

19. En ca. 14,8 cm lang, ca. 2,2 cm bred lancetformet spyd- eller lansespids af grå flint og godt forarbejdet. Fundet tillige med no. 10 og no. 16 ved m.

c. Pilespidser

Hjerteformede pilespidser

20. En ca. 4,4 cm lang, ca. 2,2 cm bred hjerteformet pilespids af lysegrå flint.

21. En ca. 3,8 cm lang, 1,4 cm bred do.

22. En ca. 2,9 cm lang, ca. 5 cm bred do.

23. En ca. 2,3 cm lang, ca. 1,5 m bred do.

24. En ca. 3,1 m lang, ca. 1,6 cm bred do.

25. En ca. 7,8 cm lang, ca. 1,6 cm bred do.

26. En ca. 2,9 cm lang, ca. 1,3 cm bred do., hvis ene modhage allerede i oldtiden er afbrudt.

27. En ca. 2,9 cm lang, ca. 1,2 cm bred hjerteformet pilespids af lysegrå flint, der er hvidbrændt, og hvis spids og ene modhage mangler.

28. En ca. 2,6 cm lang, ca. 1,1 cm bred hjerteformet pilespids af lysegrå flint, hvis ene modhage er afbrudt.

29. En ca. 2,6 cm lang, ca. 1,3 cm bred hjerteformet pilespids af lysegrå flint, hvis ene modhage mangler.

30. En ca. 3,1 cm lang, ca. 1,4 cm bred hjerteformet pilespids af lysegrå flint, den er mindre godt tilhugget, og den ene modhage er afbrudt.

31. En ca. 2,8 cm lang, ca. 1,3 cm bred hjerteformet pilespids af flint, som er meget stærk forbrændt og mangler spidsen.

32. En ca. 3,0 cm lang hjerteformet pilespids.

33. En ca. 2,7 cm lang do.

De to sidst anførte pilespidser blev først i 1868 fundet af ejerens lille datter på pladsen, hvor fylden var spredt ud.

34-35. To omtrent 3,3 cm lange hjerteformede pilespidser, der opsamledes i den fra kammeret udførte fyld nogen tid efter at undersøgelsen af dette var afsluttet. Blev af ejerens datter skænket til

lærer Jens Christensen, dengang i Ginnerup, som afhændede disse til distriktslæge Steenberg i Grenå, hvilken igen sendte pilene til professor Ibsen i København.

Hjerteformede pile med savtænder

36. En ca. 3,0 cm lang, ca. 2,0 m bred særdeles smukt og fint forarbejdet, hjerteformet pilespids af grå flint med savtænder.

37. En ca. 2,8 cm lang, ca. 1,5 cm bred lignende hjerteformet pilespids af lysegrå flint med savtænder. Fandtes ved n.

Tresidet pilespids

38. En ca. 6,5 cm lang, ca. 1,5 cm bred uregelmæssig og mindre godt forarbejdet, tresidet pilespids med skafttunge. Spidsen mangler. Fundet i den fra kammeret udførte fyld (fig. 13, nederst til højre).

Tværæggede pilespidser

39. En ca. 3,3 cm lang, ca. 1,4 cm bred tværægget pilespids.

40. En ca. 2,7 cm lang, ca. 1,3 cm bred do.

41. En ca. 2,8 cm lang, ca. 1,4 cm bred do.

42. En ca. 3,0 cm lang, ca. 1,8 cm bred do.

43. En ca. 2,9 cm lang, ca. 1,5 cm bred do.

44. En ca. 2,4 cm lang, ca. 1,3 cm bred do.

45. En ca. 2,4 cm lang, ca. 1,2 cm bred do.

46. En ca. 1,7 cm lang, ca. 1,2 cm bred do.

47. En ca. 1,8 cm lang, ca. 1,1 cm bred do.

48. En ca. 2,4 cm lang do. Denne har kun æg i den ene ende og er spids til den anden ende, medens samtlige forannævnte tværæggede pilespidser har æg i begge ender.

49. En ca. 2,0 cm lang tværægget pilespids med æg til begge ender.

No. 48 og 49 er i 1868 fundet af ejerens datter i fylden fra gangbygningen.

50. En ca. 4,4 cm lang, ca. 1,1 cm bred tværægget pilespids med eg ved den ene ende og med skafttunge ved den anden ende samt med skarpe sider på halvdelen nærmest æggen.

B. Redskaber af flint

a. Kiler

51. En ca. 17,8 cm lang, på det bredeste ca. 6,7 cm bred og ca. 3,0 cm tyk kile uden egentlig bane. Den er sleben på de to bredsider samt på den ene smalside, men er allerede i oldtiden beskadiget ved æg-

gen. På kilen ses spor af de Steenstrupske gnideflader.(15). Fundet ved o.

52. En smuk, ca. 16,1 cm lang, ca. 5,9 cm bred, ca. 3,7 cm tyk kile med 4-sidet bane, der er slebet på de to brede sider, men er beskadiget ved æggen. Den fandtes ved nordsiden af gangen (ved p) tæt opad en af sidestenene stående lodret med æggen nedad.

53. En ca. 12,6 cm lang, ca. 4,1 cm bred, indtil ca. 1,7 cm tyk kile, som er slebet på de to brede sider, formentlig ved æggen og med spor af slibning på smalsiderne, hvor den allerede i oldtiden er noget beskadiget. Den har to gnideflader. Fandtes ved g tæt ved no. 51.

54. En ca. 14,8 cm lang, ca. 4,8 cm bred, ca. 3,7 cm tyk kile af lysegrå flint, der er slebet på de to brede sider. Den er allerede i oldtiden beskadiget og påny, men råt tilhugget ved æggen. Fundet i jordfylden fra gangen.

b. Hulmejsel

55. En ca. 10,2 cm lang, ca. 3,9 cm bred, ca. 2,6 cm tyk på de to brede sider slebet hulmejsel, der er noget beskadiget. Jeg erholdt dette redskab i sommerferien 1868, året efter at gangbygningen var blevet undersøgt. Det fandtes af ejeren oven i højen, og det er tvivlsomt, om det stammer fra gravrummet.

c. Flintflækker og lignende rå redskaber

56-71. Seksten almindelige ca. 6,1-14,4 cm lange flintflækker.

72-74. Tre ca. 6,5-8,0 cm lange flintflækker, som er afrundede og tilhuggede med små fine slag for den ene ende.

75. En ca. 6,5 cm lang flintflække, der langs begge sider er tilhugget med små fine slag.

76. En ca. 9,1 cm lang, ca. 1,5 cm bred, ca. 1,1 cm tyk flintflække, som både for enderne og langs begge sider er tilhugget med små fine slag. Den har gnideflader.

77. En ca. 8,0 cm lang, ca. 2,2 cm bred flintflække med et fint hugget indhak i den ene ende og tilhugget med små slag på et stykke af hver side. Den har gnideflader og spor af stenens naturlige overflade.

78. En ca. 8,5 cm lang, ca. 2,4 cm bred flintflække, der er tildannet omtrent som en halvmåneformet skraber, idet den har lige og skarp æg, medens den forøvrigt er afrundet med små fine slag. Den har på den ene side gnideflader. Fandtes ved r.

79-83. Fem flade, afspaltede, ca. 7,8-10,4 cm flintstykker, som hver især på et enkelt sted har en tilhugning med små fine slag.

C. Smykker

a. Hængesmykker af skifer

84. Et ca. 5,7 cm langt hængesmykke af skifer med fordybde stregprydelse langs nedad siderne og tværs over kanterne. Det har for den brede ende en gennemboring, som deler sig ud mod hver af smalsiderne. Fandtes i den fra midten af kammerets bund udkastede fyld.

b. Perler af rav

85-86. To på midten gennemborede ravperler med en omløbende fordybet rille om denne, og hvis ender danner halvkugler.(16).

87-92. Seks flade økseformede ravperler med gennemboring samt halvcirkelformede indsnit ved denne.

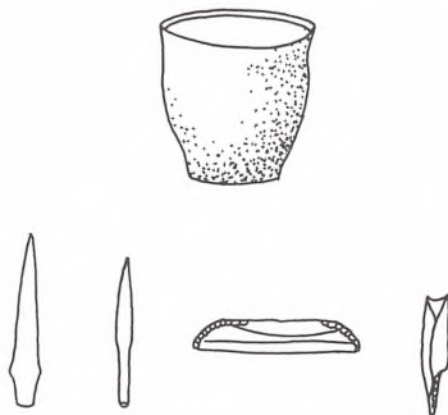

Fig. 13. Herbst' skitser af leker, dolke, flækkepil og flækkekniv fra jættestuen Nederslemminge I (omtegnet af C. Oksen).

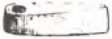
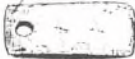

- 87-92. Sex flade, økseformede Ravperler med Gennemboiring samt halvt
 årkelformede Endsnit ved denne.
- 93-111. Nitte flade, økseformede Ravperler med Gennemboiring og med
 firsidet Endsnit ved denne. (Moravian Nord. Olds. Fig 91)
112. En som en Økshammer formet Ravperle med Skafthul
 henimod Baneenden.
- 113-116. Fire flade, kileformede Ravperler, der ere gennemborede i den ene
 ene Ende.
- 117-119. Tre mandelformede Ravperler med Gennemboiring i den ene
 Ende.
- 120-121. To flade Ravperler, der ere Halvdelen af økseformede Perler, som
 ere overbrudte i den oprindelige Gennemboiring og påny
 gennemborede på tværs.
122. Et fladt Ravstykke, der er formet som et Cirkeludsnit og
 langs sin Runding har 6 borede Huller.
123. Et fladt og aflangt, firsidet Ravstykke med 7 Gennemboirin-
 ger, som maaske har tjent som Mellemled i et større
 Smykke.
124. En Ravperle dannet som en Økshammer med Skafthul og med
 Eg til begge Enden.
- 125-129. Fem noget uformelige Ravperler med Rille paa Midten, der
 dog ikke er helt omlobende og med Gennemboiring her.

Fig. 14. Side af J. Jensens manuskript med tegninger af nogle af ravperlerne fra jættestuen Nederslemminge I.

93-111. Nitten flade økseformede ravperler med gennemboiring og med firsidet indsnit ved denne.(17).

112. En som en økshammer formet ravperle med skafthul henimod baneenden.

113-116. Fire flade kileformede ravperler, der er gennemborede i den ene ende.

117-119. Tre mandelformede ravperler med gennemboiring i den ene ende.

120-121. To flade ravperler, der er halvdelen af økseformede perler, som er overbrudte i den oprindelige gennemboiring og påny gennemborede på tværs.

122. Et fladt ravstykke, der er formet som et cirkeludsnit, og langs sin runding har 6 borede huller.

123. Et fladt og aflangt 4-sidet ravstykke med 7 gennemboringer, som måske har tjent som mellemled i et større smykke.

124. En ravperle dannet som en øksehammer med skafhul og med æg til begge ender.

125-129. Fem noget uformelige ravperler med rille på midten, der dog ikke er helt omløbende og med gennemboring her.

130-139. Ti ravperler noget nær af økseform og gennemborede, men en del fortærede.

140-181. Toogfyrretyve cylinderformede ravperler med gennemboring.

182-185. Fire flade skiveformede ravperler gennemborede i midten.

186. En flad perle af skiveform gennemboret i midten samt fra siden ind mod denne.

Foruden de her opførte ravperler opsamledes et betydeligt antal brudstykker af sådanne samt nogle, der var så fortærede, at de havde antaget særegne former som halvmåner, tynde ringe o.a.l.

D. Lerkar

187. Et kopformet, råttildannet lerkar uden ornamentering. Det er ca. 14,1 cm højt, ca. 17,1 cm bredt foroven og ca. 11,7 cm bredt i bunden. Karret fandtes ved s omtrent 0,46 cm over bunden.

I gangen forekom enkelte små skår af grove lerkar.

At dømme efter de mange genstande gangbygningen indeholdt, må man antage, at denne oprindeligt har indeholdt et betydeligt antal skeletter, men disse er, formodentlig på grund af det fugtige leje, blevet fortæret i tidernes løb. Alt, hvad der sporede af skeletdele i graven, indskrænkede sig til 6 knogler, der lå samlet ved t, og som af distriktslæge Steenberg i Grenå blev bestemt at have tilhørt et menneskeligt individ.

Gangbygningen, der straks efter at være udgravet fik praktisk anvendelse bl.a. som fårehus, havde inden den blev

fredlyst gentagne gange været udsat for fare, hvilken det dog hver gang lykkedes at afvende, omend med tabet af størstedelen af gangen. Den ligger nu beskedent skjult bag plantningen i den tilstødende have, og dens let tilgængelige indre frembyder et ret imponerende skue og gør den til en af egnens interessanteste seværdigheder. Kun må man beklage, at den af ukyndig hånd er blevet restaureret, som tilfældet er. Jordhøjen er nu for en stor del afgravet på siderne og har givet plads for små haveanlæg og plantninger, ligesom den bevarede mindre del af højen er beplantet med gran og endnu har sit lyngdække.

B. »Stor gangbygning II« på Nederslemming mark (fig. 15)

Omtrent 95 m vestsydvest for foran beskrevne gangbygning fandtes på samme lod en anden stor gangbygning, der havde været dækket med en flad og lav jordhøj. Størstedelen af dennes fyld var imidlertid i 1865 blevet bortgravet af ejeren, som tillige havde bortført en om højens fod stående kreds af sten på 4 af disse nær. Dog skønnedes tværmålet af denne kreds at have været henimod ca. 10,7 m. Dækstenene for gangbygningens kammer, tilsammen 4, henlå nu blottede, og en af disse var kløvet i to stykker. Med undtagelse af en af ejeren foretagen mindre gravning var det indre af gangbygningen hidtil forblevet urørt; men det var hans hensigt tid efter anden at sløjfe højen fuldstændigt, og han havde derfor intet at indvende imod, at jeg forinden underkastede denne en planmæssig undersøgelse, som jeg derpå iværksatte i august måned 1866.

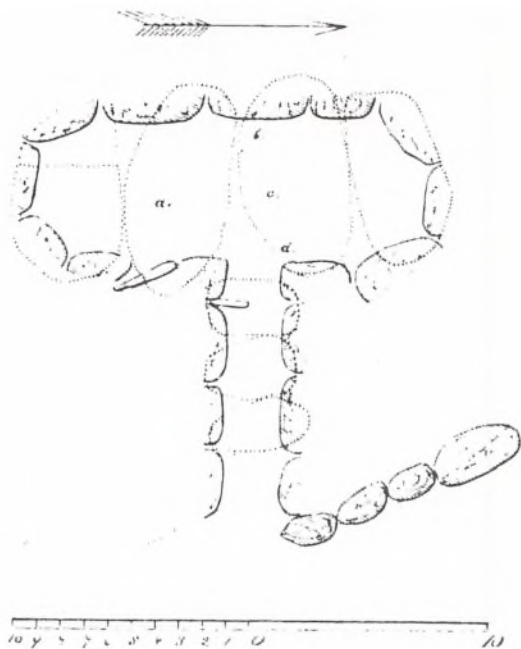

Fig. 15. J. Jensens tegning af jættestuen Nederslemminge II.

Gangbygningen havde i det væsentlige samme grundform og størrelse som foranbeskrevne, fra hvilken den dog afveg deri, at dækstenene hvilede umiddelbart på de i den naturlige undergrund stående sidesten og ikke på mellemliggere, som tilfældet var i denne. De 13 sidesten for gangbygningens kammer var stillet noget nær i en aflang oval med retning fra nord til syd og med indgang omtrent midt på den østlige side, lidt nærmere nordenden end sydenden af kammeret. Den mod indgangen førende gang løb vinkelret på kammerets retning. På den nordlige side havde den 5 sten, og på den sydlige side 4 sten, men af disse var den inderste sten på

hver side også sidesten i kammeret, medens den yderste sten på den nordlige side tillige havde haft plads i stenindfatningen uden om gangbygningen. Den yderste sten på gangens sydlige side manglede nu. Gangen havde haft 4 dæksten, men den yderste af disse havde ejeren bortført. Tærskelsten iagttoges ikke, derimod udgik fra gangens sydside fra mellemrummet mellem de to inderste sidesten i denne en ca. 1,2 m høj, tynd sten af ca. 0,4 m's bredde, en slags karmsten, men der forekom ikke nogen tilsvarende sten på den anden side.

Kammerets indvendige længde, målt i bunden, var ca. 5,3 m. Bredden af dette var indtil ca. 1,9 m, og dets højde var noget over 1,3 m. Gangens længde androg ca. 3,6 m, dens bredde var knap 0,8 m. og højden af den, der aftog ud mod munden, var ved denne omtrent 0,9 m. Af de 4 dæksten for kammeret havde den nordligste, næstnordligste, næstsydligste og sydligste henholdsvis en længde af ca. 2,3 m, ca. 2,7 m, ca. 2,8 m og ca. 2,4 m, en bredde af ca. 1,3 m, ca. 1,5 m, ca. 1,5 m og ca. 1,5 m samt en tykkelse af ca. 1,1 m, ca. 1,0 m, ca. 1,2 m og ca. 1,3 m.

Gangbygningen var opført af smukke sten og var af nok så regelmæssig form som foranbeskrevne. Sidestenen var smukt jævne ind mod gravrummet, og åbningerne imellem dem var udfyldte med flade fliser lagt nøjagtigt oven på hinanden.

Gravrummet var fyldt med sandholdigt muld, der foroven var blandet med småsten, men forøvrigt var det ublandet og af temmelig løs beskaffenhed. Bunden var ikke belagt med nogen brolægning, men her forekom et omtrent 7,8 cm tykt

lag af stærkt forbrændte flintskærver blandet med kulbrokker og ganske små skår af grove lerkar.

Under foranomtalt af ejeren foretagne mindre gravning i gangbygningens kammer havde han i sydenden af dette fundet:

1. En henved 18 cm lang kniv eller dolk af hvidagtig flint med et lige og firsidet håndtag samt smukt forarbejdet.

Ved undersøgelse fandtes i kammeret følgende genstande, der alle forekom i skærvelaget med undtagelse af lerkarrene, som stod højere oppe i fylden (fig. 16):

2. En ca. 20,9 cm lang lancetformet spyd- eller lansespids af grå flint, der er overbrudt i to stykker. Fandtes ved a.

3. En lignende ca. 17,0 cm lang spyd- eller lansespids af mørk flint med spor af slibning. Ved skaftenden ses spor af stenens naturlige overflade. Begge lansespidsler lå samlet (ved a på grundplanen).

4. En ca. 7,2 cm lang, ca. 4,6 cm bred ismejsel af den fra affaldsdyngerne bekendte form. Fandtes ved b.(18).

5. En rå forarbejdet, skeformet skraber, ca. 8,3 cm lang. Bladet er ca. 9,1 cm bredt.

6. En ca. 6,5 cm lang, ca. 2,6 cm bred flintflække, der er afrundet for den ene ende med små fine slag.

7. En ca. 5,2 cm lang, ca. 3,5 cm bred ganske lignende flintflække.

8. En ca. 11 cm lang, ca. 2,8 cm stærkt, buet flintflække, som er noget spids mod den ene ende, hvor den er afrundet og tilhugget med små fine slag, der fortsættes et stykke opad den ene side.

9-11. Tre ca. 7,2-8,5 cm lange almindelige flintflækker.

I en højde over skærvelaget af omtrent 0,3 m fandtes endvidere:

12. Et kar af rødbrændt, grovkornet ler, som er videst ved munden og herfra snævrer sig noget ind mod bunden. Det er uden ornamentering og er

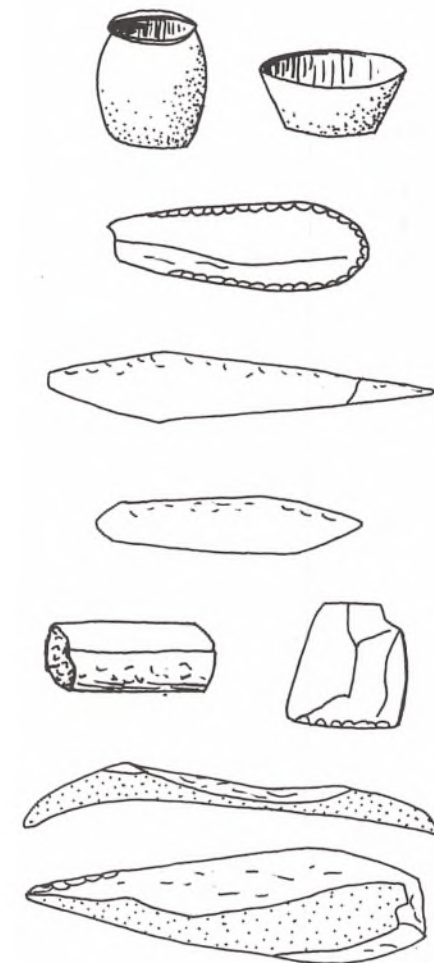

Fig. 16. J. Jensens skitser af lerkar, dolke, mejsel-fragment og flækkeredskaber fra jættestuen Norderslemminge II (omtegnet af C. Oksen).

ca. 6,5 cm højt samt ca. 11,7 cm bredt foroven og ca. 6,5 cm bredt i bunden. Fandtes ved c.

13. Et groftformet kar af ler uden ornamentering og med tykke sider. Det er ca. 9,1 cm højt, ca. 9,1 cm bredt foroven, ca. 6,1 cm bredt i bunden, og ca. 9,8 cm bredt over bugen. Det stod ved d.

Mellem de hvidbrændte flintskærver i bunden af gangen opsamledes endeligt:

14. Et ca. 7,4 cm langt brudstykke (midten) af en på alle fire sider slebet smalmejsel af flint, der ligeledes er hvidbrændt.

Ubrændte skeletdele iagttoges ikke i graven, derimod forekom i bunden af denne enkelte små, brændte benstykker.

Hvorvel de to beskrevne gangbygninger må antages at være opførte omtrent på samme tid, kom man ved nærmere betragtning af disse uvilkårligt på den tanke, at den sidst omhandlede måtte være den ældste af de to, den først opbyggede, idet samtlige stene i denne sidste var ualmindelig smukke ligesom udsøgte, hvorimod så godt som alle stenene i den anden gangbygning var plumpe og ujævne. Til denne sidste har man anvendt bundfaldet, til hin har man taget først for sig af forhåndenværende materiale i den nærmeste omegn, der vel heller ikke dengang har været særdeles rig på store stene.

Af den her beskrevne gangbygning er nu ethvert spor udslettet. Ploven har i år og dag gået over pladsen for den. I 1874 solgte Anders M. Skuster nemlig de i graven værende stene til to stenhuggere fra Århus, som kløvede og bortførte disse for at anvende dem til vejkister ved det påbegyndte anlæg af Randers-Grenå chausseen, og tomten for graven blev derefter indtaget til agermark.

C. Stor gangbygning i »Gåsehøj« på Fannerup mark (fig. 17)

Henimod 3,5 km sydvest for gangbygningen på Nederslemminge mark fandtes øverst på en af de stejle banker, som tilforn havde dannet bredderne for det

gamle Kolindsund, en lav og flad jordhøj, der benævnedes »Gåsehøj«. Den var bebyggende omtrent 155 m nord for den gamle sundbrede på matr. no. 5a af Fannerup på en lod, som nu tilhører gårdmand Søren Jensen, men som i 1867, da jeg fandt lejlighed til at undersøge højen, ejedes af gårdmand Jens Jensen Skræder.

Denne sidste havde til forskellige tider gravet i højen og havde hentet sten fra denne til bygningsbrug. Herved havde han udgravet »en lerpotte og en kunstig sten«, der dog senere var gået tabt. Da der efter hans forklaring fandtes »meget store sten, som stod i to rækker« inde i højen, og han netop havde i sinde at bortføre et par af disse for at anvende dem til trappesten, fik jeg uden vanskelighed tilladelse til at foretage en udgravning af højen. Af denne, der foretoges i september måned 1867, fremgik det, at højen indeslattede levninger af en stor gangbygning, som havde været opført omtrent midt i denne, om hvis fod der endnu sporedes levninger af en cirkelformet (?) stenindfatning med et tværmål af omtrent 11 m. Denne havde imidlertid kun 4 synlige randsten tilbage, men flere sådanne formodedes at ligge skjult under højfylden. Gangbygningen var desværre meget forstyrret, og af det langagtige kammer, som havde ligget i retning fra østnordøst til vestsydvest, var nu kun 9 sten tilbage, nemlig 3 på den nordlige side og 4 på den sydlige side samt to for den vestlige ende, af hvilke den ene var væltet indad, medens stenene for den østlige ende var bortført. Dæksten forekom ikke mere, og til gang var der ikke længere spor, men indgangen fandtes om-

Her Gangbygning
 i »Gåsehøj» paa Nub. No.
 af Tannrup, i Ginnerup Sogn.
 Efter en Opmaaling af 1867.

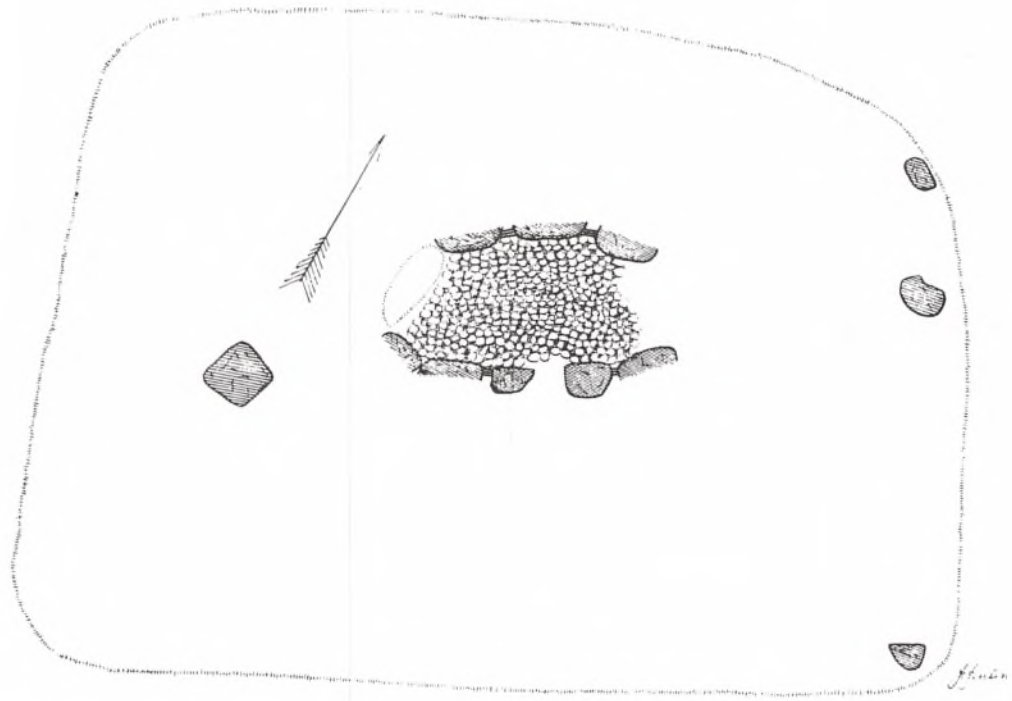

Fig. 17. J. Jensens skitse af jættestuen »gåsehøj».

trent på midten af den lidt buede sydlige langside. Bredden af kammeret var indtil 2,0 m, og længden af dette i bunden må mindst have været ca. 4,7 m, medens høj-

den af de fleste af sidestenenene omtrent var 1,3 m. Kun de to sten ved indgangen var ca. 0,3 cm lavere end disse, og bredden af denne var ca. 0,5 m.

Kammeret må antages oprindeligt at have været af oval grundform. Det var opført af sten, der var noget ujævne på den indadvendte flade og som ikke var tæt sammenstillede, men hvis forholdsvis store mellemrum dog var udfyldt med flade fliser lagt ovenpå hinanden. På bunden forekom en brolægning af sten, som almindelige brosten eller lidt større end sådanne.

Jorden, der udfyldte kammeret, var meget blandet som følge af de tidligere gravninger og indeholdt navnlig en mængde marksten og kampestensskærver. I fylden forekom en del kulbrokker og enkelte ubrændte menneskeben, der måtte være dele af to skeletter, samt foroven enkelte brændte bensplinter. Kammeret syntes tidligere at have været udtømt til bunds med undtagelse af en mindre del af den vestlige ende, og her fandtes et sønderbrudt menneskelig kranium tillige med nedennævnte oldsager, no. 9 og no. 16 dog ikke medregnede, da disse opsamledes i fylden (fig. 18):

1. En såkaldt »tyk kile« af lysegrå flint med 4-sidet bane og smukt slebet overalt. Den er ca. 19,4 cm lang, ved æggen ca. 5,9 cm bred, og ca. 3,7 cm tyk.
2. En »tyk kile« af lysegrå flint med 4-sidet bane og slebet på breddesiderne. Den er ca. 18,3 cm lang, ca. 5,9 cm bred og ca. 3,7 cm tyk.
3. En »tyk kile« af lysegrå flint med 4-sidet bane og slebet på breddesiderne. Den er ca. 20,2 cm lang, ca. 5,7 cm bred og ca. 3,5 cm tyk. Kilen synes allerede i oldtiden forsætlig beskadiget ved æggen.
4. En »tyk kile« af lysegrå flint med 4-sidet bane og slebet på breddesiderne. Den er ca. 17,4 cm lang, ca. 5,2 cm bred og ca. 3,0 cm tyk. Kilen er i oldtiden beskadiget ved æggen og på den ene side.
5. En »tyk kile« af grå flint med 4-sidet bane og slebet på breddesiderne. Den er ca. 14,8 cm lang, ca. 5,0

cm bred og ca. 3,7 cm tyk. Kilen har ved baneenden spor af stenens naturlige overflade og er i oldtiden beskadiget ved æggen. Også de no. 4 og no. 5 tilføjede beskadigelser synes forsætlige.

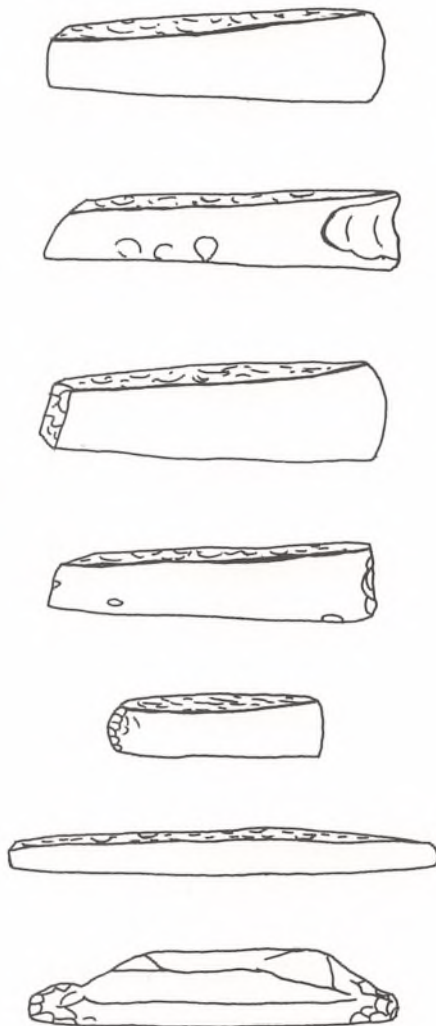

Fig. 18. J. Jensens skitser af flintøkser, mejsel og ildsten fra jættestuen »Gåsehøj« (omtegnet af C. Oksen).

6. En smalmejssel af lysegrå flint med 4-sidet bane. Den er meget smukt slebet overalt og er ca. 21,5 cm lang, ca. 2,2 cm bred og ca. 2,2 cm tyk.
7. En ca. 5,9 cm lang, ca. 1,8 cm bred slet tildannet, bladformet pilespids af flint.
8. Et ca. 10,9 cm langt, ca. 2,6 cm bredt redskab, der er dannet af en flintflække, og som i hver ende har ligesom en skaftunge tilhugget med små fine slag.
9. En ca. 12,8 cm lang, ca. 3,9 cm bred flintflække.
- 10-14. Fem almindelige ca. 5,2-11,1 cm lange flintflækker.
15. En del skår af et lerkar, som det lykkedes mig at samle. Dette er skålformet med en højde af ca. 14,4 cm, en bredde foroven af ca. 31,2 cm og en bredde i bunden af ca. 6,5 cm. Både indvendig og udvendig er karret udstyret med fordybde prydelser dannede af punkter og streger. På den indvendige side findes to omløbende streger under randen og herunder punkter i zigzaglinie; på ydersiden ses under randen to omløbende linier og længere nede igen to sådanne, mellem disse to dobbeltlinier og under den inderste af disse findes atter regelmæssigt anbragte punkter (fig. 19).
16. En sønderbrudt, rørformet ravperle.

I det følgende år lod ejeren et par store sten bortføre fra »Gåsehøj«, dog ikke fra kammeret, men fra foden af højen, der for øvrigt indtil dato ikke er blevet yderligere mishandlet, end den var i forvejen.

Fig. 19. Lerkarret fra »Gåsehøj«.

D. Lille gangbygning i »Jynovnen«, en langdysse på Ginnerup mark (fig. 20)

I en dalsænkning på Ginnerup mark og omtrent midtvejs (lidt til vest) mellem gangbygningerne på Nederslemming mark og »Gåsehøj« på Fannerup mark fandtes en langdysse, der benævnedes »Jynovnen«. Denne var beliggende på en lod, matr. no 2a af Ginnerup, hvilken i august måned 1866, da jeg undersøgte dyssen, tilhørte gårdmand Andreas Petersen Dolmer, mens den nu hører under ejendommen »Godthåb«. Langdysen havde retning omtrent fra øst mod vest, men den rektangulære stenindfatning om foden af den var meget forstyrret og havde nu kun 10 sten tilbage. Længden af indfatningen må imidlertid noget nær have været ca. 18,8 m, og dens bredde henimod 7,5 m, mens jordhøjen inden for hævdede sig indtil ca. 2,8 m over den omgivende marks overflade. Henimod midten af indfatningen fandtes en mindre gangbygning, der var ret godt bevaret, og hvis vældige, nu helt blottede dæksten var synlig i en fordybning foroven i højen tillige med toppen af nogle af sidestene for gangbygningens kammer. Dette var af 7-sidet form med en sten på hver af de 6 sider og åbent på den 7. side mod sydøst, hvor indgangen fandtes. Gangen, som førte imod denne, var nu uden dæksten, men havde to sten på hver side, af hvilke de inderste også hørte til kammeret samt en tærskelsten for hver ende.

Kammerets indvendige vidde målt i bunden er fra midten af den nordøstlige til midten af den sydvestlige vægsten ca. 2,2

m, og fra tærskelstenen til det modstående hjørne ca. 2,5 m. Højden af kammeret er ca. 1,8 m, og dækstenen over dette har en længde af ca. 3,2 m, en bredde af ca. 2,8 m samt en tykkelse af ca. 1,1 m. Gangen er ca. 1,6 m lang, ca. 0,6 m bred og ca. 1,4 m høj. Dens tærskelsten havde hver især en højde af ca. 0,3 m over bunden.

Formen af gangbygningen er noget uregelmæssig, idet gangen er skævt stillet mod kammeret, men den er i øvrigt op-

ført med megen omhu og af smukke sten. Dækstenen synes kløvet på den underste flade, og sidestenenene i kammeret, hvilke hælder noget indad, er jævne og glatte indadtil. De forneden mellem sidestenenene værende mindre åbninger var omhyggeligt lukkede med flade sten lagt oven på hinanden, og på bunden af kammeret forekom en brolægning af flade, som regel udkløvede sten af forskellig størrelse. I gangen var bundbelægningen opbrudt.

*Gangbygning i en Langdyssse
paa Ginnerup Mark.*

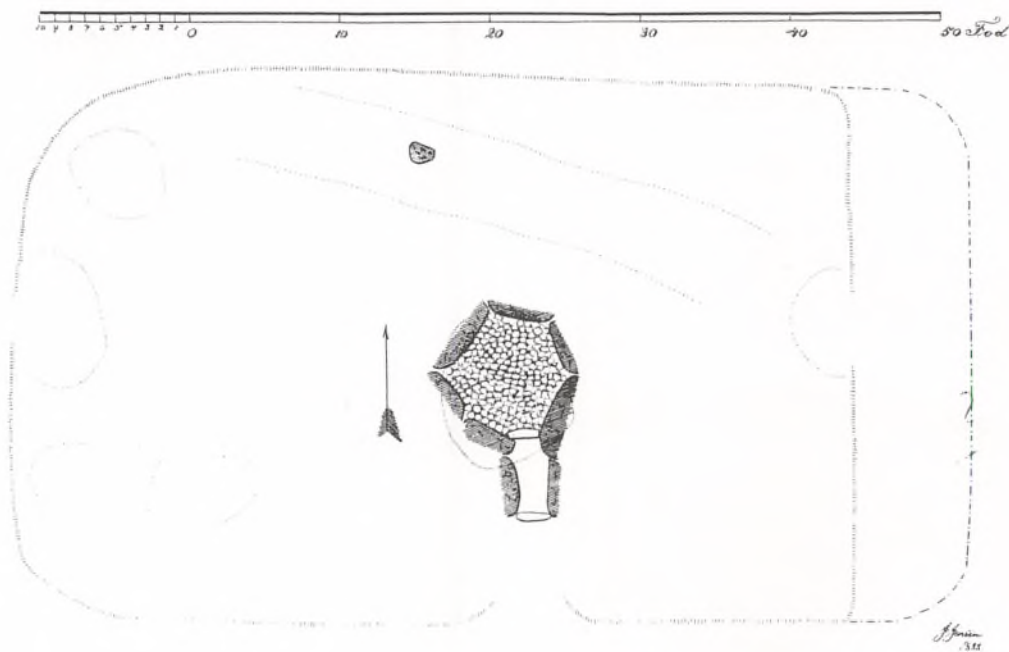

Fig. 20. J. Jensens tegning af langdyssen »Jynovnen« på Ginnerup Mark.

Mens gangen var fyldt med jord og skjult under højens grønsvær, nåede fylden i kammeret kun op til omtrent ca. 0,5 m fra dækstenens underste flade. Foroven bestod denne fyld af løs muldjord blandet med marksten, derpå fulgte løs, grusholdigt muld, indtil man omtrent ca. 0,3 m over bundbelægningen i kammeret stødte på en ganske lignende belægning af for størstedelen udkløvede, flade sten. Mellem disse lag forekom grus, og oven på det nederste af dem hvidbrændte flintskærver med mange iblandede kulbrokker. Oven på skærverne fandtes adsplittede levninger af 5 ubrændte, menneskelige skeletter, der syntes at være ødelagte ved vold. De tilhørende kranier var i små stykker med gamle brud, og alle større knogler var overbrudte. Af dyrelevninger forekom to store vildsvinetænder.

Mellem de to stenbelægninger nederst i kammeret og formentlig ovenpå de hvidbrændte skærver fandtes følgende oldsager:

1. En ca. 2,6 cm lang hjerteformet pilespids af flint.
2. En ca. 6,3 cm lang, ca. 1,3 cm bred spydformet pilespids af flint med skafttunge.
- 3-5. Tre almindelige ca. 5,7-7,8 cm lange flintflækker.
6. En ca. 14,4 cm lang såkaldt benmejsel, der er ca. 1,3 cm bred ved æggen, men som er beskadiget ved den modsatte ende.
7. En ca. 5,2 cm lang i begge ender afbrudt pren af ben.
- 8-23. Af ravperler og ravstykker en del, men de fleste af disse hensmuldrede ved berøring. Kun 5 nogenlunde hele perler og 8 små utildannede ravperler optoges. Blandt perlerne er to rørformede, 1 tenformet og 2 gennemborede, men forøvrigt utildannede ravstykker.

Oven på den øverste af de to stenbelægninger forneden i kammeret fandtes hen-

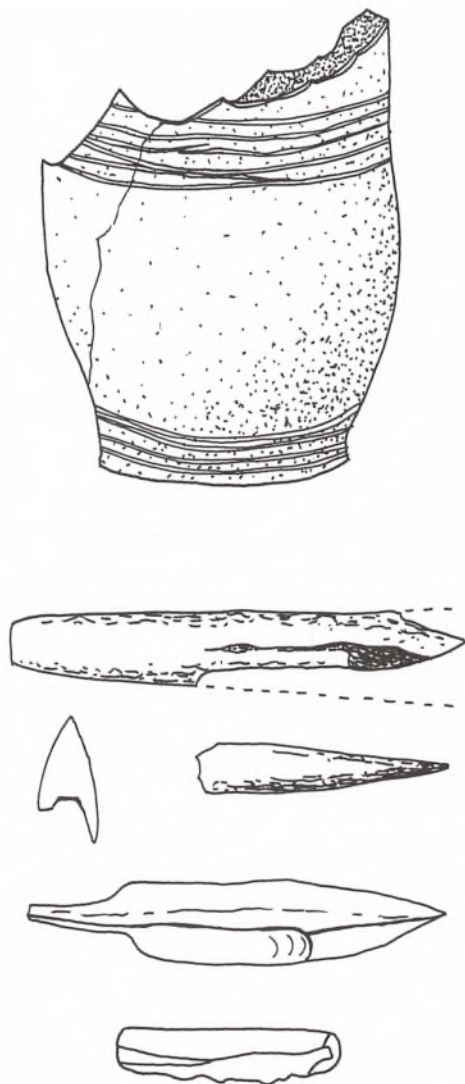

Fig. 21. J. Jensens skitser af lerkar, benmejsel, benpren samt flækkeredskaber fra langdyssen »Jynovnen« (omtegnet af C. Oksen).

stående to hele lerkar, som blev noget beskadiget under gravningen. Desuden henlå her et stort skår af et tredje lerkar.

24. Det ene af karrene er af krukkeform, ca. 7,8 cm højt, ca. 7,8 cm bredt over bugen og ca. 4,7 cm bredt i bunden; ved munden har bredden været omtrent ca. 5,2 cm, men randen er her bortstødt. Karret er udstyret med uregelmæssigt omløbende stregeprydelse både om bugen og om foden (fig. 21).

25. Det andet kar er af skålform, ca. 9,1 cm højt, ca. 7,0 cm bredt i bunden samt ca. 13,8 cm bredt foroven, men uden prydelser.

26. Et skår, som har hørt til den ene side af et større kar end de foranbeskrevne. Det har prydelser dannet af fordybede punkter i lige og parallelle rækker. Gangen syntes tidligere at have været fuldstændig udtømt.

Da ejendommen, Godthåbs bygninger, i halvfjerdsere blev opført, hentede man grundsten til disse fra indfatningen om dyssen, der nu kun har en eneste sten tilbage, og senere blev en del af jordhøjens østlige ende bortført på en længde af ca. 2,5-3,1 m. Imidlertid forblev den i langdyssen værende gangbygning urørt, og denne er nu fredlyst under Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevarelse.

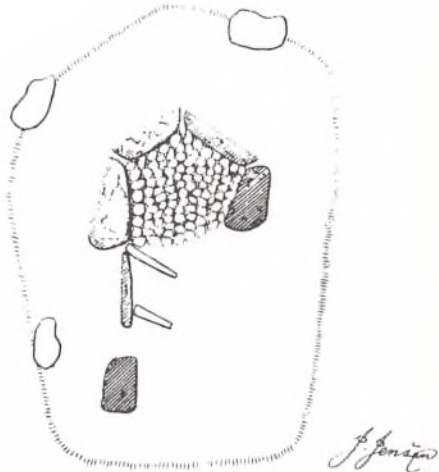

Fig. 22. tv. Storstensgraven på Skærvad Mark.

E. Lille gangbygning på Skærvad mark (fig. 22)

På en under hovedgården Skærvad hørende lod, som gårdens møller, Laurs Busk, havde i fæste, fandtes tidligere en lille lav jordhøj, der var beliggende omtrent ca. 1,1 km sydøst for gårdens bygninger og i samme linie, som de to foranskrevne på den tilstødende Nederslemming huslod liggende gangbygninger samt i en afstand af ca. 267 m vestsydvest for den nærmeste af disse. Den nævnte høj, som hævede sig omtrent 1,9 m over den omgivende agermark, var af langagtig form med retning fra øst mod vest og havde en længde af ca. 6,3 m samt en bredde af ca. 4,4 m. En tæt vækst af lyng og revlingebuske dækkede siderne af højen, men denne var dog tidligere forstyrret; efter fæsterens udsagn havde man således for mange år siden, engang Skærvad vandmølle var under ombygning, hentet sten til en dæmningsmur fra højen, og blandt disse havde været »en meget stor sten, der havde ligget oven i denne, oven på andre svære sten«, hvilke sidste var forblevet liggende, da de nåede langt ned i grunden og »var for besværlige at komme til«. Ved foden af højen henlå 4 sten omstyrtede på nær én, der formodentlig var levninger af en indfatning om denne, som måske har været kredsformet, da højen efter stigende oprindeligt har været rund.

I forventning om i det indre at finde levninger af en begravelse anmodede jeg

ejeren, proprietær Carøe, om tilladelse til at undersøge højen, hvilken meget imødekommende blev mig indrømmet. Ved derefter (i august måned 1866) at afdække grønsværen i højen kom 4 store sten til syne, som henhørte til kammeret for en mindre gangbygning uden overligger.

Kammeret havde været af 6-sidet form med indgang på den ene side imod øst, men den nordøstlige sidesten for dette manglede. Gangen var uden dække, uden sidesten på nordsiden og havde en sten på sydsiden samt en tærskelsten mod hver ende.

Sidestenen i kammeret var omtrent lige høje over bunden af dette, nemlig ca. 1,6 m, og vidden af kammeret, indvendig målt, var fra det nordlige til det sydlige hjørne ca. 1,7 m, fra tærskelstenn til den modstående sidesten ligeledes ca. 1,7 m. Afstanden mellem de to tærskelsten i gangen var ca. 0,6 m, og disse hævede sig hver især ca. 0,3 m over den naturlige bund.

Formen af kammeret må have været temmelig regelmæssig, og de 4 tilbageværende sten i dette var smukke samt nøjagtigt sammenstillede. De var desuden jævne på de mod gravrummet vendende flader og hældede noget indad. Gangen var skævt stillet imod kammeret og løb i flugt med den sydlige sidesten i dette. Imidlertid er det muligt, at gangens sidesten tilige med begge tærskelstene, der alle var flade, udkløvede sten, er blevet forrykket ved de i højen foretagne tidligere gravninger.

Fylden i kammeret var meget blandet og bestod foroven af muld, marksten og kampestensskærver, længere nede af

grusholdigt muld, som heller ikke var fri for fremmed indblanding. I en dybde af henimod ca. 1,3 m fandtes i et lag af flade, for en del udkløvede sten og en halv snes tommer under dette lå på den naturlige bund en brolægning af lignende sten. Rummet mellem disse to lag, af hvilke det øverste var delvis opbrudt, var udfyldt med hård, mørk jord blandet med flintsten, kulbrokker samt små skår af lerkar og var lejet for gravgodset.

Gangen havde vistnok tidligere været fuldstændigt udgravet, og der fandtes ingen bundbelægning på dennes plads.

De fundne oldsager består af følgende genstande, som forekom i den mørke jord i bunden af kammeret med undtagelse af no. 2 og no. 4, der fandtes øverst i fylden i dette:

1. En ca. 13,3 cm lang lancetformet spyd- eller lansespids af blåsort flint med afstumpede savtænder.
2. Et ca. 7,8 cm langt, ca. 3,9 cm bredt brudstykke (spidsen) af en kniv eller lansespids af lysegrå flint.
3. En ca. 11,7 cm lang, ved æggen ca. 1,3 cm tyk såkaldt »flad kile« med aflang 4-sidet bane. Den er smukt slebet på de to bredder og er meget skarp ved æggen.
4. En ca. 12,4 cm lang, ca. 7,2 cm bred, ca. 3,9 cm tyk kile af grå flint med spor af slibning på bredderne. Den er allerede i oldtiden blevet en del beskadiget.
5. Seks almindelige ca. 5,2-13,1 cm lange flintflækker.
6. Brudstykker af 3 forskellige noget uformelige ravperler med gennemboring.
7. Et skår af et sortbrændt lerkar uden ornamentering.

Både på bunden af kammeret og højere oppe i fylden fandtes enkelte menneskelige skeletdele, brændte og ubrændte, de sidste i stærk opløst tilstand.

På foranledning af fæsteren af lodden blev levningerne af den her omhandlede gangbygning fuldstændigt sløjfet i 1884, og pladsen for denne indtaget til dyrkning.

F. Andre stenalders grave i Ginnerup sogn

Af andre stenalders grave i Ginnerup sogn end 4 af de foranbeskrevne er såvidt mig bekendt, kun bevaret en langdysse på Skærvad mark, »Humsterhøj«, der i 1880 blev undersøgt af dr.phil. Henry Petersen, og hvilken jeg derfor finder det overflødig nærmere at omtale her. Muligt er det imidlertid, at flere af de herværende runde jordhøje dækker over grave fra denne periode.

I midten af tresserne fandtes i sognet levninger af 5 andre dyssegrave, der senere er blevet helt ødelagte, nemlig:

En langdysse på Slemminggårds mark, som var beliggende på en lavning henimod 262 m nordnordvest for denne gårds bygninger og omtrent ca. 0,7 km østlig for »Nederslemming gangbygning I.« Den havde retning fra øst mod vest og havde haft en rektangulær stenindfatning om foden af ca. 41 m længde, men af ubestemmelig bredde, da dens få tilbageværende sten, dengang jeg i 1866 gjorde bekendtskab med dyssen, var ude af plads. Jordhøjen derimod havde en bredde af henimod 25 m. Denne hævede sig henimod sin vestlige ende til en højde af noget nær 3 m og omtrent midt i højen fandtes rester af et gravkammer, nemlig 3 siderestene for et sådant, hvis indbyrdes stilling antydede, at dette havde været af 6-sidet form.

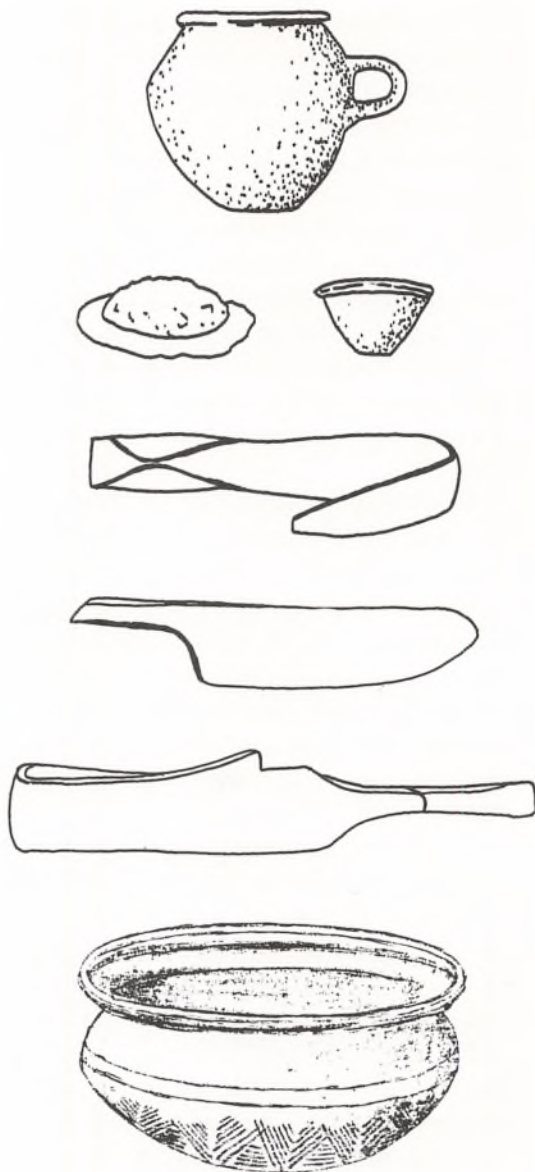

Fig. 23. J. Jensens skitser af lerkar, skjoldbule, sværd og spydspids fra jernaldergrave i en langdysse på Nederslemminge Mark (de øverste omtegnet af C. Oksen).

I 1868 lod den daværende ejer af Slemminggård, proprietær R. Lund, dyssen sløjfe for at anvende fylden på de simple steder af sin mark; men der blev efter sigende ikke fundet noget gravgods ved udtømningen af kammeret. Derimod fandtes på to forskellige steder i den høje vestlige del af højen, og omtrent ca. 1,3 m under ryggen af denne begravelse fra jernalderen med gravurner, kar af ler og genstande af jern, såsom brudstykker af to sværd, af hvilke det ene havde været sammenbøjet, en ligeledes sammenbøjet lansespids samt en skjoldbule, men jernsagerne var i meget høj grad fortærede af rust, og de fleste af karrene sønderbrudte. Et enkelt kar, og måske også andre ting fra dette fund, blev af proprietær Lund indsendt til den historiske samling i Århus. De øvrige dele af fundet må betragtes som tabte, idet der dog er bevaret tegninger af 3 andre af de hertil hørende lerkar (fig. 23) (19).

En langdysse på Fannerup mark, der lå i bunden af en slugt nærved bredden af det nu tørlagte Kolindsund på matr. no. 4d af Fannerup og tilhørte husmand Niels Thygesen Rasmussen Degn, indesluttede et forstyrret kammer. Den havde om foden en kun delvis bevaret stenindfatning med omtrentlig retning fra øst mod vest og med en længde af henved 15 m samt med en bredde af ca. 6 m. Dyssen blev sløjfet i 1878 for at give plads til byggegrund, og man fandt da »et par stenkiler« inde i kamret. Tillige gjorde man ifølge ejerens forklaring den iagttagelse, at dyssen var opført oven på en køkkenmødding, der indtog bunden af den nævnte

slugt og tillige strakte sig opad siderne af denne, samt over på naboens mark mod nord, husmand Johannes Hovgaards, hvor den endnu spores.

En langdysse på Fannerup mark på matr. no. 4a af Fannerup, som nu tilhører gård-ejer og sognefoged Severin Kolind, fandtes tidligere en langdysse, men i 1868 var kun enkelte af randstenene for denne og et par af kammerets sidesten levnede, og i 1887, da jeg sidst var på stedet, var kun den stærkt afgravede jordhøj tilbage.

En runddysse på Fannerup mark, der fandtes på matr. no. 2a, som for tiden tilhører gårdejer Bang, havde endnu i 1870 en fuldstændig stenindfatning om foden, og midt i denne et 5-sidet gravkammer uden dæksten. Den er for 4 à 5 år siden blevet fuldstændigt jævnet.

Et fritstående dyssekammer på Fannerup mark på matr. no. 5b blev sidst i tresserne ødelagt af ejeren, boelsmand Peder Andersen Kande.

Af endnu *tidligere tilintetgjorte stenalderes grave* i sognet, om hvilke dog mindet er bevaret, kan anføres følgende:

En runddysse på Slemminggårds mark, der lå ca. 5,0 km nordøst for gårdens bygninger og ca. 5,2 km østsydøst for den føromtalte langdysse på gårdens mark.

En langdysse på Fannerup mark. Denne havde ligget på matr. no 4a i nærheden af førnævnte langdysse på samme lod.

Tre dyssegrave på Constantia mark, af hvilke den ene er ødelagt allerede for over et halvt århundrede siden, medens de to andre gik til grunde i begyndelsen af treserne, da gården blev ombygget, og man manglede sten til grund og brolægning.

Ginnerup sogn optræder således med 16 grave fra stenalderen, nemlig 3 store gangbygninger, 6 langdysser, 2 runddysser og 5 dysser af uvis form.

I ENSLEV SOGN

G. Lille gangbygning i en langdysse på Kirial mark (fig. 24)

På Kirialgården - det nuværende Aagaards mark (på matr. no. 2 af Kirial), findes en mindre langdysse med en lille, tildels fritstående gangbygning, der endnu er ret godt bevaret. Dyssen ligger på en lavning tæt nord for Randers-Grenå chausseen, og ca. 310 m østnordøst til øst

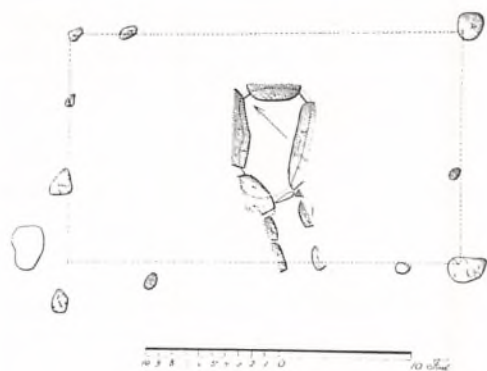

Fig. 24. J. Jensens tegning af en dysse på Kirial Mark.

for Aagaards bygninger. Af den rektangulære ca. 9,4 m lange, ca. 5,6 m brede indfatning om foden af dyssen, hvis retning er fra nordvest imod sydøst, er i alt 15 sten tilbage, nemlig 3 på den nordøstlige side, 3 på den nordvestlige side, af hvilke en er omstyrtet, 3 på den sydøstlige side og 6 på den sydvestlige side, hvoraf en er væltet. Jordhøjen, som når en højde af indtil 1,4 m, går ud over stenindfatningen og skjuler måske flere sten i denne under sin fyld. Gangbygningens kammer, der er dækket med en stor overligger, er anlagt omtrent midt i indfatningen. Det har 4 store sidesten, som er stillet i en uregelmæssig firkant, i hvis ene hjørne imod sydvest indgangen findes. Den mod denne førende, skævt stillede gang, hvis retning er østnordøst til vestsydvest, er uden dæksten, men har 2 sten på den vestnordvestlige side samt 3 sten på den østsydøstlige side; en fjerde sten, den næstyderste, er bortført fra denne side. I den inderste ende af gangen findes en lav tærskelsten.

Kammeret havde en indvendig højde af ca. 1,6 m, en vidde fra det østlige til det vestlige hjørne af ca. 2,2 m, og fra tærskelstenen til det nordlige hjørne på ca. 2,5 m. Dækstens længde var ca. 2,5 m, bredden af denne var indtil ca. 1,6 m, og tykkelsen af den var ca. 1,0 m. Gangen, der når ud til indfatningen om dyssen, i hvilken dens to yderste sten havde plads, er ca. 1,8 m lang, ca. 0,6 m bred, samt ca. 0,9-1,3 m høj, og tærskelstenen for dens indre ende er ca. 0,3 m høj.

Formen af kammeret er uregelmæssig, og dette er opført af ulige store sten, som frembyder mindre jævne flader ind mod

gravrummet, men åbningerne imellem disse forneden er omhyggeligt udfyldt med flade sten.

Da jeg i foråret 1867 opholdt mig i besøg hos Kirialgårdens daværende ejer, proprietær Sophus Anckersen, benyttede jeg lejligheden til nærmere at undersøge denne lille gangbygning, der allerede dengang, siden før mands minde, var udtømt omtrent til bunden. På denne fandtes en belægning af flade kalksten, og oven på disse forekom spredte nogle stærkt opløste levninger af et menneskeskelet samt følgende oldsager:

1. En ca. 10,7 cm lang, ved æggen ca. 4,8 cm bred, ca. 1,3 cm tyk såkaldt »flad kile« af mørk blåsort flint. Den er smukt slebet overalt og er afrundet ved banen.
2. En ca. 8,7 cm lang, ca. 2,8 cm bred flintflække.
3. En ca. 9,4 cm lang, ca. 5,0 m bred flække af grå flint, der er tilhugget i den ene ende og langs den ene side med små fine slag.
4. Et fladt, rundagtigt ravstykke, der er gennemboet, men for øvrigt utildannet.

Gangen havde tidligere været fuldstændig udtømt.

At dyssen har holdt stand over for det nære chaussee-anlæg nogle år senere, og ved flere andre lejligheder skyldes proprietær Anchersens bevågenhed, idet han, ligesom også de senere ejere af gården, på opfordring har værnet om den. Af en af disse, proprietær Ramsing, er dyssen under den 14. juni 1880 skænket til fredlysning under Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring.

H. Andre stenalders

grave i Enslev sogn

Med undtagelse af den lille langdysse på

Kirial mark findes nu intet mindesmærke fra stenalderen bevaret i Enslev sogn, men to sådanne er gået til grunde i løbet af de sidste 20 år, og to andre, om hvilke endnu haves svage oplysninger, er sløjftet længe forinden.

Den store gangbygning i Brønhøj på Enslev mark, som er beskrevet i Årbøger for nordisk Oldkyndighed 1866, er således efterhånden blevet fuldstændigt ødelagt. (20). Ved en i 1867 på foranledning af den daværende ejer af højen, gårdmand Anders Rasmussen Præst, foretagen gravning efter sten i denne, fandt arbejdereren, husmand Terkild Mogensen af Enslev, forskellige oldsager m.m. Ifølge denne mands forklaring, forekom nemlig uden for gangbygningen og opad kammerets og gangens sydlige sidesten, på bunden af højen, flere hovedskaller og andre menneskelige skeletdele, ved hvilke henlå (fig. 25):

1. En ca. 18,3 cm lang, såkaldt »flad kile«, som er slebet på bredsiderne og har gnideflader på den ene af disse. Den er i oldtiden beskadiget og påny tilhugget ved æggen.
2. Et ca. 13,9 cm langt brudstykke (baneenden) af en på bredsiderne slebet, såkaldt »tyk kile« med 4-sidet bane.

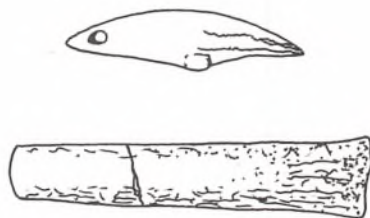

Fig. 25. J. Jensens skitser af tandperle og benmejsel fra jættetøsten »Brønhøj« (omtegnet af C. Oksen).

3. En ca. 14,4 cm lang smalmesjel af ben, der er afrundet for æggen, hvor den er ca. 1,9 cm bred. Den blev overbrudt under arbejdet.

4-16. Tretten ved rodenden gennemborede hundetænder.

17. Et ca. 7,4 cm langt brudstykke af en flintflække, som for enden og langs den ene æg er tilhugget med små fine slag.

Endvidere fandtes flere prene eller nåle af ben, hvilke desværre gik helt tabt.

I 1887 i forvinteren blev de sidste sten af gangbygningen udgravet, slagne og bortført, og ved denne lejlighed, hvor jeg jævnligt var personlig til stede, fandtes i fylden på kamrets bund længst mod nord:

18. En ca. 3,3 cm lang, ca. 1,7 cm bred tværeget pil, der er dannet af en slebet kile.

19. En aflang, rund ravperle, som engang har været gennemboret på tværs på midten og ved den ene ende.

Mellem nogle sammenhobede koltringsten på gangbygningens plads fandtes endvidere henkastet:

20. En ca. 14,4 cm lang, såkaldt »tyk kile« af matlys, grå flint, der er slebet på de to bredsider, men som vistnok allerede i oldtiden er beskadiget ved æggen.

Ved udgravningen af stenene i den nordlige ende af gangbygningens kammer blev man endelig opmærksom på, at der i højfylden forekom en slags affaldsdyng, som bestod af 3 forskellige ca. 5,2-10,4 cm mægtige lag, adskilt ved ca. 0,62-0,93 m tykke gruslag og bestående hovedsageligt af østersskaller, hvorimellem enkelte kulbrokker forekom. Mellem skallerne fandtes en underkæbe af en sæl samt enkelte fugleben. De kridhvide dyngelag trådte skarpt frem i højfylden og lader sig endnu påvise i den tilbageværende del af denne.

En langdysse på Aagaard mark, der var beliggende ca. 496 m østsydøst til øst for gårdens bygninger i retning fra øst mod vest, havde i 1868 kun enkelte af indfatningens sten tilbage, men længden af denne skønnedes at have været henimod ca. 15 m, og af sidestenene for et gravkammer, som havde ligget i indfatningens midte, var kun to tilbage. Ved anlægget i 1865 af Randers-Grenå chausseen, der kom til at løbe lige opad dyssen, blev denne ganske ødelagt.

Af endnu tidligere tilintetgjorte dyssegrave i Enslev sogn kendes:

Et par »*Stenovne*« på *Kirial mark*, der ifølge meddelelse af gårdejer, Søren Madssen, havde ligget på dennes mark (matr. no. 1 af Kirial), omtrent 450 m nordvest for den fredede langdysse på Aagaard mark på en lavning ved munden af en slugt, men som i halvtresserne blev »slået i stykker«.

Enslev sogn har derefter haft i alt 5 stenalderens grave, nemlig 1 stor gangbygning, 2 langdysser og 2 grave af uvis form. De ikke talrige, runde jordhøje, som endnu er tilbage i sognet, er alle helt eller delvis undersøgte, og der er næppe nogen af disse, der indeslutter nogen grav fra stenalderen.

J. JENSENS UNDERSØGELSER - 100 ÅR EFTER

Det er nu ca. 100 år siden, løjtnant Jensen foretog sine udgravninger og skrev sit manuskript. Alligevel er hans beskrivelser af anlæg og fund så omhyggelige, at det kan bruges som kildemateriale den dag i dag.

De to sogne, løjtnant Jensen beskriver, ligger ved siden af hinanden på nordsiden af Kolindsund, umiddelbart vest for Grenå. I sognene kendte han i alt 21 stenaldergrave, flest i Ginnerup sogn. Et par af de anlæg, som han har hørt fortælle om, må dog karakteriseres som tvivlsomme. Ved Nationalmuseets registrering af oldtidshøjene i de to sogne blev kun registreret 12 grave fra denne periode. Heraf er endvidere kun fire bevaret i dag, ikke mindst takket være Jensens indsats. Resten er sløftet, stenene anvendt til anlægs- og byggearbejder, jorden til gødning af markerne. Kendskabet til de fleste af de to sognes oldtidsminder skyldes således alene løjtnant Jensens optegnelser. Men allerede på Jensens tid var mange af anlæggene stærkt ødelagt. Og når løjtnanten fortæller, at den store jættestue ved Nedslemming efter undersøgelsen anvendtes som fårefold, undrer det ikke. Det blev mange af storstensgravene i gamle dage.

De fleste anlæg er dysser fra tiden omkring ca. 3.500 år f.v.t. To er rundhøje, 8 langhøje, mens højens form ikke kunne ses på de sidste. De har sandsynligvis alle oprindeligt haft en række sten stående ved højfoden som afgrænsning af højen. De fleste af disse sten var dog fjernet. Ligeledes var kamrene i flere af højene så ødelagte, at deres oprindelige form ikke mere kunne ses. Langhøjene er generelt orienteret øst-vest eller nordvest-sydøst, og længden varierede fra 9 til 40 m. De fleste var dog så stærkt forgravet, at deres oprindelige proportioner vanskeligt kunne bestemmes.

Der kendes ingen af de ældste kisteformede dyssekamre i sognene. Derimod er

de polygonale dyssekamre velrepræsenteret. Som nævnt er det også Djurslands almindelige dysseform. Til denne type må henregnes dyssen på Skærvad mark (fig. 22), en af dysserne på Fannerup mark, samt det ene kammer i langdyssen »Humsterhøj«. Kamrene er 5-6-kantede, sat af 4-5 sidesten og én dæksten. Ved indgangen ses tærskelsten og uden for disse korte gange. Der er tømurskonstruktion mellem sidestenene og brolægning på kammerbunden. Kamrene er ca. 1,7 m i diameter og 1,6 m høje. Alle de gravgaver, som fandtes i dyssen på Skærvad mark, synes at stamme fra efterbegravelser i sen jættestuetid (flintøkserne) og dolktiden (flintdolkene). Derimod har »Humsterhøj« givet fund fra dyssetid.

Denne langdysse nævnes blot af J. Jensen, men er nok så interessant. Den eksisterer stadig, er ca. 30 m lang i retningen øst-vest, ca. 9 m bred, og i den vestlige ende ses et 6-kantet gravkammer sat af 5 sidesten og en delvis sprængt dæksten med skålgruber. I kammerets sydende ligger en tærskelsten, og uden for denne findes en gang af tre par sidesten. Ved udgravningen i 1878 fandtes fragmenterne af to lerkar (bl.a. halsen af en kraveflaske), to flintdolke, en mejsel, en flækkekniv, en rørformet perle af kobber samt en del ravperler (fig. 26). Et sandsynligvis lignende kammer i dyssens østende var tidligere ødelagt af en stenhugger, som havde fundet et lerkarfragment, en stridsøkse, to flintøkser, en flintkniv og nogle ravperler (fig. 27)(21). Blandt gravgaverne i vestkammeret tilhører kraveflaskefragmentet og sandsynligvis også kobberperlen og et par af ravperlerne dyssetiden.

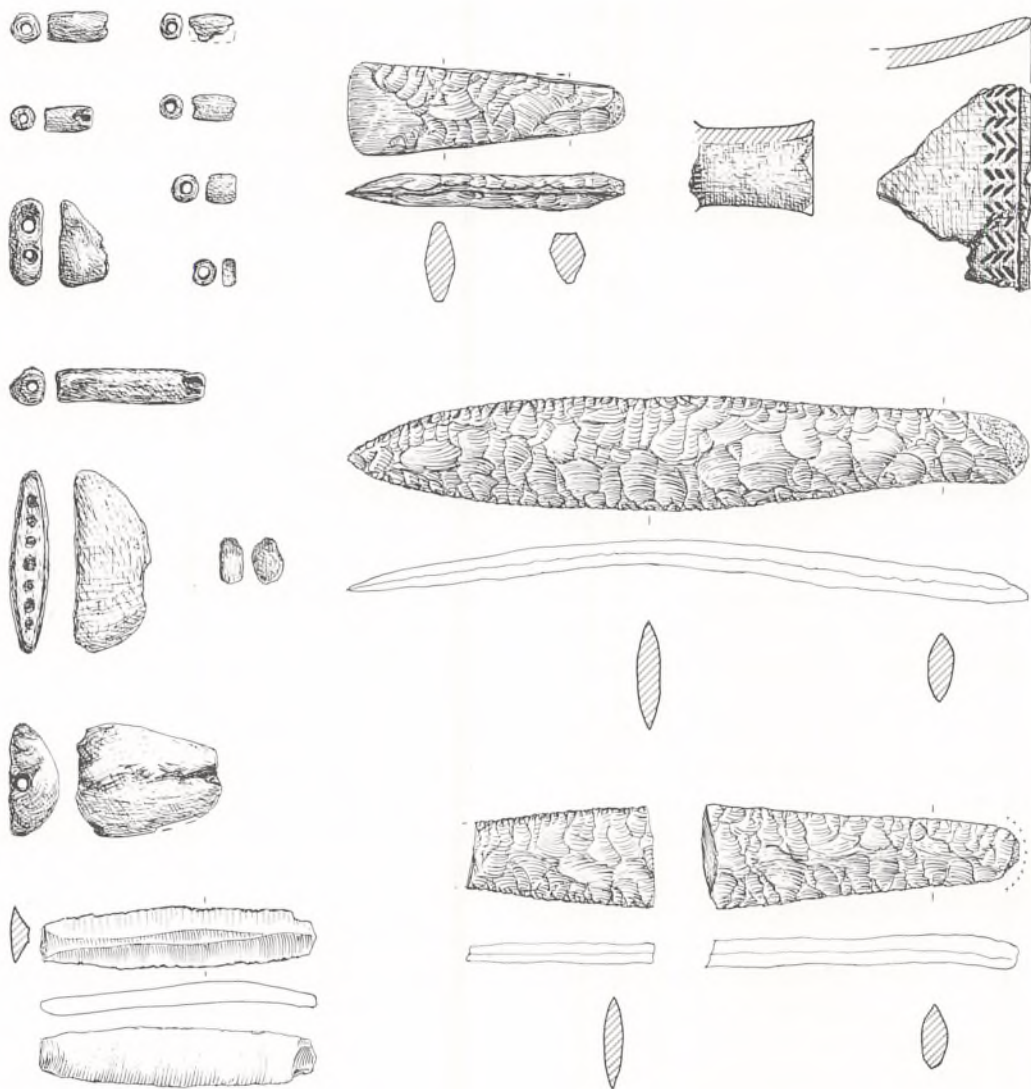

Fig. 26. Lerkarskår, flintdolke, flintmejsel, flække og ravperler fra det vestlige kammer i langdyssen »Humsterhøj«. Tegnet af Henning Ørsnes (1:3).

Fig. 27. Stridsøkse, flintøkser, lerkarbund, flintkniv og ravperler fra det østlige kammer i langdyssen »Humsterhøj«. Tegnet af Henning Ørsnes. (1:3).

Det samme er tilfældet for stridsøksen, nogle af ravperlerne samt sandsynligvis også flintøkserne fra østkammeret. De øvrige oldsager stammer fortrinsvis fra efterbegravelser i jættestue- og dolktid. Særligt kobberperlen er interessant, fordi kun nogle ganske få stykker er fundet i dysser eller jættestuer.(22).

Den ene langdyse ved Slemmingegård har i midten muligvis også haft et polygonalt dyssekammer, men her var kun tre sten tilbage, da J. Jensen undersøgte stedet. Langdyssen er imidlertid speciel ved den meget høje vestlige ende og de jernaldergrave, som fremkom her (fig. 23). Flere årtusinder efter at dyssen blev bygget, har man her anlagt en ny gravhøj oven på den gamle langdyse. I denne er derefter i århundrederne omkring Kristi fødsel begravet flere skeletter, bl.a. to mænd. De er blevet brændt inden gravlæggelsen, og med sig har de fået deres våben, sammenbøjede, som det var skik på den tid. Sådanne sekundære grave fra jernalderen, anlagt i gamle gravhøje fra stenalderen, er ingenlunde sjældne.(23).

To af løjtnant Jensens anlæg må karakteriseres som stordysser: »Jynovnen« ved Ginnerup og anlægget på Kirial mark. De ligger begge i midten af langhøje, men kamrene er en del forskellige. »Jynovnen« er polygonal, 2,2-2,5 m i diameter; Kirial-dyssens kammer er snarest pæreformet, ca. 2,5 m langt og en del smallere. De har begge haft gange, som gik ud til randstenskæden. Der er tømurskonstruktion mellem sidestenene, tærskelsten og ved Kirial også en karmsten i gangen.

Bundene er brolagt. I »Jynovnen« fandtes endog to bundbrolægninger, ca. 30 cm over hinanden. Den nederste er sandsynligvis lagt allerede ved kammerets bygning, mens den øvre er lagt i dolktiden, et par årtusinder senere. Fundforholdene i kammeret var ret komplicerede, som følge af den omfattende genanvendelse. På den nederste brolægning, som var dækket af et lag hvidbrændt flint, iagttog Jensen fragmenterne af mindst fem lig. Han bemærker udtrykkeligt, at de var forsætligt ødelagt i oldtiden. Det kan virke mærkeligt på os i dag, men her er tale om en ikke ualmindelig gravskik.(24). Ligene har i tiden umiddelbart efter døden ligget udstillet et sted ved bopladsen. Når skeletteringen var helt eller delvis tilendebragt, er en gruppe af lig samlet sammen, eventuelt også bevidst slået i stykker, og derefter placeret i en dyng i en storstensgrav. Noget tilsvarende må være foregået her i jættestuetiden eller i dolktiden. Dateringen af knoglerne er vanskelig, fordi gravgaverne i den nedre del af kammeret tilhører meget forskellig tid. Benmejslen stammer sandsynligvis fra jættestuetiden, skaftungepilen fra enkeltgravstiden og pilespiden fra dolktiden (fig. 21). Også oven på den øvre brolægning er foretaget begravelser, og de tre lerkar, som fandtes her, stammer sandsynligvis alle fra dolktiden (fig. 21). Også de to vildsvinetænder, som fandtes i anlægget, er sandsynligvis bragt ind i forbindelse med gravlæggelser.

Dyssen på Kirial mark indeholdt kun få gravgaver, og de kan efter Jensens beskrivelse kun dateres til bondestenalderen generelt.

Blandt de af løjtnant Jensen undersøgte anlæg er fire jættestuer, og manuskriptets hovedvægt ligger på beskrivelse af dem.

De to ligger kun ca. 100 m fra hinanden ved Nederslemming. Løjtnant Jensen antager, at den ene er bygget før den anden, fordi de til jættestuebyggeri bedst egnede sten er anvendt til denne. Det kan naturligvis ikke afvises, men arkæologisk kan der ikke ses nogen tidsmæssig forskel på dem. Og det er faktisk almindeligt, at indtil flere jættestuer er bygget tæt ved siden af hinanden. Det skyldes muligvis, at de personer, som jættestuerne blev bygget til, også i levende live har haft et særligt tilknytningsforhold; muligvis indgået i et større socialt fællesskab.

Alle fire jættestuer har ligget i rundhøje, og der har været randsten ved højfoden. De har været placeret enten i midten af højen eller i den ene side. Fra højfoden fører en lang gang ind til kammeret. Den rammer den ene langside, og derved adskiller disse anlæg sig fra stordysserne. De er endvidere større, ca. 10 kvm. i gulvareal. Alle kamrene har tilsyneladende haft oval grundplan. De fleste er nord-syd orienteret; de er sat af 9-13 sidesten, hvorimellem der ses tørmurskonstruktion. De har haft 3-4 dæksten, og i et par findes mellemliggersten mellem side- og dækstenene. De er ca. 5 m lange, og ca. 2 m brede og ca. 1,7 m høje. Bunden er brolagt med flade fliser og/eller hvidbrændt flint. Gangene går gerne mod øst. De er lavere end kamrene og ca. 0,6-0,7 m brede. I tre af dem sås karmsten og tærskelsten; i »Brønhøj« tillige en dørsten. Alle gangene var ødelagt i den yderste ende.

Jættestuerne er bygget lidt ind i jættestuetiden. Bortset fra et lerkarskår fra »Brønhøj« kendes ikke så tidlige fund i anlæggene. Ældst er skålen fra »Gåsehøj« (fig. 19). Den er ornamenteret i den såkaldte Blandebjerg-stil og kan med sikkerhed dateres til jættestuetidens 2. afsnit. Fra jættestuetiden i almindelighed stammer de dobbeltøkseformede og dobbeltkølleformede ravperler i »Brønhøj« og Nederslemming I. I den sidste fandtes næsten 50 ravperler af disse former. Også tværpilene, en af ravskiverne, ravsamlestykket og nogle af ravhængesmykkerne fra denne jættestue må stamme fra gravlæggelser, foretaget i jættestuetiden (fig. 14). Det samme gælder sandsynligvis benmejslen og hundetand-perlerne fra »Brønhøj« (fig. 25). Både ravperlerne og hundetandperlerne har sandsynligvis været syet på tøjet i lange rækker eller i duske.

I hvert fald Nederslemming I, »Brønhøj« og »Gåsehøj« er blevet anvendt til gravlæggelser i jættestuetidens slutning. Derom vidner de svære, tyknakkede flintøkser, den smalbladede økse samt flintmejslen (fig. 18). I den ene jættestue fandtes fire svære flintøkser, i den anden to, i den tredje fem. Forestiller man sig, at hver enkelt afdød har fået én økse med sig i graven, repræsenterer de således henholdsvis fire, to og fem begravelser på denne tid. Det er karakteristisk, at æggen på de fleste af økserne er blevet beskadiget allerede før nedlæggelsen i oldtiden. Det er et karakteristisk træk, som findes på en del af de svære jættestuetidsøkser, som fremkommer i storstensgravene og i offerfundene. Man har indviet økserne til de

afdøde ved at ødelægge æggen. Dermed har man også forsøgt at forhindre, at økserne blev stjålet fra gravene og brugt af en anden. Enhver i datidens samfund kunne se, at der var tale om en stjålet økse.

Det ildskørnede mejselfragment fra Nederslemming II stammer sandsynligvis også fra jættestuetidens slutning. Det er da, som et led i de religiøse skikke, almindeligt at brænde store flintredskaber i stykker og deponere dem ved storstensgravens randsten. Stykket kan tilfældigt være kommet ind i kammeret under dettes genanvendelse.

Enkeltgravstiden er svagt repræsenteret i jættestuerne. Fra den periode stammer den tyknakkede huløkse, som fremkom i Nederslemming I, men det er ikke sikkert, at den har ligget i kammeret. Det er muligt, at en del af flækkerne og flækkeredskaberne skal sættes i forbindelse med gravlæggelser på denne tid, men stykkerne er så ukarakteristiske, at de blot kan henføres til bondestenalderen generelt. Det samme er tilfældet for en del af ravperlerne. Skaftungepilen med tværsæg fra Nederslemming I (fig. 13, nederst til venstre) tilhører enten denne tid eller slutningen af den foregående periode. Der kendes fra hele landet kun nogle ganske få af den slags pilespidser. Sædvanligvis har bondestenalderens skaftungepile spids æg, som pilespidser fra »Jynovnen«.

De fleste gravlæggelser i jættestuerne er foretaget i dolktiden (fig. 28). Fra denne periode stammer en pilespids i »Gåsehøj«. Den har muligvis siddet i kroppen på et lig, - og været selve dødsårsagen. Tre dolke, en skraber og muligvis to ler-

For Gangbygraving I, fra Nederslemming m.	Kammer
	Gang.
For Gangbygraving II, fra Nederslemming m.	Kammer
	Gang.
For Gangbygraving i Gåsehøj på Actammøse m.	Kammer
Langdytse, Jynovnen med en Tidst	
Gangbygraving fra Ginnerup m.	Kammer
Siddet Gangbygr. fra Skovvad m.	Kammer
4. Siddet Gangbygr. i en Langdytse fra	
Skovvad m.	Kammer

Fig. 28. J. Jensens tabel over de i storstensgravene i Ginnerup og Enslev sogne fundne oldsager.

kar, som fandtes i Nederslemming II, stammer også fra dolktiden (fig. 16). Det samme er tilfældet med to dolke, tre benåle, én bronzenål og et guldsmykke, som fandtes i »Brønnehøj«. De to sidste smykker lå ved det samme skelet, som var gravlagt øverst i kammeret, liggende udstrakt på ryggen.(25).

Oversigtstabel over Fund i Stenalders Grave
i Gimmurup og Enstev Sogne i
Nordre Herred, Randers Amt.

Kilder	Andre Former	Halmkjæder	Sandsynlige Ler	Flakker	Fiskeben	Spjald	Dolke	Pile			Halmkjæder, Redskaber Skarvere o. s. m. ligende til Hængsels Redskaber Kjæder af Horn, Sten, Træg, grøntørn o. s. m.	Gjenstande af Ben			Ravperler	Lerkar		
								Spidsformede	Rektangulære	trapezformede		Kjæder	Øre, Naale	Andre Gjenstande				Hængselskæder af Ben
1	.	.	.	.	14	5	18	1	12	.	1	.	.	.	.	.	.	
2	.	.	.	27	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	37	65	1	Udgravet 1867.
.	.	.	6	2	1	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	2	.	Udgravet 1866.
5	.	.	1	6	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	1	1	Udgravet 1867.
.	.	.	.	3	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	13	3	Udgravet 1866.
1	1	.	.	6	2	.	.	.	.	.	1	1	2 Flint malander	.	.	3	1	Udgravet 1866.
1	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	Udgravet 1867.

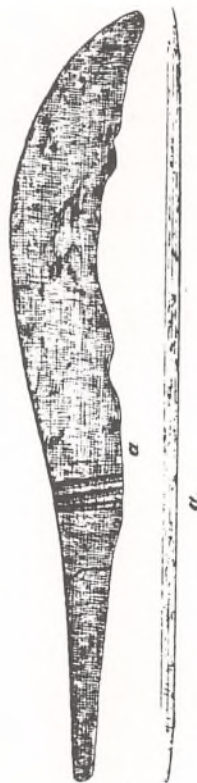
Flest genstande fra dolktiden fremkom i jættestuen Nederslemming I. Her fandtes ikke mindre end 19 dolke, 18 hjerteformede pilespidser, 1 skiferhængesmykke, en skafthulsekseformet ravperle og et lerkar (fig. 12-13). Sandsynligvis skal også et par af ildslagningsstenene dateres til dolktiden eller ældre bronzealder. De

mange flintdolke vidner om et betydeligt antal gravlæggelser på denne tid. 19 er sikre, men fra dolktidsgrave med bevaret skeletmateriale ved man, at end ikke halvdelen af de døde overhovedet får gravgaver med. Mellem 50 og 100 begravelser er derfor mere sandsynligt. De 19 dolke dækker hele redskabsformens tidsmæs-

sige udvikling. De tidlige dolke fra dolktidens begyndelse er i overtal, men i hvert fald én, og snarere to, tilhører den form, som alene optræder i ældre bronzealder. (26). De fleste af dolkene er stærkt slidd. Skaftenden på de to er endvidere omhugget til ildsten. Efter lang tids anvendelse som dolke, er de således blevet omdannet til ildsten.

Mens det i hele Nordeuropa er almindeligt på denne tid at anvende dolke som gravgave, er de mange hjerteformede pilespidser et særligt nordjysk træk. Kun her finder man så mange pilespidser i gravene, selv om 18 stykker også i Nordjylland er et stort tal. Man må tænke sig, at et eller flere af ligene har fået et helt pilekoger med i graven. Andre har fået lerkar og smykker.

Som helhed er jættestuefundet fra Norderslemming I, med sine 187 oldsager, Djurslands største gravfund fra stenalderen. Alene ved at redde dette har Jens Jensen ydet et værdifuldt bidrag til kendskabet om Djurslands stenaldergrave. Det samme kan siges om hans manuskript som helhed.

Fra en Høj paa Godthåab Mark, Ginnerup S.

Højen set fra Syd.

Fig. 29. En stærkt ødelagt grav fra bronzealderen, samt de deri fundne oldsager (øverst). Udgravet i 1884 af J. Jensen på Godthåb Mark ved Ginnerup. Fra manuskriptet »Tilfældige Småfund fra Bronzealderen, 1884-86«.

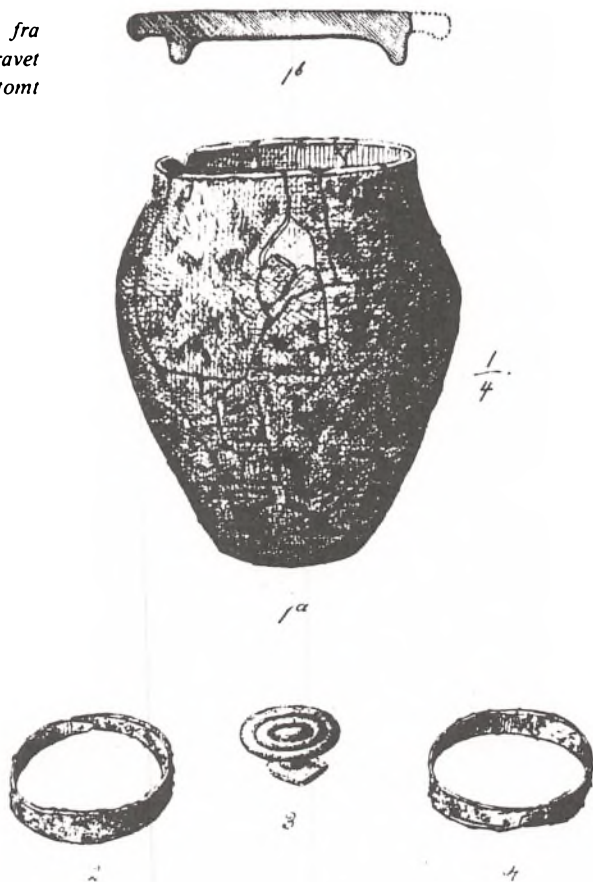
Det er klart, at man i dag vil stille en række spørgsmål til de anlæg, som J. Jensen udgravede, - spørgsmål, som han ikke var opmærksom på. Det gælder særligt højenes opbygning og fundforholdene ved randstenskæden. Omkring århundredeskiftet blev man nemlig klar over, at der i begyndelsen af jættestuetiden foregik omfattende ofringer af fødevarer, hensat i lerkar, ved jættestuerne og stordyssernes randsten. På Djursland er disse fund særlig kendt fra Tustrup, hvor Poul Kjærum

i 1950'erne undersøgte en række vigtige storstensgrave.(27). Disse offerfund kendte Jens Jensen ikke, og har derfor heller ikke fået dem med. Da anlæggene imidlertid var stærkt ødelagt, kan de også tidligere være fjernet.

Generelt må det siges, at Jens Jensen ved sin arkæologiske virksomhed reddede en lang række iagttagelser og fund, som også i dag har betydning ved udforskningen af Djurslands oldtid.

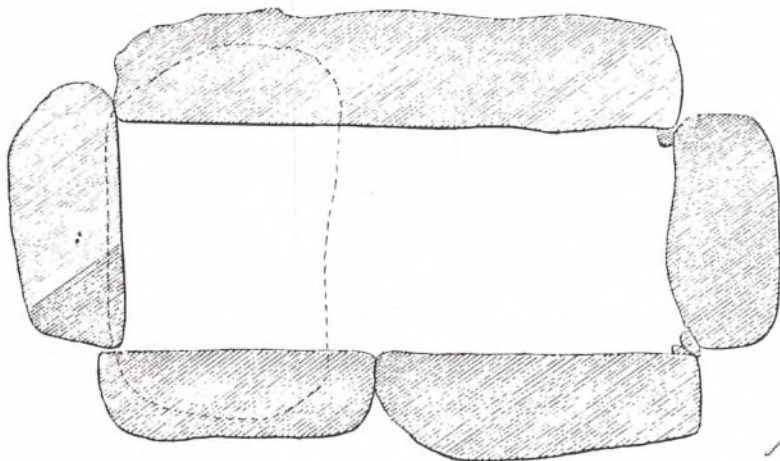
Klaus Ebbesen

Fig. 30. Urnebegravelse fra yngre bronzealder, udgravet af J. Jensen 1887 i en højtomt på Glatved Mark.

Noter

1. Se J. Brøndsted, Danmarks Oldtid I, 1957 s. 197 ff. - P. V. Glob, Danske Oldtidsminder, 1967 s. 37 ff. samt for de nyere tolkninger: K. Ebbesen, Tragtbægerkultur i Nordjylland, 1978 s. 58 ff. - samme, Stordyssen i Vedsted, 1979 s. 38 ff. - samme, Megalithic Tombs in Denmark, i tryk.
2. P. V. Glob, Barkær, Danmarks ældste Landsby, »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1949, s. 5 ff. - samme, De dødes lange huse, »Skalk« 1975 no. 6.
3. Fundet opbevares på Nationalmuseet, no. A 38.599.
4. E. Lomborg, Die Flintdolche Dänemarks, 1973, s. 124 ff.
5. R. Tanderup og K. Ebbesen, Forhistoriens Historie 1979, s. 3 ff.
6. E. Tang Kristensen, Danske Sagn IV, 1896, s. 249 f.
7. C. Svenstrup, Grenå Bys Historie, B, 1938, s. 197 ff.
8. S. Thorsen, Opofrende venner og farlige fjender, »Fortid og Nutid« 1979, s. 211 ff.
9. Hans vigtigste arkæologiske avisartikler er trykt i Jyllandsposten d. 27/10 og 14/12 1886; 2/8, 4/9 og 23/10 1893; 12/6 1894; 31/3 og 8/10 1895; 27/3 1896. I Grenå Folketidende 8/10 og 29/10 1890; 1/5 1891 samt i Aarhus Stiftstidende 11/11 1890 og 27/1 1892.
10. Hovedparten af J. Jensens optegnelser opbevares på Nationalmuseet i København; en mindre del på Djurslands Museum, Grenå samt Egnsarkivet, ligeledes i Grenå. Museumsinspektør Poul Otto Nielsen, Nationalmuseet, har som altid beredvilligt hjulpet med oplysninger. Ligeledes er jeg museumsinspektør Bjarne Flou taknemmelig for hjælp under gennemgangen af det materiale, som findes i Grenå. - Foruden de i note 11-12 nævnte arbejder samt udgravningsberetninger, skitser, notitser, tegninger, opmålinger m.v. omfatter det også 4 notesbøger med »Antikvariske Optegnelser«, et påbegyndt manuskript: »Løst og Fast om Øen Hjelm. En flygtig topografisk-historisk Skizze, Grenå 1894«, samt et kortfattet men færdigt manuskript »Tilfældige småfund fra Bronzealderen, 1884-86«.
11. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1866, s. 207 ff.
12. Manuskriptet er her gengivet i nutidig retskrivning. Opmålingerne er foretaget i alen, men er omregnet til meter-systemet. Overskrifterne til kapitel F-H er tilføjet sammen med en del sætningstegn. Sætningsbygningen er endvidere brudt et par steder, for at lette forståelsen. Ligeledes er der foretaget enkelte omskrivninger. Nogle skrivfejl er rettet. Fig. 9-11, 14-15, 17, 20, 22, 24 og 28 findes i manuskriptet, mens fig. 12-13, 16, 18-19, 21, 23, 25 og 29-30 er tilføjet efter fotografier, tegninger og skitser, som er fundet i Jensens papirer. - Manuskriptet er stilet til Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, det senere Nationalmuseum, hvor det stadig opbevares. - Særligt ved oldsagsbeskrivelsen er der anvendt fagudtryk, som i dag ikke er umiddelbart forståelige: »Gangbygninger« dækker de store dysser og jættestuerne. »Knive, dolke samt spyd og lansespidser« dækker flintdolkene; samt for de sidste vedkommende muligvis enkelte regulære spydspidser (typerne P. V. Glob, Danske Oldsager II, 1952, no. 495-508 og 512-15 eller M. Rud (red.). Jeg ser på Oldsager, 1973, no. 328-29). Dolke med fiskehalefæste har bagtil et udvidet fæste, fig. 12, øverste række no. 2 og 4 fra venstre. »Kiler« kaldes i dag økser eller økseblade. Der skelnes mellem »tykke kiler«, som er de svære skovøkser (P. V. Glob, o.o.a. no. 23 eller M. Rud o.o.a. no. 163-68) og »tynde kiler«, der er de tynd- eller smalbladede økser (P. V. Glob, o.o.a. no. 232-34 eller M. Rud, o.o.a. no. 169-71). Kilerne »Bane« er nakne. Kiler eller økser med bane er således de tyknakkede økser, mens økser uden bane er de tyndnakkede økser. »Hulmejsler« er tyknakket tiløkser med hul æg (P. V. Glob o.o.a. no. 385-87 eller M. Rud, o.o.a. no. 274-75). Endelig er en »Smalmejsel« slet og ret en mejsel.
13. En del af ravperlerne opbevares i dag på Forhistorisk Museum, Moesgård (no. 5060), på Kulturhistorisk Museum, Randers (no. 9692-94) og på Viborg Stiftsmuseum (no. 2160-65).
14. Den beskrives af Jensen som lignende V. Boye, Udgravning af en Jættestue ved Hammer. »An-

Grundriss af Gravstenen ved Bunden

*Jensen
skide.*

*Gravhøj paa Godthaab - Mark,
Ginnerup Sogn.*

nalder for nordisk Oldkyndighed og Historie«
1862 tavle III,8.

15. Redskaberne er sandsynligvis oprindeligt indlagt i storstensgravene siddende i deres skafter. Disse er nu rådnet, men på selve øksebladet kan man ofte se mærker efter, hvor de har siddet. Det skyldes, at træskaftet under brugen gnider mod flintens overflade, som derved får en skinnende karakter. Det var Japetus Steenstrup, som i 1850'erne erkendte disse gnidemærker første gang (C. Forchhammer, J. Steenstrup og J. J. A. Worsaae, *Undersøgelser i geologisk-antikvarisk Retning*, 1856, s. 353 ff), hvoraf J. Jensens navn på fænomenet.
16. Der er tale om de såkaldt dobbeltkølleformede ravperler. Jensen henviser til J. J. A. Worsaae, *Nordiske Oldsager i det Kgl. Museum i København*, 2. udgave, 1859, fig. 93 (typen P. V. Glob, o.o.a. no. 294 eller M. Rud o.o.a. no. 239).
17. Der er tale om de såkaldt dobbeltøkseformede ravperler. Jensen henviser til J. J. A. Worsaae, *Nordiske Oldsager i det Kgl. Museum i København*, 1859, fig. 91 (typen P. V. Glob, o.o.a. no. 292-93 eller M. Rud, o.o.a. no. 240).
18. Der er sandsynligvis tale om en såkaldt skiveøkse fra jægerstenalderen. Den må være tilfældigt indblandet. I højfylden til jættestuen »Brønshøj« fandtes en del af en køkkenmødding tilfældigt indblandet i højfylden. En af langdysserne på Fannerup mark var bygget på en ældre køkkenmødding.
19. Oldsagen er forgæves eftersøgt på Forhistorisk Museum. - Fig. 23 bygger på skitser og tegninger i J. Jensens papirer.
20. J. Jensen, *To Gravhøje*, undersøgt og beskrevet. »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie«, 1866, s. 207 ff.
21. Undersøgelsen er omtalt af Kr. Bahnson, *Meddelelser fra Nationalmuseets danske Samling*,

- Stenalderen. »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1892 s. 184 f. - Fundet opbevares på Nationalmuseet (no. A 4101-17 og A 4092-4100). Hanz Nyström har 12/6 1980 analyseret metalperlen. Af metaller indeholdt prøven: Sølv 0,01 %, Calcium 0,02 %, Kobber 40,85 %, Jern 0,01 %, Magnesium 0,02 %, Nikkel 0,01 %, Bly 0,02 %, Antimon 0,04 %, Tin 0,1 %, Zink 0,01 %, i alt 41,9 %. Stykket er således næsten rent kobber.
22. Fra en sjællandsk jættestue ved Kyndeløse kendes også et fragment af en kobberperle. Kobberet udgør således ikke nogen snæver kronologisk horisont, selv om det meste sandsynligvis stammer fra dyssetid.
23. K. Ebbesen, Romdrup. En stenaldergrav, genanvendt i jernalderen. »Kuml« 1980 (i tryk). - J. Jensen fandt i 1890 en tilsvarende sekundærgrav fra romersk jernalder i en runddysse på Lyngby mark.
24. S. Thorsen, Klokkehøj ved Bøjden. Et sydvestfynsk dyssekammer med bevaret primærgrav. »Kuml« 1980 (i tryk). - Jens Jensen accepterede selv denne tolkning ved fremlæggelsen af »Brønhøj«-fundet, jvf. o.o.a. s. 207 ff. I den jættestues bundlag fandtes fragmenter af mindst 30 skeletter i dynger.
25. J. Jensen, o.o.a. s. 207 ff. - E. Lomborg, Die Flintdolche Dänemarks, København 1973, s. 145 ff.
26. En skitse af alle dolkene findes i J. Jensens papirer i Grenå.
27. P. Kjærum, Storstensgrave ved Tustrup. »Kuml« 1957 s. 9 ff.

Set og sket i årets løb

v. Henning Hall

SCT. PEDERS PLADS I MARIAGER - i daglig tale kaldet Egepladsen har siden september 1979 været genstand for arkæologernes interesse. I forbindelse med et entreprenørarbejde dukkede så mange mærkværdige stensætninger, egebjælker og potteskår op, at arkæologer fra Randers Kulturhistoriske Museum hurtigt kunne fastslå, at man her under en god meters asfalt og muld havde afdækket noget af Mariagers fortid.

LUDVIG HOLBERGS GRAV i Randers kom i december 1979 i farezonen. Nej, ikke den Ludvig Holberg de fleste tænker på, men toldkasserer Ludvig Holberg født ca. 1747 og død 1. maj 1824. Da man i forbindelse med etableringen af det nye fjernvarmenet nåede Niels Ebbesensgade og øverste del af Rosenørnsgade, gravede entreprenørmaskinerne sig ind på den gamle begravelsesplads i den tidligere have, hvor Holberg og hustruen Christine Strøm er stedt til hvile.

Tidl. museumsforvalter Holger Pilgaard fortalte i den anledning, at denne

Randers-Holberg var manden, som »Uden for Østerport ... på en øde plads ...« lod opføre et smukt våningshus, som dog i 1828 måtte vige for den senere amtmandsbolig. Holberg var blandt initiativtagerne til beplantningen af Tøjhushaven. Dengang måtte forskønnelsesopgaver løses af private, og udgifterne blev ved denne lejlighed fortrinsvis afholdt af kammerherre Føns og toldkassereren Ludvig Holberg, der siden fik titel af kancelliråd.

DET GODE SKIB »JYLLAND«, skrev Politiken i marts 1980, ligger på Ebeltoft Vig og skammer sig mere end en anelse, medens varmhjertede folk i land diskuterer, hvordan man skal redde den 120 år gamle fregat. Det er ingen hemmelighed, at den er kølsprængt og svækket. Ej heller, at endnu en isvinter sandsynligvis vil gøre en ende på den.

Udover en række togter deltog Jylland i slaget ved Helgoland den 9. maj 1864, men i 1887 blev den taget ud af drift.

Det var heller ikke noget behageligt skib at sejle med. Det kunne rulle op til 30 grader, når det alene sejlede for maskinkraft. Batteridækket stod under vand i hårdt vejr på grund af utætheder ved kanonportene. Skruen hamrede og klappede i skruebrønden, når vandmodstanden fik den til at snurre rundt. Og skruebrønden gik gennem kaptajnens kahyt. Kanonerne gnavede i dækket og frembragte - med kaptajnens ord: en foruroligende lyd... over hovedet på det sovende mandskab.

Skibsrestaureringsarkitekt Berl Kure har nu for selskabet Fregatten Jyllands Venner afsluttet en undersøgelse med ned-

slående resultat. Det vil koste omkring 20 mill. at få skibet i tørdok. En helt nødvendig reparation af 20 % af skroget vil beløbe sig til næsten 10 mill. Spørgsmålet er nu, om der overhovedet i sparetider som disse kan rejses så mange penge. Men vennerne opgiver ikke så let. Som fregatten stred for landet i 1864, vil de nu stride for den.

RANDERS KUNSTMUSEUM fortalte i marts 1980 11 portræthistorier med en særudstilling af malerierne, der ellers har til huse i Rådhusets byrådssal. Billederne og historierne bag dem bringes i en følgende artikel i Historisk Årbog.

ULSTRUP SLOT ER 400 ÅR - i hvert fald den ældste del, der rejstes i 1580. En større ombygning fandt sted i 1600-tallet, og med de ændringer som tilføjedes i seklet efter fik slottet i det store og hele sit nuværende udseende.

I 400-året har slottet skiftet ejer. Hr. Christian Toft har slået sig ned i Frankrig, afhændet sine delfiner og solgt den statelige bygning med 25 tdr. land skov og 150 tdr. under plov til dyrlæge C. W. Friis, Bomholtegaard ved Laven. Den nye godsbesidder må følge lovens påbud om bopælspligt og flytte til Ulstrup, idet han dog fortsat beholder Bomholtegaard, hvilket betyder, at der i fremtiden vil være i alt 600 tdr. land at administrere.

KRISTRUP KIRKE fik den 31. marts en præstetavle tegnet af arkitekt Edv. Thom-

sen, Randers, og fremstillet af Fa. Welløw & Ottesen, Vorup. Arkivar cand.mag. Henning Heilesen står inde for rækkefølgen af de 25 sognepræster, der har virket i Krstrup siden reformationen. Desværre ... sådan skriver den nuværende sognepræst E. Kjærsgaard i Krstrup sogns kirkeblad, fremgår det ikke af tavlen, »at Hornbæk sogn i henved 300 år har været anneksogn til Krstrup, først i en kortere periode fra slutningen af 1500-tallet og til 1601, og dernæst i hele perioden fra 1615 til 1875, da der blev oprettet et embede som sognepræst for Tånum og Hornbæk sogn«.

RESTERNE AF EN BULBRO VED HADSTEN dukkede i foråret op under vejarbejder ved Vinterslev. Handelsingartner H. Simonsen, Bulbro Planteskole mener nu i fundet af en række svære egeplanker eller pæle at se den rette hjemmel for stedsnavnet Bulbro. I fortiden har en gren af Lilleåen med hele engdraget op til Svejstrup været en stor sø, men, siger gartner Simonsen: Vi skal måske helt frem til 1600-1700-tallet, før den første bro blev bygget af svære egepæle rammet ned i jorden på begge sider af vandløbet. Det er nogle af disse pæle, som nu er dukket frem. Denne plankebro har så givet navn til området. En bro af svære planker er ifølge gammel dansk ordbog det samme som Bulbro. Denne første bro har så holdt i måske 150 år, til den blev ødelagt. Pælene er i hvert fald alle forkullede i toppen. I begyndelsen af 1800-tallet blev bulbroen afløst af en kampestensbygget bro,

der igen blev overflødiggjort i 1938 ved en vejregulering. Det er ... slutter gartner H. Simonsen, kun de færreste, der tænker på, at man kører over et vandløb ved Bulbro. Vejen er nu hævet yderligere to meter, så den gamle Bulbro nu ligger omkring otte meter under vejbanen ...

DER ER SLEMME HULLER I HOBROS HISTORIE, sagde ordføreren for den socialdemokratiske byrådsgruppe, Per Brandt Rasmussen, ved efterretningen om, at der måske kunne vise sig interessante spor af fortiden ved udgravninger i Kirkebakken. Undersøgelsen foretages på initiativ af Sydhimmerlands Museum og med økonomisk rygdækning fra Hobro Kommune, der jo i 1980 sætter alle sejlene til med et 1000-års jubilæum.

Udgravningsfeltet er valgt med henblik på at søge middelalderlag. Ved tidligere undersøgelser i området fra Torvet til den nuværende Jernbanegade har man fundet spor af bebyggelser, der i det længste kunne føres tilbage til reformationen. Det nye hul i Hobro skulle altså gerne stoppe »det arkæologiske hul« mellem vikingerne og Chr. II's dage.

Men desværre, lederen af undersøgelsen, magister Helle Reinholdt, måtte i juni konstatere, at Kirkebakken i virkeligheden er et sumphul - opfyldt i 1600-tallet, formentlig med henblik på at skaffe græsningsarealer. Hullet i byens historie er derimod stadig tilbage.

MARTHA VON SPRECKELSEN døde i april 1980. I den anledning skrev redak-

tør Viggo Thorstensson, Randers Amtsavis, i en nekrolog, at Martha von Spreckelsen »var en usædvanlig personlighed.

Hun havde den indstilling til livet, at man skal kunne sige tak, også i modgang, og det var også hendes overbevisning, at man som menneske ikke har godt af udelukkende solskin. Men hun var nu mest et solskinsmenneske og havde let til smil og latter, og hendes optimisme fik en yderligere understregning, når hun talte sit melodiske norske mål. Engang i et interview erklærede hun, at når hun i sin ungdom opgav at lære dansk, skyldtes det en blanding af stædighed og dovenskab - jo, for danskerne forstår jo udmærket norsk, og jeg kunne absolut ikke lære disse rullende r'er!

Martha von Spreckelsen blev født i Dyrefjord i det nordvestlige Island, hvor faderen - norsk koffardikaptajn, der havde sejlet på de store have - var blevet bestyrer af en hvalfangst-station. Efter faderens død i 1907 kom hun med sin mor og en broder til København, og i 1917 blev hun randrusianer - efter giftermålet med Povl von Spreckelsen, gennem mange år byrådssekretær og kontorchef ved Randers Kommune.

Som historiker, museumsmand, stifter af Byhistorisk Arkiv, forfatter af byhistoriske spil (opført i Helligåndshuset) m.v. har Povl von Spreckelsen for stedse indskrevet sit navn i Randers bys historie. Martha von Spreckelsen delte fuldtud sin mands interesser, og efter hans død trådte hun til som leder af den byhistoriske samling - nu Lokalhistorisk Arkiv, - der havde været hans interesse-hjertebarn. Sålænge kræfterne tillod det, var »Mutter« hver

dag at finde i arkivet, og også hendes indsats på dette område har sat sig spor.

Det var Martha von Spreckelsens egen vurdering, at hun havde haft et dejligt liv. Mange i Randers vil mindes hende som et dejligt menneske, det gjorde godt at møde.«

SKT. MIKAELS KAPEL I PINDSTRUP har stået i 50 år. Jubilæet markeredes med en fest d. 26. maj, hvor biskop H. J. Martensen prædikede. Kapellet blev rejst af polske katolikker. De valgte en stavkirkestil med gammelnordiske og polske traditioner. Den 21. april 1930 stod kapellet færdigt og blev højtideligt indviet til gudstjenestebrug for de polakker, der arbejdede i tørvemoserne og for oplandets øvrige katolikker.

Det var præsterne ved den katolske kirke i Århus, der varetog betjeningen af den lille, men trofaste menighed. Kapellet blev for få år siden restaureret og fremtræder nu i friske, lyse farver.

MANGE TAXA-VOGNMÆND VAR OPRINDELIG IKKE MEGET FOR DET MED TELEFON, skrev John E. Sørensens i en jubilæumsartikel i Randers Amtsavis, da byens taxa-selskab fejrede et halvsekel. Men telefonen - den plageånd - undgik man ikke. Allerede fire år efter selskabets etablering var man oppe på over 16.000 telefonture. I begyndelsen tog man mod bestillinger i hjemmene, hvorefter konerne måtte rykke ud på holdepladserne, men i 1933 oprettede man fælleskontoret, hvorfra vognene blev dirigeret.

I de første år kostede en tur til forstæderne en daler, mens prisen for bryllups-kørsel var fire kroner.

Krigstiden var hård at komme igenem, men man hjalp sig med generator-brændsel og vulkaniserede dæk.

I 1954 havde Randers Taxa 29 medlemmer, der kørte 87.000 telefonure. Var det svært at acceptere telefonerne, var det for nogen lige så vanskeligt at snuppe bilradioen. Men 11 mand besluttede sig for de nye tider i 1956 med station i det nye hovedkontor på Rådhusortvet. I 1970 oprettedes radioholdepladser i alle forstæder, og i 1973 tilsluttede alle sig dette system, i alt 75 vogne.

En hyrevognsmand må i dag regne med at køre 150.000 km om året. Randers Taxa har udregnet, at man i november 1979 kørte for 1,3 mill. kr., hvoraf ca. en trediedel er kontokørsel, hvilket igen betyder voksende administration. Randers

Taxa har 74 vognmænd/medlemmer og næsten lige så mange fuld- eller deltids-chauffører.

Formanden, vognmand Peter Olesen, hævder med stolthed, at Randers har en af landets flotteste hyrevognsparker.

Pionererne var Jens Ørregaard og N. B. Lindgreen, der stillede sig i spidsen for en sammenslutning af 9 vognmænd. Lindgreen afløstes på formandsposten af Ørregaard i 1938, og han igen af Eigil Pedersen i 1957. Efter sammenslutningen med byens lillebiler i 1973 blev Kaj Christensen formand fra 1974 til 77. Richard Pedersen 1977-78. Siden da har Peter Olesen, der nok er betænkelig ved de stigende benzinpriser og afgiftsforhøjelserne, bestridt posten, men privatbilismens stagnation giver flere kunder til taxi, mener han. Det er med godt mod, at Randers Taxa kører ind i sit andet halvsekel.

Med 1980-årbogen har Historisk Samfund atter udgivet en række artikler om vidt forskellige emner.

Problemet har været at begrænse den store stofmængde. Alligevel bliver 1980-udgaven noget, der ligner et dobbelnummer uden dog, at prisen af den grund forhøjes.

Betragt det derfor som en læserservice, at vi anmoder om lidt mere reolplads end sædvanlig.

Idet vi takker vore medlemmer for interessen, bidragyderne for deres indsats og lokalarkiverne for venlig bistand, kan vi oplyse, at næste årbog behandler emnet: Energi.

Redaktionen

Byens portrætter

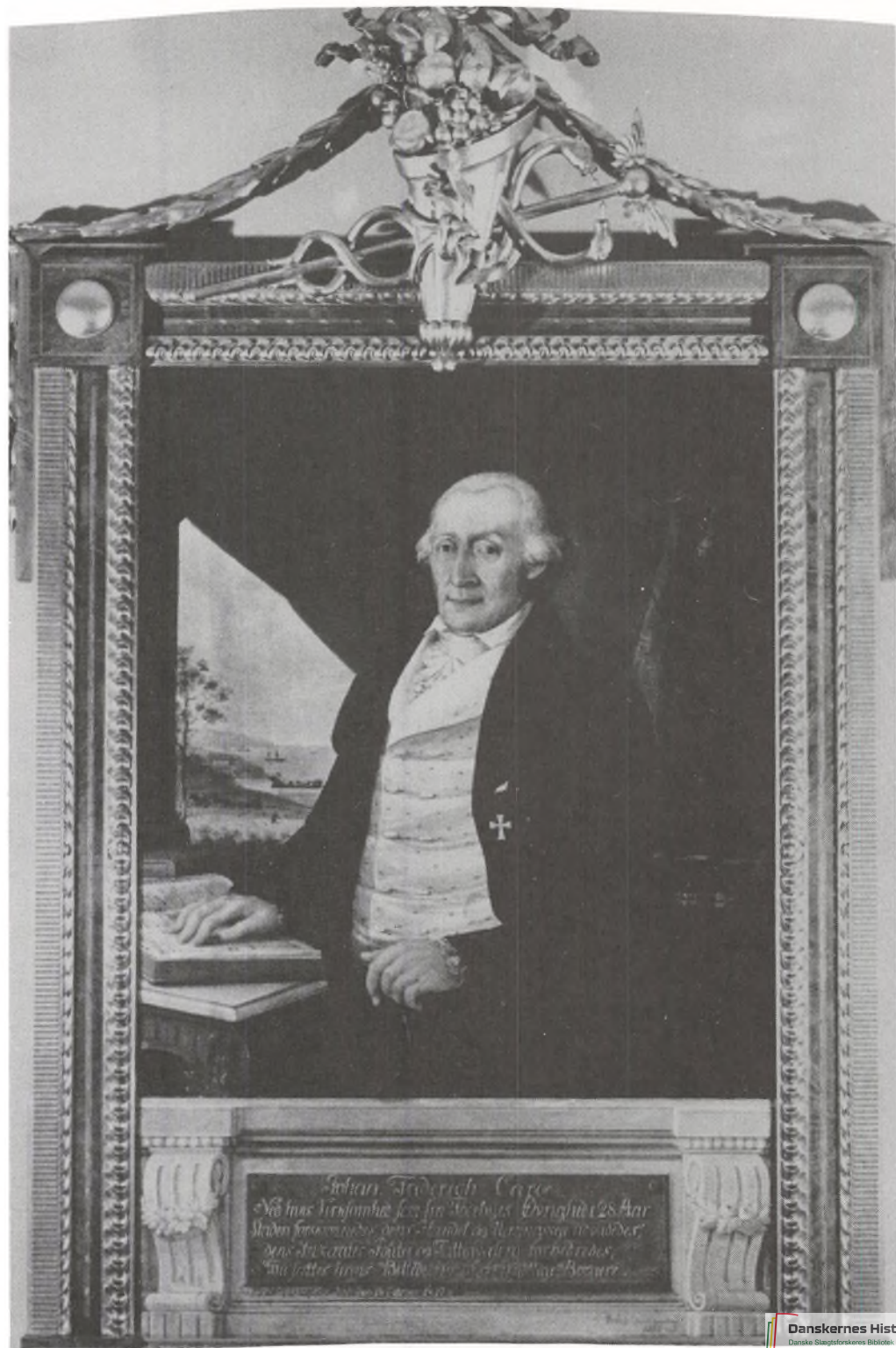
Portrætsamlingen på Randers Rådhus

I byrådssalen på Randers Rådhus findes en portrætsamling, der omfatter malerier af fremtrædende Randers-borgere. Velfortjente borgmestre, legatstiftere og æresborgere, der fra deres brede guldrammer overvåger byrådsmøderne.

Samlingen er i sin historie nært forbundet med den bygning, hvor den har til huse. Rådhuset blev opført 1779 efter murermester Christian Mørups tegning og på initiativ af borgmester J. F. Carøe. Anden halvdel af det 18. århundrede var en reformtid for de danske købstæders styrelse. Juridisk uddannede borgmestre holdt deres indtog på rådhusene fulgt af en voksende gruppe af underordnede embedsmænd. Det øgede personale kunne også dengang argumentere for bedre bygninger. Det nye rådhus var en officiel byg-

ning med letforståelige symboler på facaden. Kongemonogrammet over hovedindgangen viste hen til borgmesteren som majestæten repræsentant, mens byvåbnet på gavlen henviste til det samvirke, der skulle foregå mellem lokalt valgte borgere og borgmesteren.

Fra bygningens tidligste tid er der bevaret fortegnelser over, hvilket inventar, der fandtes i rådhusets lokaler, de såkaldte »inventarielister«. I disse lister kan man følge, hvorledes rummene blev anvendt, og hvilken udsmykning de havde. De første malerier, der ses i rådhusinventarierne før 1800, havde »Salomons dom« som motiv. De var ophængt i retslokalerne; de er senere forsvundet og er altså erstattet af portræterne.

Johann Friedrich Capper
Natus in Urbe hujus die 17to Julij 1728. An-
no 1750. in Urbe hujus die 17to Julij 1750. in Urbe hujus die 17to Julij 1750.
in Urbe hujus die 17to Julij 1750. in Urbe hujus die 17to Julij 1750.
in Urbe hujus die 17to Julij 1750. in Urbe hujus die 17to Julij 1750.

Den første borger, der fik sit portræt ophængt på rådhuset, var borgmester *Johan Friedrich Carøe* (1742-1819). Portrættet ses første gang i rådhusinventariet fra 1805 (1). Det er malet af åbenråmaleren Jes Jessen (1743-1807). I 1797 besøgte Jessen Randers, hvor han foruden Carøes portræt malede en serie portrætter af fremtrædende borgere (2).

J. F. Carøe var født i Randers i 1742. Han arbejdede en tid i Frederiksstad som skriverdreng og blev ved hjemkomsten ansat på byskriverkontoret. 1767 tog han juridisk embedseksamen og blev 1768 udnævnt til byfoged. 1773 udnævntes han til borgmester. 1774 blev han birkedommer og skriver i Dronningborg birk. Birkedommerembedet er der en henvisning til på portrættet, idet bygningen i billedets baggrund må opfattes som Dronningborgs hovedbygning. Han blev i borgmesterembedet til 1804, mens han fortsatte som birkedommer til 1817. Han fik ridderkorset i 1809; dekorationen er altså senere tilføjet maleriet.

På rådhusets maleri er Carøe skildret tillige med de betydningsbærende elementer, der har medvirket til dannelsen af myten omkring ham. Således refererer de tre folianter på reolen bag ham til områder i hans embedsvirksomhed. Bindet med påskriften »Havnereglement« angiver Carøe som initiativtager til uddybningsarbejder i fjordens sejløb. Den hestedrevne

muddermaskine, »Søbakken«, ses på billedet bag Carøes højre arm. (3) Havnereglementet optegnede de afgifter, der blev opkrævet ved brug af havnen, og hvordan indtægterne skulle anvendes. - Det næste bind er mærket »Fattigvæsen«, og det hentyder til Carøes fortjenester ved fattigvæsenets organisering. Han oprettede spindeskole og arbejdsanstalt, hvortil fattige, betlere og tiggende børn henvistes. - Den sidste bog »Markvedtægt« anskueliggør, at Carøe fik orden på byjorden. Dette illustreres ved hjulploven i billedets mellemgrund. Carøe sanerede markvæsenet, idet byjordens ejerforhold blev gennemgået, skøderne verificeret og embedsjorden kontrolleret.

I Carøes borgmestertid fik byen nyt rådhus og Sct. Mortens kirke tårn og spir. Hvorledes han blev bedømt af samtidige er vanskeligt at besvare. Dog berettes flere steder om hans noget hidsige temperament og håndfaste fremgangsmåde. Hans fortjenester sættes yderligere i relief ved plakettens påmalede tekst:

»Johan Friederich Carøe
Ved hvis Virksomhed som sin Føde-
byes Øvrighed i 28 Aar,
Staden forskjønnedes, dens Handel
og Næringsveje udvidedes,
Dens Indtægter, Politie og Fattig-
væsen forbedredes,
Thi sattes hans Billede her af erkjent-
lige Borgere«

Herunder er senere tilføjet med mindre skrift: Fød den 7. Nov. 1742, død den 18. Oct. 1819.

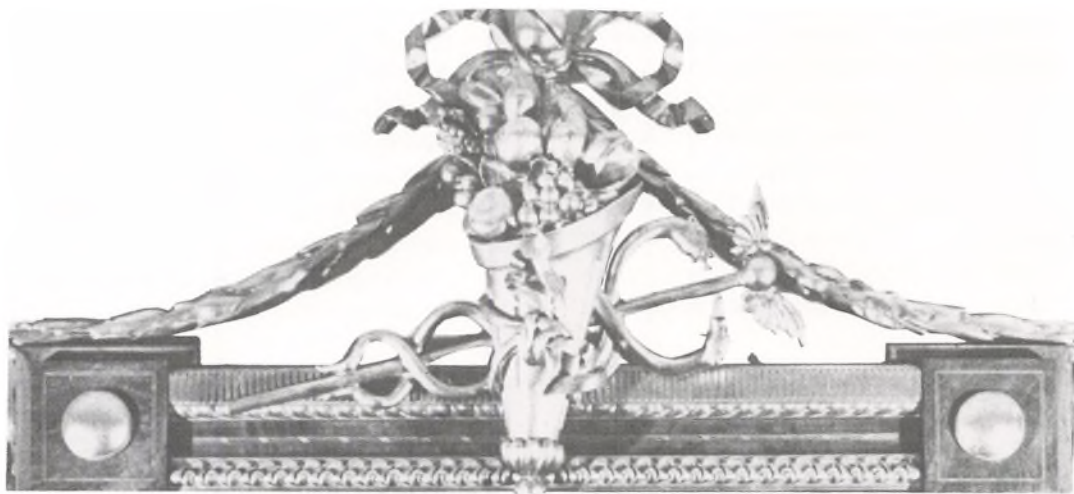
Johan Friedrich Carøe 1742-1819
Malet af Jes Jessen 1797 (124×82)

Billedets tunge ramme var oprindeligt et fornemt stykke Åbenrå-håndværk udført af møbelsnedkeren Lorentz Nielsen (1739-1828). På rammens bagside er hans letlæselige etikette bevaret. Rammen er udført i finér med svære guldbelagte dekorationer. Rammens topstykke, der var udformet som en hermesstav og overflødhedshorn henvisende til portrættets tale om handel og indtægter, er til stor skade for maleriets helhedsvirkning gået tabt i nyeste tid. Det gengives derfor efter et ældre fotografi. Lorentz Nielsen er kendt for sine spejlrammer og chartoller i samme stil som rammen. Han udførte urkasserne til Greenurene fra Åbenrå. Hans møbelkunst var præget af en tydelig engelsk påvirkning (4).

Op igennem første halvdel af 1800-tallet fik Carøe selskab af andre bysbørn. I første omgang dog ikke, som man måske kunne have forventet, af sin forgænger i borgmesterembedet, Nicolai Bredahl, men derimod af dennes datter, *Lene Brock* f. *Bredahl*. Hendes portræt kom ind i samlingen som pendant til maleriet af ægtemanden *Niels Brock* (1731-1802). Portrætte, der er usignede, er antagelig identiske med de to malerier, der fandtes i parrets hjem, og som må være kommet til rådhuset, efter at boet var gjort op i 1807 (5). De ses dog tidligt i rådhusets inventarium fra 1832 (6).

Både Lene og Niels Brock var født og opvokset i Randers i henhv. 1736 og 1731. De blev gift i Sct. Mortens kirke 1762,

*Det særprægede topstykke til rammen
om Carøes portræt*

Niels Brock 1731-1802
Kunstner ubk. (77,5×62,5)

Lene Brock f. Breddahl 1736-86
Kunstner ubk. (77,5×52,5)

men stiftede bo i København, hvor Niels Brock allerede forinden havde drevet en omfattende købmandsvirksomhed. Tiden var gunstig for dansk handel. Købmænd, der turde vove risikable investeringer f.eks. til oversøiske ekspeditioner, kunne hurtigt svinge sig op. Niels Brocks virksomhed var anlagt på alsidig handel med en blanding af eksport og import. Han kastede sig ikke ud i risikable arrangementer, men oparbejdede roligt en solid virksomhed.

Efter traditionen prægedes ægteparret Brocks livsførelse af en næsten pietistisk

fromhed og enkelhed i forhold til deres velstand. Deres interesse for kirkelige forhold viste de ved rundhændede gaver. I 1765 skænkede de en ny altertavle til Sct. Mortens kirke. Formuen øgedes år for år, og da ægteparret forblev barnløst, oprettede Niels Brock efter hustruens død i 1786 testamente. Hele deres formue blev fordelt til godgørende formål i henhv. private legater og offentlige institutioner. Det var især skolevæsenet, der havde hans bevågenhed. Her kunne pengene bruges til noget nyttigt, og det er først og fremmest som stifteren af den købmandsskole, der kom til at bære hans navn »Niels Brocks

Handelsskole«, at hans minde stærkest lever videre. Skolevæsenet i Randers kunne i 1818 oprette en fattigskole under navnet »Den Brock-Bredahlske Friskole«. Dermed blev der åbnet bedre mulighed for undervisning af børn af fattige kår, idet den allerede eksisterende »Bay-Kirke-terpske Borgerskole« var betalingskole og højere rangerende i borgerskabets øjne.

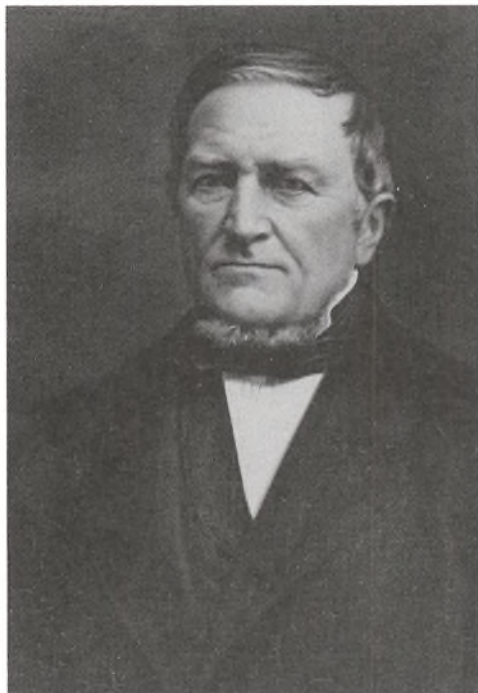
Lene Bredahls portræt omtales i 1859 i englænderen Horace Marryats rejsebeskrivelse. I Randers Rådhus bemærker han sig foruden Carøe-portrættet ». . . det charmerende portræt af Lena Brock, der efterlod sin formue til støtte for unge kvinder«. Han hæftede sig ved »det moderne maleri af duellen mellem Niels Ebbesen og Greven af Holsten«. Dette maleri var da kun fire år gammelt udført 1855 af bataljemaleren Niels Simonsen (7). Anskaffelsen af »Niels Ebbesen« havde tydelige nationalpolitiske overtoner. Det var en lokal komité, der havde indsamlet midler til anskaffelse af maleriet, og situationen få år efter Treårskrigen gør det forståeligt, at bystyret tog imod det nye kunstværk. Det blev afgivet til Kunstmuseet i 1898, hvor det endnu findes.

Efter købstadskommunalreformen i 1868 ændrede situationen på rådhuset sig. Borgmesterembedet fik nyt indhold. Borgmesteren var herefter født formand for det nye byråd, idet dog den kongelige udnævnelse vedblev op til 1919. Den nye byrådsinstitution manifesterede sig med anskaffelsen af en række deciderede bestillingsarbejder fra 1880 til 1905. I Randers byråds forhandlinger kan man følge anskaffelsen af hvert enkelt billede og trin

for trin klarlægge forslagsstillernes motivering, vedtagelse af købet, korrespondance med kunstner om pris, størrelse og evt. den portrætteredes påklædning. Oftest var der tale om posthume portrætter, malet efter fotografi.

Traditionen med portrætter af legatstiftere, der var påbegyndt med ægteparret Brocks billeder, fortsattes med portrættet af *Søren Møller af Slyngborg* (1808-1880). På byrådsmødet 27.9.1880 blev det besluttet at købe billedet. Forslagsstilleren var kancelliråd, prokurator og byrådsmedlem Andreas Bredstrup, og begrundelsen var, at Søren Møller havde givet et legat på 175.000 kr. til gavn for Randers bys borgere. Bredstrup havde fundet et nogle år gammelt fotografi i afdødes gemmer og på egen hånd fået maleren Herman Siegumfeldt (1833-1912) til at male et portræt herefter for en pris af 500 kr. (8).

Søren Møller var født i Randers og var den sidste, der drev den gamle ejendom »Slyngborg«, hvis jorder lå tæt op mod byen. Han havde fået gården i arv, men døde ugift og uden nære slægtninge. I sit testamente bestemte Søren Møller, at gård og jord skulle sælges samlet. Dette skete også, men køberen var et konsortium af velhavere, som straks udstykkede »Slyngborgtoften«. Det blev begyndelsen til en helt ny bydel i Randers, hvor gade-

Søren Møller af Slynborg 1808-1880
H. C. Siegumfeldt 1880 (62,5×52,5)

Chr. Fischer 1816-1885
H. C. Siegumfeldt 1886
(62,5×52,5)

navnene ofte henviser til områdets historie: Søren Møllersgade, Slynborggade o.s.v. Nogen samlet byplanlægning har der ikke været tale om i dette tilfælde, hvilket man har bebrejdet konsortiet. Randers by havde dog haft forkøbsretten til arealerne, men havde afslået at købe. Søren Møller var i øvrigt sparekassedirektør fra 1862 til sin død.

Fem år senere i 1885 modtog Siegumfeldt igen en bestilling fra Randers byråd, denne gang på et portræt af borgmester *Christian Fischer* (1816-85). Igen var det Bredstrup, der skulle ordne det praktiske vedr. bestillingen af billedet. Det blev bestemt, at billedet skulle have nøjagtig samme størrelse som Søren Møller-portrættet (9).

Christian Fischer var ikke indfødt randrusianer, men derimod født i Olsker på Bornholm. Efter en traditionel juridisk karriere i forskellige offentlige embeder, heriblandt som kontorchef og departementssekretær i indenrigsministeriet, blev han 1861 kongeligt beskikket som borgmester i Randers. Her skulle han endvidere beklæde stillingen som dommer og auktionsdirektør.

I en tid med stigende demokratisering af byens styrelse var den privilegerede stilling som »kongevalgt borgmester« med vetoret imod byrådets beslutninger ikke altid let at bestride. Hans 24 år lange embedsperiode 1861-85 prægedes af reformer inden for bystyret, men for byen som helhed var der snarere tale om en stagnation.

Som sine forgængere i embedet ønskede Fischer at skabe så gunstige kår som muligt for erhvervslivet i Randers. Efter hans mening gjaldt det om at forbedre handelsvejene til og fra byen. Hvor borgmester Carøe små hundrede år tidligere havde forbedret kommunikationen med omverdenen ved havneanlæg og uddybning af fjorden og således styrket den søværtstrafik, var det nu Fischers ønske at gøre noget tilsvarende til lands. Anlægget af det jyske jernbanenet havde hans interesse, og det tegnede godt, da han allerede i 1862 kunne deltage i indvielsen af jernbanen mellem Århus og Randers. Desværre fik hans engagement i jernbanesagen ikke helt den tilsigtede virkning. Med de følgende års udbygning af det statslige og private banenet favoriseredes Århus by og havn. På samme måde skar De Djurslandske Privatbaner, i hvis besty-

relse Fischer sad, store dele af det naturlige opland væk fra Randers. Uden at ville det, var han således med til at save den gren over, hvorpå hans egen by sad.

I sin samtid var han værdsat som den borgmester, der arbejdede for sin bys ve og vel. Han døde den 29.6.1885 efter næsten 25 års virke. Ved det første byrådsmøde efter dødsfaldet den 6.7., besluttede byrådet at bestille maleriet. Det viser ham som Kommendør af Dannebrog og Dannebrogsmænd. Siegmundfeldt afleverede maleriet til rådhuset i 1886.

Bestillingen af portrætter fortsatte under Fischers efterfølger. Rækken af legatstiftere forøgedes i 1890 med pastor *Carl Frederik Reiersens* portræt (1818-90). Foreningen til Randers bys forskønnelse havde modtaget en portion af Reiersens legat. Efter at testamentet var blevet kendt, foreslog foreningen, at kommunen lod rejse en buste af ham uden for Østerport. Forslaget blev afvist, men i stedet vedtog byrådet ved mødet den 2.6.1890 at bevilge 800 kr. til et oliemaleri af den afdøde. Borgmester *G. C. V. H. v. Stemann* og byrådsmedlem *J. M. Ankerstjerne* henvendte sig til maleren *H. C. Jensen* (1836-1903) i København, til hvem der blev sendt et par fotografier. Af korrespondancen med kunstneren fremgår det, at man i betragtning af, at billedet skulle hænge i byrådsalen, ikke ønskede Reiersen afbildet i præstekjole (10).

*Carl F. C. Reiersen 1818-1890
Malet af H. C. Jensen 1890 (62,5×52,5)*

C. F. C. Reiersen blev født i Randers 1818 som søn af justitsråd, herredsfoged A. L. Reiersen. Efter embedseksamen var han i årene 1848-51 kapellan i Værum-Ørum, hvor han huskes for at have arbejdet med sognets præstehistorie (11). Sognepræst var han i Fjellerup-Glæsborg ved Grenå 1854-68, hvorefter han forflyttedes til Karlslunde-Karlstrup ved Køge bugt. Fra dette embede tog han sin afsked i 1885 og flyttede til Frederiksberg, hvor han boede til sin død.

Som ugift og i besiddelse af formue, der bl.a. udgjordes af den fædrende arv - farfaderen var en meget velhavende amtsforvalter og godsbesidder på Sjælland - var Reiersen i stand til at stifte en række store legater, der især begunstigede hans fødeby. Det første stiftedes 1879 og var bestemt for værdige trængende i Fjellerup-Glæsborg sogne. Efter sin død overlod han en stor del af sin formue til Randers kommune, der skulle administrere uddeelingen.

Reiersen har endvidere efterladt sig en større litterær produktion; således har han ydet bidrag til Koks Evangeliske Huspostil og Brammers kirkelige Lejlighedstaler. Han har skrevet artikler om historiske emner til forskellige tidsskrifter og har desuden fået accessit for en religionshistorisk afhandling.

I sit arbejde som præst beskrives Reiersen som nidkær, en dygtig prædikant, der havde god kirkegang og som en streng læremester for konfirmanderne. Han var folkekirkelig, d.v.s. tilhørte ikke en bestemt retning inden for kirken. I samtidige beskrivelser betegnes han som en ejendommelig og særpræget skikkelse.

*J. M. Ankerstjerne 1835-1913
Malet af N. V. Dorph 1905 (62×53)*

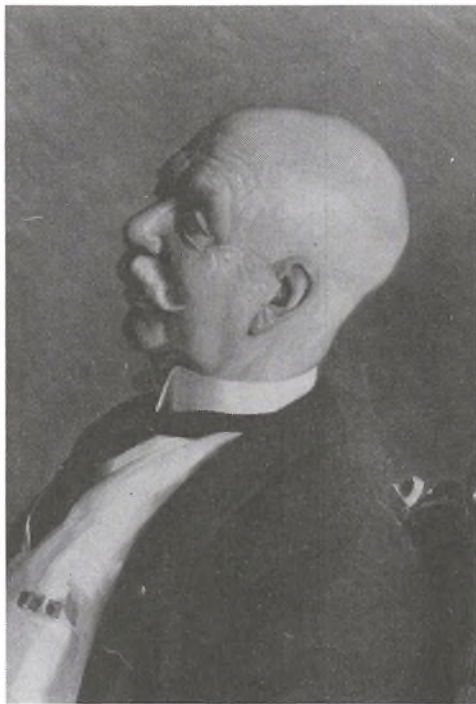
Ikke alle portrætter blev malet posthumt. Byrådet besluttede ved mødet den 22.8.1904 at lade etatsråd, grosserer *J. Ankerstjernes* (1835-1913) billede male. Valget af kunstner faldt på den meget benyttede københavnske portrætmaler N. V. Dorph (1862-1931). I den omfattende korrespondance mellem borgmester Steemann og Dorph blev der stillet krav til billedets format. Maleriet skulle passe til de foregående bestillingsportrætter. På grund af Ankerstjernes langvarige sygdom trak billedets udførelse i langdrag, og først den 27.10.1905 meddeler Randers Amtssavis, at det samme dato var blevet

ophængt på sin plads i byrådssalen. Det blev betalt med 1.000 kr. (12).

Johan Ankerstjerne var født i Randers. Hans fader var hospitalsøkonom, og han kom i købmandslære. 1858 etablerede han egen forretning og fik snart oparbejdet en betydelig handel med landbrugerne ikke mindst med godsejerne. Da eksportforretningen i begyndelsen af 1870'erne tog fart over alt i landet, blev han en af landets største korneksportør og importør af foderstoffer. Gennem en årrække frem til 1894 var han medlem af byrådet. Han var medstifter af Randers Dampskibsselskab af 1866, medlem af Randers Aktietømmerhandels bestyrelse o.s.v. Han var med til at fremme den gryende industrialisme i Randers. Han blev etatsråd, Dannebrogsmænd og Kommandør af Dannebrog.

I 1900 afhændede han sin købmandsforretning og levede til sin død tilbage trukket. I 1902 oprettede han forskellige legater under sin søster Mathilde Ankerstjernes og eget navn. I 1903 bekostede han opførelsen af »Villa Merkur« som en mindre trefløjet herregård for enden af en kort allé, der siden 1943 har heddet »Ankerstjernesvej«. »Merkur« er en stiftelse for værdige trængende af handelsstanden. Huset er ikke inddelt i værelser, men i rummelige 2- og 3-værelses lejligheder, der stadig er attraktive. Det var byrådets udtrykkelige hensigt, at »Villa Merkurs« grundlægger skulle hædres med et portræt af en anerkendt portrætmaler (13). Ved sin død i 1913 efterlod Ankerstjerne størstedelen af sin formue til legater for randrusianere.

*Hermann Stilling 1848-1925
Malet af Oscar Mathiesen 1919
(80,5×65)*

Med portrættet af *Hermann Stilling* (1843-1925) introduceredes en ny kategori af portrætter, nemlig gruppen af æresborgere i Randers. I modsætning til de foregående billeder, der var deciderede bestillingsarbejder fra byrådet, kom portrættet af Stilling til på foranledning af en borgerkreds, der anmodede om at måtte skænke det til ophængning i byrådssalen. Tilbuddet blev accepteret ved mødet den 10.4.1922. Billedet er malet af professor Oscar Mathiesen (1861-1957) i 1919 som forarbejde til den store fresko af grundlovsfædrene i Christiansborgs fællessal.

Stilling var født i Randers. Han fulgte i faderens fodspor som bager, og i 1870 overtog han den fædrede forretning på hjørnet mellem Storegade og Søndergade. Han beklædte talrige tillidsposter; i 1872 formand for Randers byes Bagerforening, 1878 formand for Centralforeningen for Bagermestre i Jylland og medvirkede i 1878 til dannelsen af Fællesforeningen for Industri og Håndværk. 1876-1900 var Stilling medlem af Randers byråd og 1890-1918 landstingsmand valgt af højre. Han modarbejdede mange af de sociale krav, der blev opstillet fra socialdemokratisk side, men han var anerkendt for sin redelighed og dygtighed i alle kredse. I 1920 vedtog byrådet, der nu var med socialdemokratisk flertal, at Stilling skulle udnævnes til æresborger i Randers.

Den næste erhvervelse til samlingen var ikke som de foregående aktuel. Byrådet havde fået tilbudt et portræt af borgmester *Johan Budtz* (1680-1733), og ved mødet den 7.6.1927 blev det besluttet at købe billedet for 250 kr. Billedet er usigneret.

Om Johan Budtz haves kun få oplysninger. Han udnævntes til rådmand i 1703 og til borgmester i 1729, hvilket embede han besad til sin død. Om hans sociale status fortæller en samtidig kilde, at han ved siden af borgmestergerningen har drevet købmandshandel. Det fremgår af magistratens beslutning om at fraråde den bevilling, som hans enke i 1736 havde ansøgt om. Hun sad da i en af byens bedste gårde og drev en omfattende købmandshandel, og måtte derfor tåle indkvartering.

Selv om forordningen af 1682 bestemte, at byernes øvrighed nu skulle bestå af aflønnede embedsmænd, hvis hovederhverv var embedet, var det først Budtz efterfølger Nicolai Bredahl, der kan betragtes som den første egentlige embedsmand i borgmesterstolen i Randers. - På billedet bemærkes det røde kappelignende draperi. Især velstående købmænd i samtiden yndede at lade sig afbilde i folderige kapper af en art, der oprindeligt kun blev båret af højesteretsassessorer. Man må tolke denne udvikling som en stands bevidste stræben efter at opnå anseelse (14).

I 1933 blev det aktuelt at anskaffe et portræt af forfatteren *Henrik Pontoppidan* (1857-1943), da han dette år blev udnævnt til æresborger i byen. Fra den

*Henrik Pontoppidan 1857-1843
Malet af Michael Ancher 1908
(60,5×50)*

københavnske forlagsboghandler Ejnar Munksgaard kom der i 1937 tilbud om at erhverve Michael Anchers (1849-1927) 25 år gamle portræt til en pris af 1350 kr. Billedet blev malet i vinteren 1908, mens Pontoppidan var på Skagen for at deltage i Holger Drachmanns begravelse. Efter Pontoppidans eget udsagn fremstilles han i en pelsdragt og -hue, som kolleger i forfatterforeningen havde skænket ham som gave ved 25 års forfatterjubilæet i 1906 (15).

Henrik Pontoppidan flyttede som 6-årig til Randers, hvor faderen var ble-

vet sognepræst ved Sct. Mortens kirke. Efter endt skolegang rejste han til København for at uddanne sig, men forlod ingeniørstudiet for at forsøge sig som forfatter. Han modtog 1917 Nobelprisen sammen med Karl Gjellerup og blev 1929 udnævnt til æresdoktor ved Lunds Universitet. I juni 1933 udnævntes han til æresborger i Randers. Ved således at modtage denne udnævnelse knyttede han sit navn til byen i offentligheden. Hans vedgæde forhold til Randers ses i store dele af forfatterskabet. Erindringsværket, der udkom 1933-40, giver en klar formodning om forfatterskabets bearbejdelse af billeder i og omkring Randers. I »Drengear« beskriver særligt den sidste del af hans tid i Randers-samlivet med skolekammeraterne bl.a. i skoleforeningen »Valhal«, venskabet med Johan Rohde og fodturene til omegnens herre- og præstegårde.

Samlingen afsluttedes foreløbigt i 1940 med portrættet af *Mathilde Ankerstjerne* (1843-88), søster til Johan Ankerstjerne, hvis billede havde hængt i salen siden 1905. Billedet er malet af H. C. Jensen i 1890 posthumt efter fotografi. Som byrådsmedlem havde Johan Ankerstjerne netop det år kontakt med denne kunstner i anledning af Reiersen-portrættet, selv om det ikke kan afgøres hvilket af billederne, der blev bestilt først. Maleriet hang i Ankerstjernes hjem til hans død i 1913 og

*Mathilde Ankerstjerne 1843-1888
Malet af H. J. Jensen 1890 (68×52,5)*

kom derfra til niecen Ida Berg. Fra dennes bo kom maleriet til byrådsalen, hvor man ved møde den 19.2.1940 vedtog at modtage maleriet til ophængning.

Mathilde Ankerstjerne var født i Randers. Hun var Johan Ankerstjernes husholderske til sin død og forblev således ugift. I nekrologen i Randers Dagblad omtales hun som en ædel kvinde, der havde »et åbent øje for alt, hvad der var ædelt og godt«. Det anføres også, at hun var godhjertet, gavmild og ikke en ganske almindelig kvinde. På billedet bærer hun i halsudskæringen en guldnål af form som en pil. Måske er der tale om en såkaldt »højskolepil«, som kvinder med tilknytning til højskolebevægelsen bar. Efter hendes død oprettede broderen et legat i hendes navn, og det er som legatstifter, hun mindes i byrådsalen.

Byrådsalens portrætter har været ophængt på forskellig måde. Fra ca. 1940 var billederne arrangeret efter type d.v.s. en gruppe med ældre borgmestre, en gruppe med legatstiftere og en med æresborgere. Denne ordning er forladt. Siden 1970 har billederne været anbragt efter æstetiske principper. Ved samme lejlighed blev portrættet af J. F. Carøe flyttet fra byrådsalen til gangen udenfor.

Samlingen var udstillet på Randers Kunstmuseum 15.3.-15.4.1980, hvortil der var udarbejdet katalog. Arbejdet med portræterne har været udført som en universitetsøvelse ved Institut for Kunsthistorie ved Århus Universitet med arkivar Peter Bondesen som vejleder. Artiklen er udarbejdet kollektivt af stud.mag.'erne Ingelise Krarup Andersen, Søren Frederik-

sen, Gudrun Haagen Jensen, Allis Johannesen, Karen Kirkholt og Claudine Stensgaard Nielsen under medvirken af Peter Bondesen. Fotografier ved Kirsten Nijkamp, Kulturhistorisk Museum.

Noter og henvisninger

Der henvises generelt til Randers Købstads Historie I-II, 1952, og Randers Byråds trykte forhandlinger.

1. LAV, Randers Rådstue, 1318, reviderede regnskaber 1805.
2. Hanne Poulsen: Jes Jessen, Maleren fra Åbenrå, 1971, s. 122-126.
3. O. Warthoe-Hansen m.fl.: Søkøbstaden Randers, 1980, s. 15-18.
4. M. Kamphövener: Borgerskaber i Åbenrå 1686-1867, I, 1974, s. 79.
H. Jacobsen: Åbenrå-snedkeren Lorenz Nielsen, Nordelbingen, bd. 43, 1974, s. 231-33.
5. Foreningen Niels Brocks Årsskrift, 1928. »Danmarksposten, 24, nr. 7, 1943, s. 6 f.
6. LAV, Randers rådstue, 1339, reviderede regnskaber 1832.
7. F. L. Hepworth: Det gamle Randers amt, Historisk Aarvog for Randers Amt, 1975, s. 18.
8. LAV, Randers kommune, Byrådets journal 711/1880. - Byrådets forhandlingsprotokol 20.9. og 27.9.1880.
9. LAV, Randers kommune, Byrådets forhandlingsprotokol 6.7.1885.
10. LAV, Randers kommune, Byrådets journal 957/1890.
11. Th. Skjerbæk: Værum og Ørums præstehistorie. Langå. Lokalhistorisk Årbog 1977.
12. LAV, Randers kommune, - Byrådets journal 872/1904. - Byrådets forhandlingsprotokol 22.8.1904.
13. som 12, skr. til Ankerstjerne 29.8.1904.
14. O. Andrup: Lidt om katalogisering in: Smaaustudier tilegnet Chr. Axel Jensen, 1943.
15. Th. Skjerbæk takkes for henvisning til dette brev fra 20.1.1933 fra Henrik Pontoppidan til xylograf F. Henriksen. Brevet findes i H. P.'s privatarkiv i Det kgl. Bibliotek.

Støt foreningen

*Meld Deres venner ind i
Historisk Samfund*

ÅRSBERETNING 1979-80

Generalforsamlingen er foreningens nytårsskifte. Her afvikles det forløbne år, og der tages hul på det nye med en næsten præcis datering o. 9.-10. oktober.

Den 10/10 1979 var generalforsamlingen henlagt til restaurant Skovbakken for at imødekomme ønsket om et selskabeligt indslag - og kaffen. Det er et spørgsmål, om placeringen var den ideelle. Den afholdt adskillige faste gæster fra at deltage dels på grund af afstanden og dels vel også den ikke helt billige kop kaffe.

Ikke desto mindre var aftenens underholdning en præstation i særklasse. Professor, dr. phil. Otto Norn fastholdt sit publikum i 1½ time med et bevinget foredrag over emnet »Ridderne går til messe«. Emnet var tolkning af det hidtil udefinerede store kalkmaleri, der blev afsløret ved restaureringen af Hornslet kirke i 1959. Her fik dette middelalderbillede en tolkning, der havde udgangspunkt i middelalderens klassiske ridderromantik og -eventyr bl.a. personificeret i navne som Percival og Ridderen af det runde bord.

Den 8/11 et billedforedrag i kulturhuset af dr. phil. Erna Lorenzen med titlen Kunstfotografi og kunstige billeder.

Den 17/1 1980 et foredrag af museumsinspektør, mag. art. Bjørn Stürup, Randers, om resultater og status vedrørende udgravninger i området omkring Randers.

Den 6/3 et foredrag af arkivar Peter Bondesen, Randers, om det, man dagligt ser, men måske ikke lægger mærke til. En rundgang i billeder og ord til samtlige monumenter og buster i Randers by.

Hermed var vinterens program afviklet. Det udendørs sommerprogram har i

de senere år skabt tradition for to udflugter, en såkaldt »lille« forårstur og en »stor« sensommertur med overnatning.

Den 7/6 gik den lille tur i bus til egnen omkring Viborg med fru Marianne Bro Jørgensen fra Viborg Stiftsmuseum som guide. Målet var en række seværdigheder, som normalt ikke indgår i en populær Viborg-runde, Søndermølle uldspinderi, Bruunshåb papfabrik, oldtidshøje fra stenalder og bronzealder i et charmerende solbeskinnet sommerlandskab, bygningskomplekserne ved herregården Hald, - der skal være fire i alt. Her var frokosten henlagt til herregårdsparkens grønne plæne. Derfra til Vium kirke, Blichers fødeby, Sjorslev kirke med det sjældne rokkoinventar, Aunsbjerg og Marsvinslund. Turen sluttede med den obligate kop kaffe i Salonen ved Viborg. Hjemkomst til Randers kl. ca. 18. Altså en heldagstur.

Den store tur havde Fyn som mål. Vi blev ikke færdig sidste år, hvis man i øvrigt kan blive færdig med Fyn. Sidste år gik rejsen til Sydfyn med alle de herligheder, Østerballes busser kan klare på en dag.

I år den 17. og 18. aug. var det Nordfyn. Turen gik via den nye Vejlebro, der ikke alene har fjernet proppen i flaskehalsen ved Vejle, men også har gjort turen til Fyn 8 km kortere. Ved Karoline cafeteria i Middelfart blev selskabet modtaget af dagens guide Birgitte Rasmussen. Efter formiddagskaffen var der i programmet, hvis vejret tillod, indlagt en spadseretur i parken ved Hindsgavl, og det tillod vejret trods alt.

Derfra til Alleshave ved Skovs Højrup, et haveanlæg med kunstgård, resultat af

Historisk Samfund – Ved runestenen i Glavendrup-lunden.

to menneskers livslange flid og sans for fynsk nysselighed. Videre forbi den gamle adelsborg Harritslevgård til Bogense med frokost på »Marinetten« og rundtur i den idylliske nordfynske havneby.

Så gik turen til skibssætningen ved Glavendrup med runestenen, der indeholder den længste danske runeindskrift. Dagen sluttede med middag og overnatning på det fornemme Grand hotel i Odense. Her var der i øvrigt tid og lejlighed til at gå på opdagelse i den fynske hovedstads seværdigheder.

Søndag morgen oprandt i uventet strålende solskin, en skøn harmoni til det smilende sommerlandskab, hvor høsten endnu ikke havde gjort væsentligt indhug i de modne gule marker.

Turen gik med foreningens formand som cicerone over Birkende og Ladby til Amanda-byen Kerteminde, hvor fortidens

bybillede stadig ånder i fredelig idyl. Vi passerede middelaldergården Hverringe. Den rummer mindelser om grev Gert, velkendt i Randers. I Viby gjorde vi holdt for at indånde luften fra landets eneste totalfredede fungerende landsby. I byens kerne er udsynet præcis det samme, som det var for 200 år siden.

Derfra langs Storebælt til Stubberup. I Stubberup kirke skal Marsk Stig være begravet med lige så gyldig en garanti, som gælder for de fire andre steder, hvor han også ligger begravet.

Endestationen for turen var Fyns hoved med frokost på Jægerhotellet og med en passende travetur til Hindsholmens maleriske klinte.

Hjemturen over Kr. Kolds Dalby og Åsum til den fynske landsby. Her var den imødesete kop eftermiddagskaffe et fata morgana. Den måtte henlægges til cafeteriet ved Lillebæltsbroen, og herfra var der

»I den fynske landsby«, museumsinspektør Ejgil Hansen fortæller.

kun to timers kørsel tilbage til Randers.

Vi har medvirket ved udgivelse af historiske værker, heriblandt - ikke mindst -

Det år, vi går ind i, 1981, markerer sig for Historisk Samfund som et jubilæumsår, det femoghalvfjerdsindstyvende. Der kan være grund til i den anledning at gøre regnskabet op og konstatere, at Historisk Samfund har overlevet dette lange åremål uden brist og uden huller i årenes rækkefølge.

Tværtimod mener jeg at kunne skønne, at foreningens nuværende status er præget af fremgang og stabilitet. Vi har det hidtil største medlemstal på 900 medlemmer. De sidste 159 blev indtegnet ved efterårets medlemskampagne.

»Søkbøstaden Randers«, som har set dagens lys i dette år.

Vi har været med til at genoplive et fællesudvalg for de tre historiske samfund i Århus amt, et fællesudvalg, der har til formål at få en afgørende slagkraft over for amtets bevillingsvilje specielt til genoptryk af gamle ting, der tåler at se dagens lys endnu engang.

Og så må det ikke forbigås, at det administrative arbejde, såvel distribuering som det regnskabsmæssige og det, der er en mare for enhver bestyrelse, sekretærjobbet, er i de bedste hænder hos Jacob Bønnerup, for hvem foreningens velfærd er noget af en hjertesag.

Vi håber, den kommende sæson må kunne leve op til at blive en jubilæums-sæson.

Søren Sloth Carlsen

AKTIVITETER PÅ CLAUSHOLM I DET FORLØBNE ÅR

Siden meddelelsen i forrige årbog om restaureringsopgaver m.v. har aktiviteten været neddæmpet en god del!

Dette skyldtes i første række, at forrige års aktiviteter var så omfattende, at de lagde beslag på ca. 2 års økonomiske midler. Desuden har de i dec. 79 vedtagne skærpede bestemmelser vedr. formuebeskatningen bevirket, at vi indtil videre må se overordentlig nøje på udgifterne - det ser dog heldigvis ud til, at denne skærpede formuebeskatning vil blive lempet noget, hvorved der atter kan blive mulighed for restaureringsopgaver.

Men vi har ment det uforsvarligt at gå i gang med større opgaver, før forholdene omkring de fremtidige beskatningsformer er fuldt afklarede.

I omtalen af forrige års aktiviteter nævntes, at vi var i gang med restaurering af nogle gårdfacader, og at vi havde håbet om yderligere at kunne klare midterfløjens havefacade. Heldigvis viste det sig, at bekostningen ved gårdfacadernes restaurering ikke overskred det budgetterede beløb, hvorfor vi også fik restaureret havefacaden - som nævnt sidste år skete dette i forbindelse med, at vi alligevel havde stillads oppe for restaurering af taget.

Til facaderestaureringen fik vi som tidligere god bistand fra Selskabet »Clausholms Venner«.

Som planlagt lykkedes det os at få omgagt mindre partier af taget over hovedfløjen ud mod haven samt mindre dele af taget over den lille sydfløj mod vest. Det drejede sig spec. om de partier af taget,

der ligger over de rigt dekorerede stuklofter, og som det derfor er af særlig vigtighed at holde i orden. I fortsættelse af tidligere gode erfaringer fik vi omlagt en »bræmme« på 2 m's højde fra murkronen og opefter og erstatte det hidtidige tegltag med tegltag på brædder og pap. Endvidere fik vi omlagt hele skotrenden mellem hovedfløjen og nævnte lille sydfløj.

Fredningsstyrelsen bidrog økonomisk til dette arbejde.

I vinterens løb var en sektion af de franske gobeliner på 1. sal som sædvanlig til restaurering på Rosenborg. Og som håbet lykkedes det denne gang at blive helt færdig - sættet har nu i 12 vintre været

Udsnit af de nu færdigrestaurerede franske gobeliner på Clausholm.

inde på Rosenborg, og det er derfor med en særlig stor tilfredsstillelse, at vi nu ser dette meget omfattende og minutuøst gennemførte arbejde fuldført.

I indeværende år har vi fortsat traditionerne med gudstjenester i slotskapellet - i år ganske vist kun tre.

I juni gennemførtes et meget interessant koncert- og balletprogram med kunstnere bl.a. fra Den kgl. Ballet. Det er muligt, at vi vil forsøge - foruden de sædvanlige koncerter - også at opbygge en tradition med sådanne kombinerede arrangementer.

I øvrigt gennemføres i år 2 koncerter - en i havesalen med et svensk kammerorkester og en i kapellet med en komb. orgel- og trompetkoncert, sidstnævnte som en del af festugen i Randers.

Traditionelt afholdtes i første uge af august årets »Slotskoncert« med Randers Byorkester under ledelse af kapelmester Lavard Friisholm.

H. Berner

DANSK LANDBRUGSMUSEUM, GL. ESTRUP

For Landbrugsmuseet har 1979 været et godt år med megen aktivitet. Museet har nydt godt af forskellige beskæftigelsesforanstaltninger og har det meste af året beskæftiget en langtidslidig magister og 2-3 unge piger, og det har derfor været muligt at klare en lang række store og små opgaver, som vi ellers måtte have ladet ligge.

Til brug for skoler er der således udarbejdet teksthæfter til 2 af museets 4 udstil-

linger, og der har været god brug for dem, da der har været mange skolebesøg. Det samlede besøgstal var 22.734 (mod 17.706 i 1978), og der er givet 221 omvisninger (mod 149 i 1978).

Da det viste sig umuligt at få etableret et cafeteria i 1979, indrettedes i stedet et spiserum, hvor medbragt mad kunne nydes, og hvor der var automater med kolde og varme drikke.

I forbindelse med Skandinavisk Museumsforbunds kongres i Århus arrangerede Landbrugsmuseet, Århus Kunstmuseum, Forhistorisk Museum på Moesgård og Naturhistorisk Museum i fællesskab udstillingen »Hesten« på Århus Kunstmuseum. Udstillingen var åben 26/5-12/8 og blev suppleret med et lille katalog.

I september deltog museet i den store »Karolinefestival« i Randers med en mindre udstilling.

Den stigende interesse for Landbrugsmuseet har også resulteret i et voksende antal tilbudte genstande, og det kniber for os med at nå at besigtige de mange forskellige tilbud. I årets løb er indgået i alt 125 genstande, hvoraf særlig kan nævnes en danskfremstillet »Saxon-Pony« traktor fra 1953 og en »Fissemand« (høsthjælperfigur), der så vidt vides er den eneste, der findes på noget dansk museum.

Svend Nielsen

DJURSLANDS MUSEUM

Djursland Museum har igen i år været præget af omfattende istandsættelsesarbejder af Den gamle Købmandsgård. Facaderestaureringen er næsten afsluttet, og

vi er startet på indretningen af nye udstillingslokaler i det tidligere pakhús. Vi håber på, at det 700 kvm. store udstillingsareal kan tages i brug allerede i sommeren 1980. På længere sigt er det planen her at indrette udstilling for Dansk Fiskerimuseum og en stor samling dansk lertøj. Desuden vurderes mulighederne for i nogle år at udstille direktør P. Munks store og enestående glassamling.

Året har været rigt på arkæologiske aktiviteter. I samarbejde med Fortidsmindesforvaltningen har museet udført ikke mindre end 10 undersøgelser i Midtdjurs kommune. Undersøgelserne finansieres over beskæftigelsesmidlerne til bekæmpelse af ungdomsarbejdsløsheden, og en række unge mennesker har bistået arkæologerne med arbejdet. Undersøgelserne er ikke alle endeligt afsluttet, idet de sidste faser af arbejdet alene kan udføres af fagarkæologer. Det vil her være for omfattende at nævne resultaterne af undersøgelserne, men det skal dog nævnes, at vi har store forventninger til de afsluttende udgravninger af en jættestue ved Koed.

I forbindelse med beskæftigelsesprojektet udarbejdedes en plancheudstilling om udgravninger, og et udvalg af det fundne materiale blev udstillet. Udstillingen er blevet vist i byrådssalen i Midtdjurs kommune, Kulturhistorisk Museum, Randers, Grenå Bibliotek og Amtsgården i Århus.

Udgravningen af den store jernaldergravplads ved Ålsrode nær Grenå er endelig afsluttet. Gravpladsen indeholdt 39 grave med rigt gravudstyr af lerkar og våben. Museet håber senere at kunne udstille materialet i form af en særudstilling.

Endelig er der foretaget en mindre prøvegravning på en såkaldt »grubekeramikk« boplads (ca. 2500 f.Kr.) nær Grenå. Nærmere undersøgelser heraf vil blive foretaget i løbet af det kommende år; om bevilgende myndigheder vil.

Traditionen tro har museet igen i år afholdt »Levende Museum«, hvor en række gamle håndværk blev levendegjort i sommermåtederne. Disse aktiviteter vil fortsætte og blive udbygget de kommende år.

Kolindsundprojektet, hvor Kolindsunds historie blev udforsket under et etårigt forskningsprojekt, skulle bl.a. resultere i udgivelse af en bog om Sundets historie. Bogen forventes at udkomme sommeren 1980. Forhåbentlig vil mange nikke genkendende til de ting, der her beskrives, og enkelte vil sikkert også undres over ting, de aldrig har hørt om før. Kolindsunds historie er rig på spændende hændelser, der stadig kan sætte sindede i bevægelse.

Bjarne Flou

GRENÅ EGNSARKIV

Grenå egnarkiv har haft et meget livligt år med et utal af henvendelser om de mest forskellige ting, små som større. Nytårs-aften kl. 10 ville et selskab have klaring på et lokalt spørgsmål - og et medlem tabte en halv flaske snaps! - Studerende, der skal skrive afhandlinger, henvender sig og får så udførlige svar på deres spørgsmål, som det nu er muligt. Ind imellem kan det forundre, at nogle »glemmer« at sige tak eller kvittere, så arkivet ved, om de har modtaget svaret . . .

Nå, ellers må det siges, at en kontakt kan skabe langt mere end egentlig tænkt. Arkivet har i afvigte år haft den glæde at kunne sætte flere i gang med at skrive erindringer fra by og egn, bl.a. meget omfattende beretninger om landboslægter og deres virke. Det kan ikke nægtes, at Grenå egnsarkiv har mest stof fra købstaden, selvfølgelig mest på grund af Carl Svenstrups virke. Det er, som om folk på landet ikke vil af med deres ting, men vil beholde dem hjemme i sognet. Derfor er det glædeligt, hver gang der dukker noget op derudefra . . .

Nationalmuseets hr. Israelsen arbejder på en bog om bygninger i Grenå, og arkivet har haft adskillige besøg af ham desangående. (Nationalmuseet spørger i øvrigt flittigt og lufter tanken om besøg, men det er, som om de derinde ikke har tid til at komme til Grenå. To pakker billeder og tekster ligger ligger og venter på besøg!) - Arkivet og undertegnede har også været stærkt involveret i arbejdet med andre publikationer: Årbogen »Grenå og omegn før og nu« - bogtrykker Holms nytårsbog »Grenå strand - og Heden«, Historisk Samfunds årbog og flere foreningers jubilæumsskrifter. Der søges skrevet så udførlige tekster som muligt til de mange udlånte billeder.

Ang. billeder: Der er til arkivet indkommet et pænt antal meget fine, gamle billeder, nogle med meget fine navnelister. Dette tager vi som en følge af utallige opfordringer til at tænke på arkivet. Vi har selvfølgelig også været ude for bl.a. ved henvendelser til dødsboer at blive mødt med en kold skulder . . .

Djurslands Museum har fået indrettet en fotoafdeling, og man har allerede fremstillet billeder af flere hundrede af Carl Svenstrups optagelser gennem et langt liv. Undertegnede forsyner billederne med tekster, og der udfærdiges registre med disse tekster, så der på den måde skabes en hel lille byhistorie. Ind imellem findes spændende og interessante lokalhistoriske motiver, der ikke er set før.

Afvigte år har igen vist, at undertegnede dagbog fra aviserne 1950 til dato og en fortegnelse over lokalstof fra samme har været til stor nytte. Arbejdet med sidstnævnte er ved at være afsluttet, og resultatet er et stort A4-ringbind med tusinder af datoer og titler på lokalhistoriske afhandlinger, personskildringer o.s.v. - Der har gennem årene været en stor skrivelyst, og fortegnelsen her vil nok være til nytte for alle, der pusler med lokalhistorie på Djursland og Mols.

J. A. Nielsen

HADSTEN KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV OG SAMLINGER

Der er stadig stor interesse for vort egnsarkiv, dog har der ikke været så mange besøgende som sidste år, men gæstebogen fortæller dog, at der har været godt 3 hundrede, vores åbningstider er jo som sædvanlig hver tirsdag eftermiddag fra kl. 14-17 og onsdag aften fra kl. 19-21. Og ellers efter aftale.

Som jeg nævnte sidste år har vi et godt samarbejde med skolerne, og har tit en

klasse i arkivet, og i år er det jo 40 år siden anden verdenskrig (de fem forbandede år). Og i den anledning var min kollega Børge Jensen Damsgård og jeg på Østervangsskolen og fortælle om, hvad vi huskede og oplevede dengang. Læreren Villy Jensen havde i forvejen lånt, hvad vi havde fra den tid i arkivet, de havde gjort meget ud af det, klasseværelset var fyldt med plakater og skrivelser, og vores udtalelser og flere andres med enkelte billeder blev samlet i et hæfte, som så kan bruges senere.

Vi har i år fået tildelt hele kælderen, hvor vi har vores arkiv, i alt 5 rum à 50 kvm., foruden en stor korridor, så nu har vi god plads foreløbig. Børge Jensen og jeg har indrettet rummene med de sædvanlige plader på væggene. Endvidere har vi lavet en del borde af opslagstavler, som er kasseret på skolen. Børge Jensen har leveret lægter til benene, så vi fik et par dage til at gå med at snedkerere.

Jeg vil gerne udtale min glæde over, at vi på initiativ fra Silkeborg sidste år fik startet. »Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver i Århus amt«. Det skete den ellefte juni, og Arne Gammalgård, Hammel, blev formand. Samme dag og sted var der foredrag af bygningskonstruktør N. J. Israelsen med lysbilleder om bevaring og restaurering af gamle bygninger, forud for mødet var der rundgang på det lokalhistoriske arkiv, der har en stor samling aviser, bøger, dokumenter og billeder m.m. Og efter mødet fortalte arkivar Per Bondesen meget livfuldt om dette. Jeg vil også nævne, at på dette møde udspandt sig

en livlig diskussion om opbevaring og imprægnering af tingene, som har særlig interesse for os.

Sammenslutningens første arrangement var ellers en rundtur den 29. september 1979 med besøg på Hammel, Galten, Ry og Skanderborg arkiver, hvor vi hvert sted fik oplysninger om arkivets opbygning, registreringsprincipper, og vi havde lejlighed til at udveksle erfaringer, alt i alt en god dag, hvor vi deltog med 3 mand.

De har også foranstaltet et kursus i registrering den 16.2. i år i Århus, hvori vistnok deltog 44 arkiver, meget lærerigt. Når vi er til disse møder, finder der udveksling af arkivalier, så de kommer til de steder, hvor de hører hjemme. Vi har bl.a. fra Randers fået en samling Heilskovs-billeder fra vor egn, samt la Cour's beskrivelse med billeder fra Randers amt, og vi gjorde gengæld med, at de fik Danske Gårde af Jespersen.

På opfordring fra F.O.F. var vi med til at afholde et kursus i byhistorie, det startede den 20. september og strakte sig over 8 aftener à 3 timer. Der var god tilslutning fra starten, 24 betalende af 90 kr., men efterhånden faldt mange fra på grund af sygdom, travlhed med møder m.m.

Det foregik på den måde, at jeg gjorde rede for Hadsten stationsbys historie, Børge Jensen om Over og Neder Hadsten, godsejer N. S. Mark fortalte om Kollerup Hovedgård, og arkivar J. Kaas Mortensen om sit arbejde med registrering af befolkningen, desuden blev der undervist i gotisk skrift, ligesom der blev vist gamle film fra byen. Ved afslutningen,

hvor der deltog 12, var der stærkt ønske om i år at afholde et kursus i slægtsforskning - gotisk skrift.

Vi får jo stadig mange ting til arkivet, gamle dokumenter, bøger og billeder, bl.a. en stormappe med gamle papirer omhandlende en gdr. i Hvalløse H. P. Hansen.

Men også større ting, jeg nævner en gammel såmaskine fra Niels Ditlev Pedersen Vissing. For at bruge den skulle der først kammes op, og så kørte man den frem med håndkraft, den brugtes fortrinsvis til roefrø, men N. D. Pedersen fortæller, at Pedersen, Randersgården, lånte den til at så agurker med.

Fra en villa på Vestergade, der har været beboet af en karetmager, har vi fået et apparat til at lave træsko på.

Fra fru Nørbæk har vi fået et over 100 år gammelt køkkenskab, det har tilhørt hendes oldefar, som boede i Nørresundby, jeg har restaureret det og malet det, så det nu står og fortæller om svundne dage som så mange andre ting.

Fra et dødsbo i Østergade 51, hvor Martine og Jens Michael Jensen boede, har vi fået mange ting.

Vi fik bl.a. et sødt lille gammeldags komfur med ringe, messingstang, ringkrog og det hele, dem findes der ikke ret mange af mere.

Fra Erhvervsarkivet i Århus har vi fået en masse kontrolforeningsmateriale fra kontrolforeningerne her i kommunen.

Vi har i år anskaffet 2 dejlige bøger, nemlig Søkøbstaden Randers, og Danefæ af P. V. Glob, dem er besøgende meget interesseret i.

Den 9. september i år er det så 10 år siden vores arkiv blev startet, og det har vi tænkt at markere med et jubilæumskrift. Vi har jo ikke som visse andre arkiver udsendt årsberetninger, men i det påtænkte skrift vil vi så omtale de forløbne 10 år, og ellers beskrivelse af byens og omegnens historie, ligesom der også skal være et fyldigt billedmateriale, vi regner med ca. 100 sider og 1000 eksemplarer. Vi regner med at sende et eksemplar til de lokalhistoriske arkiver.

Nydam Jensen

GAMMEL ESTRUP - JYLLANDS HERREGÅRDSMUSEUM

I det forløbne år har der fortsat fundet vedligeholdelsesarbejder sted på bygningen, såvel murer- som malerarbejde, og der er stadig sådanne i gang. I forbindelse hermed kom der i vinter stillads på porttårnet, hvorved man kom så nær på den store klokke øverst oppe over midterblændingen, at man kunne se, at de bånd, der bar den, var ved at ruste over, ligesom man kunne se lige igennem muren i samme højde, da den rustne klokkeaksel havde sprængt mørtelen væk. Murkrone og klokke blev så med kran løftet ned og stillet i havegangen, mens forskellige reparationer blev foretaget. Denne overraskende mulighed for at komme klokken på nært hold afslørede, dels at det er en oprindelig kirkeklokke, hvad man også havde regnet med, dels at mestermærker på den fortæller, at den er støbt af en skånsk mester i 1400-tallet. Den er netop kommet på plads igen.

Kun en enkelt ting er erhvervet til museet, men til gengæld væsentligt. Det drejer sig om et maleri, der stammer fra Gammel Estrup og nu kan sættes ind i sin oprindelige ramme over en af dørene i »Gallerigangen«. Der er endnu to tomme rammer i samme rum. Det kunne være spændende, om de to andre billeder også dukkede op.

I øvrigt ventes en del billeder, der er til konservering, snart tilbage, i hvert fald inden museets 50-års jubilæum skal fejres i august. De forestående festligheder begynder at præge hverdagen i huset, men dette emne vender vi tilbage til i næste årsberetning.

Noget nyt i Herregårdsmuseets ellers helt efter interiørprincippet opbyggede udstilling er en moderne montre. Det er jo desværre blevet den eneste forsvarlige måde at udstille kostbare ting som f.eks. kinesisk porcelæn på. Vi synes selv, vi har haft held til at vælge en montre, der næsten falder sammen med baggrunden, så man ikke ser den, men kun det der er i den.

Netop i år, da museet fylder 50, fylder »Slotskoncerterne« med Randers byorkester 25. Den første af dem blev derfor i år på Gammel Estrup, hvor det hele begyndte i 1955, og den var særlig festlig, en dejlig tradition at holde i hævd.

Besøgstallet, der de foregående år er steget støt og i 1978 nåede ca. 30.000, synes nu stagneret på dette niveau, hvilket svarer til den almindelige tendens. Tiden vil vise, om jubilæumsarrangementerne kan få det til at stige lidt igen.

Andreas Bjerre - Vibeke Nielsen

MARIAGER MUSEUM

Året 1979 må for museet betegnes som et yderst tilfredsstillende år, da nogle af de opgaver, der for bestyrelsen stod øverst på prioriteringslisten, blev påbegyndt, og andre fuldført.

Restaureringsarbejdet har betydet en forøgelse af udstillingsarealet med 100 %, samtidig med at det længe ønskede magasin på forhusets loft er blevet etableret.

Bestyrelsen stod i 1979 for to arrangementer i Købmandsgårdens gård. Først en eftermiddag med musik og folkesang af lokale amatører, og senere folkedans af Assens folkedansere og deres engelske gæster Bristol Fashion.

Besøgstallet blev i 1979 lidt lavere end det foregående år. Årsagerne kan være, at museet ikke havde nogen særudstilling, samt at der har været en følelig nedgang i antallet af navnlig udenlandske turister. Der er sikkert ingen tvivl om, at de stigende energipriser i de kommende år vil kunne mærkes på besøgstallet.

Udskrift af formanden, Vagn Andersens beretning på generalforsamlingen.

MIDTDJURS LOKAL- HISTORISKE ARKIV

Arkivet flyttede i slutningen af 1979 til nye lokaler i Nimtofte fra ret trange forhold i Kolind. Lederen fru Lissa Jensen har med stor interesse indrettet de udmærkede lokaler med praktiske reoler, montre og møbler, således at arkivalierne kommer til deres ret og er let tilgængelige.

I marts måned holdt fru Lissa Jensen et foredrag med film om egnsarkivet og dets

funktioner for Nimtofte-Tøstrups ældre beboere. Mødet, der blev holdt i Nimtofte præstegård, blev fulgt med stor interesse og resulterede i, at mange af deltagerne næste mandag mødte op på arkivet med mange interessante gamle billeder, skrifter og bøger. Vi vil følge op på præstegårdsmøderne i de øvrige sogne.

Desværre forlod fru Lissa Jensen stillingen som leder af arkivet den 1. april i år, og efterfølgeren blev Svend Aage Michaelsen, Vinkelvej 13, Nimtofte.

Den 13. maj åbnede arkivet officielt, og mange gæster mødte op og bidrog med blomster, arkivalier og taler til, at det blev en festlig dag.

En beboer fra Nimtofte, nu bosiddende i Århus, lånte arkivet en model af Nimtofte, som den så ud omkring 1890, foruden lån af et digert værk på 5 bind om Nimtofte og omegn.

De mange breve, vi har fået fra fjern og nær om oplysninger om gamle mejerier, banker, slægtsnavne, højskoler, viser, at egnsarkivet har sin store berettigelse.

S. A. Michaelsen

MOLSBIBLIOTEKETS LOKAL- HISTORISKE ARKIV

I første række må vi nævne slægtsforskningen: Et kapitel i tiden, hvor det går meget livligt til, med stor tilstrømning fra fjerne egne.

Vi har gode muligheder at byde på, idet vi jo erhvervede kopier af de gamle kirke-

bogsblade, før man lukkede for denne trafik. Til stor støtte her er også de gamle folketællingslister, som vi også forlængst har inde. Sker det, at forannævnte ikke dækker, kan visse blade af gamle retsprotokoller i reglen udrede det manglende.

Stor imødekommenhed på de forskellige andre arkiver som hærens og matrikk. har bevirket, at vi også her har rare ting liggende, der fortæller dele og brudstykker til videreførelse af igangværende sager.

Ofte belyser de nødvendige revisioner i de næsten evigt forekommende samme navne.

Vi har haft god held på vores jagt ang. gamle gemte markkort over landsbygderne i de forskellige kirkesogne rundt omkring i vores område. Til tider lånte vi kortene og kunne askopierte dem. Til tider fik dem foræret. Efter sigende var det jo ofte en af de enkelte ting, som oldermænd havde i sin besiddelse.

Arkivet har i det sidste årstid også udvidet sit billedarkiv. Her har vi tilmed fået tilsendt en stor samling billeder fra vores hjemlige opland fra et andet arkiv, der formodede, at vi kunne have glæde af denne samling.

Et godt samarbejde har vi i det store og hele med andre arkiver, der af og til modtager billeder og materiale i øvrigt, der vedkommer os mere end dem: Vi gør naturligtvis gengæld, når lejlighed byder sig.

Carl A. Laursen

afsluttede hen på vinteren vandrestillingen om Landpostbudenenes historie i Nørhald. Udstillingen, der på skift stod opstillet i sparekasser og banklokaler i området, blev i vinterens løb suppleret med lysbilledforedrag om emnet. Et andet lysbilledforedrag om Jakob Knudsen i Mellerup mødte især udensogns interesse, ikke mindst fra Randers.

Årets store begivenhed - årsmødet - blev den 20. maj 80 fejret som arkivets 10 års fødselsdag på Grønhøjsskolen i Ø. Tørslev. Kommunalbestyrelsen var repræsenteret ved borgmester Jens Chr. Kristensen og kulturudvalgsmedlem Ruth Andersen, der overrakte en gavecheck til indkøb af apparatur til arkivet f.eks. et læseapparat.

Årsmødet fik en særlig kolorit gennem et samarbejde med Ommersyssel Lærerorkester, der under ledelse af musiker Jørgen Hjulerå, Dalbynder, gav en musikalsk understregning af mødets underliggende tema: Mellerup Højskole - 100 år.

Samme emne belyses på Arkivets nye vandrestilling, der i fotos og protokollater fortæller om den bevægede tid omkring 1880, da Mellerup Højskole og Valgmenighed blev stiftet.

Den mere daglige aktivitet har været præget af stort besøg på den ugentlige åbningsdag samt en jævn tilgang af arkivalier i form af bøger, protokoller, fotos, malerier og stemmer på bånd.

Peter Østergård

har siden oprettelsen i 1978 modtaget mange gode ting til arkivet; nævnes skal flere egnsbeskrivelser, bl.a. et stort værk om Kousted omkring århundredeskiftet, det er udarbejdet af M. T. Stensgård, Viborg, og ved gennemlæsningen fornemmer man tydeligt kærligheden til barndommens by.

Desuden har vi modtaget adskillige protokoller og regnskabsbøger fra forskellige foreninger; desuden skøder, billedsamlinger og udklip. Desuden har arkivet modtaget to faner fra Ålum Afholdsforening fra 1891 og 1911.

I maj 1979 arrangerede vi en aftenudflugt til den sydvestlige del af kommunen, hvor vi fik forevist Ålum kirke af sognepræst Thyge Jensen, der berettede om slægten Scheel og dens nære forbindelse med Ålum kirke.

I august 1979 gik turen til den østlige del af kommunen, hvor lokale guider fortalte om Gassum - Dyrby og Spentrup med St. St. Blicher som hovedperson. Aftenen sluttede på Hvidsten kro, hvor Tulle Fiil Møller fortalte om kroens historie.

Inden for bestyrelsen har vi anvendt vor fritid på arkivering, - men vi har dog erkendt, at så megen fritid har vi ikke, men siden julen 1979 har vi efter ansøgning hos kommunen fået bevilget kontorhjælp 1/2 dag om ugen, - en hjælp som vi har megen glæde og gavn af, i stedet har vi kunnet koncentrere os om indsamlingsopgaver.

Selv om vi ikke var nået til bunds i arkiveringen, besluttede vi sidste efterår at åbne arkivet for besøgende, og siden oktober 1979 har vi haft åbent hver torsdag mellem 15.00 og 17.30, hvor vor kasserer N. Kamp Nielsen er til stede med råd og dåd!

I den kommende tid håber vi at kunne anskaffe kopier af folketællingslister og kirkebøger fra sognene i kommunen.

Desuden er det meningen at gentage succesen med lokalhistoriske aftenudflugter i sommerens løb. Ligeledes har vi planer om udstillinger af arkivets materiale rundt i kommunen.

Metha Laursen

RANDERS LOKAL- HISTORISKE ARKIV

Arkivets indsamlingsområde er Randers kommune. Indsamlingsvirksomheden har i beretningsåret fulgt samme spor som i de nærmest foregående år. Der er modtaget følgende større afleveringer: Haveselskabet Petrivang 1943-60, Kristrup Fjernvarmecentral 1954-78, Randers Arbejderes Bygge- og Alderdomsunderstøttelsesforening 1874-1977, Randers Handelsstandsforening 1926-57, Randers Tekstilhandlerforening 1876-1976, Vorup sogns begravelseskasse 1890-1971. Fra boet efter arkivets tidligere leder M. v. Spreckelsen er modtaget scrapbøger og optegnelser om byens historie efter Povl v. Spreckelsen. Organist Niels Andersens efterladte samling af musikprogrammer fra Randers 1902-42. Arkivet har indsamlet skolehistorisk materiale fra de af

kommunens skoler, der ikke var repræsenteret. Forsømmelses- og eksamensprotokoller er modtaget fra Nørrestræde skole fra 1830'erne og fremefter, Søren Møllersgades skole, Rytterskolen herunder Borup, Råsted og Bjellerup samt Vorup skole herunder Haslund og Tebbestrup. I 1979 blev der registreret 1253 fotografier. Ud over mindre afleveringer må nævnes modtagelsen af fotograf Johs. Sylvestersens negativsamling fra ca. 1947-60 indeholdende op mod 20.000 negativer med tilhørende registre. - Lokalsamlingen, der som indsamlingsområde har det tidligere Randers amt, har i år afsluttet katalogiseringen af den betydelige samling af Karin Michaëlis førsteudgaver. Som beskæftigelsesarbejde er der udarbejdet register til Randers byrådsforhandling 1936-77.

Arkivets vigtigste berøringsflade med publikum er der faste åbningstid p.t. 12 timer pr. uge. I 1979 var besøgstallet 2290 og indtil 1.6.80 1151. Arkivets personale har holdt foredrag om forskellige emner oftest ledsaget af lysbilleder således: Vorup pensionistforening (25.9.79), Randers Ældre Kjøbmænds Liiglaug (16.11.), Tirsdalens Plejehjem (29.3.80), Randers Amts Historiske Samfund (13.3.), Hadsten Lokalhistoriske Arkiv (27.3.), Langå Lokalhistoriske Arkiv (22.4.) (alle v. BP) og Randers Kooperative Husmoderforening (8.1.) (v. E. Liisberg). - Følgende udstillinger har været vist i Kulturhuset: I Randersugen 1979 blev Danmarks Biblioteksforenings udstilling om børnearbejde suppleret med lokalt materiale. De gamle stumfilmbiografer, Skovbakken 150 år, illegale blade i Randers, Søren Elmenhoffs

bogtrykkeri, Randers rådhus flytning, Randers typografer 100 år, »hjælp« til arkivets uidentificerede fotografier.

Arkivets personale har deltaget i de tilbud, som Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver giver: Årsmødet i Viborg, Registreringskursus i Århus og De folkelige bevægelers arkiver i Silkeborg. Arkivet var vært ved SLA's amtskreds årsmøde 17.3.80.

Peter Bondesen

ROSENHOLM EGNSARKIV

fungerer med to ugentlige åbningstider og i øvrigt med egen telefon (99 61 56) på 1. sal i Tinghuset i Hornslet. Det største af lokalerne er udstyret med arbejdsplads til studier for besøgende, men også som arbejdslokale for tilbagevendende kurser i slægtsforskning, der hvert år samler publikum fra nærmeste opland.

Blandt årets nyhervelser, som har mulig interesse for et bredere publikum, kan nævnes i udpluk fra tilvækstjournalen.

Til filmssamlingen er modtaget et par 8 mm film fra et mejerijubilæum og fra boligbyggeriet i de glade tressere.

Desuden er der ved et tilfælde og et boopgør dukket en samling interessante optegnelser frem nedskrevet af historikeren cand.mag. S. Hansen omkring århundredskiftet. Heriblandt nogle slægtshistoriske studier over familien Just i Termestrup. Afskrift af mageskiftet til Jørgen Rosenkrantz, Rosenholm d. 6.4.1559 og manuskriptet til artiklen af Holger Rosen-

krantz om et mærkeligt syn i Årslev enge. Artiklen var i øvrigt aftrykt i Hist. Samfunds årbog 1909.

Afskrift af en »Haandskrift fra Horsens lærde Skoles Bibliotek« om de ældste præster i Hornslet, om hellige kilder og kapeller.

Historisk beskrivelse af byerne Knagstrup, Skader, Grimsbjerg, Skarresø, Hvilsager, Søby-Skader-Halling og Marie Magdalene.

Det er ikke hver dag, den slags klenodier dukker op. Cand.mag. S. Hansen var foregangsmand og en meget flittig lokalhistorisk forfatter i begyndelsen af dette århundrede. Han ligger forøvrigt begravet i Voldum.

Hertil kommer den lokale brugsforenings forhandlingsprotokoller fra 1906. De siger trods alt et og andet om en brydsom og trang vej gennem kamp og sejr til nutidens veletablerede supermarked.

Der optages jævnlige stemmer på lyd-bånd, når det rygtes, at der er en fortæller, der både kan og vil.

Arkivets bibliotek er beriget med et par hundrede bind, dels fra Rodskov bibliotek, heriblandt enkelte perler, som pioneren Johs. Grønborg har bragt til veje, og som gennem årene har været værnet om i aflukkede skabe, dels et bibliotek på 66 bd vedrørende spejderbevægelsens historie, både lokalt og internationalt.

Arkivet har måttet indrette et lokale specielt til disse mange gamle, men relevante bøger.

Mange lokale fotos er indgået såvel i personaliasamlingen som i den by- og egns-historiske samling.

I dagene fra 9.-15. marts gjorde Rosenholm kommune et fremstød for at puste ekstra liv i det initiativ, der i øvrigt er ved at vokse frem igen omkring landets forsamlingshuse. I denne forsamlingshusuge var Rosenholm egnsarkiv medvirkende bl.a. i en festaften i Lime forsamlingshus. Fremstødet resulterede i et udvalg af billeder og fotos fra forsamlingshusenes specielle kulturkreds.

Normalt er arkivet ikke i stand til at give plads for brugsting, der kræver en særlig museumspleje, men det er svært at sige nej, når det f.eks. har drejet sig om Rodskov skytteforenings gamle fane med mærkeplader og inskriptioner helt fra 1883. Fanen er indlemmet i selskab med flere af samme kategori.

Søren Sloth Carlsen

RØNDE EGNSARKIV

Sæsonen 1979-80 har været præget af store arbejdsopgaver for egnsarkivet. - For andet år arrangerede kulturudvalget i kommunen en »kulturuge«, hvor man opfordrede institutioner/foreninger til at vise kommunens øvrige beboere hvilke aktiviteter og arbejdsområder, man beskæftigede sig med. - I forbindelse med kulturugen havde egnsarkivet lavet en særudstilling, som blev besøgt af et stort antal mennesker. Udstillingen blev foromtalt i folderen: »Kulturugen 1980«, som blev uddelt til samtlige husstande, og heri ligger ganske givet årsagen til den store tilslutning til udstillingen.

Siden kulturugen har man på de ugentlige åbningsaftener bemærket et stort an-

tal besøgende, ligesom arkivet har fået mange nye interessante ting foræret.

En anden spændende arbejdsopgave var samarbejdet med AOF. Dette samarbejde resulterede i en foredragsrække, hvor medlemmer af arkivet holdt en række foredrag om egnsarkivets opbygning og daglige funktion. Tidligere havde AOF udsendt en bog om mennesker og miljø i Rønde, Thorsager og Feldballe, og derfor var det relevant at følge serien op med en aften, hvor medlemmer af egnsarkivet orienterede om arbejdet og gav en redegørelse for, hvad egnsarkivet egentlig er.

Det er forøvrigt interessant at bemærke, at egnsarkivet får flere og flere henvendelser fra personer, som ønsker oplysninger eller gerne vil se en del af vort efterhånden store billedmateriale.

Lokalerne for RØNDE EGNSARKIV findes i kælderen på Rønde Plejehjem, Rønde Hovedgade nr. 79.

Willy Ovesen

SØNDERHALD EGNSARKIV

Arkivet har også i det forløbne år modtaget en række afleveringer, omend færre end i den første tid, da der var oparbejdet et behov før arkivets start. Igen har billeder været en stor del af det indkomne materiale, mange med gode oplysninger, lige til at anbringe i de mapper vi har valgt til formålet. I øvrigt også i enkelte tilfælde større indrammede billeder. Men undertiden får vi billeder uden eller med ganske få oplysninger. Vanskeligheden ved at få identificeret stedet eller personerne på et sådant billede må være et problem, også andre arkiver kender.

Lokalhistorisk Forening for Sønderhald kommune, som står bag arkivet - og som det tit kan være svært at holde ude fra det, derfor omtalen på dette sted - har i årets løb startet andre aktiviteter, der endnu er på et for tidligt stadium til at sige ret meget om, men som dog nok fortjener at nævnes: en arkæologigruppe som

arbejder med kortlægning af arkæologiske fund i kommunen og deres nuværende tilstand; desuden en fotogruppe der fotograferer steder og begivenheder i området til senere opbevaring i arkivet (eller i hvert fald tager tilløb til en sådan virksomhed). Endelig arbejder en enkelt med båndoptagelser.

Vibeke Nielsen

Nye bøger

Søkbøstaden Randers. Flodhavn og købmandsby. Ole Warthoe-Hansen m. fl. Udg. af Randers Skipperlaug og Randers Amts historiske Samfund. Randers 1980.

Arkivhåndbog Nørrejylland. Håndbog for slægts- og lokalhistoriske undersøgelser ved Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg. Henning Jensen m. fl. København 1980.

Kolindsund - lokalsamfund på Djursland fortæller Danmarkshistorie. Grenaa 1980.

Mellem Bønnerup og Fjellerup. Kresten Skipper. Tranehuse 1980.

Grenå strand og hede. J. A. Nielsen. Grenå 1979.

Vindmøller i Skjellerup 1904-1977. Den lille Højskole, Skjellerup, Hobro. 1979.

Da kunsten kom til Grenå. (Noveller). Vagn Steen. Nykøbing M. 1979.

Spredte træk og skæbner fra Hobros historie. H. Morell Jørgensen. Hobro 1980.

Folk og liv på Røndeegnen - dengang. Fire foredrag i AOF. M. Th. Kjær m. fl. Rønde 1979.

Historisk Samfunds bestyrelse 1979-80

Arkivar Peter Bondesen,
Ålborggade 11, 8900 Randers, tlf. 41 62 72.

Historisk Samfunds arkivar, pens lærer
L. Bønnerup, Kobbensmedevej 33,
8900 Randers, tlf. 41 08 96.

Overlærer Søren Sloth Carlsen
Nyvej 18, 8543 Hornslet, tlf. 99 41 72.

Sognepræst Henning Hall,
Gørtlervej 24, 8900 Randers, tlf. 42 96 35.

Værktøjsmager Finn Hejl,
Lindbjergvej 14, Støvring, 8900 Randers,
tlf. 44 20 55.

Museumsforvalter Hans Runge Kristoffersen,
Nr. Soranelvej 32, 8400 Ebeltoft,
tlf. 34 37 92.

Skoleinspektør Christian Petersen (kasserer),
Parkboulevarden 52, 8900 Randers,
tlf. 42 53 06.

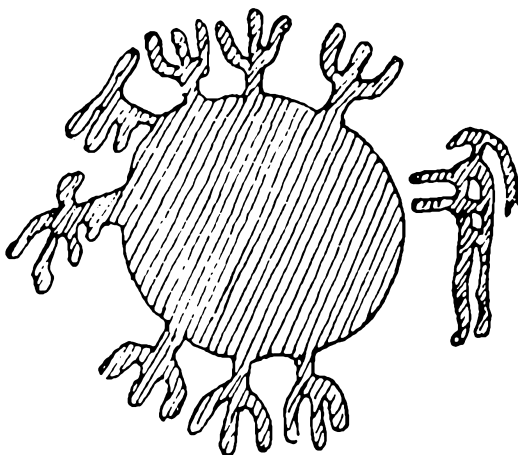
Fru Gudrun Pedersen,
Gelhøj 9, Albæk, 8900 Randers,
tlf. 44 15 72.

Direktør Oluf Poulsen,
(foreningens formand),
Egevangen 3, 8900 Randers, tlf. 42 68 40.

Faktor Henning Bo Rasmussen,
Boghvedevej 17, 8900 Randers,
tlf. 43 20 31.

Adjunkt Palle Schødt Rasmussen,
Sdr. Allé 57a, 8500 Grenaa, tlf. 32 11 21.

Overlærer Ole Warthoe-Hansen,
Blåregnevvej 17, 8900 Randers, tlf. 42 67 64.

Navneliste

Ancher, Michael	179	Kallager, Chr.	73f
Andersen, I. Krarup	181	Kirkholt, Karen	181
Andersen, Vagn	190	Kjærsgaard, E.	163
Ankerstjerne, J.	175f	Kjærum, Poul	157
Ankerstjerne, Mathilde	179	Kragh, Niels	88f
Berner, H.	185	Kure, Berl	162
Bjerre, Andreas	190	Laursen, Carl A.	191
Bjerre, Siliam	13, 15	Laursen, Metha	193
Bondesen, Peter	181, 182, 194	Lorenzen, Erna	182
Brock, Lene	169f	Lund, Johs., J.	5
Brock, Niels	169f	Lundgaard, H. Chr.	110
Brøndsted, J.	115	Martensen, H. J.	164
Budtz, J.	178	Mathiesen, Oscar	176
Carlsen, S. Sloth	183, 195	Michaelsen, S. A.	191
Carøe, J.F.	166f	Mortensen, Tom	78
Dorph, N. V.	175	Munk, Peter	186
Ebbesen, Klaus	113	Møller, Søren	171f
Eggensen, Poul E.	70	Møllmann, Niels	81
Fischer, Chr.	172f	Mørup, Chr.	166
Flou, Bjarne	186	Nielsen, C. S.	181
Frederiksen, Søren	181	Nielsen, J. A.	187
Friis, C. W.	162	Nielsen, Lorentz	169
Friis, Jørgen	67f, 73	Nielsen, Sv.	185
Fritz, Sven	64f, 67	Nielsen, Vibeke	190, 196
Glob, P. V.	115	Nijkamp, K.	181
Hall, Henning	161	Norm, Otto	182
Helesen, H.	163	Olesen, Peter	165
Holm-Møller, Olivia	81f	Ovesen, Willy	195
Jensen, G. Haagen	181	Pedersen, Marius	88, 92
Jensen, H. C.	173, 179	Pedersen, Niels Peter	88f
Jensen, Jens	120f	Pilgaard, Holger	93, 161
Jensen, Lissa	191	Pontoppidan, Henrik	179
Jensen, Nydam	189	Rasmussen, Birgitte	182
Jessen, Jes	168	Rasmussen, P. B.	163
Johansen, Allis	181	Reiersen, C. F.	173f
Jørgensen, M. Bro	182	Reinholdt, Helle	163
		Siegmufeldt, Herman	171

Simonsen, H.	163	Thomsen, Edv.	163
Simonsen, Niels	171	Thorstensson, Viggo	164
Spreckelsen, Martha v.	163	Toft, Chr.	162
Stilling, H.	176f		
Stürup, B.	182	Østergaard, Peter	15, 50, 88, 192
Sørensen, John E.	164	(Det meget omfattende navnestof fra artiklen om højskolebevægelsen er ikke medtaget i listen).	

Kontoret i Store Voldgade 4¹, Randers, er åbent hver tirsdag, bortset fra ferier, fra kl. 15-17.
Indbetaling af kontingent senest 1. marts.

Priser på Samfundets publikationer:

<i>Årbøger:</i>	<i>Medlemmer</i>	<i>Ikke medlemmer</i>
1907-1940	30,00 kr.	40,00 kr.
1941-1960	25,00 -	35,00 -
1961-1970	32,00 -	40,00 -
1971-1972	30,00 -	40,00 -
1973	20,00 -	25,00 -
1974-1978	40,00 -	50,00 -
1979	50,00 -	65,00 -

Andre:

Estrup: FREDSKOVFORHOLDENE	12,00 -	16,00 -
Aage Houken: En landsbydegns erindringer	12,00 -	16,00 -
C. Lindberg Nielsen: J. B. S. Estrup som landmand	10,00 -	16,00 -
Warthoe-Hansen: Randers Håndværkerlav 1-2	55,00 -	68,00 -
Warthoe-Hansen: Skolehistorisk billedbog	25,00 -	30,00 -
Knud J. V. Jespersen m. fl.: Skaføgaards adkomstbreve og jordebøger 1647-1797	30,00 -	45,00 -
M. Michaelsen: Smaatræk af mit Levned og min Tid	15,00 -	20,00 -

Medlemmer ydes ved køb af mindst 10 årgange 33 1/3% rabat.

Følgende årbøger er udsolgt:

1907 - 1908 - 1909 - 1910 - 1911 - 1912 - 1913 - 1916 - 1920 - 1921 - 1922 - 1923 - 1924 - 1926
1928 - 1929 - 1931 - 1934 - 1942 - 1943 - 1947 - 1948.

O. Warthoe-Hansen m. fl.: »Søkbøstaden Randers«, kan af medlemmer i Randers Amts Historiske Samfund erhverves for 65,00 kr. + forsendelse (7,00 kr.)

Jens Lampe: Ure og urmagere i Randers Amt, illustreret 12,50 kr. + porto.

Driftsregnskab 1/9-1979 til 31/8-1980

INDTÆGTER:

Kassebeholdning pr. 1/9 1979	1.191,01
Ministeriet (tilskud)	4.700,00
Kommuner (tilskud)	6.500,00
Sparekassens jubilæumsgave	5.000,00
Indskud, Søkbøstaden	5.000,00
Kontingent	46.328,50
Møder/ture	41.325,00
Bogsalg	3.603,00
Annoncer	7.625,00
Renter	765,27
»Søkbøstaden Randers«	80.419,10
Lån, egne fonds	9.200,00
Diverse	110,00
	<hr/>
	211.766,88

UDGIFTER:

Husleje	6.189,36
»Søkbøstaden Randers«	73.103,01
Årbog	47.690,78
Medlemsfremstød	12.564,60
Kontorartikler	2.242,41
Tilbagebetalt til egne fonds	14.000,00
Møder/ture	41.477,86
Årsmøde	290,00
Kontingent	3.508,64
Kørsel	195,00
Bestyrelse	1.857,50
Diverse	1.138,86
Overført til udgiverfond	5.000,00
Kassebeholdning pr. 31/8 1980	2.508,86
	<hr/>
	211.766,88

Randers, den 6. september 1980.

J. Bønnerup

Status pr. 31/8 1980

AKTIVER:

Beholdning af årbøger	20.000,00
<i>Turfond:</i>	
Handelsbanken (653690)	6.301,77
<i>Udgiverfond:</i>	
Den danske Bank	
(depot 10502-0)	16.775,00
Den danske Bank	
(depot 772973)	13.491,14
Sparekassen	5.239,16
Bank/giro	2.508,86
Inventar	1,00
	<hr/>
	64.316,93

PASSIVER:

Gæld til udvalget for	
»Søkbøstaden Randers«	547,00
<i>Legatkapitaler:</i>	
Aage Brask, Privatbanken	
(663748)	260,52
<i>Udgiverfond:</i>	
Egenkapital	13.215,26
Reserve i Den danske Bank	
(768227)	8.487,08
Turfond	6.301,72
	<hr/>
	64.316,93

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet rigtigt. Tilstedeværelse af værdipapirer, bank og giro-beholdninger er konstateret.

Randers, den 26. september 1980.

sign. *J. C. Sabroe R. Bilde*

THOR,
go'e gammeldags
bajere.

*Vi har altid et stort udvalg af fagbøger
og skønlitteratur ...*

BENT NEERGAARD

**BOGHANDEL . 8900 RANDERS
HOUMEDEN 13 . TLF. (06) 42 0190**

HANDELSBANKEN
altid med i billedet

MAN ER ALTID
VELKOMMEN I
BIKUBEN

Sparekassen
Bikuben i Randers

Storegade 1 - 8900 Randers - Tlf. 41 64 00

Afdeling i Kristrup:

Vennelystvej 54A - 8900 Randers - Tlf. 42 43 88

Østerballes Buslinier ¹/_s

Anders Østerballe

Jomfruløkken 9 . 8900 Randers

Telf. (06) 426975 - 415144

20-50 pers. turistbusser til kørsel i ind- og udland

Allingaabro - Auning - Balle - Bønnerup - Feldballe - Fjellerup - Gjerrild
Grenaa - Grenaa Havn - Kolind - Nimtofte - Pindstrup - Ryomgaard
Sønden Aa Butikstovr (Grenaa) - Trustrup - Vivild - Ørsted

BANKBUS MED 13 EKSPEDITIONSSTEDER

RANDERS BIBLIOTEK

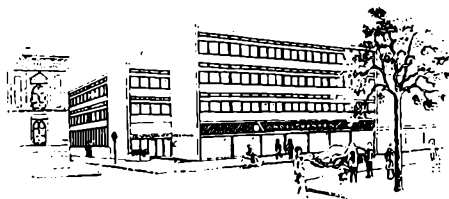
KULTURHUSET
STEMANNSGADE 2
8900 RANDERS
TLF. (06) 43 13 00

Hverdage 10-20 (maj-august 10-19)
Lørdag 9-14

Bl. a. med

Randers lokal- historiske arkiv

Mandag 18-20 (maj-august 17-19)
Tirsdag, onsdag, torsdag og lørdag 10-12
Fredag 15-17

Banken for land og by ANDELSBANKEN

Randers afdeling, Østervold 30
Telefon 42 66 33

Nørre-afd.
Mariagervej 57
tlf. 42 81 33

Langå-afd.
tlf. 46 12 55

Allingåbro-afd.
tlf. 48 12 55

Assentoft-afd.
tlf. 49 48 33

Krstrup-afd.
tlf. 43 10 33

Hornslet Bogtrykkeri

Tingvej 36 . 8543 Hornbæk
Telf. (06) 99 45 11

*TIDSSKRIFTER, BØGER, BLADE
I BOGTRYK OG OFFSET
SPECIALITET: KVALITET*

AL ARBEJDERNES LANDSBANK
- når det drejer sig om penge!

Hvorfor får nogle mennesker mere ud af pengene end andre?

Spørg Bankrådgiveren i Privatbanken

Privatbanken A/s

Kirkegade 3 . Randers . Tlf. (06) 42 66 66

Åbningstider:

Mandag, tirsdag, onsdag, fredag 9.30-16.00,
torsdag 9.30-18.00

Dronningborg afdeling

Udbyhøjvej 142, tlf. 42 49 66

Gjærbjerg afdeling

Glentevej 21, tlf. 42 94 66

Hornbæk afdeling

Gl. Viborgvej 2, tlf. 42 48 99

Kristrup afdeling

Valdemarsvej 2, tlf. 42 93 66

Nørre afdeling

Mariagervej 43B, tlf. 42 63 66

Vorup afdeling

Aalborggade 6, tlf. 42 91 66

Østervold afdeling

Østervold 19, tlf. 42 80 66

Assentoft afdeling

Parkallé 7a, Assentoft, tlf. 49 47 66

Havndal afdeling

Østerbro 12, Havndal, tlf. 47 00 68

Mørke afdeling

Ebeltoftvej 3, Mørke, tlf. 37 70 45

Amts Avisen

WELLØV & OTTESEN A/S

RANDERS

Reserveret

DJURSLANDS BANK AS

Allingaabro - Auning - Balle - Bønnerup - Feldballe - Fjellerup - Gjerrild
Grenaa - Grenaa Havn - Kolind - Nimtofte - Pindstrup - Ryomgaard
Sønden Aa Butikstovr (Grenaa) - Trustrup - Vivild - Ørsted
BANKBUS MED 13 EKSPEDITIONSSTEDER

Reserveret

-til at tale med

RÅNDERS AFDELING . RÅDHUSSTRÆDE 2

NORDRE AFDELING . GL. HOBROVEJ 2

VORUP AFDELING . HØJTOFTEGADE 1

Spørg

SPAREKASSEN
FOR RANDERS BY OG OMEGN

...det lokale pengeinstitut

Bogtryk og Offset ...

Central-Trykkeriet

BUNDGAARD & WINTHER

Vestervold 37 . 8900 Randers . Tlf. (06) 42 41 72

ROSE - JENSEN A/S

Murermester og Entreprenørforretning

Randers . Telf. (06) 42 76 22

Bogbinderiet Centrum

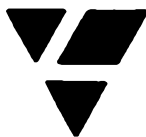
Bogbinderi . Linieranstalt
Papirvarer . Kontorvarer

J. Justesen og J. Kristensen
Gl. Hobrovej 34 . Tlf. (06) 42 72 66

Reserveret

Kom ind og lad os give Dem
et tilbud på fradrags-
berettiget børneopsparing
eller selvpensionering ...

Vi er til for Dem

DEN DANSKE BANK

CHR. RASMUSSEN AS
VESTERGADE · 8900 RANDERS · TLF. 06/42 06 66

S. C. Sørensen

Det begyndte i 1893.
Grundlæggeren
S. C. Sørensen overtog
et varelager af jern i
Farvergården, Randers.
Hermed var grundlaget
skabt for det, der i dag er
en landsdækkende

grossistvirksomhed med
ca. 1.650 medarbejdere.
Varesortimentet, der er
på over 70.000 vare-
numre, dækker så godt
som alle områder inden
for bl. a. stål, metaller,
rør, VVS, bolte, landbrugs-
maskiner, værktøj og
værktøjsmaskiner, entre-
prenørmateriel, aircondi-
tion og el-artikler.
Disse mangeartede varer
indkøbes hos mere end
3.000 leverandører i ind-
og udland og distribueres
til ca. 16.000 private og
offentlige virksomheder.

S.C.SØRENSEN
- det er sikkert!

LXXIV årgang af »Fra Randers Amt« er udgivet af Randers Amts historiske Samfund. – Trykt i 1450 expl. hos Central-Trykkeriet, Randers, 115 g Thai-Cote, sat med Times. – Bogbinderi: Bogbinderiet Centrum, Randers.

Forside: Collage

INDHOLD

<i>Johannes J. Lund</i> : Et lerfad fra Djursland	side 5
<i>Siliam Bjerre</i> : Højskolerne i Randers Amt	side 13
Sølvets historie smeltes bort	side 64
<i>Sven Fritz</i> : Randers Byes ældre Kjøbmands Liig Laugs nuværende inventarium	side 67
<i>Tom Mortensen</i> : Hvem gjorde skabet fra Nørre Djurs	side 78
<i>Niels Møllmann</i> : Malerinden fra Homaa	side 81
<i>Klaus Ebbesen</i> : Stenaldergrave i Ginnerup og Enslev sogn	side 113
<i>Henning Hall</i> : Set og sket i årets løb	side 161
<i>Peter Bondesen</i> : Byens portrætter	side 167
Årsberetning	side 184
Fra museer og arkiver	side 187
Nye bøger	side 199
Historisk Samfunds bestyrelse	side 200
Driftsregnskab	side 204